

नेपाल कानून पत्रिका

भाग - ५७

२०७२ पुस

अङ्क - ९

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२५०७४२, ४२६२३९७, ४२६२३९६, ४२६२८०१, ४२५८१२२ Ext.२५१२ (सम्पादन), २५११ (छापाखाना), २१३१ (विक्री)

फ्याक्स: ४२६२८७८, पो.व.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

ने
का
प

२
०
७
२

पु
स

अ
ङ्क

९

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायब महान्यायाधिवक्ता श्री ठोकप्रसाद सिवाकोटी, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
अधिवक्ता श्री लक्ष्मीदेवी दाहाल (रावल) प्रतिनिधि, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
वरिष्ठ अधिवक्ता श्री नरहरि आचार्य, अध्यक्ष, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री नहकुल सुवेदी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री गजेन्द्रबहादुर सिंह

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन शाखामा कार्यरत
कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री राजन बास्तोला
शाखा अधिकृत श्री मिनबहादुर कुँवर
ना.सु.श्री सरस्वती खड्का
ना.सु.श्री लक्ष्मण वि.क.
ना.सु.श्री रमादेवी न्यौपाने
ना.सु.श्री विनोदकुमार यादव
सि.कं.श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री सुदर्शनप्रसाद आचार्य
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री कृष्णबहादुर श्रेष्ठ
कार्यालय सहयोगी श्री प्रेमलाल महर्जन

भाषाविद् : उपप्रा. श्री रामचन्द्र फुयाल

बिक्री शाखामा कार्यरत कर्मचारी

डि.श्री नरबहादुर खत्री

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
मुद्रण अधिकृत श्री आनन्दप्रकाश नेपाल
सिनियर बुकबाइन्डर श्री तेजराम महर्जन
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री नरेन्द्रमुनि बज्राचार्य
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मेकानिक्स श्री निर्मल बयलकोटी
बुकबाइन्डर श्री यमनारायण भडेल
बुकबाइन्डर श्री मीरा वाग्ले
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकबाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री मोति चौधरी

प्रकाशित सङ्ख्या : २००० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७२... .. , नि.नं. ... , पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : नेकाप २०७२, पुस, नि.नं.९४५९, पृष्ठ १५३९

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन २०७२ १ वा २, पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७२, पुस – १, पृष्ठ १

नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन
अब हाम्रो वेभसाइटमा उपलब्ध छन्

ठेगाना

www.supremecourt.gov.np

- यो वेभसाइट खोलेपछि बायाँतर्फ नेपाल कानून पत्रिका तथा त्यसको तल सर्वोच्च अदालत बुलेटिनमा क्लिक गर्नुहोस् ।
- २०६५ साल वैशाखदेखिका यी पत्रिकामा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र हाल निःशुल्क डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

नेपाल कानून आयोगको वेभसाइटमा संविधानसमेत हालसम्म प्रकाशित अधिकांश ऐन र नियमावलीहरू नेपाली तथा अङ्ग्रेजीमा र १९१० सालको मुलुकी ऐन, न्याय विकासिनी एवम् विभिन्न ऐतिहासिक दस्तावेजहरू निःशुल्क पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

ठेगाना

www.lawcommission.gov.np

मूल्य रु.३०।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/ विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	९४५९ विशेष उत्प्रेषण / परमादेश	अमृतकुमार शर्मा विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> नागरिकता प्राप्त गर्न के कस्तो कार्यविधि र प्रक्रिया पूरा गर्ने भन्ने सम्बन्धमा मात्र व्यवस्था गरेको देखिन्छ । नेपालले संविधानमा नै नागरिकताको सम्बन्धमा स्पष्ट र सुसङ्गत (Consistent) नीति कायम गरी नेपालको सार्वभौमसत्ता, राष्ट्रिय स्वाधिनता, अखण्डता र नेपाली जनताको अगाध राष्ट्र प्रेमलाई अक्षुण्ण राख्न नागरिकता सम्बन्धमा उपरोक्त नीति अवलम्बन गर्नु आवश्यक हुने । 	१५३९
२.	९४६० संयुक्त मोही नामसारी	लक्ष्मी राउत अहिर विरुद्ध तेतरी कनुईन	<ul style="list-style-type: none"> मोही लागेको जग्गाको लगत र विवरण अद्यावधिक राख्ने आधिकारिक निकाय भूमिसुधार कार्यालय हो । भूमिसुधार कार्यालयको रेकर्डमा नै मोही लगत कट्टा भएको भन्ने कुरा नदेखिएको अवस्थामा त्यस्तो मोहीको लगत कट्टा भई सकेको भनी अदालतले अनुमान गर्न नमिल्ने । 	१५५०
३.	९४६१ संयुक्त गैरकानूनीरूपमा सम्पत्ति आर्जन गरि भ्रष्टाचार गरेको	नेपाल सरकार विरुद्ध ईश्वरप्रसाद पोखरेलसमेत	<ul style="list-style-type: none"> वास्तविक न्यायको अनुभूति अदालत एकलैको प्रयासबाट मात्र हुन सक्दैन । मुद्दा चलाउने र अनुसन्धान गर्ने अधिकारीले प्रमाण सङ्कलन र अनुसन्धानका पाटाहरू अदालतकै जिम्मामा छाड्ने र अस्पष्ट दाबी लिने जस्ता कमजोरीहरू वादी पक्षले सिर्जना गरि दिएको खण्डमा भ्रष्टाचार निवारण गर्ने ऐनको मनसाय पूरा हुन सक्दैन । प्रतिवादी पक्षले लिएको 	१५५५

			जिकिर न्यायिक, विवेकसम्मत र तार्किक छ र वादी पक्षले खण्डन गरेको छैन भने अदालतले त्यसै अनुरूप विवादको निरूपण गर्नु पर्ने हुन आउने ।	
४ .	९४६२ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	पुरुषोत्तम श्रेष्ठ विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> दसी व्यवस्थापनका सम्बन्धमा कानूनमा भएको प्रावधान कार्यान्वयन नगर्दा एकातर्फ सम्बन्धित मालधनीलाई नोक्सान पर्न जाने कुरा अपेक्षित नै हुन्छ भने अर्कोतर्फ वैदेशिक मुद्रा खर्च गरी विदेशबाट आयात गरिने सवारी साधन जस्ता मालवस्तु मुद्दाको किनारा हुन लाग्ने लामो समयसम्म त्यत्तिकै थन्क्याएर राख्दा खिया लाग्ने, इन्जिन नै सिज हुने र विभिन्न कारणबाट नोक्सान भई परिणामतः राज्यकै लागि अपुरणीय क्षतिको अवस्था सिर्जना हुन पुग्दछ । यस्तो स्थिति आउन नदिनेतर्फ सम्बन्धित जिम्मेवार निकाय र पदाधिकारी जिम्मेवार हुनै पर्दछ । अन्यथा त्यस्तो हानि नोक्सानीको जिम्मेवारी पनि आफ्नो कर्तव्य प्रति उदासिन रहने सम्बन्धित निकाय वा पदाधिकारी नै हुनु पर्दछ । व्यक्तिगत त्रुटिको दायित्व राज्यमाथि थोपरी रहने कुरा न्यायोचितसमेत हुन नसक्ने । 	९६९३
५ .	९४६३ संयुक्त परमादेश	दिपेन्द्र कार्की विरुद्ध गोपालबहादुर रोका	<ul style="list-style-type: none"> सम्पत्तिसम्बन्धी हक मौलिक हक हो । यसमा हकवालाले आफ्नो सम्पत्ति हक हस्तान्तरण गर्ने खरिद बिक्री गर्ने, उपभोग गर्ने कुरा व्यक्तिका संविधानले ग्यारेण्टी गरेका अधिकारहरू हुन् । आफ्नो नाममा 	९६९८

			कहिले जग्गा दाखिल खारेज नामसारी गर्ने भनी निवेदकहरूलाई विपक्षी बैङ्कले सिकाउने भन्ने होइन । सुरक्षण लिँदा कानूनसम्मत तरिकाले कानूनले लिन हुने सम्पत्ति कानूनको रित पुन्याई लिनुपर्ने हो, मनपरी तरिकाले लिन पाउने होइन ।	
६ .	९४६४ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	नरेश डगौरा विरुद्ध सशस्त्र प्रहरी बल, प्रधान कार्यालय, हलचोक, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ कुनै पनि कर्मचारी विरुद्ध उसको आचरण व्यवहार सम्बन्धमा कारवाही गर्दा बढो सतर्कताका साथ कानून र नियमको पालना गरी गर्नुपर्ने हुन्छ । किनकी रोजगारीको अधिकार जीवनको अधिकारसँग जोडिएको हुन्छ र सम्बन्धित व्यक्तिमात्र होइन उससँग आश्रित परिवारमाथि पनि यस्ता कारवाहीले प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्दछ । यसरी रोजगारीको अधिकारबाट वञ्चित गर्ने गरी निर्णय गर्दा सम्बन्धित नियमले स्पष्टरूपले तोकिदिएको विधि र प्रक्रियाहरूको पूर्णरूपमा अवलम्बन गरी गर्नु पर्ने । 	९६२४
७ .	९४६५ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	अधिवक्ता कमलेश द्विवेदीसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ संरक्षणको दायित्व राज्यको हुन्छ । संरक्षकको दायित्व बोकेको राज्यका निकायहरूले आफ्नो संरक्षकीय अधिकार क्षेत्र दुरुपयोग गरी वर्तमान तथा भावी सन्ततिको लागि आफ्ना पूर्वजहरूद्वारा निर्माण गरिएका ऐतिहासिक स्मारक, दैवस्थल, रमणीय स्थलहरूको अस्तित्व माथि असर पर्ने तथा पर्न सक्ने कुनै पनि काम कारवाही गर्नु गर्न दिनु कानूनी राज्यको अवधारणा विरुद्ध हुन जाने । ■ नेपाल सरकारको हेरचाहमा रहेको वा 	९६३३

			पूरातत्वसम्बन्धी वा ऐतिहासिक महत्त्वको स्मारकमा कुनै किसिमको बेहिसाब हुन नदिई नेपाल सरकारले सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु पर्ने हुन आउने ।	
८.	९४६६ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	शंकर पण्डित विरुद्ध प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> कुनै पनि क्षेत्रमा कार्यरत् व्यक्तिलाई आफ्नो पेसासँग सम्बन्धित अनुशासन र आचरणको जानकारी हुनु र तिनको पालना गर्नु सामान्य समझको कुरा हो । २४ घण्टा नागरिकको जिउ ज्यानको सुरक्षा र समाजको शान्ति सुरक्षामा खटिनु पर्ने प्रहरी सेवा जस्तो संवेदनशील क्षेत्रमा कार्यरत् प्रहरी कर्मचारीले त आफ्नो कर्तव्य प्रति अझ संवेदनशील रहनुपर्दछ । तर प्रस्तुत मुद्दाका यी रिट निवेदकले आफ्नो कर्तव्य र अनुशासन भुली लामो समयसम्म कार्यालयको सम्पर्कमा नआएको कारण निजलाई सेवाबाट हटाउने निर्णय गरेकामा त्यस्तो निर्णय गर्ने अधिकारीले सफाइ पेस गर्ने मौका दिएन भनी जिकिर लिने व्यक्तिले आफ्नो लापरवाही र आफ्नो गल्ती पनि हेर्नु पर्ने हुन्छ । अधिकारको खोजी गर्नेले आफ्नो कर्तव्य बिर्सन नमिल्ने । 	९६४४
९.	९४६७ संयुक्त विष सेवन गरि कर्तव्य ज्यान	नेपाल सरकार विरुद्ध नुमा बजगाई	<ul style="list-style-type: none"> जन्म दिने आमाले आफ्नो छोराछोरीको सधैं हित नै चिताएको हुन्छ । छोराछोरीको हत्या गर्ने जस्तो गम्भिर अपराध गर्ने मनसाय कुनै पनि आमासँग रहँदैन । प्रस्तुत वारदातमा आफ्नो मृत्युपश्चात् छोराछोरीले झन् दुःख पाउने अवस्थाको कल्पना गरि धेरै दुःख नपाउनु भनी 	९६५०

			एकैपटक आफूसँगै मारन खोजेको कार्यलाई अन्य सुनियोजित हत्या (Intentional Homicide) गर्नेलाई जस्तो कठोर सजाय गर्नु न्यायको दृष्टिले उचित नदेखिने ।	
१०.	९४६८ संयुक्त अंश चलन	ध्रुव के.सी.समेत विरुद्ध भक्तबहादुर खत्री (के.सी.)	<ul style="list-style-type: none"> समान पुस्ताका भाइभाइ बिचमा बन्डा नहुँदै सोही पुस्ताको एक अंसियार प्रतिवादीका नाममा रहेका जग्गा निजले छोडपत्र गरि आफ्नी श्रीमती र छोरालाई दिँदैमा त्यस्तो व्यवहारले वादीको उक्त सम्पत्तिमा प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्दैन । कानूनले उक्त छोडपत्र लिखतका जग्गाहरूमा वादीहरूको अंश हक निहित रहने नै हुँदा छोडपत्रबाट हक हस्तान्तरण गरेका जग्गामा समेत बन्डा लगाएको मिलेन भन्ने प्रतिवादीको जिकिर कानून र न्याय सङ्गत रहेको नपाइने । 	९६५७
११.	९४६९ संयुक्त बन्दीप्रत्यक्षीकरण	अधिवक्ता पुष्पराज पौडेल विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेत	<ul style="list-style-type: none"> पुर्पक्षको निमित्त माग गरेको धरौटी दिन नसकेको बालकलाई थुनछेकको प्रयोजनका लागि थुनाको विकल्पको रूपमा बालसुधार गृहमा राखेको कार्यलाई उचित र मुनासिब मान्न सकिन्न, बरु यसले उल्टै दण्डको सुधारात्मक अवधारणालाई इन्कार गरेको मान्न सकिन्छ । बालबालिकाको हकमा कानूनको ब्रह्ममा परी निजले गरेको फौजदारी कसुरका सम्बन्धमा दण्ड निर्धारण गर्दासमेत उनीहरूको सर्वोत्तम 	९६६७

			हितलाई नजरअन्दाज गर्न सकिँदैन । प्रस्तुत मुद्दामा अन्तिम फैसलाबमोजिम थुनामा बसेको अवस्था नभै चोरी मुद्दामा पूर्वसर्तको रूपमा धरौट माग गरी धरौट दिन नसकेको आधार बनाई थुनामा राख्ने गरी भएको कार्यलाई अन्तिम उपायको रूपमा मात्र थुनाको प्रयोग गरिने भन्ने बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को धारा ३७(२) समेतको अनुकूल रहेको मान्न नमिल्ने ।	
१२ .	९४७० संयुक्त खुन डाँका	नेपाल सरकार विरुद्ध विद्यानन्द राय यादवसमेत	<ul style="list-style-type: none"> नेपाल सरकारले प्रतिवादीहरूले यति रकम डाँका गरी लगे भनी माग दाबी गर्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन । डकैती भएको भनिएको रकम देखिनु पर्ने पनि हुन्छ । यसरी डकैती भएको रकम नै सप्रमाण यकिन हुन नसकेको र त्यसलाई पुष्टि हुने सबुद प्रमाण वादी पक्षबाट पेस हुन सकेको देखिँदैन । ठोससबूद प्रमाणको अभावमा प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूले अभियोगपत्रमा उल्लिखित रकम डाँका गरी लगेको भन्ने वादी दाबीसँग यो इजलास सहमत हुन नसक्ने । 	१६७२
१३ .	९४७१ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	नेपाल सरकार विरुद्ध रमावती पासीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> घटनाको सम्बन्धमा मृतक र प्रतिवादीबिच रोजगारदाता र कामदारबिचको वा मालिक वा सेवक बिचको सम्बन्धजन्य कठोर दायित्वको कुरालाई अस्वीकार गर्न सकिएला । तर त्यसरी अस्वीकार गर्ने हो भने पनि “प्र. 	१६९२

			<p>दिनेश यादवको कसुर यतिमा मात्रै सीमित रहेको देखिँदैन । बेहोस अवस्थाका विनेशलाई मिलमा अलपत्र छाडि मध्यरातको सन्नाटामा निजलाई बोरामा हालेर पानी भएको खाल्डोमा फालेको र मृतकको मृत्यु भएको देखिँदा यसलाई मनसाय प्रेरित हत्या मान्नु पर्ने अवस्था पनि छ । यो केवल omission मात्र नभएर त्यो भन्दा गम्भीर प्रकृतिको culpable homicide तहकै कार्य भएको छ ।” भन्ने निष्कर्षलाई अमान्य गर्नु निक्कै चुनौतिपूर्ण हुने ।</p>	
१४ .	<p>९४७२</p> <p>संयुक्त</p> <p>जबरजस्ती करणी, जबरजस्ती चोरी</p>	<p>दीपक चन्दसमेत</p> <p>विरुद्ध</p> <p>नेपाल सरकार</p>	<p>■ हाफ्रो सामाजिक मूल्य मान्यता हिन्दू सभ्यता र संस्कारबाट विकसित भएको अवस्थामा महिलाको सवाल सामाजिकरूपमा अत्यन्त संवेदनशील रहेको मानिन्छ । सामाजिक लोकलाजका कारण गोप्यरूपमा कुनै महिला तथा पुरुषले यौनसम्बन्ध कायम गर्ने गरे तापनि सङ्कुचित यौन विचारधारा रहेको हाफ्रो समाजमा खुलम खुल्लारूपमा जाहेरवालीले आफ्नो सामाजिक प्रतिष्ठाको समेत विचार नै नगरी सार्वजनिक स्थलमा चार-चार जना पुरुषलाई एकै-पटक करणी गर्न स्वेच्छिक मन्जुरी दिएकी होलिन् भनी मान्न नसकिने ।</p>	१७०९

१५ .	९४७३ संयुक्त क्षतिपूर्ति रकम दिलाई भराई पाऊँ	उर्मिला श्रेष्ठ विरुद्ध प्रचण्डबहादुर बम	<ul style="list-style-type: none"> करारको समय २०६३ चैत मसान्तसम्मको रहेकाले पुनरावेदक वादीले सो समयावधि बाँकी छँदै बिचैमा अर्कोपक्षसँग सम्झौता गरी विपक्षीलाई करारीय दायित्व पूरा गर्ने मौकाबाट वञ्चित गरी करार उल्लङ्घन गरेको भनी अर्थ गर्न मिल्ने देखिएन । करार सम्झौता हुँदा सहमति भएबमोजिम विपक्षीले करारीय दायित्व पूरा नगरेका कारण पुनरावेदक कर्पोरेसनले अर्कोपक्षसँग उक्त जिल्लाहरूमा नुन ढुवानी गराउन सम्झौता गर्नु परेको अवस्थामा विपक्षी प्रतिवादीले कबूल गरेकोभन्दा हालका ढुवानीकर्ताले कबुल गरेको रकम बृद्धि भई पुनरावेदक कर्पोरेसनलाई पर्न गएको नोक्सानी विपक्षीबाट भरी पाउने होइन भनी अर्थ गर्न मिल्ने नदेखिने । 	१७२०
------	--	--	---	------

यी सारसङ्क्षेप नेकाप प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन्, उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

– सम्पादक

निर्णय नं. १४५९

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ओम प्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७२ १९ १३ १५
०७०-WS-००९६

मुद्दा : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ३५ बस्ने वर्ष
१७ को अमृतकुमार शर्मा

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत

- मौलिक अधिकारको सन्दर्भमा समानताको सिद्धान्त राज्यका काम कारवाहीहरू (State Actions) सँग जोडिएको हुन्छ । कुनै पनि व्यक्ति वा समूहहरूलाई कानूनको प्रयोग वा व्यवहारमा समानता अवलम्बन गर्नु नै समानताको ध्येय भएकाले फरक स्थिति भएको अवस्थामा एउटै स्थितिमा पुर्‍याउनु वा परिणाममा समानता खोज्नु पनि समानताको अर्को पक्ष मानिन्छ । कानूनको दृष्टिमा समान व्यवहार गर्नु प्रक्रियागत समानता हो भने परिणाममा समानता प्राप्त गर्नु सारवान समानता हो । समानहरूकाबिच समान व्यवहार गर्नु र असमानहरूकाबिच असमान व्यवहार गर्नु नै समानताको सार हुने ।

(प्रकरण नं. ४)

- समानताको सिद्धान्तले परिणामलाई गौण र प्रक्रियालाई जोड दिँदै सबैलाई कानूनको अगाडि समान मान्ने भएकाले संवैधानिक विधिशास्त्रमा यसलाई औपचारिक समानता (Informal equality) को सिद्धान्त पनि भनिने ।

(प्रकरण नं. ५)

- सामान्य कानूनको प्रयोगमा वा अन्य व्यवहारमा राज्यले आफ्ना नागरिकबिच जात, जाति, क्षेत्र, भाषा, धर्म, वर्ण, लिङ्ग, यौनिक वा लैङ्गिक पहिचान, सामाजिक उत्पत्ति जस्ता कुनै वा सबै आधारमा भेदभाव गर्नु पनि हुँदैन । यस सिद्धान्तले कानूनको अगाडि सबै समान हुने, कसैलाई पनि विशेषाधिकार वा छुटको व्यवस्था नहुने र सामान्य कानूनको प्रयोगमा सबै बराबर हुने मान्यता राख्दछ । कानूनको प्रयोगमा सरकारले तजबिज लगाउन पाउने अधिकारलाई यसले नियन्त्रण गर्दछ । समानताका लागि समान व्यवहार र असमानहरूकाबिच फरक व्यवहार यस सिद्धान्तको मुख्य आधार हो । समानरूपमा असमान व्यवहारको अपेक्षा सम्भव र वाञ्छनीय मानिँदैन । संवैधानिक विधिशास्त्रीय दृष्टिकोणबाट समानताको यस्तो व्यवस्था राज्यको लोक कल्याणकारी दायित्वअन्तर्गत राज्यलाई बढी उत्तरदायी बनाउनका निमित्त राखिएको हुन जाने ।

(प्रकरण नं. ५)

- संवैधानिक वा कानूनी व्यवस्थाले नेपाल सरहदभिन्न फेला परेको तर पितृत्व र मातृत्वको ठेगान नलागेका प्रत्येक व्यक्तिले

वंशजको आधारमा नागरिकता पाउन सक्ने।

(प्रकरण नं. ७)

- पितृत्व मातृत्वको ठेगान नलागेका र संरक्षकको माध्यमबाट नागरिकता प्राप्त गर्न पाउने कानूनी अधिकारलाई वञ्चित गरेको देखिँदैन। केवल नागरिकताको प्रमाणपत्रमा आमा वा बाबुको नाम उल्लेख गर्नुपर्ने हकमा पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको उल्लेख गर्नेसम्म भनिएको छ। कुनै नियमावलीमा भएको व्यवस्था मातृ ऐन र संविधानसँग बाझिएको भन्नुमात्र पर्याप्त हुँदैन। बाझिएको छ भन्ने हो भने तर्क र प्रमाणले खण्डन गर्ने अभिभारारिट निवेदकउपर नै हुन्छ। संविधान प्रदत्त मौलिक हकउपर अनुचित बन्देज लागेको अवस्थामा बन्देज लगाउने गरी व्यवस्था गरिएका नियमावलीका व्यवस्थाहरू संवैधानिक परीक्षण गरी यस अदालतबाट बदर घोषित गरिने हो। आजसम्म यस अदालतबाट त्यसै आधारमा मातृ ऐनसँग बाझिएका नियमावलीका व्यवस्थाहरू समेत बदर घोषित गरी अमान्य गर्दै आएको तथ्य जग जाहेर नै छ। साथै चुनौति दिएको कानून वा त्यसको कुनै प्रावधान संविधानको कुनै निश्चित प्रावधानसँग बाझिएको छ भनी स्पष्टरूपमा प्रमाणित गराउन नसकेसम्म यस अदालतले त्यस्तो कानून वा कानूनको कुनै प्रावधानलाई बदर घोषित नगर्ने।

(प्रकरण नं. १०)

- नागरिकता प्राप्त गर्न के कस्तो कार्यविधि र प्रक्रिया पूरा गर्ने भन्ने सम्बन्धमा मात्र व्यवस्था गरेको देखिन्छ। नेपालले

संविधानमा नै नागरिकताको सम्बन्धमा स्पष्ट र सुसङ्गत (Consistent) नीति कायम गरी नेपालको सार्वभौमसत्ता, राष्ट्रिय स्वाधिनता, अखण्डता र नेपाली जनताको अगाध राष्ट्र प्रेमलाई अक्षुण्ण राख्न नागरिकता सम्बन्धमा उपरोक्त नीति अवलम्बन गर्नु आवश्यक हुने।

(प्रकरण नं. ११)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू सविन श्रेष्ठ र सुष्मा गौतम

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता चन्द्रकान्त खनाल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३, २२(१), ८(२२३), १२, १३, २२
- नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम ३ को उपनियम (६)
- नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३(३)
- नागरिकता प्रमाणपत्र वितरण कार्यविधि निर्देशिका, २०६३ को बुदा नं. १०(७)

आदेश

न्या. कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) र १०७(२) बमोजिम दर्ता भई यस इजलासमा पेस भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ :

म निवेदकलाई लमजुङ जिल्ला घर बताउने नाम थर थाहा नभएका व्यक्तिले यो मेरो छोरा हो भनी साथै लिई जिल्ला धनुषा नक्टाझिज गा.वि.स. वडा नं. १ बस्ने प्रजापती शर्मा (तिम्सिना) को घरमा आई आफू पनि यहाँ बसी काम गर्ने भनी बसेका रहेछन्।

पछि ती व्यक्तिले मलाई त्यही छाडी एकछिन पछि आउँछु भनी हिँडेकामा अहिलेसम्म फर्की नआएपछि इलाका प्रहरी कार्यालय, महेन्द्रनगर धनुषाबाट खोजी हुँदासमेत निजको पत्ता लाग्न सकेन । ती व्यक्तिले मलाई त्यहीं छोडेपछि त्यस समयदेखि म प्रजापती शर्मा (तिम्सिना) को घरमा निजको संरक्षकत्वमा बसिरहेको छु । संरक्षकका अनुसार सानैमा नाम अमृतकुमार भनी बताएकाले मेरो नाम अमृतकुमार भनी पहिचान भएको छ । मेरो संरक्षक हाल धनुषाबाट काठमाडौंको कोटेश्वरमा बसाई सराई गर्नु भएको कारण म पनि उहाँसँगै कोटेश्वरमा बसोबास गर्छु । म अहिले साबालक भै सकेकाले आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा नागरिकताको लागि दरखास्त गर्दा सो कार्यालयले दरखास्त फाराममा बाबु आमाको नाम एवम् जन्मस्थान उल्लेख नभएको र संरक्षक प्रजापती शर्मा (तिम्सिना) लाई पालनपोषण गर्नसमेतका लागि कुनै पनि आधिकारिक निकायबाट कानूनबमोजिम संरक्षकत्व प्राप्त नभएकाले नागरिकता दिन नमिल्ने भनी नागरिकता नदिएको कारण हाल म नागरिकताविहिन छु ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८ मा कुनै व्यक्तिको जन्म हुँदाका बखत निजको बाबु वा आमा नेपाली नागरिक रहेछ भने त्यस्तो व्यक्ति र नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नभएको प्रत्येक नाबालक निजको बाबु वा आमा फेला नपरेसम्म वंशजको आधारमा नेपाली नागरिक ठहर्नेछ भन्ने व्यवस्था छ । नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (६) ले पनि नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व/मातृत्व ठेगान नभएको प्रत्येक नाबालक निजको बाबु वा आमाको पत्ता नलागेसम्म वंशजको नाताले नेपालको नागरिक मानिने व्यवस्था छ । सो संवैधानिक र कानूनी व्यवस्थाबमोजिम मैले नागरिकता नपाउनु पर्ने कुनै आधार र कारण छैन ।

म निवेदक जस्ता नेपाल सरहदभित्र फेला

परेका पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नलागेका नाबालकहरू अरु कसैको संरक्षकत्वमा हुर्के बढे पनि नागरिकता पाउनबाट वञ्चित भएका छन् । यसरी नागरिकता नपाई राज्यविहिनताको अवस्था हुनु भनेको आधारभूत हक अधिकारबाटसमेत वञ्चित हुनु हो । बाबु आमाको पहिचान नभएका व्यक्तिलाई नागरिकता दिइएको अवस्थामा पनि आत्मसम्मान विपरीत नागरिकता प्रमाणपत्रमा पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नभएको भनी उल्लेख गर्ने गरिन्छ । यसो गर्दा मानव अधिकारको उपभोगमा गम्भीर नकारात्मक असर पर्ने हुँदा प्रस्तुत निवेदनमा सार्वजनिक सरोकारको विवाद पनि समावेश गरेको छु ।

नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम ३(३) ले नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व/मातृत्व ठेगान नभएको सोह्र वर्ष उमेर पुगेको नेपाली नागरिकले नागरिकता लिन चाहेमा स्वीकृत प्राप्त बालमन्दिर वा अनाथालयको संरक्षणमा हुर्के बढेको भए त्यस्तो संस्थाको सिफारिस र कुनै व्यक्ति विशेषले कानूनबमोजिम संरक्षकत्व प्राप्त गरी पालन पोषण गरेको भए पालनपोषण गर्ने व्यक्तिको नागरिकताको प्रतिलिपि संलग्न गरी सम्बन्धित प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमक्ष निवेदन दिनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यसको अतिरिक्त संस्थाले पालनपोषण गरेको भए पालनपोषण गर्ने संस्थाको प्रमुखले गरिदिएको सनाखत र व्यक्ति विशेषले पालनपोषण गरेको भए पालनपोषण गर्ने व्यक्तिले गरिदिएको सनाखत निवेदनसाथ पेस गर्नुपर्ने, उपनियम (४) ले निवेदकको पितृत्व/मातृत्वको सम्बन्धमा थप कुरा बुझ्नु पर्ने भएमा आवश्यकताअनुसार स्थानिय निकायको सिफारिस वा प्रहरी प्रतिवेदन माग गर्न सकिने र उपनियम (६) र नागरिकता प्रमाणपत्र वितरण कार्यविधि निर्देशिकाको बुँदा नं. १० (७) मा पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नभएको व्यक्तिको नागरिकताको प्रमाणपत्रको बाबु वा आमाको नाम उल्लेख हुनुपर्ने स्थानमा पितृत्व/मातृत्वको ठेगान

नभएको व्यहोरा जनाई संरक्षकको नाम, थर र ठेगाना उल्लेख गर्नुपर्ने छ भन्नेसमेतका कार्यविधिगत व्यवस्था उल्लेख भएको छ।

माथि उल्लिखित यी कार्यविधिगत कानूनका प्रावधानहरूले जिल्ला प्रशासन कार्यालयले के कस्तो अवस्थामा नागरिकता दिन अस्वीकार गर्ने भन्ने कुराको उल्लेख भएको छैन। निर्देशिकाको बुँदा नं. ३, ४ र ५ ले निर्देशित गरेअनुसार पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएका सबै व्यक्तिहरू बालमन्दिर, अनाथालय वा त्यस्तै प्रकारको संस्थामा रहेका हुँदैनन्। व्यक्ति विशेषले संरक्षण गरेको अवस्थामा पनि संरक्षकले नागरिकताको सिफारिस गरी प्रतिलिपि उपलब्ध नगराएको अवस्थामा निज व्यक्तिले नागरिकता पाउनबाट वञ्चित हुन्छ। त्यसमा पनि सडक बालबालिकाले नागरिकता पाउने सम्भावना रहँदैन। फरक-फरक कानूनमा फरक-फरक कानूनी व्यवस्था गरेको कारण पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नलागेका सडक बालबालिका, बालमन्दिर वा अनाथ बालबालिका संरक्षण गर्ने संघसंस्था वा अनाथालयको संरक्षणमा हुर्के बढेको बालबालिका र अन्य कुनै व्यक्ति विशेष संरक्षक भई पालनपोषण गरेको बालबालिकाहरू बालिग भएपछि नागरिकता लिनबाट वञ्चित भएका छन्। बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा १० मा कुनै औपचारिक काम कारवाही वा लिखतमा कानूनबमोजिम बाबु र बाजेको नाम उल्लेख गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको भए तापनि उक्त दफामा बाबु र आमा दुवै पत्ता नलागेको हकमा निजलाई पाल्ने व्यक्ति वा संस्थाले बाबु आमा पत्ता नलागेको भनी लेखिदिएमा त्यस्तो बालकले बाबु आमा वा बाजेको नाम उल्लेख नगरे पनि हुने व्यवस्था गरेको छ।

दफा ३४ मा नेपाल सरकारले आवश्यकताअनुसार नेपालको विभिन्न क्षेत्रमा बाल कल्याण गृहको स्थापना गर्नेछ र त्यसरी बाल कल्याण गृहको स्थापना नभएसम्म अरु कुनै व्यक्ति वा संस्थाद्वारा सञ्चालित बाल कल्याण गृह, अनाथालय

वा सुस्त मनस्थिति केन्द्रलाई बालक राख्ने प्रयोजनको निमित्त नेपाल सरकारले उपयोग गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ। यस दफाले कुनै व्यक्ति वा संस्थाद्वारा सञ्चालित बाल कल्याण गृह, अनाथालय वा सुस्त मनस्थिति केन्द्रमा पनि बालबालिकालाई संरक्षण गरी राख्न सकिने व्यवस्था गरेको भए तापनि यस्ता निकायहरूको सिफारिसमा नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र उपलब्ध हुन सकेको स्थिति छैन। दफा ३५ मा बालकल्याण अधिकारी वा प्रहरी कर्मचारी आफैँले कुनै बेवारिसे बालक फेला पारेमा वा अरु कुनै व्यक्तिले बुझाउन ल्याएमा त्यस्तो बालकको सम्बन्धमा यथासम्भव तीन पुस्ते नाम, थर, ठेगाना, फोटो तथा शरीरमा रहेको कुनै विशेष चिह्नसहितको विवरण र ओंठाको छापसमेत आफ्नो कार्यालयमा राखी त्यस्तो बालकलाई नजिकको बालकल्याण गृहमा बुझाउनु पर्छ।

दफा ३६ ले बेवारिस बालकलाई साधारणतया सोह्र वर्षको उमेर पूरा नहुन्जेलसम्म बाल कल्याण गृहमा राखिने र यदि त्यस्तो बालकलाई बिदा दिँदा निजको जीविकोपार्जनको समस्या आउने भएमा निजलाई बढीमा १८ वर्षसम्मका लागि बाल कल्याण गृहमा राख्न सकिने व्यवस्था गरेको छ। सो दफाले बालकल्याण गृहमा सामान्यतया १६ वर्षसम्मको व्यक्तिलाई मात्र राख्न सकिने व्यवस्था गरेको भए तापनि आफ्नो संरक्षकत्वबाट बिदा गर्दा नागरिकताको प्रमाणपत्रसहित बिदा गर्नु पर्ने व्यवस्था छ। दफा २२ मा भएको व्यवस्था अन्यन्त सीमित छ। जसले पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको नाबालकको अवस्थालाई संबोधन गरेको छैन। पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको व्यक्तिको हकमा संरक्षक नियुक्त हुन सक्ने अवस्थाको विद्यमानता छैन। त्यस्ता नाबालकको हकमा नागरिकता लिनका लागि संरक्षकको नागरिकताको प्रतिलिपि पेस गर्ने तथा संरक्षकबाट सनाखत गराई पाउने अवस्था नै छन्। संरक्षकको व्यवस्था बाबु वा

आमा वा एकाघरका उमेर पुगेका कोही नातेदार जीवित नरहेको वा जीवित भए पनि शारीरिक वा मानसिक अशक्तताको कारणले बालकको पालन पोषण तथा रेखदेख गर्न नसक्ने अवस्थाको बालकको हकमा गरिएको संरक्षकत्वसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाले पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएका नाबालकलाई नागरिकता दिने प्रयोजनका लागि आवश्यकताको पूर्ति गर्न सक्ने अवस्था छैन । अझ कुनै व्यक्ति विशेषले प्रचलित कानूनबमोजिम पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएका नाबालकको संरक्षकत्व प्राप्त गरी पालनपोषण गरेको प्रमाणित हुनु नेपालमा अत्यन्त दुर्लभ छ ।

अतः नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम ३ को उपनियम (६) तथा नागरिकता प्रमाणपत्र वितरण कार्यविधि निर्देशिका, २०६३ को बुँदा नं. १०(७) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८ को उपधारा (२) (३), धारा १०, धारा १२ को उपधारा (१), धारा १३ को उपधारा (१), (२), (३), धारा २२ को उपधारा (१) र नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) समेतसँग बाझिएको हुँदा सो बाझिएको हदसम्म संविधानको धारा १०७ को उपधारा (१) बमोजिम अमान्य र बदर घोषित गरी कानूनबमोजिम प्रजापति शर्मा (तिम्सिना) को नागरिकताको प्रतिलिपि राखी निजले सनाखत गरेको अवस्थामा कानूनबमोजिम नागरिकता उपलब्ध गराउनु भनी विपक्षी गृह मन्त्रालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको नाममा संविधानको धारा १०७ को उपधारा (२) बमोजिम परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ । साथै सार्वजनिक सरोकारको विवादअन्तर्गत नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नभएको र संरक्षक नै नभएको अवस्थाको बालबालिका, सडक बालबालिका, बालमन्दिर, अनाथालय वा बालबालिका संरक्षक गर्ने संस्था वा संरक्षकको संरक्षकत्व नभएको अवस्थाका बालबालिकाहरूको हकमा संरक्षकले सनाखत

नगरेको अवस्थामा पनि कार्यविधि बनाई सहजरूपमा नागरिकता उपलब्ध गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशलगायत जो चाहिने आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रिट निवेदन ।

यसमा विपक्षीहरूबाट १५ दिनभित्र लिखित जवाफ मगाउनु । प्रस्तुत विषय नेपाली नागरिकतासँग सम्बन्धित भई पितृत्व तथा मातृत्वको सवालसमेत समाहित रहेकाले यो रिट निवेदनको चाँडो निरूपण हुनुपर्ने देखिँदा अग्राधिकार प्रदान गरिदिएको छ भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको मिति २०७०।५।२६ को आदेश ।

माननीय उपप्रधानमन्त्री एवम् गृहमन्त्रीस्तरको मिति २०६९।१०।५ को निर्णयअनुसार नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३, नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ र ऐ. नियमावली, २०६३ समेतको बर्खिलाप नहुने गरी नागरिकता जारी गर्न सबै क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय र जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई मिति २०६९।१०।७ मा परिपत्र गरी सकिएको छ । उक्त परिपत्रको बुदा नं. ४ मा “नेपाल सरहदभित्र भेटिएका तर पितृत्व/मातृत्व ठेगान नलागेका सन्तानहरूलाई पछि पितृत्व/मातृत्व ठेगान लागेको बखत सोहीबमोजिम हुने गरी संरक्षकको सनाखतबाट नियमानुसार नागरिकता जारी गर्ने र बाबु आमा पत्ता नलागेको विषय कार्यालयको अभिलेखमा मात्र अभिलेखिकरण गरी नागरिकतामा बाबु आमाको महलमा कुनै कुरा उल्लेख नगरी खाली (-) राख्नेसमेतका व्यहोरा उल्लेख भैसकेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी गृह मन्त्रालयको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८ को उपधारा (३) मा नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको प्रत्येक नाबालक निजको बाबु वा आमा फेला नपरेसम्म वंशजको आधारमा नेपाली नागरिक ठहर्ने व्यवस्था

भएकाले बाबु आमा फेला नपरेको अवस्थामा नागरिकता प्रमाणपत्रमा बुबा आमाको नाम लेख्ने ठाउँमा सोही व्यहोरा उल्लेख गरी संरक्षकको नाम लेख्ने व्यवस्था गरिएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराले विपक्षी कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८ को उपधारा (३) र नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) मा नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको प्रत्येक नाबालक निजको बाबु वा आमा फेला नपरेसम्म वंशजको आधारमा नेपाली नागरिक ठहर्ने छ भन्ने स्पष्ट व्यवस्था रहेको छ । निवेदकले चुनौति दिएको नियमावली र कार्यविधिको विषय संविधान र ऐनमा भएको व्यवस्थालाई कार्यान्वयन गर्न सहज होस् भनी बनाइएको हो । यसबाट कुनै व्यक्तिको हक अधिकारको सिर्जना हुने र हनन् हुने भन्ने प्रश्न नै उठ्दैन । पितृत्व/मातृत्व ठेगान नलागेको व्यक्तिलाई निजको बाबु आमा फेला नपरेसम्म वंशजको आधारमा नागरिकता दिने कुरालाई नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम (३) को उपनियम (६) ले अङ्कुश लगाएको छैन । पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नलागेको व्यक्तिलाई नागरिकता प्रदान गर्दा निजको पितृत्व/मातृत्वको ठेगान पत्ता नलागेको भनी व्यहोरा जनाउनुलाई मानवीय सम्मान वा मर्यादाविपरीत भन्न मिल्दैन । तसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

नागरिकता वितरणसम्बन्धी कार्यविधि बनाउने कार्य यस मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रभित्र नपर्ने भएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विपक्षी महिला बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालयको तर्फबाट पेस भएको

लिखित जवाफ ।

विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयको तर्फबाट लिखित जवाफ परेको देखिएन ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचिमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री सविन श्रेष्ठ र श्री सुष्मा गौतमले प्रस्तुत विवादमा दुई वटा विषयको उठान भएको छ । पहिलो यी निवेदक अमृतकुमार शर्माको पितृत्व र मातृत्वको ठेगान छैन । कुनै व्यक्तिले मेरो छोरा हो भनी प्रजापति शर्माको घरमा लिएर गएकामा पछि लिएर जाने व्यक्ति बेपत्ता भएको कारण निवेदक प्रजापती शर्माको संरक्षकत्वमा बसेका छन् । निवेदकले आफू नेपाल सरहदभित्र फेला परेको तर पितृत्व र मातृत्व फेला नपरेको कारण संरक्षकको तर्फबाट नेपाली नागरिकता पाउन नेपाल नागरिकता ऐन र नियमावली, २०६३ बमोजिम जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँमा दरखास्त गरेको हो । नागरिकता पाउन आवश्यक सबै कागजात संलग्न गरी दरखास्त गरेकामा कार्यालयले संरक्षक हुने व्यक्तिको कानूनी हैसियत नभएको र अनुसूचि फाराम र जन्मदर्ताको प्रमाणपत्रमा अमृतकुमार शर्माको बाबु आमाको नाम र जन्मस्थान उल्लेख नगरेको भन्ने आधारमा नागरिकता दिन अस्वीकार गरेको छ । जबकी नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा ३ मा उल्लिखित प्रकृतिका व्यक्तिले नागरिकता पाउने व्यवस्था छ । तसर्थ जिल्ला प्रशासन कार्यालयको निर्णय बदर हुनु पर्दछ ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८ को उपधारा (३) मा नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व र मातृत्वको ठेगान नभएको प्रत्येक नाबालक निजको बाबु वा आमा फेला नपरेसम्म वंशजको आधारमा नेपाली नागरिक ठहर्नेछ भन्ने व्यवस्था छ । सोसरह कै कानूनी व्यवस्था नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३)

ले गरेको छ । तर ऐ. नियमावली, २०६३ को नियम ३ को उपनियम (६) र नागरिकता प्रमाणपत्र वितरण कार्यविधि निर्देशिका, २०६३ को बुदा नं. १० को (७) ले पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नभएको व्यक्तिको नागरिकताको प्रमाणपत्रको बाबु वा आमाको नाम उल्लेख हुनुपर्ने स्थानमा “पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नभएको” व्यहोरा जनाई संरक्षकको नाम, थर र ठेगाना उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था गरी संविधान तथा ऐनमा भएको व्यवस्थालाई अङ्कुश लगाई मौलिक हक प्रचलनमा अनुचित बन्देज लगाउने गरी नियमावलीको नियम ३ को उपनियम (६) र निर्देशिकाको बुँदा नं. १० को (७) प्रावधान संविधानको धारा ८ को उपधारा (२), (३), १३, २२ र नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) समेतको प्रतिकूल हुँदा संविधानको धारा १०७(१) र (२) बमोजिमको आदेश हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री चन्द्रकान्त खनालले कुनै पनि नियमावलीको व्यवस्था संविधान वा मातृ ऐनसँग बाझिएको भनी बदरको माग गर्नुमात्र पर्याप्त हुँदैन । नियमावली तथा निर्देशिका संविधान तथा ऐनमा उल्लिखित व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न सहज होस् भन्नका लागि बनाइएको हुन्छ । नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) ले नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नभएको प्रत्येक नाबालक निजको बुबा वा आमाको पत्ता नलागेसम्म वंशजको नाताले नेपालको नागरिक मानिने व्यवस्था गरेको छ । सोबमोजिम कुनै नागरिकले नागरिकता पाउनबाट वञ्चित हुनु परेको छैन । नागरिकता प्राप्त गर्न यस्तो-यस्तो कार्यविधि पुरा गर्नुपर्दछ भन्ने व्यवस्थाले ऐन र संविधानको व्यवस्थालाई अङ्कुश लगाउँदैन । त्यो कार्यविधिगत विषयमात्र हो । प्रस्तुत विवादमा यी रिट निवेदक अमृतकुमार शर्माको संरक्षक प्रजापती शर्माले आधिकारिक निकायबाट

संरक्षकत्व प्राप्त गरेको नदेखिँदा जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट नागरिकता दिन नमिल्ने भनी भएको निर्णयमा कुनै कानूनको त्रुटि नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

दुवैतर्फका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको उपरोक्त बहससमेत सुनी प्रस्तुत रिट निवेदनमा देहायका प्रश्नहरूको निरूपण गर्नुपर्ने देखियो ।

- (१) नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम (३) को उपनियम (६) र नागरिकता प्रमाणपत्र वितरण कार्यविधि निर्देशिका, २०६३ को बुदा नं. १०(७) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८ को उपधारा (३), १३, २२ र नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) सँग बाझिएको छ, छैन ?
- (२) निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो, होइन ?

२. निरूपण गरिनुपर्ने पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा निवेदक अमृतकुमार शर्माले नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम ३ को उपनियम (३) र नागरिकता प्रमाणपत्र वितरण कार्यविधि निर्देशिका, २०६३ को बुँदा नं. १० को (७) संविधानको धारा ८ को उपधारा (२), (३), धारा १०, १२ को उपधारा (१), धारा १३ को उपधारा (१), (२), (३) र धारा २२ को उपधारा (१) सँग बाझिएको हुँदा बाझिएको हदसम्म बदर गरी म आफू प्रजापती शर्माको संरक्षकत्वमा बसोबास गरी आएको पितृत्व मातृत्वको ठेगान नलागेको व्यक्ति हुँ र त्यस्तो व्यक्तिले बाबु वा आमाको पत्ता नलागेसम्म वंशजको नाताले नेपालको नागरिक ठहरिई नागरिकता पाउनु पर्नेमा प्रजापती शर्मा कानूनबमोजिम संरक्षक भएको नदेखिएको भन्नेसमेत आधारमा नागरिकता

नदिने जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको निर्णय उल्लिखित कानूनी व्यवस्थासमेतको प्रतिकूल हुँदा सो निर्णय बदर गरिपाउँ भन्नेसमेतको दाबी लिएको देखियो।

३. प्रत्यर्थी गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ हेर्दा माननीय उपप्रधान तथा गृह मन्त्रिस्तरको मिति २०६९।१०।५ को निर्णयबमोजिम अन्तरिम संविधान, २०६३, नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ र नियमावली, २०६३ को बर्खिलाप नहुने गरी सरल किसिमबाट नागरिकता जारी गर्ने, नेपाल सरहदभित्र फेला परेको तर पितृत्व मातृत्वको ठेगान नलागेका सन्तानलाई पछि मातृत्व पितृत्व पत्ता लागेको बखत सोहीबमोजिम हुने गरी संरक्षकको सनाखतबाट र बाबु आमाको पत्ता नलागेको विषय कार्यालयको अभिलेखमा मात्र अभिलेखीकरण गरी बाबु आमाको महलमा कुनै कुरा उल्लेख नगरी खाली (-) राख्ने भनी मिति २०६९।१०।७ मा सबै क्षेत्रिय तथा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा परिपत्र गरी सकेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ।

४. वस्तुतः संविधानको धारा १३ ले कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित नगरिने प्रतिबद्धता व्यक्त गरेको छ। सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने अवधारणासँग उक्त धारा सम्बन्धित रहेको देखिन्छ। सामान्य अर्थमा व्यक्ति-व्यक्तिहरूका बिच धर्म, वर्ण, लिङ्ग, जात, जाति जस्ता कुनै पनि आधारमा भेदभाव नगर्नु नै समानता हो। मौलिक अधिकारको सन्दर्भमा समानताको सिद्धान्त राज्यका काम कारवाहीहरू (State Actions) सँग जोडिएको हुन्छ। कुनै पनि व्यक्ति वा समूहहरूलाई कानूनको प्रयोग वा व्यवहारमा समानता अवलम्बन गर्नु नै समानताको ध्येय भएकाले फरक स्थिति भएको अवस्थामा एउटै स्थितिमा पुर्याउनु वा परिणाममा समानता खोज्नु पनि समानताको अर्को पक्ष

मानिन्छ। कानूनको दृष्टिमा समान व्यवहार गर्नु प्रक्रियागत समानता हो भने परिणाममा समानता प्राप्त गर्नु सारवान समानता हो। समानहरूकाबिच समान व्यवहार गर्नु र असमानहरूकाबिच असमान व्यवहार गर्नु नै समानताको सार हो।

५. समानताको यस सिद्धान्तले परिणामलाई गौण र प्रक्रियालाई जोड दिँदै सबैलाई कानूनको अगाडि समान मान्ने भएकाले संवैधानिक विधिशास्त्रमा यसलाई औपचारिक समानता (Informal equality) को सिद्धान्त पनि भनिन्छ। सामान्य कानूनको प्रयोगमा वा अन्य व्यवहारमा राज्यले आफ्ना नागरिकबिच जात, जाति, क्षेत्र, भाषा, धर्म, वर्ण, लिङ्ग, यौनिक वा लैङ्गिक पहिचान, सामाजिक उत्पत्ति जस्ता कुनै वा सबै आधारमा भेदभाव गर्नु पनि हुँदैन। यस सिद्धान्तले कानूनको अगाडि सबै समान हुने, कसैलाई पनि विशेषाधिकार वा छुटको व्यवस्था नहुने र सामान्य कानूनको प्रयोगमा सबै बराबर हुने मान्यता राख्दछ। कानूनको प्रयोगमा सरकारले तजबिज लगाउन पाउने अधिकारलाई यसले नियन्त्रण गर्दछ। समानताका लागि समान व्यवहार र असमानहरूका बिच फरक व्यवहार यस सिद्धान्तको मुख्य आधार हो। समानरूपमा असमान व्यवहारको अपेक्षा सम्भव र वाञ्छनीय मानिँदैन। संवैधानिक विधिशास्त्रीय दृष्टिकोणबाट समानताको यस्तो व्यवस्था राज्यको लोक कल्याणकारी दायित्वअन्तर्गत राज्यलाई बढी उत्तरदायी बनाउनका निमित्त राखिएको हुन्छ।

६. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २२(१) मा प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो पहिचान तथा नामको हक हुनेछ भन्नेसमेतका संवैधानिक व्यवस्था भएको देखिन्छ। बालबालिकाको पहिचानको विषय आमाबाबुको अधिकारबाट रूपान्तरण हुँदै मानव अधिकारको अन्तरवस्तुको रूपमा बिकास भएको देखिन्छ। यसैगरी उनीहरूको अधिकारको विषय आमा बाबुबाट राज्यको दायित्वमा

पनि रूपान्तरण हुन पुगेको छ ।

७. निवेदकले सार्वजनिक सरोकारको विवाद उठान गर्दै नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम ३ को उपनियम (६) र नागरिकता प्रमाणपत्र वितरण कार्यविधि निर्देशिका, २०६३ को बुदा नं. १०(७) को बदर माग गरी अदालत प्रवेश गरेको तथ्यमा विवाद छैन । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८ को उपधारा (३) र नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) को व्यवस्थालाई एकैसाथ राखी हेर्दा नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको प्रत्येक नाबालक निजको बाबु वा आमा फेला नपरेसम्म वा ठेगान नलागेसम्म वंशजको आधारमा नेपाली नागरिक ठहर्छ भन्ने समान व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यस संवैधानिक वा कानूनी व्यवस्थाले नेपाल सरहदभित्र फेला परेको तर पितृत्व र मातृत्वको ठेगान नलागेका प्रत्येक व्यक्तिले वंशजको आधारमा नागरिकता पाउन सक्ने नै देखिन्छ ।

८. प्रस्तुत विवादमा निवेदक अमृतकुमार शर्माको हालसम्म पितृत्व/ मातृत्वको ठेगान लागेको देखिँदैन । पितृत्व र मातृत्वको ठेगान नलागेको कारण आफ्नो संरक्षक प्रजापती शर्मा (तिम्सिना) को संरक्षकत्वमार्फत निजको नागरिकताको प्रतिलिपिसमेतका कागजातहरू संलग्न राखी जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दरखास्त गर्न गएको देखिन्छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंले निवेदकलाई दरखास्त फाराममा बाबु आमाको नाम तथा ठेगाना उल्लेख नगरेको एवम् तपाईंको संरक्षक भनिएका प्रजापती शर्मा (तिम्सिना) लाई पालनपोषण गर्न र शिक्षादिका दिन कुनै आधिकारिक निकायबाट प्रचलित कानूनबमोजिम संरक्षकत्व प्राप्त भएको नदेखिँदा नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ र ऐ. नियमावली, २०६३ अनुसार तपाईंलाई नागरिकता प्रमाणपत्र प्रदान गर्न मिल्ने नदेखिएको भन्नेसमेत व्यहोराले मिति

२०७०।४।१४ मा जानकारी गराएको देखिन्छ ।

९. नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ नियम ३ को उपनियम (६) हेर्दा पितृत्व/मातृत्व ठेगान नभएको व्यक्तिको नागरिकता प्रमाणपत्रको बाबु वा आमाको नाम उल्लेख हुनुपर्ने स्थानमा पितृत्व/ मातृत्वको ठेगान नभएको व्यहोरा जनाई संरक्षकको नाम, थर र ठेगाना उल्लेख गर्नुपर्ने र सो कार्यविधि निर्देशिका, २०६३ को १० अन्तर्गत बाबु आमाको नामको महलमा “पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नभएको” भन्ने उल्लेख गरी संरक्षकको नाम थर र ठेगाना खुलाउनु पर्नेछ भन्नेसमेतको व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ ।

१०. उक्त व्यवस्थाले पितृत्व मातृत्वको ठेगान नलागेका र संरक्षकको माध्यमबाट नागरिकता प्राप्त गर्न पाउने कानूनी अधिकारलाई वञ्चित गरेको देखिँदैन । केवल नागरिकताको प्रमाणपत्रमा आमा वा बाबुको नाम उल्लेख गर्नुपर्ने हकमा पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको उल्लेख गर्नेसम्म भनिएको छ । कुनै नियमावलीमा भएको व्यवस्था मातृ ऐन र संविधानसँग बाझिएको भन्नुमात्र पर्याप्त हुँदैन । बाझिएको छ भन्ने हो भने तर्क र प्रमाणले खण्डन गर्ने अभिभारा रिट निवेदकउपर नै हुन्छ । संविधान प्रदत्त मौलिक हकउपर अनुचित बन्देज लागेको अवस्थामा बन्देज लगाउने गरी व्यवस्था गरिएका नियमावलीका व्यवस्थाहरू संवैधानिक परीक्षण गरी यस अदालतबाट बदर घोषित गरिने हो । आजसम्म यस अदालतबाट त्यसै आधारमा मातृ ऐनसँग बाझिएका नियमावलीका व्यवस्थाहरू समेत बदर घोषित गरी अमान्य गर्दै आएको तथ्य जग जाहेर नै छ । साथै चुनौति दिएको कानून वा त्यसको कुनै प्रावधान संविधानको कुनै निश्चित प्रावधानसँग बाझिएको छ भनी स्पष्टरूपमा प्रमाणित गराउन नसकेसम्म यस अदालतले त्यस्तो कानून वा कानूनको कुनै प्रावधानलाई बदर घोषित गर्दैन ।

११. नागरिकताको प्रमाणपत्र दिने आधार

र प्रक्रिया नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र प्रचलित नेपाल कानूनद्वारा निर्धारित हुने तथ्यमा पनि विवाद छैन। बदर माग गरिएको कार्यविधि निर्देशिकाले नागरिकता प्राप्त गर्ने व्यक्तिको सारवान अधिकारमा अङ्कुश लगाएको देखिँदैन। त्यसले नागरिकता प्राप्त गर्न के कस्तो कार्यविधि र प्रक्रिया पूरा गर्ने भन्ने सम्बन्धमा मात्र व्यवस्था गरेको देखिन्छ। नेपालले संविधानमा नै नागरिकताको सम्बन्धमा स्पष्ट र सुसङ्गत (Consistent) नीति कायम गरी नेपालको सार्वभौमसत्ता, राष्ट्रिय स्वाधिनता, अखण्डता र नेपाली जनताको अगाध राष्ट्र प्रेमलाई अक्षुण्ण राख्न नागरिकता सम्बन्धमा उपरोक्त नीति अवलम्बन गर्नु आवश्यक छ।

१२. नियमावली ऐनको उद्देश्य पूरा गर्न बनाईने नीतिगत दस्तावेज हो। ऐनमा व्यवस्था नभएका अधिकार नियमावलीमा थप गरेर राखिँदैन। थप गरेर सारवान अधिकारमा नै प्रतिकूल असर पार्ने व्यवस्था गरिएमा त्यो बदरयोग्य हुन्छ। यस विवादमा नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) ले गरेको व्यवस्थालाई नै अङ्कुश लगाई संविधान प्रदत्त मौलिक हक प्रचलनमा आघात पुग्ने गरी नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम ३ को उपनियम (६) मा व्यवस्था गरिएको भन्ने जिकिर प्रस्तुत भएको छ। उक्त नियम ३ को उपनियम (६) को कानूनी व्यवस्थाले नेपाल सरहदभित्र फेला परेको तर पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएका व्यक्तिले नागरिकता पाउने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको छैन। त्यसमा पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको व्यहोरा जनाई संरक्षकको नाम, थर र ठेगाना उल्लेख गर्नुपर्ने छ भन्नेसम्मको व्यवस्था गरेको छ।

१३. निवेदकले उक्त व्यवस्था पनि बदरयोग्य भनी बदरको लागि चुनौति दिएको देखिन्छ। त्यस सम्बन्धमा विचार गर्दा विपक्षी गृहमन्त्रालयको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफमा पितृत्व/मातृत्वको ठेगान

नलागेको कुरा अभिलेखमा मात्र अभिलेखीकरण गर्ने र नागरिकतामा सो महल खाली राख्ने गरी सबै जिल्ला प्रशासन कार्यालयलाई परिपत्र गरिसकेको भन्ने देखिँदा उक्त व्यवस्थाको संवैधानिक परीक्षण गरिरहनु परेन। तसर्थ नियमावलीको नियम ३ को उपनियम (६) र नागरिकता प्रमाणपत्र वितरण कार्यविधि निर्देशिका, २०६३ को बुँदा नं. १०(७) को व्यवस्था संविधानको धारा ८ को उपधारा (२) (३), १२, १३, २२ र नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) सँग असङ्गति रहि बाझिएको देखिन आएन।

१४. दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा निवेदक अमृतकुमार शर्माले नागरिकताको प्रमाणपत्र पाउनको लागि प्रजापती शर्मा (तिम्सिना) को नागरिकताको प्रतिलिपि राखी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँमा दरखास्त गरेको देखिन्छ। निजले नागरिकताको लागि भरेको दरखास्त फारामको ६ नं. मा बाबुको नाम थर उल्लेख गर्ने महलमा “पितृत्वको ठेगान नरखुलेको” भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ। नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) मा पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको व्यक्तिले वंशजको आधारमा नागरिकता प्रमाणपत्र पाउने व्यवस्था छ। यी निवेदक अमृतकुमार शर्माको पितृत्व/मातृत्वको ठेगान नभएको भन्ने कुरा पेस भएको जन्मदर्ता प्रमाणपत्रलगायतका कागजातबाट समर्थित हुन आएको छ।

१५. जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँले निवेदकको नागरिकताको सम्बन्धमा संरक्षक प्रजापती शर्मा (तिम्सिना) अमृतकुमार शर्माको कानूनबमोजिमको संरक्षकत्व नभएको र उल्लिखित दरखास्त फाराममा समेत बाबु आमाको नाम र जन्मस्थान उल्लेख नभएको भन्ने आधारमा मिति २०७०।४।१९ मा नागरिकता दिन अस्वीकार गरेको देखिन्छ। विपक्षी गृह मन्त्रालयबाट प्राप्त लिखित जवाफ हेर्दा नेपाल सरकार उपप्रधान एवम् गृह मन्त्रीस्तरबाट मिति २०६९।१०।५ मा संविधान, नागरिकता ऐनका प्रावधानसमेतको विपरीत

नहुने गरी नागरिकता वितरण गर्नु गराउनु हुन भनी भएको निर्णयअनुसार मिति २०६९।१०।७ मा सबै क्षेत्रीय तथा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा परिपत्र भएको देखिन्छ। उक्त परिपत्रको बुदा नं. ४ मा नेपाल सरहदभित्र भेटिएका तर पितृत्व मातृत्व ठेगान नलागेका सन्तानहरूलाई पछि मातृत्व पितृत्व ठेगान लागेको बखत सोहीबमोजिम हुने गरी संरक्षकको सनाखतबाट नागरिकता जारी गर्नु भन्नेसमेतको व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ। यसबाट प्रस्तुत विवादित विषय सम्बोधन भएको नै देखिन आयो।

१६. गृह मन्त्रालयले जारी गरेको उक्त परिपत्रले प्रस्तुत विषयको सम्बोधन गरेको अवस्थामा निवेदकले कानूनबमोजिमको नागरिकता पाउने तथ्य समर्थित छ। अब उक्त परिपत्रको रोहमा विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयले विचार गरी नागरिकताको सम्बन्धमा निर्णय गर्न सक्ने नै हुन्छ। जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंले नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको व्यक्तिको हकमा सो निश्चित गर्न आवश्यक र उपयुक्त प्रक्रिया पूरा गरी नागरिकता माग गर्ने व्यक्तिको नागरिकता सम्बन्धमा निर्णय गरिदिनु पर्नेमा निर्णय गरेको पाइएन। मुख्यतः जिल्ला प्रशासन कार्यालयले निवेदकको मागबमोजिम नागरिकताको प्रत्यक्ष प्रश्नमा सम्बोधन गरी निवेदकका संरक्षक बनी निवेदन दिने व्यक्ति प्रजापती शर्माले संरक्षकत्व ग्रहण गरेको प्रक्रियाको कुरा उठाई मूल नागरिकताको प्रश्नलाई पन्छाएको देखिन्छ।

१७. संविधानको धारा ८ को उपधारा (३) को व्यवस्थाबमोजिम पितृत्व मातृत्वको ठेगान नलागेको व्यक्तिलाई नागरिकता दिन दिलाउन राज्य बाध्य हुन्छ। उक्त व्यवस्थाबमोजिम नागरिकता के कसरी दिने भन्ने सम्बन्धमा निर्देशिकामा प्रक्रियाका कुरा निर्धारित गर्न सकिने भए तापनि संविधानको धारा ८ को उपधारा (३) को सारभूत कुरालाई नै परास्त

हुने गरी अनावश्यक सर्त वा व्यवधानहरू खडा गर्न मिल्दैन। उक्त संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम नागरिकता दिने कार्यलाई सहजिकरण गर्ने गरी नै प्रक्रिया बनाइनु पर्दछ र सो प्रक्रियाको आधारमा नागरिकताको विषयमा निर्णय गरी दिनुपर्ने हुन्छ। त्यसैले संविधानको धारा ८ को उपधारा (३) र नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) बमोजिमको अवस्थालाई इन्कार गरी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंले निवेदकको नागरिकताको मागलाई पन्छाई मिति २०७०।४।९ मा गरेको निर्णय संविधान र कानूनमा आधारित भएको देखिएन।

१८. अतः नेपाल नागरिकता नियमावली, २०६३ को नियम ३ को उपनियम (६) र नागरिकता प्रमाणपत्र वितरण कार्यविधि निर्देशिका, २०६३ को बुदा नं. १० (७) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८ को उपधारा (३), धारा १३, २२ र नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) समेतसँग बाझिएको नदेखिँदा सो हदसम्म रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। संविधानको धारा ८ को उपधारा (३) र नेपाल नागरिकता ऐन, २०६३ को दफा ३ को उपदफा (३) मा नेपाल सरहदभित्र फेला परेको पितृत्व मातृत्वको ठेगान नलागेको व्यक्तिले वंशजको आधारमा नागरिकता पाउने संवैधानिक र कानूनी व्यवस्था भएको देखिएकाले जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको मिति २०७०।४।९ को निर्णय र सोसँग सम्बन्धित काम कारवाही संविधानको धारा १०७ को उपधारा (२) बमोजिम उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिदिएको छ। अब निवेदकले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्रको लागि दिएको दरखास्त फारामउपर माथि उल्लिखित संविधान, ऐन र नियमावलीको भावनालाई मध्य नजर गरी निवेदकको अवस्थालाई समेत विचार गरी पितृत्व मातृत्वको ठेगान नभएको देखिन आएमा व्यहोरा जनाइ वंशजको नागरिकता दिने सम्बन्धमा जो

चाहिने निर्णय अविलम्ब गरी दिनु भनी विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ ।

१९. प्रस्तुत मुद्दामा विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयले दिएको मिति २०७०।४।१४ को जानकारी पत्रले संरक्षकको सम्बन्धमा प्रश्न उठाएको भएपनि त्यसमा थप कुरा बुझी निर्णय गर्न सक्नेमा सोबमोजिम निर्णय गरेको देखिन आएन । नेपाल सरहदभित्र फेला परेको तर पितृत्व मातृत्वको ठेगान नलागेको व्यक्तिको हकमा संरक्षकको हैसियत र प्रक्रियामा प्रश्न उठाउँदैमा निवेदकले नागरिकता नपाउने भन्न मिल्दैन । निवेदकले नागरिकताको लागि दिएको दरखास्तअनुसार निजले नागरिकता पाउने नपाउने के हो सो सम्बन्धमा विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट कुनै निर्णय बोलेको पनि पाइँदैन । यदि निवेदकले नागरिकता नपाउने कुनै अवस्था देखिएको भए सोको आधार र कारण उल्लेख गरी अदालतलाई लिखित जवाफ र आधिकारिक कागजात पठाई अदालतलाई सहयोग गर्नु विपक्षी जिल्ला प्रशासन कार्यालयको कर्तव्य हो । जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंले लिखित जवाफसमेत नपठाई अदालतको आदेशलाई अवज्ञा गरी न्याय सम्पादनमा असहयोग गरेको देखियो । कारणसहितको लिखित जवाफ एवम् मागबमोजिमको आधिकारिक कागज प्रमाण नपठाई अटेर गर्ने कार्यालय वा त्यसका प्रमुखलाई गैर जिम्मेवार र अनुशासनहिन मान्नु पर्ने हुन्छ । यस्ता कार्य किमार्थ स्वीकार्य हुन सक्दैन । यसरी निवेदकको नागरिकता सम्बन्धमा मिति २०७०।४।१९ मा निर्णय गर्ने अधिकारी एवम् लिखित जवाफ पठाउन उपेक्षा गर्ने कार्यालय प्रमुखलाई आफ्नो कानूनले तोकेको जिम्मेवारी र कर्तव्यप्रति सचेत गराउन नेपाल सरकार, गृह मन्त्रालयमार्फत लेखी पठाउनु । प्रस्तुत आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई

दिइ दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार पेस गर्नु ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौ ।

न्या. ओमप्रकाश मिश्र

न्या. देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत : भीमबहादुर निरौला

इति संवत् २०७२ साल वैशाख ३ गते रोज ५ शुभम् ।

निर्णय नं.९४६०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

फैसला मिति : २०७१।८।१९।६

०६८-CI-११३६

मुद्दा : मोही नामसारी

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला बारा, गा.वि.स.

अमरपट्टी वडा नं. ८ बस्ने लक्ष्मी राउत अहिर

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : जिल्ला बारा, गा.वि.स. अमरपट्टी वडा

नं. २ बस्ने तेतरी कनुईन

- मोही लागेको जग्गाको लगत र विवरण अद्यावधिक राख्ने आधिकारिक निकाय भूमिसुधार कार्यालय हो । भूमिसुधार कार्यालयको रेकर्डमा नै मोही लगत कट्टा भएको भन्ने कुरा नदेखिएको अवस्थामा त्यस्तो मोहीको लगत कट्टा भई सकेको भनी अदालतले अनुमान गर्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ३)

- प्रत्यर्थीको पतिको मोही लगत कट्टा भइसकेको भन्ने जिकिर लिने पुनरावेदक प्रतिवादीले नै सो कुराको तथ्ययुक्त प्रमाण पेस गरी आफ्नो दाबी पुष्टि गराउनु पर्ने हुन्छ । मोहीको लगत कट्टा गर्ने अधिकार प्राप्त निकाय भूमिसुधार कार्यालय भएको सन्दर्भमा मालपोत कार्यालयको सेस्तामा मोहीको लगत कट्टा भएको कैफियत जनिएको भन्ने मात्र जिकिरले मोही लगत कट्टा भएको मान्न मिल्ने नहुने ।

(प्रकरण नं. ४)

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता हरिहर दाहाल र विद्वान् अधिवक्ता मनमोहन तिमिल्सिना
प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

सुरु फैसला गर्ने भूमिसुधार अधिकार :

श्री पुष्कलकुमार थापा

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री बमकुमार श्रेष्ठ

मा.न्या. श्री सारंगा सुवेदी

फैसला

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.: पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६८।७।६ को फैसला

उपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) (ग) बमोजिम प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परेको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:-

जिल्ला बारा, गा.वि.स. अमरपट्टी वडा नं. १ कि.नं. १७८ ज.वि. २-४-० को साबिक जग्गाधनी रामादेवी (गुरागाई) उपाध्याय र मेरो पति भोथी साह कानु दर्तावाला मोही भई जग्गा जोती कमाई मोहीको दायित्व पुरा गर्दै आउनु भएको थियो । उक्त कि.नं. १७८ को ज.वि. २-४-० मध्ये ज.वि. १-०-० जग्गा साबिक जग्गाधनी रामादेवीले अमिन मियाँलाई बिक्री गर्नु हुँदा उक्त कि.नं. १७८ कि.का. भई कि.नं. २०८ मा ज.वि. १-०-० र कि.नं. २०९ मा ज.वि. १-४-० कायम भै कि.नं. २०८ को ज.वि. १-०-० अमिन मियाँको नाउँमा कायम भएको थियो । अमिन मियाँको मृत्युपछि निजका छोराहरू संसुदिन मियाँ धुनिया र सर्फुदिन मियाँ धुनियाले संयुक्तरूपमा नामसारी गराई लक्ष्मी राउत अहिरलाई बिक्री गरी दिनुभएको हुँदा हाल जग्गाधनी लक्ष्मी राउत हुनुहुन्छ । मोही मेरा पति भोथी साह कानु २०३५ सालमा आफ्नो कालगतिले परलोक हुनु भएको र मोहीको हकदारहरू छोरा हरिशचन्द्र साह कानु, हरिहर साह कानु र पत्नी म तेतरी कनुईनले सो जग्गा जोती कमाई मोहीको दायित्व पुरा गरी आएका छौं । मोहीको जग्गा कि.का. भै अलगअलग व्यक्ति जग्गाधनी भए पनि मोहीयानी हकमा कुनै असर नपर्ने हुँदा साबिक कि.नं. १७८ कित्ताकाट भई कायमी कि.न. २०८ को ज.वि. १-०-० जग्गाको मोहीयानी हक छोरा हरिहर साह कानु र हरिशचन्द्र साह कानुको मन्जुरीनामा अनुसार मेरा नाउँमा मोही नामसारी गरी मोहीयानी हकको प्रमाणपत्र पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी तेतरी कनुईनको मिति २०६६।३।३० को निवेदन पत्र ।

साबिक कि.नं. १७८ को जग्गा कि.का. भई कायम कि.नं. २०८ को ज.वि. १-०-० जग्गा अमिन

मियाँकै पालामा भोथी साहले मोहीयानीबापत घरसारमै नगदै लिई जग्गा जोत्न असमर्थता देखाई भूमिसुधार कार्यालय, बारामा निवेदन दिनु भएको हुँदा भोथी साहको मोही लगत कट्टा हुने गरी मिति २०३२।१।१।४ मा निर्णय भै जग्गाधनी स्वेस्ता पुर्जाको मोही महलबाट निज भोथी साहको नाम कट्टा भइसकेको छ । सोही मितिदेखि साबिक जग्गाधनी अमिन मियाँले नै जग्गा आवाद गरी आउनु भएको थियो । अमिन मियाँको शेषपछि निजका छोरा संसुदिनले आफ्ना नाममा नामसारी गराई भोग गरी आउनु भएकामा मिति २०५३।१।२।७ मा निज संसुदिनबाट मैले खरिद गरी लिएको हुँ । मैले खरिद गर्दा जग्गाधनी स्वेस्ता पुर्जाको मोही महल खाली रहेको थियो । खरिद गरेका मितिदेखि म आफैँले जोत भोग गरी आएको छु । विपक्षीका पतिकामा नामको मोही लगत कट्टा भैसकेको हुँदा दाबीबमोजिम मोही नामसारी हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी लक्ष्मी राउत अहिरको मिति २०६६।७।१६ को प्रतिउत्तरपत्र ।

वादीले आफ्नो उजुरी निवेदनसाथ कुनै सालको कुतवाली बुझाएको प्रमाण पेस गर्न नसकेको, गा.वि.स. अमरपट्टिबाट दाबीको जग्गा जग्गाधनीकै जोतभोगमा रहेको भनी उल्लेख गरी च.नं. ३७ मिति २०६६।७।१९ को पत्रद्वारा लेखी आएको तथा मालपोत कार्यालय, बाराबाट दर्ता उतार बुझ्दा गा.वि.स. अमरपट्टि वडा नं. १ कि.नं. २०८ को ज.वि. १-०-० जग्गाको मोही भोथी साह कानुको नाम मिति २०३२।१।१।४ को निर्णयले कट्टा भएको भनी उल्लेख भै आएको देखिँदा दाबीको जग्गाको मोही कट्टा भैसकेको र जग्गा जग्गाधनीकै जोतभोगमा रहेको देखिँदा वादी दाबी पुग्न नसकी खारेज हुने ठहर्छ भन्ने भूमिसुधार कार्यालय, बाराबाट मिति २०६६।१।१।२ मा भएको फैसला ।

जग्गा मैले कमाई आएको छु, जग्गाधनीले होइन । कुतमा कहिल्यै विवाद भएको छैन । कुत निरन्तर

बुझाएको छु । दाबीको जग्गाको मोही मेरो पति भोथी साह रहेकामा विवाद छैन । निजको मोहीयानी हकको लगत कट्टा भएको छैन । निजको मृत्यु भएपछि मेरो नाउँमा मोही नामसारी गर्न भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१) ले मिल्छ । मेरो नाउँमा मोहीयानी हक नामसारी गर्नु पर्नेमा नगरी भएको फैसलामा मुलुकी ऐन अ.बं १८४क, अ.बं. १८५ नं., प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ तथा दफा ५४ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको त्रुटि हुँदा सुरु भूमिसुधार कार्यालय, बाराको फैसला बदर गरी मेरो फिराद दाबीबमोजिम मोही नामसारी हुने गरी इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी तेतरी कनुईनको पुनरावेदन हेटौँडामा परेको पुनरावेदनपत्र ।

मोही नामसारी गरिपाउँ भनी पुनरावेदिका तेतरी कनुईनको भूमिसुधार कार्यालय, बारामा दिएको निवेदनको पीठ भागमा कि.नं. १७८ को जग्गाको मोही लगत भोथी साह कानुको नाम कायम रहेको देखिएको भनी मिति २०६६।१।०।२८ मा मोही लगत फाँटबाट र मोही लगत कट्टा भएको मिति २०३२।१।१।४ को मिसिल फेला नपरेको भनी तामेली फाँटले उल्लेख गरेको अवस्था देखिएकामा वादी दाबी पुग्न नसक्ने गरी भूमिसुधार कार्यालय, बाराले मिति २०६६।१।१।१२ गरेको निर्णय प्रमाण मूल्याङ्कनको सन्दर्भबाट फरक पर्न सक्ने देखिएकाले मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलका निमित्त प्रत्यर्थी प्रतिवादीलाई झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट मिति २०६७।१।२।२५ मा भएको आदेश ।

विवादित जग्गामा वादीका पति भोथी साहको नाउँमा कायम रहेको मोहीयानी हक रितपूर्वक समाप्त भै मोही लगत कट्टा भएको भन्ने अवस्था नदेखिएकाले सुरु फैसला उल्टी भै वादी दाबीबमोजिम कि.नं. २०८ को जग्गामा वादीको पति भोथी साहको नाममा कायम रहेको मोहीयानी हक वादीको नाममा नामसारी हुने ठहर्छ भन्ने मिति २०६८।७।६ को पुनरावेदन अदालत,

हेटौंडाको फैसला ।

पुनरावेदन अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन । भूमिसुधार कार्यालय, बाराको मिति २०३२।१।१।१४ को निर्णयबाट भोथी साहको मोही लगत कट्टा भइसकेको तथ्य मोठ स्त्रेस्ताको कागजबाट प्रष्ट भएको छ । मिति २०३२।१।१।१४ मा मोही लगत कट्टा भएपछि मोहीले जोतभोग गरेका छैनन् । मालपोत कार्यालय, बाराको पत्रबाट पनि मोही लगत कट्टा भएको भन्ने देखिएको अवस्थामा २०३२ साल पूर्वको लिखतलाई आधार लिई मोही नामसारी हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले उल्टी गरी सुरु भूमिसुधार कार्यालयको निर्णय सदर गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचिमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल र विद्वान् अधिवक्ता श्री मनमोहन तिमिल्सिनाले कि.नं. २०८ को जग्गाको मोहीले साबिक जग्गाधनी अमिन मियाँकै पालामा जग्गा जोत्न नसक्ने भनी भूमिसुधार कार्यालय, बारामा निवेदन दिई मोही लगत कट्टा हुने गरी मिति २०३२।१।१।१४ मा निर्णय भै उक्त निर्णयअनुसार जग्गाधनी स्त्रेस्ता पुर्जामा मोही महलबाट नाम कट्टा भइसकेको छ । भूमिसुधार कार्यालयको पत्रअनुसार मालपोत कार्यालयले मोठ स्त्रेस्तामा मोही लगत कट्टा भएको कैफियत खुलाउने हो । निर्णय गर्ने कार्यालयले लगत कट्टासम्बन्धी मिसिल फेला नपरेको भन्ने आधारमा सरकारी स्त्रेस्तामा जनिएको कुरालाई अन्यथा भन्न मिल्दैन । एकपटक रितपूर्वक लगत कट्टा भई सकेको मोही पुनः कायम हुन नसक्नेमा मोहीको पत्नीको नाममा नामसारी हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले उल्टी हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

उक्त बहससमेतलाई सुनी प्रस्तुत मुद्दाको

मिसिल संलग्न कागजहरू अध्ययन गरी पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट सुरु भूमिसुधार कार्यालयको निर्णय उल्टी गरी कि.नं. २०८ को जग्गामा वादीका पतिको नाममा कायम रहेको मोहीयानी हक वादीको नाममा नामसारी हुने ठहराएको फैसला मिलेको छ वा छैन र प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो वा होइन भन्ने निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा साबिक कि.नं. १७८ को ज.बि. २-४-० जग्गाको मोही पति भोथी साह कानु भएकामा सो जग्गामध्ये ज.वि. १-०-० साबिक जग्गाधनी रामादेवीले अमिन मियाँलाई बिक्री गर्दा कि.नं. २०८ कायम भएको र अमिन मियाँको मृत्युपछि निजका छोराहरूले हालको जग्गाधनी प्रतिवादी लक्ष्मी राउतलाई कि.नं. २०८ को जग्गा बिक्री गरेकामा पति भोथी साहको २०३५ सालमा मृत्यु भएपछि मोहीका हकदारहरूले जग्गा कमाई आएकाले साबिक कि.नं. १७८ किताकाट भई कायम भएको कि.नं. २०८ को जग्गा आफ्नो नाममा मोही नामसारी गरिपाउँ भन्ने वादीको दाबी रहेको देखिन्छ । प्रतिवादी लक्ष्मी राउतको प्रतिउत्तरपत्रमा कि.नं. २०८ को साबिक जग्गाधनी अमिन मियाँकै पालामा मोही भोथी साहले मोहीयानी बापत घरसारमै नगदै लिई भूमिसुधार कार्यालयमा निवेदन दिई मोही लगत कट्टा हुने गरी मिति २०३२।१।१।१४ मा निर्णय भई जग्गाधनी स्त्रेस्ता पुर्जाको मोही महलबाट भोथी साहको नाम कट्टा भइसकेको र उक्त जग्गा साबिक जग्गाधनीले एवम् आफूले खरिद गरेपछि आफूले नै कमाई आएकाले लगत कट्टा भइसकेको मोही नामसारी हुनुपर्ने होइन भन्ने जिकिर रहेको पाइन्छ । सुरु भूमिसुधार कार्यालय, बाराले मोही नामसारीको दाबी पुग्नु नसक्ने ठहराएको निर्णय पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाबाट उल्टी भै वादी दाबीबमोजिम साबिक मोहीको पत्नी यी वादी तेतरी कनुईनको नाममा मोही नामसारी हुने ठहराएको फैसलाउपर प्रतिवादीको तर्फबाट यस अदालतमा

पुनरावेदन परी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस भएको रहेछ ।

३. वादीले दाबी लिएको कि.नं. २०८ को ज.वि. १-०-० को जग्गा साबिक कि.नं. १७८ को ज.वि. २-४-० बाट किताकाट भई आएको र उक्त साबिक कि.नं.१७८ को साबिक जग्गाधनी रामादेवी उपाध्याय र मोही भोथी साह कानु भएको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट देखिएको छ । यस तथ्यमा वादी प्रतिवादीबिच कुनै विवाद रहेको पाइँदैन । साबिक जग्गाधनीले कि.नं. १७८ बाट किताकाट गराई कि.नं. २०८ कायम भएको जग्गा अमिन मियाँलाई बिक्री गरी अमिन मियाँको मृत्युपछि निजका हकदारले यी पुनरावेदक लक्ष्मी राउतलाई बिक्री गरेको देखिन आउँछ । पुनरावेदक प्रतिवादीले प्रतिउत्तरपत्रमा र यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा पनि आफूले अमिन मियाँका छोराहरूबाट कि.नं. २०८ को जग्गा राजीनामा गरी लिएको र अमिन मियाँकै पालामा मिति २०३२।१।१४ को भूमिसुधार कार्यालयको निर्णयले मोही लगत कट्टा भई सकेकाले साबिक जग्गाधनीकै पालामा लगत कट्टा भई सकेको मोहीको हकदार पत्नीको नाममा नामसारी हुन नसक्ने भनी जिकिर लिएको पाइन्छ । तर पुनरावेदकले प्रतिउत्तरपत्र साथ वा पुनरावेदन साथ भूमिसुधार कार्यालय, बाराबाट सो मिति २०३२।१।१४ मा भएको निर्णयको प्रतिलिपि वा उक्त जग्गाको मोहीको लगत कट्टा भएको पुष्टि हुने कुनै पनि प्रमाण पेस गर्न सकेको पाइँदैन । त्यसका अतिरिक्त प्रत्यर्थी तेतरी कनुईनले भूमिसुधार कार्यालयमा दिएको फिरादपत्रको पीठमा कि.नं. १७८ को ज.वि. २-४-० जग्गाको मोहीको १ नं. लगत र मोही प्रमाणपत्र भोथी साहका नाममा कायम रहेको र मिति २०३२।१।१४ मा मोही लगत कट्टा हुने गरेको मिसिल फेला नपरेको भन्ने व्यहोरा भूमिसुधार कार्यालयको सम्बन्धित फाँटबाट जनिएको देखिन्छ । मोही लागेको जग्गाको लगत र विवरण अद्यावधिक राख्ने आधिकारिक

निकाय भूमिसुधार कार्यालय हो । भूमिसुधार कार्यालयको रेकर्डमा नै मोही लगत कट्टा भएको भन्ने कुरा नदेखिएको अवस्थामा त्यस्तो मोहीको लगत कट्टा भई सकेको भनी अदालतले अनुमान गर्न मिल्ने हुँदैन ।

४. वस्तुतः यी प्रत्यर्थीको पतिको मोही लगत कट्टा भइसकेको भन्ने जिकिर लिने पुनरावेदक प्रतिवादीले नै सो कुराको तथ्ययुक्त प्रमाण पेस गरी आफ्नो दाबी पुष्टि गराउनु पर्ने हुन्छ । मोहीको लगत कट्टा गर्ने अधिकारप्राप्त निकाय भूमिसुधार कार्यालय भएको सन्दर्भमा मालपोत कार्यालयको स्वेस्तामा मोहीको लगत कट्टा भएको कैफियत जनिएको भन्नेमात्र जिकिरले मोही लगत कट्टा भएको मान्न मिल्ने हुँदैन । त्यसका अतिरिक्त मालपोत कार्यालयको स्वेस्तामा भूमिसुधार कार्यालयको के कुन मितिको निर्णय र के कुन मिति र च.नं. को पत्रको आधारमा लगत कट्टा भएको हो भन्ने उल्लेख नभई केवल २०३२।१।१४ को निर्णयले मोही लगत कट्टा भएको भन्नेसम्म उल्लेख भएको तर भूमिसुधार कार्यालयबाट उक्त मिति २०३२।१।१४ मा त्यस्तो कुनै निर्णय भएको मिसिल वा निर्णयको प्रतिलिपिको अस्तित्व कहिकैतैबाट नदेखिएको एवम् भूमिसुधार कार्यालयको स्वेस्तामा मोही कायमै रहेको अवस्थामा कानूनबमोजिम कायम भएको मोहीको लगत कट्टा भइसकेको मान्न मिल्ने हुँदैन ।

५. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २८ मा “कुनै खास कुरा प्रमाणित गर्ने भार कुनै खास व्यक्तिको हुनेछ भनी कुनै नेपाल कानूनमा व्यवस्था भएकामा बाहेक त्यस्तो कुरा प्रमाणित गर्ने भार सो कुराको अस्तित्वमा अदालतलाई विश्वास दिलाउन चाहने व्यक्तिमाथि नै हुनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार मिति २०३२।१।१४ मा मोही लगत कट्टा भइसकेको भन्ने दाबी लिने पक्षले उक्त कुराको तथ्यको अस्तित्वमा अदालतलाई विश्वास दिलाउन सो निर्णय नै पेस गरी आफ्नो दाबी स्थापित गर्नुपर्ने

हुन्छ । तर पुनरावेदक पक्षबाट त्यस्तो कुनै निर्णय पेस गरी आफ्नो दाबीलाई निर्विवादरूपमा स्थापित गर्न सकेको पाइएन । यस अवस्थामा प्रत्यर्थीको पति भोथी साह कानुको उक्त कि.नं. २०८ को जग्गाबाट मोही लगत कट्टा भइसकेको मान्न मिल्ने भएन ।

६. उल्लिखित आधार एवम् कारणसमेतबाट कि.नं. १७८ को जग्गाबाट किताकाट भई कायम भएको प्रतिवादी लक्ष्मी राउत अहिरको नाममा दर्ता रहेको कि.नं. २०८ को ज.वि. १-०-० जग्गामा प्रत्यर्थी वादीका पति भोथी साहको नामको मोही हक कायम नै रहेको देखिएकाले भोथी साहकी पत्नी प्रत्यर्थी वादी तेतरी कनुईनको नाममा मोही नामसारी हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६८।७।६ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

प्र.न्या.रामकुमार प्रसाद शाह

इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई
इति संवत् २०७१ साल मङ्सिर १९ गते रोज ६ शुभम् ।

निर्णय नं.१४६१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु. प्रधानन्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
फैसला मिति : २०७२।६।२४।१

मुद्दा: गैरकानूनीरूपमा सम्पत्ति आर्जन गरि भ्रष्टाचार
गरेको ।

०६६-CR-०३२३

पुनरावेदक/वादी : अनुसन्धान अधिकृत मोहनप्रसाद
बन्जाडेको प्रतिवदेनले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : काठमाडौँ जिल्ला का.म.न.पा.
वडा नं. ५ मालिगाउँ बस्ने अर्थ मन्त्रालयका
उपसचिव ईश्वरप्रसाद पोखरेलसमेत

०६६-CR-०३२४

पुनरावेदक/प्रतिवादी : का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ५
ऐ.ऐ. बस्ने उषा पोखरेल

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : अनुसन्धान अधिकृत मोहनप्रसाद
बन्जाडेको प्रतिवदेनले नेपाल सरकार

०६६-CR-०३२५

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला काठमाडौँ, काठमाडौँ
महानगरपालिका वडा नं. ५ मालिगाउँ बस्ने
किरण पोखरेलसमेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : अनुसन्धान अधिकृत मोहनप्रसाद
बन्जाडेको प्रतिवदेनले नेपाल सरकार

०६६-CR-०३२६

पुनरावेदक : सप्तरी जिल्ला, राजविराज न.पा. वडा नं.
४ बस्ने तेजप्रसाद पोखरेल

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : अनुसन्धान अधिकृत मोहनप्रसाद
बन्जाडेको प्रतिवदेनले नेपाल सरकार

०६६-CR-०३२७

पुनरावेदक/प्रतिवादी: काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ५ मालिगाउँ बस्ने
अर्थ मन्त्रालयका उप-सचिव ईश्वरप्रसाद
पोखरेल

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : अनुसन्धान अधिकृत मोहनप्रसाद
बन्जाडेको प्रतिवदेनले नेपाल सरकार

- लोडबेरिङ्ग वाल सिस्टमको घर निर्माण
लागतमा फ्रेम स्टक्चरको घरको निर्माण
लागतमा जस्तो गरि ओभरहेड कस्ट र
टेक्का कर घटाउन मनासिब नहुने।

(प्रकरण नं. १८)

- जाँच अवधिभित्र खरिद गरेको समय यकिन
नभएको अवस्थामा २०५९ सालको
बजार मूल्यको आधारमा मूल्य कायम गर्नु
न्यायोचित हुन नसक्ने।

(प्रकरण नं. २०)

- अचल सम्पत्तिको हक प्राप्त गर्ने प्राथमिक र
विश्वसनीय आधारभूत प्रमाण आधिकारिक
निकाय मालपोत कार्यालयबाट पारित
रजिस्ट्रेशनको लिखत हो। सो लिखतमा
लेखिएको व्यहोरा अन्यथा नभएसम्म मान्नु
पर्ने हुने।

(प्रकरण नं. २९)

- माग दाबी गर्दाको अवस्थामा तलबलाई

स्वीकार गर्ने र पुनरावेदन तहमा आएर
अस्वीकार गर्नु न्यायिक मूल्य र मान्यताको
विपरीतसमेत हुने।

(प्रकरण नं. ३५)

- मोही लागेको जग्गामा भूमिसम्बन्धी ऐनले
निर्धारण गरेबमोजिम कूत बाली पाउने
कुरामा विवाद छैन। तसर्थ मोही लागेको
जग्गामा कूतको आधारमा कृषि आय
गणना गरिनु मनासिब नै हुने।

(प्रकरण नं. ५०)

- जग्गाको हैसियत सधैं एकनासको
हुँदैन। नयाँ नयाँ प्रविधि र सिँचाइ सुविधाको
कारण कृषि प्रणालीमा सुधार हुँदै आएको र
त्यस्ता जग्गाहरू साबिकको पटेर/पोखर
र जङ्गल नै रहिरहने अवस्था हुँदैन।
विकासको क्रममा कृषियोग्य जमिनमा
परिणत हुँदै आएको पाइने।

(प्रकरण नं. ५२)

- छोरी चेलीले जन्मेदेखि नै माइती, मावली र
अन्य आफन्तजनबाट कुनै समारोह, चाड
पर्व, उत्सव, जन्मदिनसमेतका अवसरमा
टीकाटालोबाट नगद पाउने गर्दछन्।
त्यसरी पाएको नगद पाउने व्यक्तिको नै
हुने भन्ने हाम्रो नेपाली समाजको विशिष्ट
चरित्र हो। अतः सम्पत्तिको स्रोत खुलाउने
दायित्व भएका पुनरावेदक प्रतिवादीले
बयानमा रु. ७५,०००।- टीकाटालोबाट
प्राप्त गरेको भनि बयान गरेको देखिँदा विशेष
अदालत, काठमाडौंले गरेको फैसला सो
हदसम्म अन्यथा नदेखिँदा रु. ७५,०००।-
प्रतिवादीको आयमा गणना हुन जाने।

(प्रकरण नं. ६०)

- वास्तविक न्यायको अनुभूति अदालत
एकैको प्रयासबाट मात्र हुन सक्दैन। मुद्दा

चलाउने र अनुसन्धान गर्ने अधिकारीले प्रमाण सङ्कलन र अनुसन्धानका पाटाहरू अदालतकै जिम्मामा छाड्ने र अस्पष्ट दाबी लिने जस्ता कमजोरीहरू वादी पक्षले सिर्जना गरि दिएको खण्डमा भ्रष्टाचार निवारण गर्ने ऐनको मनसाय पूरा हुन सक्दैन । प्रतिवादी पक्षले लिएको जिकिर न्यायिक, विवेकसम्मत र तार्किक छ र वादी पक्षले खण्डन गरेको छैन भने अदालतले त्यसै अनुरूप विवादको निरूपण गर्नु पर्ने हुन आउने ।

(प्रकरण नं. ६५)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता राजेन्द्र सुवेदी र उपन्यायाधिवक्ता कृष्णमोहन कोइराला

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय शम्भु थापा, कृष्णप्रसाद सापकोटा, सतिशकृष्ण खरेल र विद्वान् अधिवक्ताद्वय कुमार रेग्मी र नरेन्द्रकुमार के.सी.

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०६६, मङ्सिर, नि.नं. ८२००, पृष्ठ १२३५
- ने.का.प. २०६७, चैत, नि.नं. ८५१९, पृष्ठ २००७
- ने.का.प. २०६८, असोज, नि.नं. ८६३०, पृष्ठ ९१७
- ने.का.प. २०६८, फागुन, नि.नं. ८७२२, पृष्ठ १८९०
- ने.का.प. २०६९, भदौ, नि.नं. ८८३२, पृष्ठ ७७१
- ने.का.प. २०६९, जेठ, नि.नं. ८७७०, पृष्ठ २५९

- ने.का.प. २०७१, साउन, नि.नं. ९१४९, पृष्ठ ५०९
- ने.का.प. २०६९, जेठ, नि.नं. ८७७०, पृष्ठ २५९

सम्बद्ध कानून :

- भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७
- भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २० (१), (२), ४७, ६५(२), ६५(३)

सुरु फैसला गर्ने अदालत र न्यायाधीश:-

माननीय अध्यक्ष श्री गोविन्दप्रसाद पराजुली
माननीय सदस्य श्री रणबहादुर बम
माननीय सदस्य श्री भुपध्वज अधिकारी

फैसला

का.मु.प्र.न्या.गिरीश चन्द्र लाल : विशेष

अदालत ऐन, २०५९ को दफा १७ बमोजिम विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६२।३।२ को फैसलाउपर वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादीहरूको तर्फबाट दोहोरो पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ :

प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल झापाको प्रशासकीय अधिकृत, अर्थ मन्त्रालयअन्तर्गत त्रिभुवन अन्तराष्ट्रिय विमानस्थल, कृष्णनगर, वीरगन्ज भन्सार कार्यालयमा कार्यरत् रहँदा व्यापारी र कर्मचारीहरूसँग मिलेमतो गरि अनियमित तरिकाले राजस्व चुहावट गर्नेलगायतका कार्य गरि सम्पत्ति आर्जन गरेको हुँदा ईश्वरप्रसाद पोखरेललाई कानूनबमोजिम कारवाही गरि त्यसरी कमाएको सम्पत्ति जफत गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराले विभिन्न मितिमा रामेछाप परेवाडाँडा निवासी रमेश घिमिरे, का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. ११ निवासी अशोक थापा, ऐ.ऐ निवासी उत्तमकुमार श्रेष्ठ र रामकृष्ण कठायतलगायतका व्यक्तिले अख्तियार

दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा दिएको उजुरी निवेदनको आधारमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले अनुसन्धान गर्दा निम्नलिखित व्यहोरा भएको देखिएको ।

का.जि.का.म.न.पा. वडानं. ५ मालीगाउँस्थित घर खानतलासी गर्दा नेपाली रूपैयाँ १००० को १०० थान, भारतीय रूपैयाँ १०० को ४०० थान, अमेरिकन डलर १ को ५ थान, २० को ३ थान, ईश्वरप्रसाद पोखरेलको पर्सनल डायरी १ थान, अंशबन्डाको सक्कल कागज थान २, सेयर प्रमाणपत्रसहित विभिन्न बैङ्कहरूको सेयरहरूसँग सम्बन्धित कागजात १६ थान, विभिन्न बैङ्कको पास बुक र चेक बुक गरि जम्मा गरि ६ थान, विभिन्न स्थानको जग्गाधनी प्रमाणपुर्जा, सम्पत्ति विवरण बुझाएको कागज, राजश्व दाखिला गरेको कागज थान १०, कम्प्युटर C.P.U २ थान, A.C. थान १, डिपफ्रिज थान १, बेल्लियम जस्तो देखिने कार्पेट तुलो रोल १, सोनी २१" को टेलिभिजन थान ३, सोनी भिडियो क्यामरा थान १, पानासोनिक डेक थान १ र क्यामरा थान ४ बरामद गरिएको भन्ने मिति २०५९।५।२ को खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का ।

ईश्वरप्रसाद पोखरेलको उल्लिखित बरामद गरिएको सामान मध्ये A.C. डिपफ्रिज, कार्पेट, टेलिभिजन, रेडियो क्यामरा, डेकसमेतका सामानहरू ईश्वरप्रसाद पोखरेलको घरमा छोडेको देखिएको ।

म २०३४ सालमा सरकारी सेवामा प्रवेश गरि २०५८ सालदेखि अर्थ मन्त्रालयमा कार्यरत छु । सो बिचमा गृह मन्त्रालयअन्तर्गत जिल्ला प्रशासन कार्यालय, पर्सा, महोत्तरी, सिन्धुली, झापा, नवलपरासी, बागलुङसमेतमा र अर्थ मन्त्रालयअन्तर्गत त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालय, भन्सार विभाग, कृष्णनगर, वीरगन्ज भन्सार कार्यालयमा समेत काम गरेको छु । मैले सेवा प्रवेश गर्नुपूर्व करिब ८/१० वर्ष विभिन्न संगठित संस्थामा काम गरें ।

काठमाडौंको मालीगाउँको जग्गा २०३७ सालमा करिब रु.२५,०००।- मा र वीरगन्जको जग्गा सोही सालमा रु.१२,०००।- मा नगर बिस्तार योजनाअन्तर्गत नगर विकास समितिबाट खरिद गरेको हो । काठमाडौं मालीगाउँको जग्गाको क्षेत्रफल ०-७-१ छ भने वीरगन्जको जग्गाको क्षेत्रफल ०-३-१ बिगाह छ । भक्तपुर बालकोटमा ०-९-० रोपनी आना र काठमाडौं धुम्बाराहीमा करिब एक रोपनी जग्गाका साथै मोरङमा ४-७-०, सप्तरी सिम्रहा सिगियौनमा १९ कठ्ठा, झापा अनारमनीमा करिब १ कठ्ठा, रुम्जाटार ओखलढुङ्गामा १ रोपनी ८ आना जग्गा छ । सो जग्गामध्ये श्रीमतीको नाममा का.म.न.पा.-५ माली गाउँमा ०-७-१, बालकोट भक्तपुरमा ०-९-०, विराटनगरमा करिब ०-७-० र झापा अनारमनीमा करिब १ कठ्ठा जग्गा छ । छोरा किरण पोखरेलको नाममा मोरङ अमाहीमा ४-०-० र धुम्बाराही काठमाडौंमा ०-१०-० आना जग्गा छ । छोरा प्रविणको नाममा धुम्बाराही काठमाडौंमा ०-६-२-२ रोपनी जग्गा छ । रुम्जाटारको जग्गा मेरो नाममा छ । श्रीमती उषा पोखरेलका नाममा नेपाल सिलोन बैङ्क बागबजारमा मुद्दति खातामा रु. १५,००,०००।- र सोही बैङ्कमा बचत खातामा करिब ५०/६० हजार रूपैयाँ छ । नेपाल बैङ्क लिमिटेड जुद्ध सडकमा मुद्दतिमा रु. ३,००,०००।- र बचतमा करिब रु. २,००,०००।- गरि ५,००,०००।- छ । राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क नक्सालमा करिब १,५०,०००।- जति होला । हिमालयन बैङ्क न्युरोडमा करिब १ लाख छ । छोरा किरणले अमेरिका जाने क्रममा मेरो भाइ तेजप्रसादसँग केही रकम सापट लिई काठमाडौंको बैङ्कमा करिब ६ लाख जम्मा गरेको जस्तो लाग्छ । भिसा प्राप्त हुन नसकेको कारण अमेरिका जान नसकेको हुँदा सोरकम भाइ तेजप्रसादलाई फिर्ता दिनुपर्ने हो । श्रीमतीको नामको रकम मुद्दति खातामा रहेकाले झिक्न असजिलो भएकाले तेजप्रसादसँग सापटी लिएको हो ।

मेरो परिवारमा म, श्रीमती र २ छोराहरू छौं । मसमेत हामी ५ भाइ ३ बहिनीहरू छौं । हामी करिब २०३२ सालमा छुट्टी भिन्न भएका हौं । अंशबन्डाको कागज यसै आयोगमा बरामद गरि ल्याइएको छ । अंशबन्डा नभएको सम्पत्तिको हकमा बुबा आफैँले राखी पछि क्रमशः बिक्री गर्दै सबै भाइलाई रकम दिनुभएको थियो । काठमाडौं का.म.न.पा.-५ मालीगाउँको घर २०४६/२०४७ सालको अवधिमा निर्माण गरेको हो भने वीरगन्जको घर २०५५/०५६ सालको अवधिमा निर्माण गरेको हो । दुवै घर श्रीमती उषा पोखरेलको नाममा छन् । सोबाहेक मेरो परिवार र मेरो नाममा कुनै घर छैन । मेरो छोराको नाममा रहेको एउटा भारतीय हिर्रोहोन्डा मोटरसाइकल करिब ३/४ वर्षअगाडि खरिद गरेको हो । सम्पत्ति जाँचबुझ आयोगमा देखाइएको सुन र चाँदीको गहना हालको बजार मूल्य बृद्धि भैरहेको अवस्थामा एकसरो राखी अरु बिक्री गरिएको हो । बरामद भएका टि.भि.मध्ये एउटा टि.भि.भाइ तेजप्रसाद पहिले मेरो घरमा नै बस्ने गरेको हुँदा घर छोडी जाँदा छोडेको हो ।

मेरी श्रीमती उषा पोखरेल पहिले घरेलु इलम गरेर आय आर्जन गर्दथिन् । हाल घर व्यवहार गर्ने गरेकी छन् । मलाई थाहा भएसम्म हाम्रो परिवारमा सप्तरी जिल्ला सिम्रहा सिगियौनमा रहेको करिब १०-१०-० जग्गामध्ये बिक्री गरि हाल करिब ०-१९-० बिगाह जग्गा बाँकी छ । मेरो हजुरआमाको नाममा हाल सुनसरी जिल्ला हरिपुर गा.वि.स.मा रहेको करिब २१-०-० बिगाह जग्गामध्ये ३ जना नातिलाई बराबर दिने क्रममा मेरो भागमा करिब ७-०-० बिगाह जग्गा आएको र जग्गा करिब २०३७ सालमा बिक्री गरेको हुँ । मलाई दिइएको भण्टाबारी सुनसरीको करिब ५-०-० बिगाह जग्गा बिक्री गरेको हो । मेरो मासिक खर्च ६ देखि ८ हजारसम्म लाग्ने गर्दछ । मासिक तलब रु.८,०००।- हजार हुन्छ । बरामद भएको रकम आफूसँग रहेको गरगहना बिक्री गरेको र तलबसमेत हो । भारतीय रुपैयाँ

बरामद भएको सम्बन्धमा गत वर्ष नेपाल-भारत डि.जि. स्तरीय बैठकमा भाग लिन जाँदा सरकारबाट प्राप्त रकम हो । म किङ्नीको बिरामी भएकाले भारतमा नै उपचार गर्नको लागि सञ्चय गरि राखेको हो ।

मेरो घरमा रहेको कम्प्युटर ३०/३५ हजारमा खरिद गरिएको पुरानो मोडेलको हो । भिडियो क्यामरा २०/२२ हजार, डेक ७/८ हजार, क्यामरा ४/५ सय, मोटरसाइकल करिब रु. ७०,०००।- पर्ने हो । उल्लिखित घरायसी सामानहरू तलब, भत्ता र बैठक भत्तासमेत बचत गरि खरिद गरेको हुँ । मालीगाउँमा रहेको २ तले घर पहिले १२/१४ हजारमा भाडामा लगाएको थिएँ । हाल १ तला रु.६,०००।- मा भाडामा लगाएको छु । वीरगन्जको घर मासिक रु.८,०००।- मा भाडामा लगाएको छ । सम्झौता गरेर भाडा लगाउने चलन छैन । मालीगाउँको घरमा विराटनगर निवासी शेखर चापागाई बस्नुहुन्छ भने वीरगन्जको घर गणेश भट्टराईको जिम्मामा छ । श्रीमती उषा पोखरेलको नेपाल बैङ्क अफ सिलोनको बचत खाता नं. ०३००००१०००७०८ मा रहेको रकमको स्रोत घरभाडा, पारिश्रमिक र कृषि आय हो भने नेपाल बैङ्क अफ सिलोनको मुद्दति खाता नं. ०३०० एफ.डि.ए. ००९१९ मा रहेको १५ लाख विसु दाहालले पटकपटक गरेर राख्न दिएको रकम हो । जुन निजले माग गरेबमोजिम राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, नक्सालबाट फिर्ता भइसकेको छ । सो बैङ्कमा घरभाडा, जग्गा बिक्रीको रकम, कृषि आय, पारिश्रमिक, तलब र बुबाले पठाई जम्मा गरेको रकमसमेत हो । नेपाल बैङ्क लिमिटेड काठमाडौं अफिसको मुद्दति खाता नं. ०५७३३६३ मा रु.३,००,०००।-, बचत हि.नं. ८३८४१५० मा रहेको रु.२,३७,८५४।२८ को स्रोत सम्बन्धमा करिब १ लाख ८५ हजार तलबबाट बचत र अन्य सप्तरी सिम्रहा सिगियौनको जग्गा बिक्रीको रकम, घर भाडा, कृषि आय र अन्य जग्गा बिक्रीबाट प्राप्त रकम हो । मालीगाउँ र वीरगन्जको जग्गा तलब र कृषि

आयबाट खरिद गरेको हो। श्रीमती उषा पोखरेल, छोरा प्रविण र किरण पोखरेलको नामको जग्गा पनि तलब, भत्ता, विदेश जाँदा प्राप्त रकम, पुरस्कार र बुबाबाट समय समयमा मेरो नामको जग्गा बिक्री गरि लगानी गरि बढे बढाएको रकम हो।

हाम्रो २०३२ सालमा अंशबन्डा भै आ-आफ्नो मानो छुट्टी भिन्न भई ऋण धनसमेत बन्डा गरि सबै दाजुभाइले आ-आफ्नो व्यवहार गरि आएका छौं। मैले सम्पत्ति विवरण भर्दा भुलबाट बन्डा लाने भनि लेखिए पनि मेरो श्रीमती र छोराहरूका नाममा रहेको सम्पत्ति बन्डा लाने होइन। श्रीमतीले बकस पाएको जग्गा करिब रु.२,००,०००।- मा लिएको हो। सो जग्गा विसु दाहालसँग खरिद गरि रु.१९,००,०००।- मा बिक्री गरेको हो। २०३२ सालमा बन्डा भएपछि बन्डाबाट प्राप्त अचल सम्पत्ति समय समयमा बिक्री गरि प्राप्त रकम र सरकारी सेवामा प्रवेश गरि नियमानुसार प्राप्त हुने तलब, बैठक भत्ता, विदेश जाँदाको बचत, नियमानुसारको कमिसन, कृषि आय र घरभाडाबाट प्राप्त रकमबाट बढे बढाएको सम्पत्ति नै मेरो वास्तविक सम्पत्ति हो। मैले आर्जन गरेको रकमको विधिवतरूपमा नेपाल सरकारलाई VDIS समेत तिरेको छु। मैले गैरकानूनीरूपमा कुनै सम्पत्ति आर्जन गरेको छैन। साबिकमा सस्तोमा लिएको जग्गा हाल मूल्य बढेकाले यस्तो देखिन गएको हो। मेरो र परिवारको नाममा करिब २२/२३ लाखको जग्गा खरिद गरेको छु।

विदेश भ्रमणअन्तर्गत म जापानमा १ महिना ४/५ दिन, बेलायत, ल्हासा तथा भारतको दिल्ली गएको थिएँ। सोबाट करिब साढे दुई लाख जति प्राप्त भएको थियो। जिल्ला प्रशासन कार्यालय र भन्सारमा हुँदा करिब सवा दुई लाख कमिसन प्राप्त भएको थियो। मेरो छोरा अमेरिका जानका लागि भाइसँग सापट लिई रु.५,००,०००।- जम्मा गरेको हो। बयानमा उल्लिखित विषयमा पछि प्रमाण पेस गर्दछु भन्नेसमेत व्यहोराले प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले

अनुसन्धानको क्रममा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

म कान्छो छोरा हुँ। हामीहरू परिवारमा २०३२ सालमा अंशबन्डा भै व्यवहार छुट्टाछुट्टै गर्दै आएका छौं। हालै २०५९ साल असारतिर धरान न.पा. वडा नं. ७ स्थित कि.नं. ३७, क्षे.फ. ०-०-६-२ धुरमा बनेको घर जग्गा रु.१०,५०,०००।- जतिमा बिक्री गरि भतिजो किरण पोखरेल विदेश जाने क्रममा निजको खातामा ब्यालेन्स देखाउने प्रयोजनका लागि रु. ५ लाख रूपैयाँ सापटी स्वरूप जम्मा गरि दिएको हुँ। म काठमाडौँमा डेरा गरि बस्दथेँ। पछि परिवार घर पठाएपछि टि.भि. २१ इन्चको सोनी थान-१, पड्खा-१ र हिटर-१ थान दाजु ईश्वरप्रसाद पोखरेलको घरमा राखेको हुँ। उक्त रकम फिर्ता पाउने गरि जम्मा गरिदिएको हो। सो रकम मैले पाउनुपर्छ। उक्त सम्बन्धमा आवश्यक कागजातका नक्कल यसै आयोगसमक्ष पेस गरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको ईश्वरप्रसाद पोखरेलको भाइ तेजप्रसाद पोखरेलले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

मेरा छोराहरू ५ भाइ छन्। जेठा ईश्वरप्रसाद काठमाडौँ मालीगाउँ, माहिला गोविन्दप्रसाद, साहिँला कृष्णप्रसाद, काहिँला राजेन्द्रकुमार मोरडमा र कान्छा तेजप्रसाद सप्तरी राजविराजमा बस्दछन्। मैले २०३२ साल जेठ ७ गतेको अंशबन्डामा भन्दा अरु सम्पत्तिमा केरूङ गा.वि.स.अन्तर्गत ४ बिगाह, ओखलढुङ्गा कोटकडेनी गा.वि.स.अन्तर्गत वोडारे भन्ने खेत माटोमुरी-१२, घरबारीसमेत ४ कित्ता, सप्तरीको धनकट्टी बिर्ता जग्गा ७४ बिगाहमध्ये ३ भागको १ भाग पाउनेमा कोशी परियोजनामा परी २०३७ सालमा रु.१ लाख मुआब्जा पाएको र हरिपुर गा.वि.स.अन्तर्गत जनकराजका नामबाट ५.२५ बिगाह कोशी परियोजनामा परी सोबाट सट्टापट्टामा प्राप्त जग्गा २०३८ सालमा बिक्री गरि प्राप्त रकम मोरङ दुग्ध फारामअन्तर्गत ३ कठ्ठा १ धुर जग्गा छ। मेरो वार्षिक

आम्दानी रु.२,००,०००/- जति छ । जो घर भाडा, कृषि आय, रकम लगानी, बैङ्क र बैङ्क ब्याजलगायत हो । मैले अंशबन्डाबाट प्राप्त सप्तरीको करिब ३-१०-०-० बिगाह जग्गा, ओखलढुङ्गाको ओडारेखेत, कार्तिके खेत, मोरङ केरौनाको ४ बिगाह, सुनसरी हरिपुरको ५.२५ बिगाह जग्गा विभिन्न मितिमा बिक्री गरेको छु । छोरा ईश्वरलाई पटकपटक गरि करिब १६/१७ लाख दिँएको होला । सो रकम छोरा घरमा भेट्न आउँदा वा म काठमाडौं आउँदा दिएको हो, बैङ्कमार्फत होइन । मैले २०३२ मा बन्डा गर्दा नगद रु.९,५००/-, सुन ३२ तोला, चाँदीका कम्पनी तेहसय, चाँदी २०० तोलाका दरले हातहातै बन्डा गरिदिएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको त्रैलोक्यनाथ पोखरेलले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मेरो नाममा जग्गा, बैङ्क ब्यालेन्स, सेयर आदि के कति छ भन्ने मलाई थाहा छैन । बुबाले संरक्षक भै किनिदिएको हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रविण पोखरेलले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

म घरेलु सिलाइ बुनाइ गरि मासिक ६/७ हजार कमाउँथे । हाल १ वर्षदेखि सो पेसा गरेकी छैन । मेरो नाममा बैङ्क अफ सिलोनमा १५ लाख, हिमालयन बैङ्कमा १ लाख, नेपाल बैङ्कमा ५ लाख, राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, टङ्गालमा अन्दाजी १,५०,०००/- नागरिक बचतपत्र २,५०,०००/- को २ वटा छ र सेयरको याद भएन । मालिगाउँको घर २०४६/२०४७ सालको अवधिमा निर्माण गरेको हो । विराटनगरमा ३/४ वटा प्लट जग्गाहरू छन् । भक्तपुरको बालकोट, वीरगन्जमा र झापामा पनि जग्गा छ । कागजपत्र मिसिलसाथ भएकाले जानकारी हुने नै छ । वीरगन्जमा रहेको घर ३ वर्ष पहिलेको हो । ३ कोठे घरबाट हाल मासिक रु.८,०००/- बहाल आउँछ । छोरा किरणको नाममा विराटनगरमा १ प्लट जग्गा छ । अंशबाट श्रीमान्ले पाएको नगद यकिन छैन । सुन-चाँदी

२०/२२ तोला जति छ । मेरो माइती मावलीबाट करिब रु. १,५०,०००/- जति पेवा पाएकी छु । छोराहरूको प्रति महिना कक्षा हेरेर रु. १,०००/- जति तिर्नु पर्दथ्यो । मेरो परिवारमा मासिक १२/१३ हजार खर्च लाग्दछ ।

मैले जोरपाटीको १ रोपनी जग्गा दुई वर्ष अगाडि १९,००,०००/- लाखमा बेचेको हुँ । मोरङको जग्गा पनि बेचेको हो । मैले भक्तपुर बालकोटको जग्गा ऋषि कोइरालाबाट खरिद गरेको हो । बकसपत्र लेखेको मात्र हो । ६/७ वर्ष अगाडि लिएकाले मलाई याद भएन । मालीगाउँको जग्गा २०३६ सालमा रु.३०,०००/- मा लिएको हो । हाल २.५ तलाको घर छ । एक तला रु.६,०००/- मा भाडामा दिएका छौं । सम्झौता कागज अहिले छैन । नेपाल बैङ्क अफ सिलोनमा जम्मा गरेको १५,००,०००/- लाख माइती मावलीबाट अलिअलि जम्मा गरि राखेको पेवा रकम हो । बेलाबेलामा ससुराले श्रीमान्लाई जग्गा बिक्री गरि पठाइ दिनुभएको रकमबाट नेपाल राष्ट्र बैङ्कको प्रमिसरी नोट खरिद गरेको हो । हिमालयन बैङ्क लि. काठमाडौंमा रहेको रु.१,००,०००/- घरेलु इलमबाट जम्मा गरेको हो । राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क टंगाल र नेपाल बैङ्क अफ सिलोनको बचत श्रीमान्ले घर खर्च गर्न दिएको रकमबाट बचाइ राखेको हो । नेपाल बैङ्क लि. काठमाडौंको बचत मेरो श्रीमान्को रकम जम्मा गरेको हो । नेपाल विकास बैङ्कको सेयरको विषयमा श्रीमान्लाई नै थाहा होला । छोरा किरणको नाममा जम्मा भएको बैङ्क अफ काठमाडौंको रकम ५ लाख देवर तेजप्रसादको हो । सो रकम अमेरिका जाने सिलसिलामा बैङ्क सर्टिफिकेट बनाउन लिएको हो । अर्को बैङ्क अफ सिलोनमा जम्मा गरेको रु.१५,००,०००/- लाख भाइ विसु दाहालले अन्नपूर्ण क्यासिनोमा काम गरि कमाएको हो । सबै घर व्यवहार श्रीमान्बाट गर्ने भएकाले उहाँलाई नै थाहा छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी उषा पोखरेलले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

नेपाल कानून पत्रिका, २०७२, पुस

निज ईश्वरप्रसाद पोखरेलले २०३४ सालमा सरकारी सेवामा प्रवेश गरि २०५९।९।१४ सम्म रु.८,६०,३९०।- तलब प्राप्त गरेको देखिन्छ। सोमा १० प्रतिशत कर्मचारी सञ्चय कोष कट्टीसमेत भएको छ। तर यसमा भत्ता रकम जोडिएको छैन।

घरको मूल्याङ्कन

घर धनी: उषा पोखरेल, का.म.न.पा. वडा नं. ५, कि.नं. १२६, क्षेत्रफल: ०-७-२-०

घरको मूल्य	सजावट मूल्य	कूल
रु.२५,३८,२२५।०४	रु.११,०६,६०१।-	रु.३६,४४,८२६।०४

पर्सा वीरगन्ज वडा नं. ५, कि.नं. २४०, क्षेत्रफल: ०-१-३

घरको मूल्य	सजावट मूल्य	कूल
रु.६,५६,३५५।-	रु.३२,८१८।-	रु.६,८९,१९३।-

कूल: ३१,९४,५८०।०४

११,३९,४५९।-

४३,३४,०३९।-

२०४४ सालमा रु.१२,०००।- मा नगर विकास समितिबाट खरिद गरि लिएको वीरगन्जको जग्गामा निर्मित घर गत ०५६ सालदेखि प्रतिमहिना रु.६०००।- का दरले भाडामा लगाएको र ३ वर्षको रु.२,१६,०००।- हुन आउने देखिन्छ। काठमाडौंको घरबाट २०५५ सालदेखि प्रति महिना रु.५,०००।- का दरले रु.२,४०,०००।- गरि जम्मा रु.४,५६,०००।- घरभाडाबापत प्राप्त गरेको हुन सक्ने देखिन्छ।

बरामद सुन, चाँदी र नगद

निजको घरबाट ने.रु.१,००,०००।-, भा.रु. ४०,०००।- र अमेरिकी डलर ६५ बरामद भएको देखिन्छ। अमेरिकी डलर सोभेनियरको रूपमा राखेको देखिँदा सो सम्बन्धमा केही गरिरहनु परेन। तसर्थ, निजको घरबाट ने.रु. र भा.रु. को विनिमय दरका हिसाबले रु.१,६४,०००।- बरामद भएको देखिन्छ।

बैंङ्क ब्यालेन्स विवरण :

खातावालाको नाम	बैंङ्कको नाम र ठेगाना	खाताको किसिम	खाता नं.	मौज्दात	मिति	कैफियत
उषा पोखरेल (श्रीमती)	बैंङ्क अफ नेपाल सि लो न, काठमाडौं	बचत	०३००००१०००७०८	रु.१,१२,७७०.५९	२०५९।५।६	बैंङ्कको पत्रबाट
„	„	मुद्दति	०३००FDA००९१९	रु.१५,००,०००।-	„	„
„	हिमालयन बैंङ्क लिमिटेड	प्रिमियम बचत	०७५२४०J	रु.१,२०,४७२.६५	२०५९।५।१९	आयोगमा पत्र प्राप्त

१४६१ - नेपाल सरकार वि. ईश्वरप्रसाद पोखरेलसमेत

”	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, टङ्गाल	बचत	१२१७०	रु.१,४२,७६२.१८	२०५९।५।१९	बैंकको पत्र
”	ने.बै.लि. काठमाडौं	बचत	८३८४१५०	रु.३७,८५४.२८	२०५९।५।१७	”
”	”	मुद्दति	०५७३३६३	रु.३,००,०००।-	२०५९।५।१७	”
ईश्वरप्रसाद पोखरेल (आफैं)	ने.बै.लि. राजविराज	बचत	५७०	रु.६१,११७।६२	२०५९।५।१९	”
”	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, सिंहदरबार	बचत	१२०८४	-	-	२०४८ देखि खाता बन्द
”	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक, वीरगन्ज	बचत	२३९८	-	-	२०५८।९। ४ देखि बन्द
किरण पोखरेल (छोरा)	बैंक अफ काठमाडौं	बचत	०७०००००४७६६२ NPR	रु.६,३७,१७२.८१		
उषा पोखरेल (श्रीमती)	कृषि विकास बैंक, पुतलीसडक	बचत	२२२२०२	-	-	२०५६।२। ६ बाट बन्द
किरण पोखरेल (छोरा)	”	बचत	२२२५१५	-	-	२०५७।९। ६ बाट बन्द
				रु.३२,१२,१५०।१३		

सेयर बचतपत्र ऋणपत्र :

निज ईश्वरप्रसाद पोखरेल, श्रीमती र छोराहरूको नाममा रहेका नेपाल राष्ट्र बैंकका दुई प्रमिसरी नोट र बचत पत्रको रु.५,००,०००।-, एभरेष्ट बैंकको सेयरको रु.१,०००।-, सगरमाथा इन्स्योरेन्सको सेयरको रु.६,०००।-, श्रीमती र छोराहरूको नाममा एगो नेपालको रु.१,५००।-, श्रीमती उषा पोखरेलका नाममा विकास बैंकको ३० थानको रु.३,०००।- गरि ५,१२,०००।- बराबरको सेयर खरिद गरेको र विकास बैंक र नागरिक लगानी कोषमा सेयर खरिद गर्न दर्खास्त दिएको बरामदी कागजातबाट देखिन्छ ।

नेपाल कानून पत्रिका, २०७२, पुस

तालिका नं. ६ सेयर, बचतपत्र विवरण

धनीको नाम र नाता	संस्थाको नाम र ठेगाना	खरिद मूल्य	मिति	थान	कैफियत
श्रीमती उषा पोखरेल	नेपाल राष्ट्र बैङ्क	२,५०,०००।-	२०५८।९।१३	१	CTN १९३०
”	”	२,५०,०००।-	”	१	”
”	एभरेष्ट बैङ्क	५००।-		१०	
	एभरेष्ट बैङ्क	५००।-		१०	
किरण पोखरेल	एभरेष्ट बैङ्क	५००।-		१०	
किरण पोखरेल	सगरमाथा इन्स्योरेन्स	३,०००।-	२०५७।७।९		
उषा पोखरेल	”	३,०००।-			
श्रीमती र छोराहरू	एग्रो नेपाल	१,५००।-			सम्पत्ति र विवरणबाट
श्रीमती उषा पोखरेल	विकास बैङ्क	३,०००।-			डायरीबाट
		५,१२,०००।-			

तालिका नं. ७ जग्गा जमिनको विवरण:

जग्गा धनीको नाम र नाता	जग्गाको विवरण					मूल्य	प्राप्त तरिका	मिति
	जिल्ला	गा.वि.स. / न.पा.	वडा नं.	कि.नं.	क्षे.फ.			
प्रविण पोखरेल (छोरा)	काठमाडौं	का.म.न. पा.	२३८	८०५	०-६-२-२	रु.८,२८,१२५।-	राजीनामा	०५२।२।१२
किरण पोखरेल (छोरा)	मोरङ	अमराई	५	२७०	२-१७-१०	रु.३२,००,०००।-	राजीनामा	२०५७।५।५
किरण पोखरेल	”	”	”	२७२	१-०-०		राजीनामा	२०५७।५।५
”	”	”	”	२६८	०-२-१०		राजीनामा	२०५७।५।५
उषा पोखरेल	मोरङ	बखरी	७ख	२४०२	०-१-२ १/२	रु.४,०२,५००।-	राजीनामा	२०५३।३।२३
”	”	”	”	२४०४	०-१-७ १/२		राजीनामा	२०५३।३।२३
”	”	कञ्चनवारी	९ख	५५०	०-२-५	रु.५,४०,०००।-	राजीनामा	२०५१।१२।२७

१४६१ - नेपाल सरकार वि. ईश्वरप्रसाद पोखरेलसमेत

„	„	विराटनगर	१क	२३०४	०-१-५	रु.६,००,०००।-	राजीनामा	२०५२।७।२९
„	„	„	„	२३०७	०-०-१६		राजीनामा	२०५२।७।३०
„	„	„	„	२३०९	०-०-१६		राजीनामा	२०५२।७।२९
„	भक्तपुर	बालकोट	४	८४९	०-४-२-०	रु.५,३९,०६२.५०	हा.व.	२०५१।४।३२
„	„	„	„	८५१	०-४-०-२		हा.व.	०५१।४।३२
„	काठमाडौं	का.म.न. पा.	५	१२६	०-७-२-०	रु.९,३७,५००।-	„	
„	झापा	अनारमनी	३	१८२२	०-१-५-०	रु.२,५०,०००।-	राजीनामा	
„	पर्सा	वी.न.पा.	५	२४०	०-१-३-०	रु.९,००,०००।-	राजीनामा	२०४४।१।२।२ (नगर विकासबाट रु.१२,०००।- मा खरिद)
ईश्वरप्रसाद पोखरेल	ओखलढुंगा	रुम्जाटार	६	४५८	१-८-०-०	रु.२,००,०००।००	राजीनामा	२०५३।२।१९
रु. ८३,९७,१८७।५०								

विदेश भ्रमण बचत

निजले १९९४ र १९९६ मा दुई पटक गरि तत्कालीन विनिमय दरका आधारमा रु.२,८५,९११।- बराबरको अमेरिकी डलर सटही गरेको देखिन्छ ।

भन्सार कमिसन

निजले ०५०/५१ र ०५१/५२ मा रु.२३,५०८।९० भन्सार कमिसन बुझेको देखिन्छ ।

सञ्चयकोष सापटी

निजले रु.४७,०००।- सञ्चयकोष सापटी लिएको देखिन्छ ।

अंशबन्डाबाट प्राप्त सम्पत्ति

ईश्वरप्रसाद पोखरेल २०३२ सालमा आफ्ना बाबु तथा भाइहरूसँग छुट्टि भिन्न भई बन्डापत्र पारितसमेत भएको देखिई सो बन्डापत्रको आधारमा निजले रु.४,५००।- बाट रु.७५०।- मूल्य बराबरको अचल सम्पत्ति र केही चल सम्पत्ति प्राप्त गरेको देखिन्छ ।

बयान विश्लेषण

निजले आफ्नो बयानमा भाइ तेजप्रसादले छोरालाई विदेश पठाउन जग्गा बिक्रीबाट आएको रकम जम्मा गरेको भनेको तर कति रकम भन्ने खुलाउन नसकेको, मिति २०५१।४।२८ मा बैङ्क अफ काठमाडौंमा जम्मा

भएको रकम तेजप्रसादले बयानमा भने जस्तो निजको नामबाट नभइ किरणको नामबाट जम्मा भएको, निज ईश्वरप्रसाद पोखरेलकै आफ्नो सगोलको परिवारका सदस्यका नाममा ५ लाखभन्दा बढी नगद देखिएको अवस्थामा सो रकम तेजप्रसादबाट राखिनु पर्ने कारण नदेखिएकाले सोसम्बन्धी यी कथन पुष्टि हुँदैन। किरण पोखरेलको बैङ्क अफ काठमाडौंको बचत खाता मिति २०५८।३।२० मा खोलिएकै दिनमा १० लाख रूपैयाँ जम्मा भएको कुरा खाता खोल्ने निवेदन (कागज नं. ९९) र सन् २००९।७।४ मा १० लाख जम्मा भएको बैङ्क स्टेटमेन्टबाट सो रकम जम्मा भएको मिति भिडेको देखिन्छ। तेजप्रसाद पोखरेलले राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, नक्साल शाखाको खाताबाट मिति २०५९।३।१३ देखि मिति २०५९।३।२३ सम्म कुनै पनि रकम निकालेको देखिँदैन।

ईश्वरप्रसाद पोखरेलले भिन्न भएका बाबुले घर, निर्माण गर्नसमेतका लागि रकम दिएको भनि बयान गरेको भए तापनि रकम दिएको भन्ने आधार नखोलेको, बन्डापत्रमा सप्तरीबाहेकको जग्गा निजको बाबुले प्राप्त गरेको नदेखिएको, बन्डापत्रमा अबन्डा सम्पत्ति रहेको नदेखिएको, निजका बाबुले दिएको भन्नलाई त्यस्तो रकम बैङ्कमा राखेको वा बैङ्किङ प्रणालीमार्फत आएको नदेखिएको, कहिले दिएको खुलाउन नसकेको, चल सम्पत्तिबारे उल्लेख गरे पनि २०३५ सालको सम्पत्ति विवरणमा नगद सुन, चाँदी गरि रु. ५०,०००।- मात्र रहेको देखिँदा सोभन्दा बढी देखाउन खोजे पनि त्यसमा विश्वसनीय आधार नदेखिएबाट छुट्टी भिन्न भएका परिवारका सदस्यबाट सम्पत्ति प्राप्त गरेको भन्ने देखिँदैन।

निजका परिवारका सदस्यहरूको आय आर्जनको स्रोत केही देखिँदैन। श्रीमतीको घरेलु इलम र विवाहपछिको दाइजो पेवाको तुलो रकमको आधार देखिँदैन। निजले घर भाडाबाट मासिक १२/१४ हजार पाउने भने पनि घर भाडाको सम्झौता नभएको

बताएको पाइन्छ। निजले बन्डापत्रबाट प्राप्त सम्पत्ति २०५२ सालमा अधिकांश सम्पत्ति बिक्री गरि सकेको देखिन्छ।

निजका बाबुले रकम पठाउने गरेको भने पनि त्यस्तो आयको कर तिरेको र बैङ्कमार्फत पठाएको नदेखिएको, बाबु छोरा अंश भिन्न भएको देखिएको, बाबुकै नाममा बैङ्क खातामा त्यस प्रकारको रकम जम्मा भएको पनि देखिँदैन, निजका बाबुको स्रोत देखाएको आम्दानी र खर्चको तुलनामा त्यस्तो रकम पठाउन सक्ने विश्वसनीय आधार नदेखिएको, निजका बाबुले २०३२ सालमा प्राप्त गरेको सम्पत्तिको विवरण हेर्दा निजलाई रकम उपलब्ध गराएको भन्ने विश्वसनीय आधार नदेखिएको, निजले अभियोगबाट बचनमात्र बिना आधार बाबुले तुलो परिमाणको रकम दिएको भनि देखाउनसम्म खोजेको देखिन्छ। निजले सम्पत्ति विवरण दिँदा आफ्नै सम्पत्तिलाई सगोलको भनेबाट यस्ता कुरामा निजले अवस्थाअनुसार कथन फेर्ने गरेबाट पनि विश्वसनीय मान्न सक्ने देखिएन। त्यस्तैगरि बुबाले दिएको भनिएको रकमलाई सम्पत्ति विवरणमा खुलाएको देखिँदैन।

निजले सेयर खरिद गर्दा सरसापटी लिएको भने पनि को कसबाट के कति रकम सापटी लिएको भन्ने कुरा नखुलाएको, साथै अधिकांश सेयर २०५२ सालदेखि खरिद गरेको देखिँदा निजले आफ्नो र परिवारको खातामा पर्याप्त रकम हुँदाहुँदै सापटीबाट सेयर खरिद गरेको कुरा विश्वसनीय देखिँदैन।

निजले आफ्नो र परिवारका नाममा रहेको अचल सम्पत्तिहरू र बैङ्कमा रहेको नगदलाई तलब, भत्ता, कमिसन, दाइजो, पेवा, घरभाडा र कृषि आयबाट कमाएको र आफ्नो परिवारको पालन पोषण, सामाजिक कार्य, सन्तानको शिक्षा दिक्षा, पारिवारिक खर्चजस्ता कुरामा खर्च हुने भनेको देखिन्छ। साथै निजको घरमा रहेका मोटरसाइकल, टि.भि., डेक, कम्प्युटर र क्यामरालगायतका सामग्री पनि देखिन्छन्।

निजले भन्सारमा रहँदा कमिसन पाई त्यसबाट बढे बढाएको रू. २ लाख जति भनि बयान गरे पनि त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयको च.नं. ८४७ मिति २०५१।८।५ को पत्रानुसार निजले रू. २३,५०८।९० मात्र कमिसन बुझेको देखियो ।

उषा पोखरेलले माइतीबाट पाएको भनेको सम्पत्तिको कुनै आधार प्रमाण पेस गर्न नसकेको, आफ्नो नाममा रहेको अचल सम्पत्ति ससुरा तथा माइती वा मावलीबाट प्राप्त भएको भने पनि दिने दाताको अवस्था त्यस्तो नदेखिएको, छविलाल भुसालबाट आफ्नो परिवारमा कुनै सम्पत्ति प्राप्त नभएको भने पनि छोराका नाममा सम्पत्ति बकसपत्र गरि लिएको लिखत देखिएको र बयानमा सो जग्गा राजीनामा गरि लिएको कुरा ईश्वरप्रसाद पोखरेलको बयानबाट खुलेको देखिँदा निजले तथ्य लुकाउन खोजेको प्रष्ट देखिन्छ । घर बहालमा लगाएको भने पनि सम्झौता प्रस्तुत गर्न सकेको नदेखिएको, निजले बैङ्क अफ सिलोनमा जम्मा गरेको १५ लाख रूपैयाँ माइतीले दिएको भने पनि त्यसको आधार प्रमाण पेस गर्न नसकेको, घरेलु कार्य गर्ने निजले त्यस्तो आर्जन गर्न सक्ने आधार नदेखिएको, प्रमिसरी नोटको खरिदको रकम ससुराले दिएको भने पनि निजको ससुराको बैङ्क खातामा त्यस्तो रकम जम्मा भएको नदेखिएको र बैङ्कमार्फत सो रकम पठाएको पनि नदेखिएको, निजको ससुराले २०३२ सालको बन्डापत्रबाट प्राप्त गरेको सम्पत्ति हेर्दा निजले आफ्नो पारिवारिक खर्च गरि त्यस्तो कुनै रकम दिन सक्ने नदेखिएको, निजको बैङ्क अफ सिलोन र राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क टंगालमा जम्मा भएको रकम ईश्वरप्रसाद पोखरेलले घरायसी काम चलाउन दिएको भने पनि पतिको तलबको समग्र रकमसँग सुहाउँदो नदेखिएकाले निजको कथनअनुसार पनि पतिको वैध आमदानीको तुलनामा अत्यधिक देखिएको, साथै निजको तलबले चार जनाको पारिवारिक खर्च गर्नुपर्ने सन्दर्भमा पतिले दिएको भनेको

कथित रकम वैध आमदानीकै भन्न सकिने आधार नदेखिएको, छोरा किरण पोखरेलको नाममा रहेको रकम देवर तेजप्रसादले दिएको भनि उषा पोखरेलले भनेको भएता पनि सोरकम तेजप्रसादको खातामा तुलो रकम जम्मा हुनुपूर्व खाता खोल्दा नै जम्मा गरेको देखिएको, निज, निजको पति र छोराहरूकै खातामा प्रसस्त नगद रहेकै अवस्थामा सोरकम किरण पोखरेलकै नामबाट जम्मा भएको देखिँदा उषा पोखरेलको सो कथन विश्वसनीय देखिन आएन । निजले ससुराबाट प्राप्त गरेको भनेको नगदको आधार देखाउन नसकेको, बैङ्क अफ सिलोनमा रहेको रकम विसु दाहालको भनेकामा अरूले दिएको रकम मुद्दति खातामा राख्नु पर्ने कारण देखिएको छैन ।

विसु दाहालले राख्न दिएको आधार र प्रमाण पनि नदेखिएको, आफ्नो पतिउपर लागेको कसुरबाट बचाउनसम्म अर्को व्यक्तिको नाममा रकम राखेको देखिएको छ । विसु दाहालले आफ्नो रकम आफैँ खाता खोली नराखि निज उषालाई राख्न दिएको भन्ने कुरा पनि विश्वसनीय देखिँदैन । १५ लाखका सन्दर्भमा पहिले बयान गर्दा विसु दाहालले राख्न दिएको भने पनि पछि बयान गर्दा श्रीमान्ले आफू घरायसी काम गर्ने हुँदा श्रीमान्लाई नै थाहा छ भनेबाट निजको बयान भिन्न मितिमा आपसमा बाझिएबाट पनि सोरकम निजको पतिको गैरकानूनी आर्जनको हुँदा निजले भिन्न मितिहरूमा अलग अलग कुरा लेखाई पतिलाई कसुरबाट बचाउने प्रयास गरेको देखिएको छ । बयानको अन्तमा सबै कुरा पतिलाई थाहा छ भनि सुरुमा उल्लेख गरेका कुरामा आफैँले शङ्का उत्पन्न गरेको पनि देखिन्छ ।

तेजप्रसादले किरण पोखरेलको बैङ्क अफ काठमाडौँमा रू. ५ लाख जम्मा गरेको भनि बयान गरे पनि सोरकम किरणकै नामबाट जम्मा भएको देखिएको, किरण पोखरेलले मिति २०५८।३।२० मा खाता खोल्दा नै रू. १०,००,०००।- जम्मा गरेको देखिएको,

ईश्वरप्रसाद पोखरेल र निजको सगोलको परिवारकै सदस्यको नाममा उक्त समयमा पर्याप्त नगद देखिएको अवस्थामा भिन्न भएको व्यक्तिले रकम राखी दिएको भन्ने कुरा प्रतित लायक देखिँदैन। साथै निज तेजप्रसाद पोखरेलले सोही खाताबाट रु.४,००,०००।- लिएको देखिएबाट निजले आफ्नो दाजुको अवैध सम्पत्तिको मात्रा घटाई दिन त्यसप्रकारको बयान गरेको देखिन आउँछ।

निरञ्जन कोइराला अर्थ मन्त्रालयअन्तर्गत कार्यरत कर्मचारी देखिँदा ईश्वरप्रसाद पोखरेलले आफ्नो मातहत कर्मचारीका सन्तानका नाममा सम्पत्ति राखी पछि आफ्नो नाममा हक हस्तान्तरण गरि लिने गरेको देखिन्छ। प्रतिवादीको घरबाट निजका छोरा ऋषि कोइरालाको जग्गासम्बन्धी लिखत बरामद हुनु र बालकोटको जग्गाको दाता नाबालक ऋषि कोइराला हुनुबाट पनि सो कुराको पुष्टि हुन्छ।

प्रविण पोखरेल स्वयम्मा विद्यार्थी देखिँदा निजको कुनै आयस्रोत देखिँदैन। निजका नामको समग्र सम्पत्ति निजको बुबाले राखी दिएको देखिन्छ। निजले बयानमा सबै सम्पत्ति बुबाले किनी दिएको भनेबाट पनि सो कुरा पुष्टि हुन्छ।

बालकोटको जग्गा पारित गर्दा नाता नपर्ने ऋषि कोइरालालाई नाता देखाई बकसपत्र गरेको भनि व्यहोरा लेखाएको भए पनि सो जग्गा उषा पोखरेलले खरिद गरेको देखिन्छ।

त्रैलोक्यनाथ पोखरेलले प्रसस्त नगद ईश्वरप्रसाद पोखरेलसमेतलाई दिएको भनि बयान गरे पनि निजले २०३२ सालमा बन्डापत्रबाट प्राप्त गरेको सम्पत्तिको कर तिरेको नदेखिएको, बैङ्कमार्फत पठाएको नदेखिएको, बैङ्कमा नगद जम्मा भएको नदेखिएको, सोरकम कहिले दिएको हो, मिति खुलाउन नसकेको र निजको बयानबाटै निजले सोरकम दिएको भन्ने कुरा प्रतित लायक नदेखिएबाट निजले आफ्नो छोरालाई कसुरबाट बचाउने प्रयास गरेको देखिन

आयो।

निज ईश्वरप्रसाद पोखरेल मिति २०३२।२।७ मा आफ्ना बाबु तथा भाईहरूसँग छुट्टिई भिन्न भई बन्डापत्र पारित भै सो बन्डापत्रको आधारमा निजले रु.४,५००।- बाट रु.७५०।- मूल्य बराबरको अचल सम्पत्ति र केही चल सम्पत्ति प्राप्त गरेको देखिन्छ।

निजले मिति २०४४।१२।२४ मा आफ्नी श्रीमती उषा पोखरेलको नाममा राजीनामा गरि नगर विकासबाट रु.१२,०००।- मा लिएको जग्गा सरकारी निकायबाट लिएको देखिएको र दश वर्षको सेवा अवधिमा बचत गरेको हुन सक्ने मानी सो जग्गाको मूल्य दाबी बिगोमा जोडिएको छैन।

ईश्वरप्रसाद पोखरेलले मिति २०४८।१२।९ मा रु.४७,०००।- कर्मचारी सञ्चय कोषबाट सापटी लिएको तथा मिति २०४८।६।२८ मा अंशबन्डाबाट प्राप्त सप्तरी जिल्ला सिम्रहा सिगियोनको २ कित्ता जग्गा रु.२,०००।- मा र मिति २०४८।७।१८ मा रु.६,०००।- गरि जम्मा रु.८,०००।- बराबरको अचल सम्पत्ति बिक्री गरेको देखिन्छ। निजले २०४८ सालमा रु.५५,०००।- बराबरको वैध सम्पत्ति प्राप्त गरेको देखिएको र त्यसपछि सबभन्दा पहिले मिति २०५१।४।३२ को लिखतमा बकसपत्र उल्लेख भए पनि बयानमा खरिद गरेको भनेको र दाताले पनि बिक्री गरेको भनेको भक्तपुर बालकोट वडा नं. ४ कि.नं. ८४९ र ८५१ को ०-४-२-० र ०-४-०-२ जग्गा खरिद गरेको देखिन्छ। यसरी निजले हालको मूल्यअनुसार रु.५,३९,०६५।५० पर्ने जग्गा सो अवधिमा वैध आम्दानीबाट रु.५५,०००।- लगाएको देखिन्छ।

यसैगरि प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले २०५०/०५१ र २०५१/०५२ मा गरि कुल रु.२३,५०८।९० भन्सारबाट कमिसन प्राप्त गरेको कुरा त्रिभुवन विमानस्थल भन्सार कार्यालयको पत्रबाट देखिन्छ। सो रकमलाई तरल वैध आम्दानी मानी सोतर्फ दाबी लिइएको छैन।

ईश्वरप्रसाद पोखरेलले सन् १९९४।१०।९ मा अमेरिकी डलर १५००।-, १९९६ जुन १३ मा अमेरिकी डलर २०२०।- (पासपोर्टबापत १५००।-) तथा सन १९९६ डिसेम्बर २० मा अमेरिकी डलर १५००।- र यूरो पास २००।- अमेरिकी डलर बराबर गरि १७००।- डलर सटही गरेको देखिन्छ। १९९४।१०।९ को ४९.८५ को सटही दरले रु.७४,७७५।-, १९९६ जुन १३ को सटही दर रु.५६.३० ले ९७,४९०।- गरि कुल रु.२,८५,९९१।- सटही गरेको देखिन्छ। यो रकमलाई तरल वैध आम्दानी मानी सोतर्फ दाबी लिइएको छैन।

प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल मिति २०३४।१०।५ मा शाखा अधिकृत पदमा प्रवेश गरि २०४३ सालमा सहायक सचिव र २०५० सालदेखि उपसचिव भएको देखिन्छ। तत् अवधिको तलबको सुरु स्केल र माथिल्लो स्केलको सरदरमा हिसाब गर्दा निजले तमाम नोकरी अवधिभर कुल रु. ९,७८,६९२।५० तलब प्राप्त गरेको देखिन्छ।

निजको श्रीमतीको नाममा रहेको काठमाडौं जिल्ला मालीगाउँस्थित घरमा रु.३,२३,७००।- बराबरको इलेक्ट्रिकल सामानको मूल्यलाई निजको कृषि, बैठक भत्ता, घरभाडा, दाइजो, श्रीमतीको घरेलु इलम र सरकारी सेवा प्रवेशपूर्वको आयलगायतको आम्दानी मानी सोमा दाबी लिइएको छैन। निजले २०३५ सालमा सम्पत्ति विवरण भर्दा नगद र सुन चाँदीको मूल्य गरि रु.५०,०००।- अंश प्राप्त गरेको देखिएकाले सो रकम निजको वैध आम्दानी मानी सोतर्फ दाबी लिइएको छैन।

यसरी नै निजले आफ्नो अंश बन्डाबाट प्राप्त सप्तरी जिल्ला सिम्रहा सिगियोनको जग्गामध्ये मिति २०५२।१२।१६ मा रु.१,०५,०००।- बराबरको जग्गा बिक्री गरेको देखिन्छ। सो मितिपछि लगत्तै मिति २०५३।२।१९ मा निजले ओखलढुङ्गा रुम्जाटार-६ कि.नं. ४५८, ज.रो. १-८-०-० जग्गा

रु.२,००,०००।- मा खरिद गरेको देखिन्छ। फलतः सो जग्गामा भएको लगानीमध्ये रु.१,०५,०००।- वैध देखिएकाले सो सम्मको रकम बिगोमा दाबी गरेको छैन।

निज ईश्वरप्रसाद पोखरेलले अंशबापत प्राप्त गरेको सप्तरी जिल्ला सिम्रहा सिगियोनको केही कित्ता जग्गा मिति २०५८।८।२९ मा रु.९३,०००।- मा बिक्री गरेको देखिन्छ। त्यसपछि निजले कुनै जग्गा आफू र आफ्नो सगोलका परिवारको सदस्यमा खरिद गरेको नदेखिँदा सो रकमलाई वैध आम्दानी मानी कुल सम्पत्तिबाट घटाइ दाबी लिइएको छ।

निजले सरकारी सेवामा प्रवेश गर्नुपूर्व बिक्री गरेको जग्गासमेतको नगद लगानी गरि काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. ५ को कित्ता नं. १२६ को ०-७-२-० जग्गा किनेको मानी हालको मूल्याङ्कन रु.९,३७,५००।- र वीरगन्जको जग्गा रु.१२,०००।- मा खरिद गरेको देखिएको र सो बेलासम्मको समग्र वैध स्रोतबाट खरिद गरेको मानी सोको प्रचलित मूल्य रु.९,००,०००।- मा दाबी गरिएको छैन।

प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल २०४८ सालमा कर्मचारी सञ्चयकोषबाट रु.४७,०००।- सापटी लिएको देखिँदा सो सापटी, अंशबाट प्राप्त जग्गामध्ये बिक्री गरेको सप्तरी सिम्रहाको दुई कित्ता जग्गासमेत गरि कुल रु.५५,०००।- को स्रोत खुलेको आम्दानीमध्ये भक्तपुर बालकोटको दुई कित्तामा रु.५०,०००।- लगानी गरि अरु रकम पारिवारिक खर्चमा लगाएको मानी भक्तपुर बालकोटको जग्गाको मूल्य रु.५,३९,०६२।५० मा दाबी गरिएको छैन।

यसैगरि निज ईश्वरप्रसाद पोखरेलसमेतको नाममा रहेको मोरङ बयरबन - ९क/३ कि. नं. २१४, ४९, ४८, १२, र १२२ का जग्गा कुल रु.१,९०,०००।- मा २०४३ सालमा राजीनामा गरि दिएको र सोरकम त्रैलोक्यनाथका तीन भाइ छोराहरूले लिएको भन्ने देखिन्छ। निजले सोबापत २०४३

नेपाल कानून पत्रिका, २०७२, पुस

सालमा रु.६३,३३३।- प्राप्त गरेको देखियो । तदपरान्त निजले मिति २०५१।१२।२७ मा मोरङ कञ्चनबारीमा रु.९०,०००।- को लिखतबाट जग्गा खरिद गरेको देखिएबाट सो रकमबाट बढे बढाएको रकमबाट जग्गा खरिद गरेको मानी सो मोरङ कञ्चनबारी-९ख, कित्ता नं. ५५० को जग्गाको मूल्य रु.५,४०,०००।- मा दाबी लिइएको छैन ।

अंशबापतको सम्पत्ति बिक्री विवरण:

०५२।१२।१६	०५८।८।२९	०४८।७।१८	०४८।६।२८
रु. ५,०००.००	रु. ३८,०००.००	रु. ६,०००.००	रु. २,०००.००
रु. ५,०००.००	रु. २५,०००.००		
रु. २,०००.००	रु. १०,०००.००		
रु. २,०००.००	रु. १०,०००.००		
रु. ५,०००.००	रु. १०,०००.००		
रु. २०,०००.००	रु. १०,०००.००		
रु. २६,०००.००			
रु. २०,०००.००			
रु. १,०५,०००.००	रु. ९३,०००.००	रु. ६,०००.००	रु. २,०००.००

प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको कुल सम्पत्ति देहायबमोजिम देखिन्छ :

बरामद भएको नगद (ने.रु. र भा.रु.)	रु. १,६४,०००.००
सेयर, बचतपत्र	रु. ५,१२,०००.००
वीरगन्जको घर निर्माण लागत	रु. ६,८९,१७३.००
काठमाडौंको घर निर्माण लागत	रु. ३६,४४,८६६.०४
विभिन्न जग्गा खरिद	रु. ८३,९७,१८७.५०
बैंड्क मौज्दात	रु. ३२,१२,१५०.१३
तलब	रु. ९,७८,६९२.००
कुल	रु. १,७५,९८,०६८.६७

प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको स्रोत खुलेको आम्दानी निम्नबमोजिम देखिन्छ:

सञ्चय कोष र २०४८ सालमा बिक्री गरेको जग्गाको रकमबाट खरिद गरेको भनेको भक्तपुर बालकोटको जग्गाको मूल्य रु.	रु.५,३९,०६२.५०
लिखत अनुसारको रुम्झाटारको रु.२,००,०००।- मा घटाइएको लिखत अनुसारको २०५२ सालमा बिक्री गरेको अंशबापतको जग्गा	रु.१,०५,०००.००
नगर विकास समितिबाट वीरन्जमा रु.१२,०००।- मा खरिद गरेको जग्गाको हालको मूल्य	रु.९,००,०००.

१४६१ - नेपाल सरकार वि. ईश्वरप्रसाद पोखरेलसमेत

मोरङ बयरवनको पैतृक सम्पत्ति बिक्रीबाट प्राप्त रकम लगानी गरी मोरङ कञ्चनबारीमा खरिद गरेको जग्गाको हालको मूल्य	रु.५,४०,०००.
परिवारका विभिन्न सदस्यका नाउँमा खरिद गरेको सेयर रकम	रु.१२,०००.००
भन्सार कमिसनबाट प्राप्त	रु.२३,५०८.००
विदेश भ्रमणबापत प्राप्त	रु.२,८५,९९१.००
तलब	रु.९,७८,६९२.००
अंशबाट प्राप्त २०५८ सालमा बिक्री गरेको जग्गाको मूल्य	रु.९३,०००.००
काठमाडौंको घरको इलेक्ट्रिकल मूल्य रु.	रु.३,२३,७००.००
तेजप्रसाद पोखरेलले किरण पोखरेलका नाममा राखेको	रु.१,००,०००.००
वीरगन्ज र काठमाडौंको घर भाडाबापत	रु.४,५६,०००.००
सरकारी सेवामा प्रवेश गर्नुपूर्व जग्गा बेची प्राप्त गरेको रकमसमेतबाट खरिद गरेको का.म.न.पा.-५ को कि.नं. १२६ को जग्गाको मूल्य	रु.९,३७,५००.००
कूल	रु.५२,९४,३७३.५०
कूल सम्पत्ति	रु.१,७५,९८,०६८.६७
स्रोत खुलेको सम्पत्ति	रु. ५२,९४,३७३.५०
स्रोत नखुलेको सम्पत्ति	रु. १,२३,०३,६९५.१७

निजको घरको खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का एवम् घरको सजावटसम्बन्धी प्रतिवेदन हेर्दा निजको घरमा प्लाष्टर अफ पेरिस, सिमेन्ट प्लाष्टर, सिमेन्ट पेन्ट, इमल्सन पेन्ट, मार्बल छापेको, घरको विभिन्न भागको तस्विरको आधारमा आयको तुलनामा अमिल्दो देखिएको छ । साथै निजको घरमा कम्प्युटर सि.पि.यु.सहित दुई थान, एयर कन्डिसनर एक थान, डिप फ्रिज २१" एक थान, सोनी टेलिभिजन तीन थान, सोनी भिडियो क्यामरा एक थान, पानासोनिक डेक एक थान र विभिन्न क्यामरा चार थान रहेको कुरा मिति २०५९।५।२ को बरामदी मुचुल्काबाट देखियो ।

ईश्वरप्रसाद पोखरेलको स्रोत खुलेको र स्रोत नखुलेको सम्पत्ति तुलना गरि हेर्दा निज र निजको परिवारको नाममा रहेको घर, जग्गा, बैङ्क ब्यालेन्स, बचतपत्र, सेयर घरको सजावट र घरमा रहेका विविध सामग्री स्रोत खुलेको आम्दानीको तुलनामा अत्यधिक देखिँदा निजसँग अमिल्दो र अस्वाभाविक सम्पत्ति देखिन आई निजले हैसियतभन्दा बढीको अस्वाभाविक जीवनस्तरयापन गरेको पुष्टि हुन आएको देखियो ।

अतः माथि उल्लेख भएबमोजिम प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आर्जित सम्पत्ति रु.१,७५,९८,०६८।६७ मध्ये स्रोत खुलेको सम्पत्ति रु.५२,९४,३७३।५० घटाउँदा हुन आउने रकम रु.१,२३,०३,६९५।१७ साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १५ र हाल प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) बमोजिम गैरकानूनी रूपमा आर्जन गरेको पुष्टि हुन आएकोले सो सम्पत्ति निजले आफ्नी पत्नी उषा पोखरेल, छोराहरु किरण पोखरेल र प्रविण पोखरेलका नाममा समेत राखेकाले निजहरुको नामको सम्पत्ति साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१) तथा १६ ग लाई मध्यनजर राखी अपराध गर्नमा मुख्य भूमिका निर्वाह गर्ने प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेललाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(२) बमोजिम रु.१,२३,०३,६९५।१७

बिगोबमोजिम जरिवाना, हदैसम्म कैद र सोसम्पत्ति जफत गरि प्रतिवादीहरू उषा पोखरेल, किरण पोखरेल र प्रविण पोखरेलका नाममा उपरोक्तानुसार रहेको निजको गैरकानूनी आर्जनको सम्पत्ति ऐ. ऐनको दफा ४७ तथा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २९(ख) र ३० बमोजिम जफत गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराले विशेष अदालत, काठमाडौंमा पेस भएको आरोपपत्र ।

मेरो सम्पूर्ण सम्पत्ति अन्दाजी ७५ लाख जतिको छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले रु.१,७५,९८,०६८।६७ को मूल्याङ्कन गरेको मिलेको छैन । बरामद भएको १ लाख रूपैयाँ मेरो हो । ६० तोला सुनमध्ये ४५ तोला सुन बिक्री गरि घर खर्चका लागि राखेको रकम हो । मेरो किड्नीको अप्रेसन गर्नु पर्ने भएकाले भा.रु. आवश्यक पर्ने हुँदा सटही गरि भा.रु. ४० हजार रूपैयाँ राखेको हो । २०३४ मा शाखा अधिकृत हुनुपूर्व २०३० देखि २०३३ पुससम्म कृषि विकास बैङ्कबाट सञ्चालित सहकारी व्यवस्थापनको अपरेटिभ मेनेजर भै जिल्ला साझा संघ राजविराजमा समेत काम गरेको छु । त्यहाँ काम गर्दा तलब भत्ता जम्मा रु.२५,००० ।- बचत गरेको थिएँ । २०३४ सालमा सरकारी सेवामा प्रवेश गरि २०३६ देखि २०४९ साल पुससम्म गृह मन्त्रालयअन्तर्गतका जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा काम गर्दै आएको छु । २०४९ सालदेखि राजश्व समूहमा प्रवेश गरि भन्सार विभागअन्तर्गत विभिन्न भन्सार कार्यालयहरूमा कार्यरत् रही हाल म उपसचिव पदमा कार्यरत् छु ।

जापान, ल्हासा, बेलायत र भारतमा सरकारी सुविधामा भ्रमण गरेको छु । २०५२।०५३ र २०५८ सालमा बजेट निर्माण गर्ने कार्यमा खटिएको, विभिन्न गोष्ठी, सेमिनार र सभामा संलग्न भै अतिरिक्त पारिश्रमिक पनि प्राप्त गरेको छु । २०४६ सालपूर्व सञ्चित घर बिदा र बिरामी बिदाको रकम बुझेको,

कानूनबमोजिमको कमिसन प्राप्त गरेको, बैठक भत्ता, २०४८ सालमा रु. ४७ हजार सञ्चय कोष झिकेको, दुर्गम भत्ता, प्रमुख जिल्ला अधिकारी भत्ता प्राप्त गरेको र सेवा प्रवेशदेखि ०५९ साल असारसम्म दशैं पेशकीबाहेक तलब र ग्रेडबापत करिब ९ लाख ८० हजार रकम प्राप्त गरेको छु । ग्रेड तालिकामा खुलाएको छैन । दशैं खर्चबापत हालसम्म करिब रु.७५,०००।-, दुर्गम भत्ता करिब १५ हजार, बढ तलब, प्र.जि.अ. भत्ता, पि.ए. सुविधाबापत करिब रु.३०,८००।-, विदेश भ्रमण भत्ता रु. ३ लाख, विभिन्न संघ संस्थामा सञ्चालक प्रतिनिधि हुँदा रु.७४,३२५।-, बजेट निर्माण गर्दा ओ.टी.बापत रु.२९,०००।-, त्यस्तै निर्वाचन गराउँदाको रकम, बिदाको रकम, दैनिक भ्रमण भत्ता, सभा सम्मेलन, गोष्ठीमा भाग लिँदा करिब रु. ७५ हजार, कृषि आयतर्फ २०३२ सालमा अंशबन्डा हुँदा सप्तरी जिल्लास्थित ज.वि. ०-१३-१ जग्गा आफैँले जोतभोग गरि प्रति बिगाह ५० मनका दरले धान, प्रति बिगाह २० मनका दरले गहुँ, केही दलहनसमेत २०५८ सालसम्म भित्र्याएको र उक्त जग्गाबाट वार्षिक ३३ मन धान, १३ मन गहुँ र २ मन दलहन लिएको छु ।

केही जग्गा बिचबिचमा खरिद गरेको छु । छोरा किरण पोखरेलका नाममा रहेको मोरङको जग्गाबाट प्रति बिगाह ५०।५५ मन धान, ३० मन गहुँ रवि बाली १२ मनका दरले आफैँले कर्मोद गरि २ वर्षको बाली भित्र्याएको छु । सुनसरी हरिहरपुरको जग्गाबाट २०३२ सालदेखि नै प्रति बिगाह धान ४० मन र गहुँ २५ मनका दरले भित्र्याएको छु । यसरी २०३२ सालदेखि कृषि आयबाट खुद रु.११,२२,०००।- प्राप्त गरेको छु । गाउँ घरको प्रचलनअनुसार बाली लगाउँदा ५।७ लाख रूपैयाँ थप आय भएको हुनुपर्छ । वीरगन्जस्थित नगर विकासबाट खरिद गरेको ०-१-३ बिगाह जग्गा वीरगन्जको बाइपास रोडमा रहेको हुँदा ०४५ सालदेखि भाडा नबढाउने सर्तमा १० वर्षका लागि प्रतिमहिना रु.२,५००।- का दरले भाडामा दिएकामा

जग्गा बहालबापत १० वर्षमा रु.३,००,०००।- प्राप्त गरेको छु ।

वीरगन्जको जग्गामा २०५५ सालमा सटरसहितको भुँइतले घर निर्माण गरि उक्त जग्गासहितको घर प्रतिमहिना रु. ८,०००।- का दरले २०५६ वैशाखदेखि बहालमा दिई २०५६ वैशाखदेखि २०५९ असारसम्म रु. ३,९२,०००।- प्राप्त गरेको छु । काठमाडौं मालीगाउँको जग्गा दाइ शिवराज पोखरेलले रिझबापत मेरो श्रीमती उषा पोखरेललाई बकस दिएको हो । उक्त जग्गामा २०४६ सालमा घर निर्माण प्रारम्भ गरि २०४७ सालमा घर निर्माण सम्पन्न भएको र १ तला २०४७ साल चैतदेखि प्रतिमहिना रु.५,०००।- का दरले २०४८ साल भदौसम्म, २०४८ साल असोजदेखि २०५२ चैतसम्म प्रतिमहिना प्रतितला रु.६,०००।- का दरले दुई तलाको रु.१२,०००।- का दरले, २०५३ वैशाखदेखि २०५८ कात्तिकसम्म प्रतितला प्रतिमहिना रु.७,०००।- का दरले दुई तलाको रु.१४,०००।- का दरले भाडा बुझेको छु । २०५८ मङ्सिरदेखि भुइँतला रु.६,०००।- का दरले भाडा लगाई अरु आफैँले प्रयोग गरि आएको छु । यसरी भाडाबापत मैले रु.१६,७६,०००।- बुझिसकेको छु । भाडा बुझेको भरपाई गर्ने प्रचलन नभएकाले भरपाई मैले लिने दिने गरेको छैन ।

जग्गा बिक्रीबाट पैतृकरूपमा बन्डाबापत पाएको सप्तरी सिमरहा सिगियौनको ४-८-११ जग्गा २०३४, २०४८, २०५२ र २०५८ मा बिक्री गरि जम्मा रु.२,१५,०००।- प्राप्त गरेको छु । सुनसरी जिल्ला हरिहरपुर गा.वि.स. स्थित ज.वि. २१-५-० जग्गा कोशी टप्पु वन्यजन्तु आरक्षमा पर्दा २०४१ सालमा मोरङ वयरवनमा १२-१३-० जग्गा मुआब्जा स्वरूप प्राप्त गरेको र उक्त जग्गा २०४३ सालमा संयुक्तरूपमा रु.१,९०,०००।- मा बिक्री गरि मैले रु.६३,३००।- प्राप्त गरेको थिएँ । २०४३ सालमा सुनसरीको ०-२-०

जग्गा रु.४,०००।- मा खरिद गरि २०५० सालमा रु.२०,०००।- मा बिक्री गरेको थिएँ । विराटनगरको ०-१-० जग्गा २०४३ सालमा रु.९,०००।- मा खरिद गरि २०४८ सालमा रु.२२,१००।- मा बिक्री गरेको, विराटनगरमा ०-१-१० जग्गा २०४५ सालमा रु.३३,०००।- मा खरिद गरि २०४८ सालमा सोही मूल्यमै बिक्री गरेको छु । काठमाडौं जोरपाटीस्थित १-४-० जग्गा २०५६ सालमा रु.१,५६,०००।- मा खरिद गरि २०५७ सालमा रु.१९,००,०००।- मा बिक्री गरेको थिएँ । मेरो अन्य आयमा तलब, भत्ता, कृषि आय, जग्गा बहाल, घर बहाल र जग्गा बिक्री नै हो । मैले घर बनाउँदा र विराटनगरको ०-१-१० जग्गा खरिद गर्दा रु.२५,०००।- र २०४७ सालमा काठमाडौं मालीगाउँको घर बनाउँदा, रु.६०,०००।- गरि रु.८५,०००।- बुबाबाट सहयोग पाएको छु ।

श्रीमतीको माइतीबाट रु.५०,०००।- राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, भद्रपुरबाट २०४८ सालमा ड्राफ्टबाट सहयोग प्राप्त गरेको, मेरो श्रीमती उषा पोखरेलले घरेलु सिलाई बुनाई काम गरि रु.१,००,०००।- जति आर्जन गरेकी छन् । उपहार स्वरूप करिब रु.५०,०००।- का भाडावर्तन प्राप्त गरेकी छन् । पैतृकरूपमा बन्डा हुँदा पाएको सुन ३२ तोला, चाँदी २०० तोला, पुरानो चाँदीको मोहर ३०० थान, विवाहमा र सोभन्दा पछि श्रीमतीलाई पटकपटक गरि करिब सुन २५ तोला, चाँदीको भाँडाकुँडासमेत करिब ७५ तोला प्राप्त भएको र सुन चाँदीका पुरानो गहना विभिन्न मितिमा करिब ४५ तोला बिक्री गरि सोबाट करिब रु.३,५०,०००।- प्राप्त भएको थियो । विवाह, गोडधुवा, सामाजिक कार्य र उत्सवबाट श्रीमतीलाई करिब रु.७५,०००।- प्राप्त भएको हुनुपर्छ । मेरो श्रीमती र छोराको नाममा विभिन्न बैङ्कमा रहेको बचत र मुद्धती खाताहरूबाट करिब रु.६,००,०००।- जति ब्याज प्राप्त भएको हुनुपर्छ । २०३२ सालमा अंशबन्डा हुँदा रु.९,५००।- प्राप्त गरेको थिएँ । घर निर्माण गर्दा तालिकामा

देखाएअनुसार लागत लागेको छैन । काठमाडौं मालीगाउँको घर २०४६/०४७ को अवधिमा निर्माण भएको हुँदा रु.९,००,०००।- मा र वीरगन्जको घर मिति २०५५/०५६ सालको अवधिमा निर्माण भएको हुँदा रु.३,५०,०००।- मा निर्माण सम्पन्न भएको हो । काठमाडौंको घर २०५४ सालमा जरिवाना तिरी नक्सा पास गरेको हो । सो कुरा २०४७ सालमा नै धारा बिजुली जडान गरि घरजग्गा कर तिरेबाट पनि समर्थित छ । तालिका नं. ११ र १२ मा उल्लिखित व्यक्तिका नामको कुनै खाता नभएको र सोबाहेक देखाएको खाता ठीक छ ।

सजावटका सामानहरू १ सेट सोफा, दराज, टि टेबुल, पलङ्ग, स्टुललगायतका फर्निचर श्रीमतीले विवाहमा दाइजो पाएकी हुन् । अन्य फर्निचर सामान्य हुन् । भुइँ तलामा रहेका सामानहरू भाडावालाको हो । वीरगन्जको घरमा भएका सजावटका सामानहरू भाडावाला कै हो । सजावटका सामानमा बिगो बढी देखाइएको छ ।

मेरो श्रीमतीको नामको बैङ्क अफ नेपाल सिलोनको खातामा जम्मा भएको रु.१५,००,०००।- मेरो सालाको हो । उक्त पैसा सुरक्षाका लागि मेरो श्रीमतीका नाममा खाता खोली राखी दिएको हो । पछि अविश्वास हुने भएकाले काठमाडौं जोरपाटीको १-४-० जग्गा रु.१९,००,०००।- मा बिक्री गरि रु.१५,००,०००।- विसु दाहाल (श्रीमतीको भाइ/सालो) लाई फिर्ता गरि उक्त मुद्धती खाता आफ्नो बनाएको हो । अमेरिका जान भिसा प्राप्त गर्नका लागि भाइ तेजप्रसादबाट सापटी लिई छोरा किरण पोखरेलका नाममा बैङ्क अफ काठमाडौंमा खाता खोली खातामा रकम देखाएको हो । उक्त खाता मेरो भाइ तेजप्रसादकै हस्ताक्षरले खोलिएको हो ।

आरोपपत्रको तालिका नं. ८ मा उल्लिखित एगो नेपालको १५०० सेयरको हाल कुनै अस्तित्व छैन । मेरो श्रीमतीको नाममा नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा

रहेको राष्ट्रिय बचतपत्र खरिद गर्दा जोरपाटीको जग्गा रु. १९ लाखमा बिक्री गरि सोमध्येको चार लाख र रु. १ लाख कृषि आय थप गरि खरिद गरेको हो । तालिकामा उल्लिखित सेयरहरू कृषि र तलबबाट खरिद गरेको हो । पाना १७ को तालिका नं. ७ मा उल्लिखित जग्गाधनीको नाम किरण पोखरेल गलत छ । सि.नं. ५ देखि १५ सम्म उल्लिखित जग्गा मेरो श्रीमती उषा पोखरेलको नाममा दर्ता छ । किरण पोखरेलको नाममा कि.नं. २७०, २७२, २६८ समेतको ४-०-० बिगाह जग्गा मैले २०५७ सालमा रु.१९,८०,०००।- मा खरिद हो । छोरा प्रविण पोखरेलका नामको कि.नं. ८०५, क्षे.फ. ०-६-२-२ को जग्गा राजीनामा भनि लेखिएको भए पनि छबिलाल भुसालले हालैको बकसपत्रबाट छोरा प्रविणलाई दिएको हो । पाना नं. १७ तालिका नं. ७ को सि.नं. १३ को जग्गा मेरो श्रीमती उषा पोखरेललाई शिवराज पोखरेलले बकसपत्रबाट दिएका र सि.नं. १४ को जग्गा राजीनामाबाट प्राप्त गरेको हो । मेरो प्रतिमहिना दश हजार रूपैयाँ जति घरखर्च हुन्छ । हामी बाबु छोराबिच रूपैयाँ लेनदेन हुन्थ्यो, हिसाब हुँदैनथ्यो । बुबाबाट मलाई आएको बढी रकम रु.८५,०००।- मात्रै हो । सम्पत्ति विवरणमा अंशबन्डा लाग्ने भनि भुलले लेखिएको हो । मेरो बन्डा २०३२ सालमा नै भैसकेको थियो ।

म किड्नीको बिरामी भै अप्रेसन गरि घरमा बसेकै अवस्थामा पक्राउ पर्दा मेरो शारीरिक र मानसिक अवस्था ठिक नभएकाले मैले अनुसन्धानको क्रममा तनावपूर्ण अवस्थामा बयान दिएकाले अदालतमा गरेको बयानलाई नै प्रमाण लगाई पाउँ । साथै मैले कुनै भ्रष्टाचारजन्य कार्य नगरेको, मैले त्यस्तो उच्च जीवनस्तर पनि व्यतित नगरेको, मेरो सम्पत्ति अमिल्दो र अस्वाभाविक पनि नभएको र भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ लागू हुनुपूर्व कमाएको वैध सम्पत्ति नै हुँदा मैले सजाय पाउनु पर्ने होइन । अभियोग दाबीबाट छुटकारा पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद

पोखरेलले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरि प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेललाई हुन सक्ने कैद तथा जरिवानासमेतलाई दृष्टिगत गरि विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा ७(घ) बमोजिम हाललाई आरोपपत्रमा जफतको दाबी लिएको बिगोको सम्पत्तिबाहेकको स्रोत खुलेको भनिएको बिगो रु.५२,९४,३७३।५० को चलअचल सम्पत्ति र त्यसमा थप रु.३७,०५,६२६।५० नगद वा सोबापत जेथा जमानतसमेत गरि जम्मा रु.९०,००,०००।- धरौट दिएर लिई सो सम्पत्तिसमेत रोक्का गरि तारेखमा राखी र नदिए वा दिन नसके कानूनबमोजिम सिधा खान पाउने गरि थुनुवा पुर्जी दिई थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०५९।१।१९ को आदेश ।

आयोगले लिएको जफतको मागदाबी झुट्टा हो । मेरो नामको कि.नं. ८०५ क्षे.फ. ०-६-२-२ जग्गा आरोपपत्रमा राजीनामा भनि उल्लेख गरिए तापनि सो जग्गा मैले दाताबाट बकस प्राप्त गरेको हो । सो कुरा रजिस्ट्रेशनमा नै स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ । बकसबाट प्राप्त गरेको वैध सम्पत्ति हुँदा जफत हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रविण पोखरेलले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

मेरो नाममा रहेका सम्पूर्ण चलअचल सम्पत्तिहरू वैध हुँदा जफत हुनुपर्ने होइन । ती सम्पत्तिका स्रोतका हकमा मेरा पति ईश्वरप्रसाद पोखरेल २०३२ सालमा छुटी भिन्न हुँदा सप्तरीको करिब साढे चार बिगाह जग्गा, केही नगद र सुन चाँदी प्राप्त गर्नु भएको थियो । सोको अलवा सुनसरी हरिपुरमा पनि करिब ७ बिगाह जग्गा अंशबाटै प्राप्त गर्नु भएको थियो । यी जग्गाहरूको कृषि आय र यी जग्गाहरू बेलाबेलामा बिक्री गरि सोबाट प्राप्त रकमसमेतलाई बढे बढाउने गरि आएका थियौं । यसको साथै मेरा पति ईश्वरप्रसाद पोखरेलले साझा व्यवस्थापक तथा कृषि सामाग्री

संस्थानमा कार्यरत रहँदा प्राप्त गरेको तलबलगायतका सुविधा र सरकारी सेवामा प्रवेश गरेपश्चात् प्राप्त तलब भत्तालगायतका सुविधालाई समेत बढे बढाउने गरेका थियौं । काठमाडौं मालीगाउँस्थित घर २०४६ सालमा निर्माण सुरु भै २०४७ साल चैतदेखि निरन्तर बहालमा लगाउँदै आएका छौं । २०४८ असोजदेखि २०५८ साल कात्तिकसम्म निरन्तररूपमा २ तल्ला घर बहालको रकम प्रति महिना रु.१२,०००।- का दरले र सोभन्दा पछि रु.१४,०००।- का दरले भाडामा लगाउँदै आएका थियौं ।

२०५८ साल मङ्सिरदेखि भुइँतल्ला प्रतिमहिना रु.६,०००।- का दरले बहाल लगाउँदै आएको छु । वीरगन्जस्थित जग्गा २०४५ सालदेखि दश वर्षसम्म मासिक रु.२,५००।- सयका दरले बहालमा लगाएको र २०५५ सालमा सो जग्गामा घर निर्माण गरि २०५६ वैशाखदेखि प्रतिमहिना रु.८,०००।- का दरले हालसम्म पनि निरन्तररूपमा बहालमा लगाउँदै आएका छौं । यसप्रकार कृषि आय, जग्गा बिक्री, जग्गा बहाल, घर बहाल र श्रीमानको नोकरीबाट प्राप्त आयलगायतका रकमसमेतलाई चलन व्यवहारबमोजिम बढाउने कार्य भएका छन् । मालीगाउँस्थित मेरो नामको जग्गा २०३७ सालमा मेरो जेठाजु शिवराज पोखरेलबाट र भक्तपुर बालकोटस्थित जग्गा ऋषि कोइरालाबाट बकस पाएकी हुँ । सोबाहेक मेरा नाममा रहेको अन्य जग्गाहरू माथि उल्लेख गरेबमोजिमका स्रोतहरूबाट प्राप्त रकमबाट खरिद गरिएका हुन् । उल्लिखित स्रोतहरूको अलवा मेरो घर बनाउँदा मेरो बुबा लक्ष्मी दाहालबाट रु.५०,०००।- सहयोग प्राप्त भएको थियो । मालीगाउँस्थित घर बनाउँदा ससुरा त्रैलोक्यनाथ पोखरेलबाट रु.६०,०००।- पतिका दाजुभाइबाट पनि घर बनाउँदा करिब रु.५०,०००।- जति आर्थिक सहयोग प्राप्त भएको थियो । सोका अलवा ससुरा त्रैलोक्यनाथबाट अंशबन्डामा नपरेको पहाडका केही जग्गा र मोरङ केरूडको ४ बिगाह जग्गा बिक्रीबाट

रु.२५,०००।- २०४३ सालतिर प्राप्त भएको थियो ।

मैले आफ्नै घरेलु इलमबाट करिब एक लाखदेखि एकलाख पच्चीस हजार रुपैयाँ आर्जन गरेकी थिएँ । यिनै वैध रकमबाट मेरा नाममा रहेका सम्पत्ति आफ्नै भएका हुन् । हाम्रो परिवारमा रहेका सम्पत्ति गैरकानूनी आर्जन होइनन् । पैतृक तथा माइतीतर्फबाट प्राप्त सुन चाँदी बेलाबेलामा बिक्री गर्दै सोबाट पनि करिब ३/४ लाख प्राप्त भएको होला । यसप्रकार २०५९ साल असार महिनासम्म घर तथा जग्गा बहालबाट करिब रु.२२/२३ लाख प्राप्त भएको छ । कृषि आयबाट पनि रु.१२/१४ लाख प्राप्त भएको छ । श्रीमान् ईश्वरप्रसाद पोखरेलको तलब भत्ता र विदेश भ्रमणलगायतका सुविधाबाट पनि करिब रु.१६/१७ लाख प्राप्त भएको छ । पैतृकरूपमा प्राप्त जग्गा तथा खरिद गरि बिक्री गरेको जग्गाबाट पनि करिब रु.२४ लाख प्राप्त भएको छ । ससुरा तथा माइती-मावली, मेरो घरेलु इलमसमेतबाट करिब ३/४ लाख रुपैयाँ प्राप्त भएको छ । यस्तै बैङ्क ब्याज रकम पनि करिब ६/७ लाख रुपैयाँ प्राप्त भएको होला । यसरी उल्लिखित रकमहरूलाई चलन व्यवहारअनुसार बढे बढाउने काम गरेको र छुट्टिई भिन्न भएको करिब २८ वर्षको लामो अन्तरालमा म तथा मेरो परिवारको नाममा रहेका उल्लिखित चल तथा अचल सम्पत्ति सिर्जना भएका हुन् । गैरकानूनी तवरबाट अकस्मात् यी सम्पत्तिहरू आर्जन भएका होइनन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी उषा पोखरेलले विशेष अदालत, काठमाडौँमा गरेको बयान ।

मेरा नाममा रहेका सम्पत्तिका वैध स्रोतका सम्बन्धमा मोरङ जिल्ला अमाही गा.वि.स.-५ कि.नं. २७०, २७२ र २६८ अन्तर्गतको जग्गा मेरो नामको हो । अरू जग्गाहरू मेरा नामको होइन । उल्लिखित जग्गाहरू वैध आर्जनबाट खरिद गरिएको हो । उक्त जग्गा खरिद गर्दा हाम्रो काठमाडौँ मालीगाउँस्थित घर २०४६/४७ सालतिर बनेको र बनेदेखि नै दुई तला

भाडामा लगाइएको थियो । वीरगन्जस्थित घर पनि निर्माण भएदेखि नै भाडामा लगाइएको छ । सो जग्गामा घर बन्नुअघि पनि जग्गा भाडामा दिइएको थियो । यसरी दशौँ वर्षदेखि भाडाबापत आर्जन भएको रकम र बुबाको तलब, भत्ता, वैदेशिक भ्रमण भत्ता, अन्य सुविधाबाट प्राप्त आय आर्जन, पैतृक जग्गाहरू समय समयमा बिक्री गरि आएको रकम, कृषिबाट प्राप्त आय र आमाको घरेलु इलमको आयसमेतका विभिन्न वैध आर्जनका रकमहरूलाई बढाई माथि उल्लिखित मेरा नामका जग्गा रु.११,८०,०००।- मा खरिद गरिएको हो । मेरा नाममा बैङ्क अफ काठमाडौँमा रहेको रकममध्ये रु. ५,००,०००।- (पाँच लाख) मेरा काका तेजप्रसाद पोखरेलको हो । उक्त रकम मलाई अध्ययन गर्न अमेरिका जान बैङ्क ब्यालेन्स देखाउन काका आफैँले जम्मा गरि दिनुभएको हो । रु. ५,००,०००।- (पाँच लाख) बाहेकको बाँकी रकम एवम् एभरेष्ट बैङ्क र सगरमाथा इन्स्योरेन्सको सेयर माथि उल्लेख गरिएअनुसारका वैध आय भएकाले जफत हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराले प्रतिवादी किरण पोखरेलले विशेष अदालत, काठमाडौँमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी उषा पोखरेलले वीरगन्जको जग्गा २०४५ सालदेखि भाडामा लगाएकी हुन् । सो जग्गामा २०५५ सालमा घर बनाई २०५६ सालदेखि प्रतिमहिना रु. ८,०००।- का दरले भाडामा लगाएको भन्नेसमेत व्यहोराले प्रतिवादी उषा पोखरेलको साक्षी गणेश भट्टराईले विशेष अदालत, काठमाडौँमा गरेको बकपत्र ।

ईश्वरप्रसाद पोखरेल प्रशस्त पैतृक सम्पत्ति भएको परिवारको मानिस हुन् । निजको मालीगाउँको घर २०४६/०४७ सालको अवधिमा निर्माण भएको हो निर्माण गर्दा ८-९ लाख लागत लागेको हुनु पर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको साक्षी दिल्ली खनाल, उमेश चन्द्र पोखरेल र पसलकुमार पोखरेलले विशेष अदालत, काठमाडौँमा

गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीहरूबिच २०३२ सालमा अंशबन्डा हुँदा ईश्वरप्रसाद पोखरेलको भागमा ३२ तोला सुन, २०० तोला चाँदी, रु. ९,५००।- नगद र ३०० वटा चाँदीको कम्पनी मोहर आएको थियो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको साक्षी गंगाप्रसाद पोखरेलले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी उषा पोखरेलका बुबा आँखा नदेख्ने हुँदा मलाई बैङ्क ड्राफ्ट बनाइ दिनुभनेकाले बैङ्क ड्राफ्ट बनाई दिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी उषा पोखरेलको साक्षी अच्युत राज पोखरेलले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल सरकारी सेवामा प्रवेश गर्नुभन्दा पहिले साझा व्यवस्थापक र कृषि सामग्री संस्थानमा काम गर्नु हुन्थ्यो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको साक्षी विष्णुप्रसाद पोखरेलले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीको मालीगाउँको घरको मूल्याङ्कन आ.व. २०५२ १०५३ को स्वीकृत दर रेटलाई आधार मानी मूल्याङ्कन गरेको हो । वीरगन्जको घरको नक्सा पास भएको २ वर्षपछिको दर रेटलाई आधार मानी मूल्याङ्कन गरेको हो । सरकारले हरेक ३/३ वर्षमा मापदण्ड अर्थात् दर रेट निर्धारण गरेको हुन्छ । घर मूल्याङ्कन गर्दा फ्रेमस्टक्चर वा लोडबेरिङ्ग वाल आदि कुरालाई आधार मानी मूल्याङ्कन गरिन्छ । प्रतिवादी उषा पोखरेलको मालीगाउँको घर लोडबेरिङ्ग वाल सिस्टमको हो भन्नेसमेत व्यहोराको विशेषज्ञ एवम् वादी नेपाल सरकारको साक्षी रामकृष्ण श्रेष्ठले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बकपत्र ।

मैले प्रतिवादी उषा पोखरेलको घरको फर्निचरका सामानहरू स्थानिय बजारबाट कोटेसन लिई सोबमोजिम मूल्याङ्कन गरि प्रतिवेदन दिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको वादीका साक्षी विशेषज्ञ जयन्त

कुमार राजवंशीले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बकपत्र ।

किरण पोखरेलको नाममा बैङ्क अफ काठमाडौंमा रहेको रकममध्ये रु.५,००,०००।- मेरो हो । किरण पोखरेल अमेरिका पढ्न जान निजको नाममा अमेरिकाबाट १-२० आएको र भिसा प्रयोजनको लागि निज स्वयम्को खातामा बैङ्क ब्यालेन्स देखाउनु पर्ने हुँदा मैले मेरो नामको राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, टंगाल शाखाबाट मिति २०५९।४।२८ मा रु. ३,००,०००।- झिकी सोही बैङ्कबाट मिति ०५९।४।१७ मा झिकेको रकम थप गरि रु. ५,००,०००।- निज किरण पोखरेलको खातामा मिति २०५९।४।२८ मा म स्वयम्को हस्ताक्षरले भौचर भरि उक्त रकम जम्मा गरिदिएको थिएँ । त्यस्तै उषा पोखरेलले बयान गर्दा उल्लेख गरेको सोनी टि.भी., हिटर र पङ्खा मैले डेरा छाड्दा ईश्वरप्रसाद पोखरेलको घरमा राखेको हुँ । उक्त रकम र सामान मैले फिर्ता पाउनु पर्छ भन्ने अ.बं. १३९ नं.बमोजिम बुझिएका प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलका भाई तेजप्रसाद पोखरेलले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान ।

मेरा ३ छोरी ५ छोरा छन् । २०३२ सालमा हामीहरू बिच अंशबन्डा हुँदा छोरा ईश्वरप्रसाद पोखरेलले सप्तरी सिम्राहाको मोही लागेको र नलागेको गरि करिब ४-८-११-० बिगाह रु.९,५००।- नगद, सुन ३२ तोला, चाँदी करिब २०० तोला र चाँदीको मोहोर रु.३००।- प्राप्त गरेका हुन् । सोका अलवा निजले मेरी आमा कृष्णकुमारीका नाममा रहेको सुनसरी हरिपुर भन्ने ठाउँमा ७ बिगाह २ कठ्ठा जग्गा पनि प्राप्त गरेका हुन् । मैले निज ईश्वरप्रसाद पोखरेललाई २०४३ सालमा रु.२५,०००।- जग्गा किन्न र २०४७ सालमा रु.६०,०००।- काठमाडौं मालीगाउँस्थित घर बनाउन दिएको हुँ । त्यसै गरि निज ईश्वरप्रसाद पोखरेल जागिरको सिलसिलामा बाहिर बस्ने हुँदा निजको खेतीपातीको हिसाब राखिदिने र सोबाट प्राप्त आय

लगानी गरि बढे बढाइ निजलाई रकम पढाई दिने गदर्थे भन्नेसमेत व्यहोराको अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलका बुबा त्रैलोक्यनाथ पोखरेलले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयान।

प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको जाँच अवधिमा तलब, भत्ता, दर्शन खर्चलगायतका अन्य विविध बैठक एवम् अतिरिक्त कामको भत्तासमेत गरि रु.११,४२,४४२।-, वैदेशिक भ्रमणबाट हुन सक्ने बचत रु.२,९५,४४०।-, वीरगन्ज तथा काठमाडौंको घर भाडाबाट रु.१०,५०,०००।-, कृषि आयबाट रु.३,१४,०६२।-, भन्सार कमिसनबाट रु.२३,५०८।-, सञ्चयकोष सापटी रु.४७,०००।-, पैतृक जग्गा बिक्रीबाट रु.२,७८,३३३।-, अन्य जग्गा बिक्रीबाट रु.१७,७२,५००।-, प्रतिवादी उषा पोखरेलको दाइजो पेवाबाट रु.७५,०००।-, तेजप्रसादबाट लिएको सापटी मध्ये फिर्ता गर्न बाँकी रु.१,००,०००।- र स्रोत खुलेको बैङ्क निक्षेपको ब्याज रु.६९,६०७।९८ गरि जम्मा रु.५१,५९,८९२।९८ रुपैयाँ मौद्रिक आयको स्रोत पुष्टि हुन आयो।

प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले राष्ट्रसेवकको रूपमा सार्वजनिक पदधारण गरेको अवधिमा आर्जन गरि आफ्नो, आफ्ना श्रीमती तथा छोराहरूका नाममा राखेको आरोपपत्रमा उल्लिखित सम्पूर्ण चलअचल सम्पत्तिको आर्जन गर्दाका अवस्थाको खुलेको मूल्य, मूल्याङ्कन र न्यायोचित आधारमा हुन आउने जम्मा रु.८१,६६,९५४।१३ को चलअचल सम्पत्तिमध्ये रु.५१,५९,८९२।९८ को मात्र स्रोत पुष्टि हुन आएकोले सोबाहेक स्रोत पुष्टि हुन नसकेको बिगो रु.२८,३५,७५१।७९ र स्रोत पुष्टि नभएको बैङ्क निक्षेपबाट बढेको ब्याज रु.१,७९,३०९।३६ समेत जम्मा रु.३०,०७,०६१।१५ को चलअचल सम्पत्ति गैरकानूनीरूपमा आर्जन गरि भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) अन्तर्गतको कसुर गरेको

ठहर्छ। सो ठहर्नाले प्रतिवादी उषा पोखरेलको नामको का.म.न.पा.-५ मालीगाउँको कि.नं. १२६ को जग्गा र सोमा बनेको घर तथा सो घरमा भएको मूल्य रु.६,६५,१७०।- को फर्निचर तथा विद्युतीय उपकरणका सामान, निजका नामको वीरगन्ज न.पा. ५ को कि.नं. २४० को जग्गा र सोमा भएको घर, प्रतिवादी उषा पोखरेल नामको मोरङ कञ्चनवारी ९ख कि.नं. ५५० को जग्गा, निजकै नामको भक्तपुर बालकोट-४ को कि.नं. ८४९, र ८५१ को जग्गा, प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको नामको ओखलढुङ्गा रुम्जाटार-६ को कि.नं. ४५८ को जग्गा, प्रतिवादी किरण पोखरेलका नामको मोरङ अमराई-५ को कि.नं. २७०, २७२ र २६८ को जग्गा, आरोपपत्रको तालिका ६ मा उल्लिखित प्रतिवादीहरूका नामको विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको रु.५,१२,०००।- को सेयर, बचतपत्र, प्रतिवादी उषा पोखरेल नामको नेपाल बैङ्क लिमिटेड, काठमाडौंको खाता नं. ०५७३३६३०९ र खाता नं. ८३८४९५०, प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलका नामको नेपाल बैङ्क लिमिटेड, राजविराजको खाता नं. ५७० समेतको जम्मा रु.६,९८,९७१।९० र प्रतिवादीको घरबाट बरामद भएको रकममध्ये रु.१,२६,९१७।०८ समेत जम्मा रु.५१,५९,८९२।९८ को चलअचल सम्पत्तिबाहेक स्रोत पुष्टि नभएको प्रतिवादी प्रविण पोखरेलका नामको का.म.न.पा. २३ट को कि.नं. ८०५ को जग्गा, प्रतिवादी उषा पोखरेलका नामको मोरङ बखरी ७ख को कि.नं. २४०२ र २४०४ को जग्गा, झापा अनारमनी-३ को कि.नं. १८२२ को जग्गा र मोरङ विराटनगर १क को कि.नं. २३०४, २३०७ र २३०९ को जग्गा, प्रतिवादी उषा पोखरेलका नामको नेपाल बैङ्क अफ सिलोनको खाता नं. ०३०० FDA ००९१९ र बचत खाता नं. ०३००००१००७०८, राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, टंगालको खाता नं. १२१७० र हिमालयन बैङ्कको खाता नं. ०७५२४०J, प्रतिवादी किरण

पोखरेलका नामको बैङ्क अफ काठमाडौंको खाता नं. ०७०००००४७६६२ NPR समेतमा रहेको निक्षेप र सोबाट बढेको ब्याज रु.१,७१,३०९।३६ समेत जम्मा रु.२५,१३,१७८।२३ र प्रतिवादीको घरबाट बरामद भएको रकममध्ये रु.३७,०८२।९२ तथा स्रोत नखुलेको उक्त सम्पत्तिबाट बढे बढाएको सम्पत्तिसमेत भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २० (२) र दफा ४७ बमोजिम जफत भै प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेललाई सोही ऐनको दफा २०(२) अनुसार बिगोबमोजिम रु.२८,३५,७५१।७९ जरिवाना र १ वर्ष कैद हुन्छ भन्नेसमेत व्यहोराको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६२।३।२ को फैसला।

प्रतिवादीसँग रहे भएको चलअचल गरि कुल सम्पत्ति चलन चल्ती तथा हालको मूल्य र मूल्याङ्कनको आधारमा स्रोत खुलेको र नखुलेको समेत गरि जम्मा रु.१,७५,९८,०६८।६७ अङ्कको देखिई मूल सम्पत्तिको अङ्कमा प्रतिवादीको स्रोत खुलेको सम्पत्तितर्फ रु.५२,९४,३७९।५० र स्रोत नखुलेको सम्पत्तिको बिगो अङ्क रु.१,२३,०३,६९५।१७ देखिन आएकामा सो सम्पत्तिसहित जरिवाना र कैदसमेत गरिपाउँ भनि आरोपपत्र पेस गरिएकामा विशेष अदालतले प्रतिवादीको रु.८१,६६,९५४।१३ मात्र सम्पत्ति कायम गरि यसमध्ये प्रतिवादीको स्रोत खुलेको रु.५१,५९,८२९।९८ र स्रोत नखुलेको रु.२८,३५,७५१।७९ भनि बिगो कायम गरेको देखिन्छ। विशेष अदालतले मूल्य कायम गर्दा सम्पत्ति आर्जन गर्दाको लिखतमा उल्लिखित मूल्य (अन्यथा प्रमाणित भएको अवस्थामा बाहेक) प्रतिवादीले स्वीकार गरेको मूल्य तथा अदालत स्वयम्ले निर्धारण गरेको मूल्यलाई आधार मानी मूल्य कायम गरेको देखिन्छ। प्रतिवादीको स्रोत नखुलेको अवैध आर्जन भनि ठहर गरिएको सम्पत्तिलाई सोही आधारमा कम बिगो कायम गरिएको अवस्था छ।

भ्रष्टाचारको कसुरमा वैध आर्जनको सम्पत्ति हो भनि प्रमाणित गर्ने भार प्रतिवादीमाथि हुन्छ। यो प्रतिवादीमाथिको निरपेक्ष दायित्व पनि हो। यस्तो अवस्थामा गैरकानूनीरूपमा आर्जित सम्पत्ति र सोबाट बढे बढाएको सम्पत्ति जफत हुने कानूनी व्यवस्था भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(२) र दफा ४७ ले गरेको छ। अतः स्रोत नखुलेको भनि मागदाबी लिएको सम्पत्तिको बिगो कम गरि घटाउनु पर्ने ठोस आधार र प्रमाण फैसलामा उल्लेख नभएको हुँदा आरोपपत्रमा उल्लेख गरेको स्रोत नखुलेको सम्पत्तिको दाबीअनुसार नै बिगो कायम गरि सोबमोजिम जरिवाना गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पेस भएको पुनरावेदन।

चलअचल सम्पत्तिको स्रोत खुल्ने आधार प्रमाण एवम् विवरण कागजातहरूका आधारमा फरक नहुने तथ्य निर्विवादरूपमा पुष्टि भइरहेको सन्दर्भमा विशेष अदालतले त्यसतर्फ मूल्याङ्कन नै नगरि हचुवा किसिमले आत्मनिष्ठ भई मलाई समेत असर हुने गरि गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। मैले वैधानिक स्रोतबाट प्राप्त गरेको दाइजो, पेवा, घरेलु इलमका कार्य गरि प्राप्त गरेको आय, बुबाबाट प्राप्त गरेको सहयोग, जग्गा बहालबाट प्राप्त भएको रकम, सुन बिक्रीबाट प्राप्त आयलाई स्वीकार गरेको छैन भने घर बहाल, कृषि आयबाट प्राप्त गरेको आयलाई कम गणना गरिएको छ। जुन विवाद निरूपणको रोहमा न्यायसम्मत छैन। त्यस्तै मेरो घरमा भएका फर्निचर, फर्निसिङ्ग तथा इलेक्ट्रिकल र इलेक्ट्रोनिक्स सामानका हकमा कतिपय सामान आफ्नो नहुँदा नहुँदै पनि दायित्व थोपर्ने कार्य भएको छ। मैले बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको जग्गाको हकमा कानूनी सिद्धान्त तथा मान्यतासमेतलाई चुनौति दिई खरिद नै हो भनि वादी पक्षलाई मद्दत पुर्याउने कार्य गरिएको छ। विशेष अदालतले फैसलामा आधार लिएका तर्क न्यायका मान्य सिद्धान्तविपरीत छ। मेरो बैङ्क निक्षेप र ब्याज रकम कसरी अवैध हुने हो

सो सम्बन्धमा एक शब्द पनि बोलिएको छैन । अतः विशेष अदालतबाट भएको फैसला बदर गरि न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी उषा पोखरेलले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदन ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले कृषि आयका सम्बन्धमा भरत घिमिरे र केदार चालिसेको मुद्दामा प्रति बिगाह रु. २०,०००।- कृषि आय कायम गरि मुद्दा दायर गरेको परिप्रेक्ष्यमा मेरा हकमा पनि सो अनुरूप कृषि आय गणना गरिनु पर्दछ । मेरो नामको बैङ्क अफ काठमाडौंमा रहेको खाताको रकममध्ये रु. ५ लाख काका तेजप्रसादले मलाई अमेरिका पढ्न जाने प्रयोजनका निम्ति बैङ्क ब्यालेन्स देखाउन दिनुभएको हो । सो रकम निज काकालाई फिर्ता दिनुपर्ने रकम हो । त्यसलाई अवैध ठहर गर्नु न्यायिक मान्यताविपरीत छ । मेरो कि.नं. ८०५ को जग्गा बकसपत्रबाट पाएको हो । सो जग्गा खरिद गरेको हो भनि मूल्यमा जोडी विशेष अदालतले ठहर गरेको फैसला मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १८ नं. विपरीत छ । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १५ तथा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २० ले परिकल्पना गरेको कानूनी व्यवस्थाका मान्यताले सार्वजनिक पदधारण नगर्ने अंशियारका नाममा कानूनबमोजिम प्राप्त सम्पत्तिको हकमा अनुमानित कसुरको कानून आकृष्ट हुन नसक्ने हुँदा वादी पक्षको अनुमानित भनाइलाई नै समर्थन हुने गरि भएको फैसला बदर गरि न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरू किरण पोखरेल र प्रविण पोखरेलको तर्फबाट पेस भएको एकै व्यहोराको पुनरावेदनपत्र ।

मैले किरण पोखरेललाई दिएको रु. ५ लाख मध्ये रु. ४ लाख अनुमानका आधारमा जफत हुने र मैले डेरा छाड्दा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको मालीगाउँस्थित घरमा राखेका कतिपय सामानहरू मेरो होइन भनि भएको विशेष अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएको हुँदा बदर गरि न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको

तेजप्रसाद पोखरेलको तर्फबाट यस अदालतमा पेस भएको पुनरावेदनपत्र ।

कानूनी व्यवस्थाको सन्दर्भमा हेर्दा वादीले दाबी गरेको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ मिति २०५९।३।५ अघि आर्जन गरेको सम्पत्तिका सम्बन्धमा आकृष्ट हुन सक्तैन । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ लाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा ६५(२) ले मिति २०५९।३।५ देखि खारेज गरिसकेको हुँदा मिति २०५९।३।५ देखि साबिक ऐन अन्तर्गतको कुनै आरोपमा प्रतिवादीका विरुद्ध मुद्दा लाग्न सक्तैन सो ऐनको दफा ६५(३) ले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ बमोजिम नभए नगरेको काम कारवाहीलाई बचाउ गर्दैन र गरेको छैन । नेपाल कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४(क) बमोजिम साबिक ऐनको कानूनअन्तर्गत वादीको आरोप कानूनतः लाग्न सक्तैन । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ अतीतप्रभावी कानून होइन । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मिति २०५९।३।५ देखि लागू भएको र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान ऐन, २०४८ (संशोधित) मिति २०५९।४।३० देखि लागू भएकामा विवाद छैन । अतः उक्त अवधि भन्दा पहिलेदेखि प्रतिवादीको नाममा कायम सम्पत्तिको हकमा भ्रष्टाचार नियन्त्रणसम्बन्धी नयाँ ऐन बनाएर सारवान् कानूनको रूपमा दफा २० को नयाँ अपराध घोषित गर्ने कार्य संविधानविपरीत छ ।

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मिति २०५९।३।५ देखि लागू भएको हुँदा सो भन्दा अगाडिको कार्यमा लागू हुन सक्तैन । भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ लागू भइरहेको बखतमा भए गरेको वा नभएका काम कारवाहीलाई समेट्न मिल्ने गरि पहिला कारवाही नचलाएको विषयमा पछि मुद्दा चलाउन कानून व्याख्या, विधिशास्त्र वा न्यायको सिद्धान्तले पनि मिल्दैन भनि परमानन्द खरेल विरुद्ध श्री ५ को सरकार भएको भ्रष्टाचार मुद्दा (ने.का.प. २०५७, साउन, पृष्ठ ४१७) मा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा २९ को

तत्कालीन व्यवस्था अन्तर्गतको कसुरको सम्बन्धमा बिगोबमोजिमको जरिवाना गर्न नमिल्ने व्याख्या भई नजिर कायम भएको छ । विशेष अदालतले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २० तथा ५० को अन्तरसम्बन्ध एवम् आधिकारिकता सम्बन्धमा गरेको व्याख्या पूर्णतः त्रुटिपूर्ण छ । खारेज भइसकेको दफाको व्याख्या गरि नभएको कसुरको सिर्जना गरि निष्क्रिय पार्ने वा हाल आएर जीवन्तता प्रदान गर्ने न्यायिक विशेषाधिकार विशेष अदालतलगायत कुनै पनि अदालतलाई प्राप्त हुन सक्तैन । सार्वजनिक पदधारण गर्ने कर्मचारीहरूको हकमा लागू हुने अनुमानको सिद्धान्त (Presumption of illegal possession of property) स्वतः गैर कर्मचारी परिवार सदस्यका हकमा लागू गर्न मिल्दैन ।

मुद्दाको तथ्यमा प्रवेश गरि हेर्दा मैले नोकरी अवधिमा दुर्गमस्थान भत्ता रु.१५,०००।- प्राप्त गरेकामा रु.१०,५००।- मात्र कायम गरिएको छ । रूपन्देही जिल्लामा कायम मुकायम प्रमुख जिल्ला अधिकारी भै प्राप्त गरेको बढ तलब र पि.ए. भत्ता रु.३०,७८४।- लाई मेरो आयमा समावेश गरिएको छैन । विदेश भ्रमण जाँदा प्राप्त गरेको रकम रु.२,८५,९११।- लाई वादी पक्षले बचत मानेकामा सोलाई विशेष अदालतको फैसलामा अन्यथा मानिएको छ । विभिन्न संघ संस्थाहरूबाट बैठक भत्ता, सभा सम्मेलन, ओभरटाइम भत्ता, बिरामी बिदा, घर बिदा, निर्वाचन भत्तासमेतबापत रु.७५,०००।- प्राप्त गरेको रकमलाई अदालतले मेरो आयमा समावेश गरेको छैन । मैले सरकारी सेवामा प्रवेश गर्नुपूर्व २०३० सालदेखि २०३४ सालसम्म साझा व्यवस्थापक र कृषि सामग्री संस्थानमा रहँदा तलब भत्ता रु.२५,०००।- प्राप्त गरेको रकमलाई विशेष अदालतले मेरो आय रकममा समावेश गरेको छैन । वैध स्रोतबाट आर्जन गरेको सम्पत्तिमा आर्थिक ऐन, २०५८ को दफा १० को अनुसूचि-६ को दफा ४२(१) अन्तर्गत श्री

५ को सरकारको स्वयम् कर घोषणाको नीति तथा कार्यक्रमअन्तर्गत कर तिरिसकेको अवस्था छ । सो कर तिरेको रसिद अदालतसमक्ष पेस हुँदासमेत मैले जिकिर गरेबमोजिम उल्लिखित किसिमबाट प्राप्त गरेको आय एवम् जग्गा बहाल रकम प्राप्त गरेको भन्ने सिद्ध हुन्छ । २०३२ सालदेखि २०५८ सालसम्म कृषि आयबापत रु.११,२२,०००।- प्राप्त गरेकामा विशेष अदालतले रु.३,१४,०६२।- मात्र कायम गरेको मिलेको छैन । विशेष अदालतको फैसला मनोगत, भावनात्मक एवम् एकाङ्की हुँदा सो फैसलालाई बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको तर्फबाट यस अदालतमा पेस भएको पुनरावेदन ।

यसमा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १५ प्रयोग नभई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को मात्र प्रयोग हुँदा कसुर सजायको मात्रासमेत फरक पर्ने अवस्थामा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १५ र भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) का प्रावधानहरू एकै प्रकृति (Equal Footing) का हुनु होइनन् र पछिल्लो ऐनको दफा २०(१) को व्यवस्था साबिक ऐनको दफा १५ को निरन्तरता हो होइन भन्ने र VDIS कार्यक्रममार्फत आयको स्वयम् घोषणा गरि करसमेत तिरिसकेपछि सार्वजनिक पदधारण नगरेको एकाघरका अन्य व्यक्तिले सम्पत्तिको स्रोत खुलाउनु पर्ने बाध्यता छ छैन भन्ने जटिल कानूनी प्रश्नहरूको निराकरण पूर्ण इजलासबाट हुन उपयुक्त देखिँदा प्रस्तुत मुद्दामा समावेश भएका जटिल कानूनी प्रश्नहरूका सम्बन्धमा आवश्यक व्याख्या हुन प्रस्तुत मुद्दा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(घ) बमोजिम पूर्ण इजलासमा पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको संयुक्त इजलासको मिति २०६५।५।२३ को आदेश ।

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ खारेज भै भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ बहाल रहेको अवस्थामा ती दुई ऐनहरूका बिचको अन्तरसम्बन्ध

तथा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट उठाइएका कानूनी प्रश्नहरूको निराकरणबाट हाल अदालतहरूमा विचाराधीन रहेका र यस्तै प्रश्नमा भविष्यमा दायर हुन सक्ने भ्रष्टाचारसम्बन्धी मुद्दाहरूलाई समेत दूरगामी प्रभाव पार्न सक्ने अवस्था समेतका सन्दर्भमा संयुक्त इजलासबाट उठाइएका कानूनी प्रश्नहरूमा अन्तरनिहित विषयहरूको महत्त्व र प्रभावका दृष्टिले ती प्रश्नहरूको निरूपण अझ बढी न्यायाधीश रहेको पूर्ण इजलासबाट भएमा निश्चित व्याख्या भई पछिका मुद्दाहरूलाई एउटा निश्चित नजिर कायम हुन जाने देखिँदा प्रस्तुत मुद्दा र लगाउका मुद्दाहरू समेत बढी न्यायाधीशहरू रहेको पूर्ण इजलाससमक्ष पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पूर्ण इजलासको मिति २०६५।११।१५ को आदेश।

पुनरावेदक प्रतिवादीले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ अन्तर्गत भए गरेका काम कारवाही भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ लागू भएपछि आकर्षित हुन सक्दैन भनि उठाएको कानूनी प्रश्नमा विचार गर्दा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को तथा ६५ ले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को खारेजीसम्बन्धी व्यवस्थासँगै भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ बमोजिम भए गरेका काम कारवाही यसै ऐनबमोजिम भए गरेको मानिने छ भन्ने व्यवस्था गरि दुई ऐनको बिचको सम्बन्ध स्पष्ट पारेको छ। कुनै कानूनको खारेजीको परिणाम के हुने भन्ने सम्बन्धमा नेपाल कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४ को (ड) मा “कुनै नेपाल ऐनले अहिलेसम्म बनेको र पछि बन्ने कुनै ऐनलाई खारेज गर्‍यो भने अर्कै अभिप्राय नदेखिएमा खारेज भएको ऐनले कुनै तहकिकात, कानूनी कारवाही वा उपायलाई सुरू गर्न, जारी राख्न वा लागू गर्न हुन्छ र खारेज गर्ने ऐन पास नभए सरह गरि त्यस्तो दण्ड सजाय वा जफत गरे हुन्छ” भन्ने व्यवस्था गरेको छ। उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाको परिप्रेक्ष्यमा साबिक र हालको भ्रष्टाचारसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थालाई नियाल्दा साबिक ऐनले कसुर मानेको क्रियालाई हालको ऐनले

पनि कसुर नै मानेको छ भने हालको ऐन जारी भएपछि साबिक ऐन बहाल रहेको अवधिमा भए गरेका कसुरजन्य कार्यहरूलाई उन्मुक्ति प्रदान गरेको पनि देखिँदैन। यसरी साबिक ऐनले पनि कसुरको संज्ञा दिएको क्रिया हालको ऐनले पनि निरन्तरता दिँदै साबिक ऐनले भन्दा कम सजाय तोकेको देखिँदा Ex Post Facto Law को प्रसङ्ग उठाउनु सान्दर्भिक देखिँदैन।

कानून बन्नुभन्दा पहिले अपराध नमानिने कुनै कार्यलाई पछि कानून बनाइ अपराध मानिएमा, पहिले सानो र कम गम्भीर हुने कसुरलाई पछि तुलो र बढी गम्भीर कसुर कायम गरिएमा, पहिले कम सजाय हुने कसुरलाई बढी सजाय कायम गर्ने गरि कानून निर्माण गरिएमा र प्रमाणसम्बन्धी कानूनी नियमहरूमा फेरबदल गरि कसुर प्रमाणित गर्न कम प्रमाण भए पनि पुग्ने गरि कानून निर्माण गरिएमा मात्र त्यस्तो कानूनलाई Ex Post Facto Law मानिने भै त्यस्तो कानूनलाई अदालतले अमान्य गर्न सक्दछ। यो नै Ex Post Facto Law सम्बन्धी मान्य सिद्धान्त हो। तर प्रस्तुत मुद्दामा साबिकको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १५ र हालको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) मा रहेको कानूनी व्यवस्थालाई तुलनात्मकरूपमा विश्लेषण गर्दा कानून बन्नुभन्दा पहिले अपराध नमानिने कुनै कार्यलाई पछि कानून बनाई अपराध मानिएको वा पहिले सानो र कम गम्भीर हुने कसुरलाई पछि तुलो र बढी गम्भीर हुने कसुर कायम गरिएको वा पहिले कम सजाय हुने कसुरलाई पछि बढी सजाय कायम गर्ने गरि कानून निर्माण गरिएको वा प्रमाणसम्बन्धी कानूनी नियमहरूमा फेरबदल गरि कसुर प्रमाणित गर्न कम प्रमाण भए पनि पुग्ने गरि कानून निर्माण गरिएको अवस्था नभै साबिकको ऐनले कसुर मानेको र सजायको समेत व्यवस्था गरेको विषयलाई पछि बनेको ऐनले पनि निरन्तरता दिएको र सजायतर्फ पहिलेभन्दा कम सजायको व्यवस्था गरेको अवस्था हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा Ex Post Facto Law सम्बन्धी विचार

र तर्कको कुनै प्रासंगिकता नै नभएकाले त्यसतर्फ थप विवेचना गरिरहनु पर्ने आवश्यकता देखिँदैन । हालको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) को व्यवस्था समान प्रकृति (Equal Footing) को नभई अलग अलग अस्तित्व राख्ने कानूनी व्यवस्थाहरू रहे भएको देखिन आएको भनि गरेको व्याख्यासँग सहमत हुन सकिएन । तसर्थ हालको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) को व्यवस्था साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १५ को निरन्तरता हो र यी दुवै प्रावधानहरू विधायिकाले समान उद्देश्य पूर्तिको लागि राखिएको र एकै प्रकृतिका हुन् भन्ने निष्कर्षमा यो इजलास पुगेको छ ।

पुनरावेदकले गैर राष्ट्रसेवकले आफूसँग रहे भएको सम्पत्तिको VDIS कार्यक्रम मार्फत कर तिरेपछि त्यस्तो सम्पत्तिको छानबिन हुन सक्दैन भनि उठाएको प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गर्दा आयको स्वयम्कर घोषणासम्बन्धी आर्थिक ऐन, २०५८ को प्रावधान र प्रस्तुत मुद्दाको अनुसन्धान र अभियोजन गर्ने निकाय अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको अधिकारक्षेत्रका सम्बन्धमा संक्षेपमा चर्चा गरिनु सान्दर्भिक हुन्छ । आर्थिक ऐन, २०५८ को दफा १० अन्तर्गतको अनुसूचि-६ को दफा ४२(१) जस्तोसुकै स्रोतबाट प्राप्त गरेको आय भएपनि आयकर ऐन, २०३१ तथा साबिकमा प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम आयकर लाग्ने २०५७ असार मसान्तसम्म आर्जन गरेको तर यस्तो आयमा लाग्ने कर नतिरेको व्यक्तिले २०५८ पुसभित्र यस्तो सम्पत्तिको २०५८ साउन १ मा रहेको मूल्यको १० प्रतिशतले स्वयम् घोषणाद्वारा आयकर तिरेमा यस्तो सम्पत्तिको स्रोतको बारेमा कुनै पनि प्रयोजनका लागि छानबिन गरिने छैन भन्ने व्यवस्था छ । सो प्रावधानमा स्वयम् घोषणाद्वारा आयकर तिरेमा यस्तो सम्पत्तिको स्रोतको बारेमा कुनै पनि प्रयोजनका लागि छानबिन नगरिने भनिए पनि त्यसको सम्बन्ध आयकर प्रयोजनका लागि

मात्र हो भन्ने कुरा आर्थिक ऐन, २०५८ को प्रस्तावना समेतबाट पुष्टि हुन्छ । आर्थिक ऐन, २०५८ को विवादित उक्त व्यवस्था स्वभावतः कर व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित देखिन्छ । त्यसले सरकारको अर्थसम्बन्धी प्रस्तावहरूलाई कार्यान्वयन गर्न केही महसुल, कर, पोत, शुल्क र दस्तुर लगाउने वा लगाई राखेकोलाई चालु राख्ने वा हेरफेर गर्नेसम्मको उद्देश्य ग्रहण गरेको सन्दर्भमा संविधानले सिर्जना गरेको संवैधानिक अंगका रूपमा रहेको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई संविधानले निश्चित गरेको काम, कर्तव्य र अधिकारको प्रयोगलाई साँघुरो बनाउने गरि आर्थिक ऐनको आयकरसम्बन्धी प्रावधान prevail गर्न सक्ने हुँदैन ।

तत्कालीन नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा ९८(१) र हालको अन्तरिम संविधानको धारा १२०(१) ले कुनै सार्वजनिक पदधारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य वा भ्रष्टाचार गरि अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले कानूनबमोजिम अनुसन्धान र तहकिकात गर्न वा गराउन सक्ने गरि प्रदान गरेको अधिकारलाई संविधान अन्तर्गतको कानून र त्यसमा पनि एउटा निश्चित प्रयोजन र निश्चित अबधिका लागि जारी भएको नीतिगत प्रावधानले निस्तेज तुल्याउन सक्ने हुँदैन । यही तर्क र व्याख्याका आधारमा संवत् २०५९ सालको रिट नं. ८४ मा यस अदालतको विशेष इजलासबाट मिति २०६०।२।१ मा VDIS सम्बन्धी यस्तो खालको नीतिगत व्यवस्थाबाट संविधानको धारा ९८(१) अनुसारको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको अधिकारलाई संकुचित र नियन्त्रित गरेको भन्न नसकिने भनि व्याख्या भएको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा विवादित कानूनी व्यवस्थाका रूपमा रहेको आर्थिक ऐन, २०५८ को दफा १० अन्तर्गतको अनुसूचि-६ को दफा ४२(१) र (३) को व्यवस्थालाई संविधानसँग बाझिएको भनि

परेको उक्त रिट निवेदनमा यस अदालतको विशेष इजलासबाट भएको उक्त व्याख्या यस अदालतको संयुक्त इजलासका लागि बाध्यात्मक भएकाले कुनै पनि तर्कका आधारमा त्यसलाई पन्छाउन मिल्ने देखिँदैन।

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ र भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ दुवैले राष्ट्रसेवकबाहेकका अन्य व्यक्ति समेतलाई अनुसन्धानको दायराभित्र समाहित गरेको परिप्रेक्ष्यमा राष्ट्रसेवकबाहेकका अन्य व्यक्तिले VDIS कार्यक्रममार्फत आयको स्वयम् घोषणा गरि करसमेत तिरिसकेपछि निजलाई अन्य प्रचलित कानूनबमोजिम सम्पत्तिको स्रोत खुलाउनु पर्ने बाध्यता नहुने भनि उन्मुक्ति दिनुपर्ने कुनै आधार र कारण नदेखिँदा मुख्य प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलकी श्रीमती उषा पोखरेलले VDIS कार्यक्रममार्फत आयको स्वयम् घोषणा गरि कर तिरेकै आधारमा निजलाई प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी बनाउन वा निजको नाममा रहेको सम्पत्तिको स्रोत खोज्न वा निजलाई समेत छानबिनको दायरामा ल्याउन नमिल्ने भनि सम्झन र मान्न मिल्ने अवस्था नदेखिँदा संयुक्त इजलासको सो तर्कसँग पनि सहमत हुन सकिएन।

अतः संयुक्त इजलासले उठाएका दुवै कानूनी प्रश्नहरूका सम्बन्धमा विवेचना भै त्यसको निरूपणसमेत भैसकेको अवस्था हुँदा अब विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६२।३।२ को फैसलाउपर वादी प्रतिवादी दुवै तर्फबाट पुनरावेदन परेको र विशेष अदालतको फैसला मिले नमिलेतर्फको तथ्यगत प्रश्नमा संयुक्त इजलास प्रवेश नै नगरेको सन्दर्भमा तथ्यगत प्रश्नमा प्रवेश गरि विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला मिले नमिलेको सम्बन्धमा न्याय निरूपण गर्न संयुक्त इजलाससमक्ष पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको पाँच सदस्यीय पूर्ण इजलासको मिति २०६६।७।५ को आदेश।

उक्त आदेशबमोजिम प्रस्तुत मुद्दा पुनः संयुक्त इजलासको दायरीमा दर्ता भएको देखियो।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचिमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता राजेन्द्र सुवेदी र उपन्यायाधिवक्ता श्री कृष्णमोहन कोइरालाले प्रतिवादी राष्ट्रसेवक कर्मचारी भएको तथ्यमा विवाद छैन। प्रतिवादीउपर अनुसन्धान हुँदा निजले जाँच अवधिमा जम्मा रु.१,७५,९८,०६८।६७ बराबरको सम्पत्ति सङ्ग्रह गरेको देखिएकाले निजउपर विशेष अदालतमा मुद्दा दायर गरिएको हो। प्रतिवादीले भ्रष्टाचार गरि अकूत सम्पत्ति आर्जन गरेको भनि विभिन्न व्यक्तिहरूले उजुरी गरेका छन् भने भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) ले अनुमानित कसुरमा कारवाही र सजाय गर्न मिल्ने कानूनी व्यवस्था गरेको छ। प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले उल्लिखित रकम बराबरको सम्पत्ति आर्जन गरि अन्य प्रतिवादीहरूको नाममा घर जग्गा जमिनसमेत खरिद गरेको देखिएको अवस्थामा विशेष अदालत, काठमाडौंले कम बिगो कायम गरेको मिलेको छैन।

प्रतिवादी उषा पोखरेलको नाममा काठमाडौंको मालीगाउँमा एउटा र वीरगन्जमा एउटा गरि दुई वटा घरहरू रहेको आरोपपत्रबाट देखिन्छ। वीरगन्जको घर निर्माण लागत सजावट मूल्यबाहेक रु.६,५६,३५५।- र काठमाडौंको घर निर्माणको लागत सजावट मूल्यबाहेक रु.२५,३८,२२५।०४ लागेको कुरा अनुसन्धानबाट स्थापित भएको छ। सो कुरा अनुसन्धानको क्रममा खटिएका इन्जिनियरको बकपत्रबाट पनि सर्भेक्षण भै रहेको छ। यस्तो अवस्थामा घर निर्माणको घटी मूल्याङ्कन गर्न मिल्दैन। दाबीबमोजिमको बिगो कायम गरि सो को आधारमा स्रोत खुलेको र स्रोत नखुलेको सम्पत्तिको परीक्षण हुनु पर्दछ।

प्रतिवादीको आय सम्बन्धमा पनि विशेष अदालतको फैसला मिलेको छैन। प्रतिवादीको आय आर्जनको सम्बन्धमा तलब, भत्ता, दर्शौँ खर्च,

घरभाडा, कृषि आयसमेतका स्रोतहरूको विवेचना गरि आय कायम गरिएको छ । तलब भत्तासमेतका स्रोतहरू जीवनयापनका माध्यम हुन । जीवन यापनको क्रममा खर्च भई बचावट हुने नसक्ने रकमलाई पूरै बचत हुने भनि मान्न मिल्दैन । विदेश भ्रमणबाट प्राप्त रकम पनि पूरै बचत भएको मान्नु व्यावहारिक हुन सक्दैन । त्यसै गरि घर भाडाको सम्बन्धमा वीरगन्जको घरको प्रति महिना रु.६,०००/- का दरले ३ वर्ष २ महिनाको रु.२,३४,०००/- र काठमाडौंको घरको २०४७ चैतदेखि २०४८ भदौसम्म मासिक रु.५,०००/- का दरले र २०४८ असोजदेखि २०५९ साउनसम्म रु.६,०००/- का दरले हुन आउने जम्मा रु.८,९६,०००/- कायम गरेको देखिन्छ । जबकी प्रतिवादी उषा पोखरेलको नाममा निर्माण भएको काठमाडौंको घरको २०५४।४।१५ मा मात्र नक्सा पास भएको देखिँदा २०४७ सालदेखि नै भाडा कायम गर्ने कुरा अनुमानको आधारमा गरिने विषय नभई कानून र प्रमाणको परीक्षणबाट निर्धारण गरिने विषय हो । घर भाडा कायम गर्ने सम्बन्धमा विशेष अदालतले गणना गरेको घर बहाल रकम ने.का.प.२०६९, जेठ, निर्णय नं. ८७७०, पृष्ठ २५९ र ने.का.प.२०६८, फागुन, निर्णय नं. ८७२२, पृष्ठ १८९० मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत छ ।

आरोपपत्रको तालिका नं. ७ हेर्दा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल तथा निजको श्रीमती र छोराहरूको काठमाडौं, भक्तपुर, झापा, पर्सा, मोरङ र ओखलढुङ्गासमेतमा जग्गा जमिनहरू रहेको देखिन्छ । ती जग्गाहरूबाट कृषि आय हुने देखिँदैन । यस प्रकृतिका मुद्दामा कृषि आय कस्तो मापदण्डको आधारमा कायम गर्ने भन्ने सम्बन्धमा यस अदालतबाट पुनरावेदक नेपाल सरकार विरुद्ध खुमबहादुर खड्का, रामाज्ञ चर्तुवेदी, जयप्रकाश प्रसाद गुप्तासमेतका मुद्दाहरूमा व्याख्या भई निश्चित मापदण्ड तय भएको हुँदा कृषि आय गणना गरेको विशेष अदालतको फैसला

मिलेको छैन । विशेष अदालतले सुनसरीको हरिपुर र मोरङको जग्गाको कृषि आय गणना नगरेको फैसला सो हदसम्म मनासिब छ ।

प्रतिवादीले सेवा प्रवेश गर्नुपूर्व र पश्चात् पैतृक जग्गा बिक्री गरेको तथा कर्मचारी सञ्चयकोषबाट ऋण/सापट लिएको रकम र भन्सार कमिसनलाई नेपाल सरकारले वैद्य आय मानेको छ । तर सोबाहेक अन्य जग्गा खरिद र बिक्रीको वैधानिक आय पुष्टि नभएको अवस्थामा त्यस्तो जग्गा जमिन बिक्रीबाट प्रतिवादीले आय आर्जन गरेको मानी भएको विशेष अदालतको फैसला मिलेको छैन । त्यसै गरि प्रतिवादी उषा पोखरेलले दाइजोबाट रु.७५,०००/- आय गरेको भनि सो रकमलाई मान्यता दिई भएको फैसला आत्मगत छ । तसर्थ विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला बदर गरि वादी दाबीबमोजिम हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री शम्भु थापा, श्री कृष्णप्रसाद सापकोटा र विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री कुमार रेग्मी र श्री नरेन्द्र कुमार के.सी.ले यस मुद्दाको प्रकृति अनुमानित कसुरमा आधारित रहेकाले सो अनुमानलाई नै प्रमाणद्वारा खण्डन गर्न प्रतिवादीउपर प्रमाणको भार राखिएको छ । प्रतिवादीउपर गैर कानूनी र अस्वाभाविकरूपमा सम्पत्ति आर्जन गरेको भन्ने दाबी लिइएको हुँदा आफूले आर्जन गरेको सम्पत्तिको वैधानिक स्रोत प्रतिवादीले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) बमोजिम देखाई आफ्नो निर्दोषिता निजले नै पुष्टि गर्नुपर्ने हुन्छ । राज्यमा सबै नागरिकलाई कानूनबमोजिम सम्पत्ति आर्जन गर्ने भोग गर्ने र सम्पत्तिको बेच बिखन गर्न पाउने हकलाई संविधानले संरक्षण गरेको छ । यही संवैधानिक संरक्षणभित्र प्रचलित कानून अनुकुलको प्रक्रिया अनुरूप नै सम्पत्ति सङ्ग्रह गर्न सकिने हुन्छ । कानूनबमोजिम आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई स्रोत

पुष्टि भएको सम्पत्ति मानिन्छ। अर्थात् त्यो वैध सम्पत्ति हुन्छ।

यस पृष्ठभूमिमा हेर्दा प्रतिवादीले सङ्ग्रह गरेको सम्पत्तिको मूल्याङ्कन मिलेको छैन। वादी पक्षले प्रतिवादीसँग जम्मा रु. १,७५,९८,०६८।६७ बराबरको सम्पत्ति रहेको र त्यसमध्ये रु. ५२,९४,३७३।५० को स्रोत पुष्टि भई रु. १,२३,०३,६९५।१७ बराबरको सम्पत्तिको स्रोत पुष्टि नभएको दाबीसहित मुद्दा दायर भएको छ। प्रतिवादी र निजको परिवारको नाममा रहेको सम्पत्तिको बिगो कायम गर्ने सम्बन्धमा वीरगन्ज र काठमाडौंको माली गाउँमा रहेका घर र ती घरमा प्रयोग भएका फर्निचर, विद्युतीय सामग्री, नगद, बैङ्क मौज्दात, सेयर/ऋणपत्रसमेतका विभिन्न शीर्षकहरू कायम गरिएका छन्। वादी पक्षले वीरगन्जको घरको मूल्याङ्कन गर्दा रु. ६,८९,१७३।- कायम गरेको छ। तर वास्तवमा उक्त घर रु. ३,५०,०००।- मा निर्माण गरेको हुँदा विशेष अदालत, काठमाडौंले रु. ६,४८,३२५।- बिगो कायम गरेको मिलेको छैन। त्यसैगरी विशेष अदालतले ठेक्का कर र ओभरहेड कष्टसमेत गरि २० प्रतिशत कम गर्नुपर्नेमा कम गरेको छैन। उक्त २० प्रतिशत ले हुने रकम कम गर्दा वीरगन्जको घर निर्माणको लागत रु. ५,१८,६६०।- कायम हुन्छ। प्रतिवादीको काठमाडौं मालीगाउँको घर २०४६/०४७ सालमा निर्माण भएको भन्ने कुरा सोही सालमा धारा र बत्ती जडान भएबाट पुष्टि भएको छ। २०४६/०४७ सालको अवधिमा निर्माण भएको घरको मूल्याङ्कन २०५८/०५९ को दर रेटको आधारमा कायम गर्न मिल्दैन। यथार्थमा सो घर ८ लाखदेखि ९ लाखसम्मको बिचमा निर्माण भएको छ। तर विशेष अदालतले रु. ९,५१,५०९।- कायम गरेको छ। त्यसमा पनि घर निर्माणको लागतमा यस अदालतबाट डिल्लीरमण निरौलाको मुद्दामा ठेक्का कर र ओभरहेड करबापतको २० प्रतिशत घटाउनु पर्ने भनि व्याख्या भैसकेको हुँदा यस मुद्दामा पनि २० प्रतिशत घटाइ बिगो

कायम कायम गरिनु पर्दछ।

सम्पत्ति कर ऐन, २०४७ को दफा ५(१) ले घरमा प्रयोग भएका आन्तरिक सजावट एवम् फर्निचरलाई सम्पत्तिमा गणना नगर्ने व्यवस्था गरेको सन्दर्भमा विवाहमा दाइजो, पेवाबापत र पहिले घरमा डेरा गरि बस्ने मानिस डेरा सरी जाँदा लान बाँकी रहेका फर्निचरलाई बिगोमा कायम गर्नुले यी प्रतिवादीलाई जसरी भएपनि कसुरदार कायम गराउने कार्य मात्र हो भन्ने पुष्टि हुन्छ। त्यसकारण फर्निचरबापतको रकम बिगोमा कायम गर्न मिल्दैन। त्यसमा पनि सो रकम फर्निचरबापत पनि र घरको फिनिसिङतर्फ पनि जोड्न मिल्दैन। तसर्थ सो शीर्षकमा रु. १,११,२५९।५० घटाइनु पर्दछ। विद्युतीय समानको हकमा प्रतिवादीको मौद्रिक मूल्य रु. २,५७,२००।- मात्रको हो। बाँकी विद्युतीय समान भाइ तेजप्रसाद पोखरेलको हुँदा रु. ६६,७००।- घटाई रु. २,५७,२००।- मात्र बिगो कायम हुनुपर्दछ।

प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले जाँच अवधिमा आरोपपत्रमा उल्लिखित विभिन्न कित्ता जग्गा खरिद र बकसमार्फत प्राप्त गरेको देखिन्छ। बकस पत्रबाट प्राप्त जग्गाको मूल्य कायम गरिनु न्यायोचित हुँदैन। खरिद गरेको जग्गाको हकमा लिखत मूल्यलाई मानी बिगो तथा आय कायम मानिनु न्यायको मान्य सिद्धान्त र प्रतिपादित सिद्धान्त अनुकूल नै हो। तसर्थ काठमाडौं धुम्बाराही, मालीगाउँ र भक्तपुर बालकोटको जग्गासमेत चार कित्ता जग्गा बकसबाट प्राप्त भएको हुँदा बकस नै मानी रु. २,४७,०००।- घटाई जग्गा खरिदको मूल्य रु. १७,६६,८००।- मात्र कायम गरिनु पर्दछ।

विशेष अदालत, काठमाडौंले बरामद भएको नगद, सेयर/ऋणपत्र र बैङ्क मौज्दातलाई बिगो कायम गरेको हदसम्म मिलेको छ। यस प्रकार प्रतिवादीसँग जम्मा रु. ७३,७६,९६०।६३ बराबरको सम्पत्ति सङ्ग्रहित रहेको देखिँदा कानूनतः त्यति बराबरको मात्र

स्रोत पुष्टि गर्नु पर्ने हुन्छ । प्रतिवादीसँग स्रोत खुलेको पैतृक सम्पत्ति के कति छ भन्ने सम्बन्धमा हेरिँदा यस प्रकृतिका मुद्दामा प्रमाणको विश्लेषण र मूल्याङ्कन गरि जाँच अवधिको आधारमा आय कायम गरिने न्यायिक प्रचलन रही आएको छ । हाम्रो पक्ष प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल निजामती सेवामा प्रवेश गर्नुपूर्व कृषि विकास बैङ्कअन्तर्गत साझा व्यवस्थापकमा २०२९ सालदेखि २०३२ साल पुस महिनासम्म ३ वर्ष र कृषि सामग्री संस्थानमा वरिष्ठ सहायक पदमा २०३३ साल माघ महिनादेखि २०३४ पुस महिनासम्म काम गरेको भन्ने कुरा तत्तत् निकायबाट प्राप्त भएका पत्र व्यहोराबाट समर्थित भएको हुँदा उक्त अवधिसमेत प्रतिवादीको जाँच अवधिमा थप गरि रु.२५,०००।- पनि आयमा गणना गरिनु पर्दछ । प्रतिवादी २०३४ पुसमा निजामती सेवामा प्रवेश गरेपश्चात् जाँच अवधिमा तलबबापत रु.९,८०,०००।, दर्शन खर्चबापत रु. ७८,६९०।- दुर्गम भत्ताबापत रु.९५,०००।-, रूपन्देहीमा का.मु. प्रमुख जिल्ला अधिकारी भई कार्यरत् रहँदाको अवधिको रु.३०,८००।-, विदेश भ्रमण गर्दा प्राप्त रकममध्ये बचत भएको रु.२,९९,५२४।-, बजेट तर्जुमा गर्दा पाएको रु.२९,०००।- र विभिन्न संघ, संस्था, बैंक तथा प्रतिष्ठानको बैठक भत्ता रु.७६,४२५।- समेत जम्मा रु.९५,२६,३५९।- हाम्रो पक्षको मौद्रिक आयमा गणना हुनुपर्दछ ।

सञ्चित घर बिदा र बिरामी बिदासमेतको आयमा गणना नगरेको रु.७५,०००।- आयमा गणना हुनुपर्छ । त्यसै गरि वीरगन्ज र काठमाडौंमा एक/एक वटा गरि २ वटा घर भएको तथ्यलाई वादीले आरोपपत्रमा स्वीकार गरेको छ । हाम्रो पक्षको वीरगन्जको घरभाडाबापत रु.७८,०००।- र काठमाडौंको घरको घरभाडाबापत रु.८,६०,०००।- घटि गणना गरेको मिलेको छैन । वीरगन्जको जग्गामा घर निर्माण गर्नुभन्दा पहिले खाली जग्गा रहँदाका अवस्थामा सो जग्गा दश वर्ष भाडामा दिएको र दश वर्षमा रु.३,००,०००।-

बहाल प्राप्त गरेको छ । २०५८ सालमा आयको स्वयम् कर घोषणा गरि घरभाडा र जग्गा भाडासमेतको रकमबापत VDIS तिरेको हुँदा सो रकम निसन्देहरूूपमा आयमा गणना गरिनु पर्दछ । त्यसमा पनि यसभन्दा पहिले फैसला भएका यस्तै प्रकृतिका मुद्दामा घरभाडा सुनिश्चित आय हो भन्ने कुरा स्थापित भैसकेको छ । तसर्थ घर भाडाबापतको घटी आय कायम गरेको र जग्गाको भाडा आयमा गणना नगरेको हदसम्म विशेष अदालतको फैसला बदर हुनु पर्दछ ।

हाम्रो सामाजिक प्रचलनमा बाबुले छोराछोरीलाई, दाजुभाइले दिदीबहिनीलाई र आफन्तले अन्य आफन्तलाई एक आपसमा सहयोग गर्ने गरेको कुरा नौलो होइन । यसै क्रममा प्रतिवादी उषा पोखरेललाई बुबाले जग्गा खरिदको लागि समेत रु.८५,०००।- र मालीगाउँको घर निर्माण गर्दा रु.५०,०००।- समेत जम्मा रु.९,३५,०००।- सहयोग स्वरूप दिनु भएको छ । रु.५०,०००।- बराबरको भाँडावर्तन दाइजोमा पाउनुभएको छ । प्रतिवादी उषा पोखरेलले आफ्नै घरेलु इलमबाट रु.९,००,०००।- प्राप्त गरेको छु भनि जिकिर लिएको र सोबमोजिमको आम्दानी हुन सक्ने कुरालाई वादीले आरोपपत्रमा स्वीकार गरेको छ । तर पनि विशेष अदालतले उक्त रकम आयमा गणना नगरेको हुँदा बुबाबाट प्राप्त सहयोग, दाइजोको समान बराबरको रु.५०,०००।- र घरेलु इलमबाट प्राप्त रकम आयमा गणना गरिनु पर्दछ । २०३२ सालमा अंशबन्डा हुँदादेखि जाँच अवधिमा विभिन्न समयमा विभिन्न शीर्षकबाट प्राप्त गरेको सुनमध्ये ४५ तोला बिक्री गरि रु.३,५०,०००।- प्राप्त गरेको छ । सो रकम विशेष अदालतले आयमा गणना नगरेको हुँदा सो रकम र लगानीबाट बढे बढाएको रु.९३,००,०००।- पनि आयमा समावेश गरिनु पर्दछ । तेजप्रसाद पोखरेलले प्रतिवादी किरण पोखरेलको बैङ्क खातामा मिति २०५९।४।२८ मा रु.५,००,०००।- राखी दिएको देखिन्छ । सो रकम

किरण पोखरेलले तेजप्रसादलाई फिर्ता गर्नुपर्ने भनि प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल, उषा पोखरेल र स्वयम् किरण पोखरेलले अनुसन्धान र अदालतको बयानमा समेत खुलाउनुभएको छ । सो रकम सम्बन्धमा अ.बं. १३९ नं.बमोजिम बुझिएका तेजप्रसाद पोखरेलले आफूले किरण पोखरेललाई सापटी दिएको हुँ भनि बयान गरेको देखिन्छ । सो रकम दिएको कुरालाई अदालतले स्वीकार गरेको छ । त्यस अवस्थामा रु.४,००,०००।- घटाई रु.१,००,०००।- मात्र आय कायम गर्न मिल्दैन । किनभने मिति २०५९।४।२८ मा तेजप्रसाद पोखरेलले बैङ्कमार्फत किरणको खातामा जम्मा गरेको रकम मिति २०५९।१।१९ मा रु.४,००,०००।- फिर्ता भैसकेको भन्ने आधारमा कारोबार हुँदा भन्दा पहिलेको मितिमा फिर्ता भएको रकमलाई मिति २०५९।४।२८ को कारोबारमा मिलाएर गरि फिर्ता भैसकेको मान्न मिल्दैन । तसर्थ रु.४,००,०००।- पनि कायम हुनु पर्दछ । एवम् प्रकारले बैङ्कमा जम्मा भएको निक्षेप जफतको माग नगरेको अवस्थामा प्राप्त ब्याज रकम पूरै आयमा गणना हुनुपर्दछ । यसरी प्रतिवादी पक्षसँग रु.७३,७६,९६०।६३ मात्रको वैधानिक स्रोत पुष्टि गर्नु पर्नेमा रु.१,०६,०४,३६४।- बराबरको आय स्रोत देखिइ व्ययभन्दा आय बढी भएको हुँदा विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६२।३।२ को फैसला बदर गरि आरोपित कसुरबाट प्रतिवादीले सफाइ पाउनु पर्दछ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

पुनरावेदक तेजप्रसाद पोखरेलको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री सतिशकृष्ण खरेलले प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल र तेजप्रसाद पोखरेल दाजुभाइ नाताका हुन् भने मेरो पक्ष र प्रतिवादी किरण पोखरेल काका भतिजा नाताका व्यक्ति भई तेजप्रसाद पोखरेल प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको मालीगाउँको घरमा बस्नुभएको एउटा अवस्था र किरण पोखरेल अमेरिका जाने सन्दर्भमा आवश्यक रकम तेजप्रसादले व्यवस्था गर्ने सन्दर्भमा सापटी

स्वरूप रु.५,००,०००।- दिएको अर्को अवस्था छ । विशेष अदालतले रु.५,००,०००।- रकम दिएको मध्ये रु.४,००,०००।- पहिले नै फिर्ता लगिसकेको भनेको कुरालाई समयगत श्रृङ्खलाबाट हेर्दा मिति २०५९।४।२८ मा रु.५,००,०००।-रकम जम्मा भएको छ । मिति २०५९।४।२८ मा जम्मा गरेको रकममध्येबाट जम्मा गरेको मितिभन्दा पहिले फिर्ता लगेको हो भन्न मिल्दैन । तसर्थ रु.१,००,०००।- मात्र मेरो पक्षको ठहर गरि बाँकी रु.४,००,०००।- र डेरा कोठा छाडी जाँदा छोडिएको सोनी टि.भी. हिटर र पङ्खासमेत नपाउने ठहर भएको फैसला बदर गरि सो सामान र रकम तेजप्रसादको कायम हुनुपर्दछ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस गर्नुभयो ।

आज निर्णय सुनाउन तारेख तोकिएको प्रस्तुत मुद्दामा वादी प्रतिवादीका कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहस एवम् निजहरूले पेस गर्नुभएको लिखित बहसनोट तथा पुनरावेदनपत्रसहितको मिसिल कागजातहरू अध्ययन गरि विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६२।३।२ को फैसला मिलेको छ छैन र पुनरावेदक वादी तथा प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलरनिजकोपरिवारसँगरु.१,७५,९८,०६८।६७ बराबरको सम्पत्ति रहेकामा रु.५२,९४,३७३।५० बराबरको मात्र सम्पत्तिको स्रोत खुलेको देखिएको र रु.१,२३,०३,६९५।१७ बराबरको सम्पत्तिको स्रोत नखुलेको सम्पत्ति रहे भएको हुँदा निजलाई साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१), १५ र १६ग तथा हाल प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) को कसुरमा साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा ७(१) र १५ र १६ग तथा प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(२) बमोजिमको कैद र जरिवानाको सजाय गरि

रु.१,७५,९८,०६८।६७ (एक करोड पचहत्तर लाख अन्तानब्बे हजार अठसठ्ठी रूपैयाँ पैसा अठसठ्ठी) बराबर कायम भएको बिगोको सम्पत्ति प्रतिवादी उषा पोखरेल, किरण पोखरेल र प्रविण पोखरेलको नाममा रहेका सम्पत्तिहरू र प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलका अन्य सम्पत्तिहरूबाट समेत साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ को दफा १६ग तथा २९ र हाल प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा ४७ तथा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २९(ख) बमोजिम जफत गरि असुलउपर गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको आरोपपत्र पेस भएको देखिन्छ।

३. उपरोक्त व्यहोराले प्रतिवादीउपर वादी पक्षले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ र भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ समेतको दाबी लिएको देखिँदा माथि उल्लेख भएअनुसार साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ र हाल प्रचलित भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को कानूनी व्यवस्था हेर्नु वाञ्छनीय हुन आयो।

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७

दफा ७ को उपदफा (१) सरकारी सेवामा रहेको कुनै राष्ट्रसेवकले आफू वा अरु कुनै व्यक्तिलाई गैरकानूनी लाभ पुर्याउने बदनियतले वा राष्ट्र वा नेपाल सरकार वा सरकारी मान्यता प्राप्त कुनै संस्था वा व्यक्तिलाई गैरकानूनी हानी पुर्याउने बदनियतले नेपाल कानून जानी जानी पालन नगरेको वा नेपाल सरकारसँग गरेको सपथ वा सर्त वा कबुलियत, सम्झौता जानी जानी पालन नगरेमा वा सरकारी सुविधा वा अधिकारको दुरुपयोग गरेमा वा त्यस्तो सुविधा वा अधिकारप्राप्त गरेमा वा ती लेखिएमध्ये कुनै काम कुरा गर्ने प्रयत्न गरेमा निजलाई कसुरको मात्राअनुसार १ वर्षदेखि ३ वर्षसम्म कैद वा जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ।

दफा १५ यो ऐनअन्तर्गत सजाय हुने कुनै

कसुरमा अभियोग लागेको कुनै राष्ट्रसेवकको साथमा निजको र निजको परिवारका सदस्यहरूको थाहा भएसम्मको आम्दानीको स्रोतको अनुपातमा नमिल्दो आर्थिक साधन वा सम्पत्ति भएको वा निजले त्यसरी नमिल्दो उच्च जीवनस्तर बनाएको वा अरूलाई तुलो दान दातव्य बकस दिएको फेला परेमा निजले अदालतलाई त्यसको सन्तोषजनक हुने सबुद दिन सकेमा बाहेक गैर कानूनीरूपले रिसवत लिएको अनुमान गरिनेछ र केवल सो अनुमानको आधारमा कसुरदार ठहराई अदालतबाट फैसला भएको छ भन्दैमा सो फैसला बदर हुन सक्दैन।

दफा १६ग यस परिच्छेदअन्तर्गत सजाय हुने कसुरसँग सम्बन्धित ठहरिएको चल तथा अचल सम्पत्ति यस ऐनअन्तर्गत कसुरदार ठहरिएको राष्ट्रसेवक वा व्यक्तिले आफ्नो परिवार वा अरु कुनैको नाममा राखेको भए तापनि सो सबै सम्पत्ति जफत हुने छ।

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९

दफा २० को उपदफा (१) प्रचलित कानूनबमोजिम सार्वजनिक पद धारण गरेको मानिने राष्ट्रसेवकले प्रचलित कानूनबमोजिम पेस गरेको सम्पत्ति विवरण अमिल्दो वा अस्वाभाविक देखिन आएमा वा निजले मनासिब कारण बिना अमिल्दो वा अस्वाभाविक उच्च जीवनस्तर यापन गरेमा वा आफ्नो हैसियतभन्दा बढी कसैलाई दान, दातव्य, उपहार, सापटी, चन्दा वा बकस दिएको प्रमाणित भएमा त्यस्तो सम्पत्ति के कस्तो स्रोतबाट आर्जन गरेको हो भन्ने कुराको निजले प्रमाणित गर्नु पर्नेछ र नगरेमा त्यस्तो सम्पत्ति गैरकानूनीरूपमा आर्जन गरेको मानिनेछ।

दफा २० को उपदफा (२) कुनै राष्ट्रसेवकले उपदफा (१) बमोजिम गैरकानूनीरूपमा सम्पत्ति आर्जन गरेको प्रमाणित भएमा त्यसरी आर्जन गरेको सम्पत्तिको बिगोअनुसार दुई वर्ष सम्म कैद र बिगोबमोजिम जरिवाना

गरि त्यसरी आर्जन गरेको गैर कानूनी सम्पत्तिसमेत जफत गरिनेछ ।

दफा ४७ कुनै व्यक्तिले यो ऐन वा प्रचलित कानूनबमोजिम भ्रष्टाचार गरेको मानिने कुनै कार्य गरि आर्जन गरेको सम्पत्ति र सोबाट बढे बढाएको अन्य सम्पत्तिसमेत आफ्नो वा अरु कसैको नाममा राखेको प्रमाणित भएमा त्यस्तो सम्पत्ति जफत हुनेछ ।

४. प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले राष्ट्रसेवकको रूपमा सार्वजनिक पदधारण गरेको अवधिमा आर्जन गरि आफ्नो, आफ्ना श्रीमती तथा छोराहरूका नाममा राखेको आरोपपत्रमा उल्लिखित सम्पूर्ण चलअचल सम्पत्ति आर्जन गर्दाका अवस्थामा खुलेको मूल्य, मूल्याङ्कन र न्यायोचित आधारमा हुन आउने जम्मा रु.८१,६६,९५४।९३ को चलअचल सम्पत्तिमध्ये रु.५१,५९,८९२।९८ को मात्र स्रोत पुष्टि हुन आएकाले सो बाहेक स्रोत पुष्टि हुन नसकेको बिगो रु.२८,३५,७५१।७९ र स्रोत पुष्टि नभएको बैङ्क निक्षेपबाट प्राप्त ब्याज रु.१,७९,३०९।३६ समेत जम्मा रु.३०,०७,०६१।९५ को चलअचल सम्पत्ति गैरकानूनीरूपमा आर्जन गरि भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(१) अन्तर्गतको कसुर गरेकाले स्रोत नखुलेको उक्त सम्पत्तिबाट बढे बढाएको सम्पत्तिसमेत भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २० (२) र दफा ४७ बमोजिम जफत भै प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेललाई सोही ऐनको दफा २०(१) अनुसार बिगोबमोजिम रु.२८,३५,७५१।७९ जरिवाना र १ वर्ष कैद हुने ठहराई विशेष अदालत, काठमाडौँबाट मिति २०६२।३।२ मा फैसला भएपश्चात् प्रतिवादी पक्ष, वादी पक्ष र तेजप्रसाद पोखरेलले प्रस्तुत मुद्दा यस अदालतमा दायर गरेको देखिन्छ ।

५. विशेष अदालतको उक्त फैसलाउपर प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदन जिकिर हेर्दा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मिति २०५९।३।५ देखि लागू भएको हो । उक्त ऐनको

दफा ६५(२) ले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ खारेज गरिसकेको र दफा ६५(३) ले भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ बमोजिम भए गरेका काम कारवाहीलाई बचाउ गरेको छैन । मिति २०५९।३।५ अघि आर्जन गरेको सम्पत्तिको सम्बन्धमा हाल प्रचलित ऐन आकृष्ट हुन सक्दैन भन्ने कुरा नेपाल कानून ब्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ४(क) को कानूनी व्यवस्थाले समर्थित छ । साथै नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७ को धारा १४ को व्यवस्थाले पनि मउपर मुद्दा चलन सक्दैन । हाल बहाल रहेको भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ मिति २०५९।३।५ मा मात्र लागू भएको अवस्थामा साबिक ऐनको दफा १५ र हालको ऐनको दफा २० को दाबी गर्न मिल्दैन । त्यसैगरि मसँग रहे भएको सम्पत्तिको १० प्रतिशतले हुने रकम बराबरको रकम VDIS कार्यक्रममार्फत कर बुझाएको हुँदा सम्पत्तिको स्रोत देखाउनु पर्ने होइन भन्नेसमेतको जिकिर लिएको देखिन्छ ।

६. पुनरावेदक प्रतिवादीले उल्लिखित व्यहोराले मिति २०५९।३।५ अघि आर्जन गरेको सम्पत्तिमा साबिक भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०१७ लागू हुने वा भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ लागू हुने र गैर राष्ट्रसेवक प्रतिवादीसँग रहे भएको सम्पत्तिको VDIS तिरेपछि सो सम्पत्तिको स्रोत देखाउनु पर्ने होइन अर्थात् त्यस्तो सम्पत्तिको अनुसन्धान हुन सक्दैन भन्नेसमेत व्यहोराले उठाएका कानूनी प्रश्नमा यस अदालतको ५ सदस्यीय पूर्ण इजलासबाट ने.का.प. २०६६, मङ्सिर, निर्णय नं. ८२००, पृष्ठ १२३५ मा विश्लेषण भई सो विवादको भै निरूपण सकेको देखिँदा त्यसतर्फ थप विवेचना गरिरहनु पर्ने देखिएन ।

७. अब माथि उल्लिखित तथ्यगत र कानूनी पृष्ठभूमिमा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको जाँच अवधिमा भएका आमदानी तथा व्यय समेतको न्यायिक विवेचना गरि विशेष अदालत, काठमाडौँको मिति २०६२।३।२ को फैसलामा कमी कमजोरी

र त्रुटिहरू रहे नरहेको के रहेछ भनि निर्णय दिनु परेको छ । यी पुनरावेदक प्रतिवादीले जाँच अवधिमा रु.१,७५,९८,०६८।६७ बराबरको सङ्ग्रह गरेको सम्पत्तिमध्ये रु.५१,५९,८९२।९८ को स्रोत खुलेको र रु.१,२३,०३,६९५।१७ बराबरको वैधानिक स्रोत पुष्टि नभएबाट एक वर्ष कैद सजाय भई बिगोबमोजिम जरिवाना र स्रोत नखुलेको सम्पत्तिसमेत जफत गरिपाउन माग दाबी लिएको देखिन्छ ।

८. वादी पक्षबाट त्यसरी रु.१,७५,९८,०६८।६७ बराबरको सम्पत्तिको स्रोत नखुलेको भनि मुद्दा दायर भएकामा विशेष अदालत, काठमाडौँबाट निज र निजको परिवारमा जम्मा रु.५१,५९,८९२।९८ बराबरको आय भई रु.८१,६६,९५४।१३ बराबरको व्यय गरेको देखिएकाले रु.२८,३५,७५१।७९ र स्रोत पुष्टि नभएको बैङ्क ब्याज रु.१,७१,३०९।३६ समेत जम्मा रु.३०,०७,०६१।१५ बराबरको सम्पत्तिको स्रोत पुष्टि हुन सकेन । तसर्थ प्रतिवादीलाई भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ को दफा २०(२) बमोजिम १ वर्ष कैद सजाय र बिगोबमोजिम जरिवाना भई दफा ४७ बमोजिम स्रोत नखुलेको सम्पत्ति जफत गर्नुपर्ने हुँदा प्रतिवादी प्रविण पोखरेलको नाममा रहेको कि.नं. ८०५, प्रतिवादी उषा पोखरेल नामको मोरङ बखरीको कि.नं. २४०२ र २४०४, बिराटनगरको कि.नं. २३०४, २३०७ र २३०९, झापा अनारमनी वडा नं. ३ को कि.नं. १८२२ को जग्गा र आरोप पत्रको तालिका नं. ५ को सि.नं. १, २, ३, ४ र १० मा उल्लिखित रकम जफत गर्नु भन्ने व्यहोराले विशेष अदालत, काठमाडौँबाट मिति २०६२।३।२ मा फैसला भएको देखिन्छ ।

९. प्रतिवादी पक्षबाट विशेष अदालत, काठमाडौँले प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको घर निर्माण लागत, जग्गा खरिदको रकम, फर्निचर तथा विद्युतीय सामग्री, बरामद भएको रकम, नगद मौज्जात, सेयर/ऋणपत्रसमेतका शीर्षकमा बिगो कायम गरि

फैसला गरेकामा प्रतिवादीले बैङ्क मौज्जात, नगद मौज्जात, ऋणपत्र तथा सेयर खरिद गर्दाको रकमलाई बिगो कायम गरेको स्वीकार गरि र वादी नेपाल सरकारले घर निर्माण लागतको घटी बिगो कायम गरेको र फर्निचरको मूल्याङ्कन कम गरेको नमिलेको भनि पुनरावेदनमा जिकिर लिएको देखिन्छ । यसरी वादी पक्षले पनि बैङ्क मौज्जात, नगद मौज्जात, सेयर / ऋणपत्र खरिद गरेको शीर्षकमा कायम गरेको बिगोलाई स्वीकार गरेको देखिएको र प्रतिवादी पक्षले पनि स्वीकार नै गरेबाट तत्तत् शीर्षकमा थप विवेचना गरिरहन परेन । तसर्थ आरोपपत्रको तालिका नं. ५ मा उल्लिखित बैङ्क मौज्जात रु.३२,१२,१५०।१३, तालिका नं. ४ मा उल्लिखित नगद मौज्जात रु.१,६४,०००।- र तालिका नं. ६ मा उल्लिखित ऋणपत्र/सेयरको रु.५,१२,०००।- प्रतिवादीको बिगोमा कायम हुन्छ ।

१०. अब प्रतिवादीले घर निर्माण लागत, विद्युतीय उपकरण तथा फर्निचर खरिद गर्दाको रकम र वादी नेपाल सरकारले घरको घटी मूल्याङ्कन गर्दा बिगो कायम गरेको नमिलेको भनि पुनरावेदनपत्रमा जिकिर लिएको देखिएकाले तत्तत् शीर्षकमा क्रमशः विवेचना गरि निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

११. प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको मिति २०३४।९।२१ देखि २०५९।९।४ सम्मको जाँच अवधि कायम भएको तथ्यमा विवाद छैन । यस प्रकृतिका मुद्दामा यस अदालतबाट नेपाल सरकार विरुद्ध चिरञ्जिवि वाग्ले (ने.का.प. २०६७ चैत, नि.नं. ८५१९, पृष्ठ २००७), नेपाल सरकार विरुद्ध रामाज्ञा चतुर्वेदी (ने.का.प. २०६८, असोज, नि.नं. ८६३०, पृष्ठ ९१७) नेपाल सरकार विरुद्ध जयप्रकाश प्रसाद गुप्ता (ने.का.प. २०६८, फागुन, नि.नं. ८७२२, पृष्ठ १८९०), नेपाल सरकार विरुद्ध खुमबहादुर खड्का (ने.का.प. २०६९, भदौ, निर्णय नं. ८८३२, पृष्ठ ७७१) लिलाराज गौतमसमेत विरुद्ध, नेपाल सरकार (ने.का.प. २०६९, जेठ, निर्णय नं. ८७७०, पृष्ठ २५९), नेपाल

सरकार विरुद्ध युवराज शर्मा समेत (ने.का.प. २०६९, पुस, निर्णय नं. ८८८६, पृष्ठ १३४१), नेपाल सरकार विरुद्ध गणेश अर्याल (ने.का.प. २०७१, साउन, निर्णय नं. ९१४९, पृष्ठ ५०९), नेपाल सरकार विरुद्ध डिल्ली रमण निरौला (०६५-CI-००३१), नेपाल सरकार विरुद्ध लक्ष्मी राज पाठक (०६५-CR-००४५) नेपाल सरकार विरुद्ध रामकृष्ण तिवारी (२०६२ सालको फौ.पु. नं. ३३९९ समेत), नेपाल सरकार विरुद्ध मुरारी बहादुर कार्की (०६५-CR-०००९), नेपाल सरकार विरुद्ध निरन्जन बाबु श्रेष्ठ (०६५-CR-००६४), नेपाल सरकार विरुद्ध आनन्दप्रसाद खनाल, नेपाल सरकार विरुद्ध वीरेन्द्रकुमार सिंह (स.फौ.पु.नं. ०६७-CR-०३४०) र नेपाल सरकार विरुद्ध भरत प्रसाद नेपाल (०६७-CR-०७७८) समेतका भ्रष्टाचार मुद्दामा Cash Flow को आधारमा नभई Cheek Period को आधारमा सम्पत्तिको विश्लेषण गरि न्याय निरूपण गर्ने गरेको सन्दर्भमा पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको जाँच अवधिको व्यय र आयलाई छुट्टाछुट्टैरूपमा विश्लेषण गरि निष्कर्षमा पुग्नु पर्ने देखिन आयो ।

१. घर निर्माण

१२. आयको वैधानिकता जाँचिने प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल राष्ट्रसेवक कर्मचारी भएको तथ्यमा विवाद छैन । प्रतिवादी उषा पोखरेलको नाममा वीरगन्ज उपमहानगरपालिका वडा नं. ५, कि.नं. २४०, को क्षे.फ. ०-१-३ जग्गामा एउटा र काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ५, कि.नं. १२६, क्षे.फ. ०-७-२-० जग्गामा एउटा गरि जम्मा दुई वटा घर भएको भन्ने कुरा आरोपपत्रको तालिका नं.३ बाट देखिन्छ । वादी नेपाल सरकारले वीरगन्जको घर रु.६,५६,३५५।- मा र काठमाडौंको घर रु.२५,३८,२२५।०४ लागतमा निर्माण सम्पन्न गरेकामा उक्त दुवै घरको स्रोत पुष्टि नभएको भनि

जफतको दाबी गरेको देखिन्छ । विशेष अदालत, काठमाडौंले वीरगन्जको घर रु.६,४८,३२५।- मा र काठमाडौंको घर रु. ९,५१,५०९।- को लागतमा निर्माण सम्पन्न भएको भनि निष्कर्ष निकालेको देखिन्छ ।

१३. उक्त घर निर्माण लागतका सम्बन्धमा वादी नेपाल सरकारले घटी मूल्याङ्कन गरेको नमिलेको भनि पुनरावेदन गरेको देखिन्छ । त्यस सम्बन्धमा विचार गर्दा वीरगन्जको घर रु.३,५०,०००।- को वास्तविक लागतमा निर्माण भएको भन्ने कुरा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले गरेको बयानको सवाल जवाफ १० बाट देखिन्छ । मूल्याङ्कन प्रतिवेदन हेर्दा उक्त घर २०५६/०५७ सालमा रु. ६,५६,३५५।-को लागतमा निर्माण भएको र सो घरले ९९७.५० वर्ग फिट एरिया ओगटेको छ भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । विशेष अदालत, काठमाडौंले साइड डेभलपमेन्टको रु.३२,८१८।- समेत गरि रु.६,४८,३२५।- मा निर्माण सम्पन्न भएको ठहर गरेको देखिन्छ । भै आएको प्राविधिक मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा २०५५ सालमा घर निर्माण भएको व्यहोरा उल्लेख भएबाट सो घर २०५५/५६ सालमा निर्माण सम्पन्न भएको तथ्य स्थापित हुन आयो । वादी पक्षले २०५५/५६ सालमा घर निर्माण लागत मूल्य प्रति वर्ग फिट रु.६५८।- लाग्ने उल्लेख गरेको देखिन्छ । उक्त घरको प्राविधिक मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार गर्ने इन्जिनियर तथा वादीका साक्षी विशेषज्ञ रामकृष्ण श्रेष्ठले २०५२/०५३ सालमा कायम भएको सरकारी दर रेटको आधारमा २०५९ सालमा मूल्याङ्कन गरेको भनि विशेष अदालत, काठमाडौंमा बकपत्र गरेको देखिन्छ । २०५५/०५६ को सरकारी दररेट प्रति वर्ग फिट ६९९।- कायम रहेको भन्ने कुरा विशेष अदालतको फैसलाबाट देखिन्छ । ९९७.५० वर्ग फिटको आधारमा प्रति वर्ग फिट ६९९।- का दरले हिसाब गर्दा सो घरको निर्माण लागत रु. ६,९७,४५२।५० लाग्ने देखिन्छ ।

१४. प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले विशेष अदालतले घर निर्माण लागतमा ओभरहेड कस्ट र ठेक्का करबापतको २० प्रतिशतले हुने रकम नघटाएको हुँदा घटाइ पाउँ भनि गरेको पुनरावेदन सम्बन्धमा विचार गर्दा घर निर्माणको लागत अन्यथा प्रमाणित भएमा बाहेक सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले निर्धारण गरेको मिति २०६४।४।९ को पत्रबाट घर निर्माणमा ओभरहेड कस्ट १५ प्रतिशत र ठेक्का कर ५ प्रतिशत समावेश हुने देखिन्छ। यस्तै विवादको विषयवस्तु समावेश भएको माथि उद्धृत गरिएको नेपाल सरकार विरुद्ध डिल्लीरमण निरौलासमेत भएको मुद्दामा व्यक्ति आफैँले बनाएको घरमा १५ प्रतिशत ओभरहेड कस्ट र ५ प्रतिशत ठेक्का कर समावेश नहुने भन्ने उल्लेख भई यस अदालतबाट फैसला भएको देखिन्छ। उक्त दृष्टान्तअनुसार उल्लिखित घर प्रतिवादीले ठेकेदारबाट निर्माण नगराई आफैँले निर्माण गरेको भन्ने देखिँदा व्यक्ति आफैँले आफ्नो रेखदेखमा निर्माण गरेको घरको दर रेटमा उल्लिखित ओभरहेड कस्ट र ठेक्का कर नलाग्ने हुँदा वीरगन्जको घरको रु.६,१७,४५२।५० मा ओभरहेड कस्ट १५ प्रतिशत र ठेक्का कर ५ प्रतिशतसमेत २० प्रतिशतले हुने रु.१,२३,४९०।५० घटाई हुने रु.४,९३,९६२।- हुने देखिन्छ। त्यसमा आरोपपत्रमा नै साइड डेभलमेन्टको रु.३२,८९८।- उल्लेख भएको देखिँदा सोसमेत जम्मा रु.५,२६,७८०।- कायम हुने हुँदा प्रतिवादीको वीरगन्जको घर निर्माण लागतको सम्बन्धमा विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसला सो हदसम्म मिलेको देखिएन। प्रतिवादीको सो घरको आधारभूत निर्माण लागत रु.५,२६,७८०।- कायम भई प्रतिवादीको बिगोमा समावेश हुन्छ।

१५. प्रतिवादी उषा पोखरेलको नामको का.म.न.पा. मालीगाउँको कि.नं. १२६ को जग्गामा बनेको घर आ.व.२०५८/०५९ को दररेटको आधारमा रु.२६,३८,२२५।०४ को आधारभूत लागतमा

निर्माण भएको भन्ने व्यहोराले वादी पक्षले दाबी लिएको देखिन्छ। प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले उक्त घर करिब रु.९,००,०००।- सम्मको लागतमा निर्माण गरेको भनि विशेष अदालत, काठमाडौँमा बयान गरेको देखिन्छ। त्यसै गरि वादी पक्षले उक्त घर २०५४ सालमा निर्माण गरेको भनि दाबी लिएकामा प्रतिवादी पक्षले २०४६/०४७ सालमा निर्माण गरेको भनि दाबी गरेको देखिन्छ। विशेष अदालत, काठमाडौँले प्रमाणको मूल्याङ्कन गरि घर उक्त २०४७/२०४८ को अवधिमा नै निर्माण गरेको भनि निष्कर्ष निकालेको देखिन्छ। उक्त ठहर निष्कर्षको सम्बन्धमा दुवै पक्षले स्वीकार गरेको नै देखिँदा उक्त घर २०४७/२०४८ सालको अवधिमा निर्माण सम्पन्न भएको तथ्य स्थापित हुन आयो।

१६. अब आ.व. २०४७/०४८ मा निर्माण सम्पन्न भएको घरको लागत कति लाग्ने हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा यस प्रकृतिका मुद्दाहरूमा वादी पक्षले निर्माण हुँदाको वर्षको लागत मूल्याङ्कनलाई बिगो कायम नगरि अनुसन्धान भएको वर्षको दर रेटको आधारमा निर्माण लागत कायम गर्ने गरेको देखिन्छ। प्रस्तुत विवादमा वादी पक्षबाट भुइँ तलासहितको तीन तले घरको लागत मूल्याङ्कन आ.व.२०५८/०५९ को दर रेटको आधारमा निर्धारण गरेको देखिन्छ। उक्त प्राविधिक मूल्याङ्कन प्रतिवेदन तयार पार्ने वादी पक्षका गवाह इन्जिनियर रामकृष्ण श्रेष्ठले विशेष अदालतमा गरेको बकपत्रको सवाल जवाफ २५ मा घर निर्माण गरेको वर्ष र मूल्याङ्कन गरेको वर्षको दर रेटमा अन्तर हुन्छ भन्ने व्यहोरा लेखाएको देखिन्छ।

१७. २०४७/०४८ सालमा निर्माण सम्पन्न भएको घरको निर्माण लागत २०५८/०५९ सालको दर रेटको आधारमा कायम गर्नु न्यायोचित र व्यावहारिक दुवै हुँदैन। नेपाल सरकारले फरक फरक वर्षमा फरकफरक दर रेट तोक्ने गरेको देखिन्छ। यसै सन्दर्भमा नेपाल सरकारले आ.व.०४७/०४८ को लागि प्रति वर्ग फिटको रु.२३५।- तोकेको भन्ने कुरा विशेष

अदालतको फैसलाबाट देखिन्छ। सो घर ३१६३.३९ वर्ग फिटमा बनेको तथ्यमा विवाद छैन। मूल्याङ्कन प्रतिवेदन हेर्दा उक्त घर लोडबेरिङ वाल सिस्टमको भएको देखिन्छ। घर निर्माण लागतको सम्बन्धमा २०४६ सालको मूल्यको आधारमा प्रतिवादीले रु.९ लाख सम्ममा निर्माण सम्पन्न भएको भनि बयान गरेको देखिन्छ। प्रतिवेदनमा नै सो घरमा बिजुली, स्यानिटरी र साइड डेभलपमेन्टमा रु.२,४३,५८९।०७ र फिनिसिङमा रु.१,९४,८६४।८२ लागत लागेको भन्ने देखिन्छ। सो सम्बन्धमा पुनरावेदक प्रतिवादीले पनि प्रमाणसहित घटी लागत लागेको स्पष्ट जिकिर लिन सकेको देखिँदैन। बरु पुनरावेदक प्रतिवादीले रु.९,००,०००।- को लागतमा निर्माण गरेको भनि गरेको बयान र विशेष अदालतले कायम गरेको लागतमा तादम्यता देखिएको छ।

१८. पुनरावेदक प्रतिवादीले सो घरको पनि ओभरहेड कस्ट र ठेक्का कर घटाइनु पर्दछ भनि जिकिर लिएको सम्बन्धमा विचार गर्दा सो घर लोडबेरिङ सिस्टमको भएको देखिन्छ। लोडबेरिङ वाल सिस्टमको घर निर्माण लागतमा फ्रेम स्टक्चरको घरको निर्माण लागतमा जस्तो गरि ओभरहेड कस्ट र ठेक्का कर घटाउन मनासिब हुँदैन। तसर्थ २०४७/०४८ सालमा बनेको घरको घर निर्माण लागतमा सेनेटरी, बिजुली र साइड डेभलपमेन्टको मूल्यसमेतलाई विचार गरि विशेष अदालत, काठमाडौंले निर्माण लागत रु.९,५९,५०९।- कायम गरेको न्यायोचित देखिँदा अन्यथा गर्नु पर्ने देखिएन।

२. फर्निचर

१९. पुनरावेदक प्रतिवादीले घरमा प्रयोग भएका फर्निचरको मूल्याङ्कन बढी भएको हुँदा पुनरावेदन जिकिरबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोरा ले यस अदालतमा पुनरावेदन गरेको देखिन्छ। वादी पक्षबाट प्रतिवादी उषा पोखरेलको

वीरगन्जको घरको फर्निचर दाबी गरेको देखिँदैन भने काठमाडौं मालीगाउँमा निर्मित घरमा रु. ६,८२,९४९।- मूल्य बराबरको फर्निचर प्रयोग भएको उल्लेख गरेको देखिन्छ। फर्निचर मूल्याङ्कन प्रतिवेदन हेर्दा प्रतिवादीको घरमा फर्निचर प्रयोग गरेको देखिन्छ। प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर हेर्दा आफूहरूसँग उपरोक्तबमोजिम दाबी गरिएका फर्निचर छैनन् भनि दाबी गरेको अवस्था नभई बढी मूल्याङ्कन गरेको मिलेको छैन भनि प्रतिवादीले गरेको देखिन्छ। बचाउ गर्ने सम्बन्धमा प्रतिवादीले केही फर्निचर श्रीमतीले दाइजोमा पाएको भनेको देखिन्छ। तर के कति फर्निचर प्रतिवादी उषा पोखरेलले दाइजोमा पाएको र के कति फर्निचरका सामान आफैँले खरिद गरिएको हो भन्ने कुरा स्पष्ट गर्न सकेको पनि देखिँदैन। केही फर्निचर भाडावालाका हुन् भनि पुनरावेदन जिकिरसमेत गरेको भए तापनि अनुसन्धानको क्रममा यो यो भाडावालाका फर्निचर हुन् भन्ने कुरा खुल्न सकेको छैन। भाडावालको फर्निचर भए यो फर्निचर भाडावालको हो भन्ने कुरा अनुसन्धान कै समयमा खुल्न सक्थ्यो। फर्निचर खरिदको लागतको सम्बन्धमा वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विशेषज्ञ जयन्तकुमार राजवंशीले गरेको मूल्याङ्कन प्रतिवेदनलाई प्रतिवादी पक्षले कारण र आधारसहित जिकिर लिन सकेको देखिएन।

२०. जाँच अवधिभित्र खरिद गरेको समय यकिन नभएको अवस्थामा २०५९ सालको बजार मूल्यको आधारमा मूल्य कायम गर्नु न्यायोचित हुन सक्दैन। उक्त फर्निचरका सामान हालै खरिद गरेको नभई प्रतिवादीले विभिन्न सालमा पहिल्यै खरिद गरेको हुँदा उक्त सामान प्रतिवादीले खरिद गर्दाको पहिल्यैको बजार मूल्य हालको बजार मूल्यभन्दा सस्तो हुने हुँदा फर्निचरका सामानको हालको बजार मूल्यको मूल्याङ्कनमा ५० प्रतिशत मूल्य घटाई रु.३,४९,४७०।- निर्धारण गरेको विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला माथि उल्लेख गरिएको ने.का.प.

२०६९, जेठ, निर्णय नं. ८७७०, पृष्ठ २५९ मा प्रतिपादित सिद्धान्तअनुसार पनि समर्थित भएको छ। तसर्थ फर्निचर खरिद शीर्षकको रु.३,४९,४७०।- प्रतिवादीको बिगोमा समावेश हुन्छ।

३. विद्युतीय उपकरण

२१. पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल र उषा पोखरेलले वादी पक्षले विद्युतीय उपकरणको बिगो कायम गरेको मिलेको छैन। विद्युतीय उपकरणको रु.२,५७,२००।- मात्र कायम गरिनु पर्दछ भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ। विशेष अदालत, काठमाडौंले विद्युतीय सामानको मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लेखबमोजिम नै रु.३,२३,७००।- कायम गरेको देखिन्छ। आरोपपत्रको पाना नं. २४ को क्रमसङ्ख्या १० हेर्दा प्रतिवादी उषा पोखरेलको काठमाडौं स्थित घरमा रु.३,२३,७००।- मूल्य बराबरको विद्युतीय उपकरणहरू रहेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ। मेरो घरमा भएका विद्युतीय उपकरणमध्ये रु.३५,०००।- मूल्य कायम भएको ए.सी. भाडामा बस्ने मानिसको भएको र रु.२५,०००।- मूल्य बराबरको टि.भी., रु.२,५००।- मूल्य बराबरको पङ्खा तथा रु.४,०००।- मूल्य बराबरको हिटर तेजप्रसाद पोखरेलको हो भन्ने व्यहोराले पुनरावेदक प्रतिवादी उषा पोखरेलले बयान गरेको देखिन्छ। अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका तेजप्रसाद पोखरेलले उल्लिखित सामान मेरो हो भनि उषा पोखरेलको बयानलाई समर्थन गर्दै बयान गरेको देखिन्छ। तर ए.सी. भाडामा बस्ने व्यक्तिको हो, हिटर, पङ्खा र टि.भी. जस्ता विद्युतीय उपकरण तेजप्रसाद पोखरेलको हो भन्ने कुराको तथ्ययुक्त प्रमाण प्रतिवादी पक्षबाट पेस हुन सकेको देखिँदैन। यस्तो अवस्थामा प्रति दाबीबमोजिम उल्लिखित सामानको मूल्य रु.६६,५००।- घटाउन मिल्ने देखिएन। प्रतिवादीको सो घरको प्रकृति र बनौट हेर्दा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा

उल्लिखित मूल्य अस्वभाविक पनि नदेखिएको र विद्युतीय सामग्रीको मूल्य घटेको पनि नदेखिँदा विशेष अदालतले रु.३,२३,७००।- कायम हुने ठहर्याई निकालेको न्यायिक निष्कर्ष अन्यथा देखिएन। तसर्थ रु.३,२३,७००।- प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको बिगोमा गणना हुन्छ।

४. जग्गा खरिद

२२. प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले जग्गा खरिद तर्फको बिगो (मूल्याङ्कन) बढी कायम गरेको मिलेको छैन। घटी कायम हुनुपर्दछ भन्ने व्यहोरा दर्साई यस अदालतमा पुनरावेदन गरेको देखिन्छ। आरोप पत्रको तालिका नं. ७ हेर्दा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलसमेतका नाममा विभिन्न कित्ता जग्गा भएको देखिन्छ। वादी नेपाल सरकारले सो तालिकामा उल्लिखित जग्गाहरूको जम्मा बिगो रु.८३,९७,९८७।५० हुने भनि सोबमोजिम दाबी गरेको देखिन्छ। विशेष अदालत, काठमाडौंले जग्गा खरिदको जम्मा रु.२०,९३,८००।- व्यय (बिगो) कायम गरेको देखिन्छ। प्रतिवादी पक्षले पेस गरेको बहसनोट हेर्दा उल्लिखित कि.नं.८०५, ८४९, ८५१ र १२६ को जग्गा बकसबाट प्राप्त गरेको हुँदा बिगो कायम गर्न मिल्दैन। रु.२,४७,०००।- घटाई बिगो कायम हुनु पर्दछ भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको छ।

२३. उपर्युक्त जिकिरका सम्बन्धमा विचार गर्नु पर्ने भई त्यसतर्फ हेर्दा आरोपपत्रको तालिका नं.७ मा उल्लेख भएका जग्गा प्रतिवादीले २०४४ सालदेखि २०५७ सालको अवधिमा सङ्ग्रह गरेको देखिन्छ। उक्त अवधि पनि प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको हकमा जाँच अवधिभित्रकै अवधि भएको तथ्यमा पनि विवाद छैन। आरोपपत्रको तालिका नं.७ को जग्गा प्राप्तिको तरिका हेर्दा मोरङ जिल्ला अमराई गा.वि.स. अन्तर्गतका कि.नं.२६८, २७०, २७२, ऐ. ऐ. बखरी ७ (ख) अन्तर्गतका कि.नं.२४०२, २४०४,

ऐ.ऐ. कन्चनबारी ९ख अन्तर्गतको कि.नं.५५०, ऐ. विराटनगर वडा नं १क अन्तर्गतको कि.नं.२३०४, २३०७, २३०९, झापा जिल्ला अनारमनी गा.वि.स. वडा नं.३ अन्तर्गतको कि.नं.१८२२, पर्सा जिल्ला वीरगन्ज उपमहानगरपालिका वडा नं.५ अन्तर्गतको कि.नं.२४०, ओखलढुङ्गा जिल्ला रूमजाटार गा.वि.स. वडा नं. ६ अन्तर्गतको कि.नं. ४५८ को जग्गा राजीनामाको व्यहोराले र भक्तपुर जिल्ला बालकोट गा.वि.स. वडा नं.४ अन्तर्गतको कि.नं.८४९, ८५१ र का.जि. का.म.न.पा. वडा नं. ५ अन्तर्गतको कि.नं.१२६ को जग्गा हालैको बकसबाट प्राप्त गरेको देखिन्छ । त्यसैगरी कि.नं.८०५ को जग्गा आरोपपत्रमा राजीनामाबाट प्राप्त गरेको भनि उल्लेख गरेको देखिए तापनि मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारबाट प्राप्त विवरण हेर्दा बकसपत्रको माध्यमबाट प्रतिवादी प्रविण पोखरेलले प्राप्त गरेको देखिन्छ ।

२४. उल्लिखित राजीनामा र हालैको बकसबाट प्राप्त गरेको जग्गाहरूको मूल्याङ्कन अनुसन्धान हुँदाको बखतमा कायम रहेको चलन चल्तीको मूल्यलाई मुख्य आधार मानी बिगो कायम गरि प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आर्थिक हैसियत तुलना गरि अस्वाभाविक र उच्चजीवन यापन गरेको भन्ने निष्कर्षमा वादी पक्ष पुगेको देखिन्छ ।

२५. विशेष अदालत, काठमाडौंले विवरणमा देखाईएका कि.नं.८०५, २७२, २६८, २४०२, २४०४, ५५०, २३०४, २३०७, २३०९, १८२२, २४० एवम् ४५८ का जग्गाहरूको मूल्याङ्कन हक हस्तान्तरण गर्दा उल्लेख गरेको अङ्कलाई मानी बिगो कायम गरेको देखिन्छ । कि.नं.१२६ को जग्गा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले गरेको बयानको आधारमा र कि.नं.८४९, तथा ८५१ को जग्गा सो जग्गा दिने दाता निरञ्जन कोइरालासमेतले बकपत्रमा खुलाइ दिएको मूल्यलाई आधार मानी मूल्याङ्कन गरि बिगो कायम गरेको देखिन्छ ।

२६. मिसिल संलग्न जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा हेर्दा कि.नं. २४०२, २४०४, ५५०, २३०४, २३०७, २३०९, १८२२, १२६, ८४९, ८५१, २४० समेतका जग्गाहरू प्रतिवादी उषा पोखरेलको नाउँमा कायम रहेको देखिन आयो । कि.नं.४५८ को जग्गा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको नाममा र कि.नं.२६८, २७० र २७२ को जग्गा प्रतिवादी किरण पोखरेलको नाममा कायम रहेको देखिन आयो ।

२७. उल्लिखित राजीनामाबाट प्राप्त जग्गाहरूको विशेष अदालत, काठमाडौंले बिगो कायम गरेको मिलेको छ छैन भन्ने प्रश्न उपस्थित भएको सन्दर्भमा हेर्दा यस प्रकृतिका मुद्दामा यस अदालतबाट यसअघि कायम भएका दृष्टान्तलाई हेरी निरूपण गर्नु सान्दर्भिक देखिन आयो । विवादको यस्तै विषयवस्तु समावेश भएको माथि उल्लेख गरिएको पुनरावेदक वादी नेपाल सरकार विरुद्ध प्रतिवादी पुनरावेदक चिरन्जिवि वाग्ले (ने.का.प. २०६७, चैत, निर्णय नं. ८५१९, पृष्ठ २००७) भएको भ्रष्टाचार मुद्दामा प्रतिवादी पुनरावेदक देवेन्द्र वाग्लेको नाममा रहेका जग्गाहरूको वादी पक्षबाट अनुसन्धानको क्रममा गरिएको चलन चल्तीसमेतको मूल्याङ्कनलाई बिगो मानी वादी पक्षबाट दायर भएको मुद्दामा विशेष अदालतले पारित लिखत मूल्यमा अङ्कित अङ्कलाई आधार बनाई कायम गरेको बिगोलाई यस अदालतबाट सदर गरेको देखिन्छ । तदनुरूप सोपछिका अन्य विवादसँग सम्बन्धित मुद्दाहरूमा पनि पारित लिखतका आधारमा बिगो कायम गर्ने गरेको देखिन्छ । तसर्थ कि.नं. २४०२, २४०४, ५५०, २३०४, २३०७, २३०९, १८२२, २६८, २७२ र ४५८ को जग्गाको पारित लिखत मूल्यबमोजिम बिगो कायम गरेको अन्यथा देखिएन ।

२८. प्रतिवादीहरूबाट पेस भएको पुनरावेदन र बहस नोटमा कि.नं. ८०५, ८४९, ८५१, १२६ का जग्गाहरू बकसबाट प्राप्त भएको हुँदा बिगो कायम गर्न मिल्दैन भनि जिकिर लिएको प्रश्नमा विचार गर्दा तत्तत्

कित्ता जग्गाको बिगो कायम गर्न नमिल्ने सम्बन्धमा यस इजलासबाट प्रतिवादीहरूले बकसपत्र पाउनुको प्रयोजन र कारण खुलाउन प्रतिवादी पक्षका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूलाई अनुरोध गर्दासमेत सोको प्रयोजन र कारण खुलाउन सकेको देखिँदैन । साथै प्रतिवादीहरूको बयानबाट पनि सो कुरा तथ्यगतरूपमा खुल्न सकेको देखिँदैन । कुनै पनि दाताले बिना कारण र प्रयोजन कुनै पनि चलअचल सम्पत्ति कसैलाई दिँदैन र दिएको होला भनि बिना आधार कारण अदालतले अनुमान गर्न मिल्दैन । बरु भक्तपुर बालकोटको कि.नं. ८४९ र ८५१ को जग्गा दिने दाता ऋषि कोइराला र निरन्जन कोइरालाले प्रतिवादी उषा पोखरेललाई रु.५०,०००।- मा बिक्री गरेको भनि र कि.नं. १२६ को जग्गा रु.२५,०००।- मा खरिद गरेको भनि पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले बयान गरेको देखिएकाले यस सम्बन्धमा पुनरावेदकबाट नै बयानमा खुलाइएको तथा स्वीकार गरेको तथ्यलाई आधार मानी मूल्य कायम गर्नु उपयुक्त र व्यावहारिक हुने भनि यसअघि माथि उल्लेख गरिएको ने.का.प २०६७, चैत, निर्णय नं. ८५१९, पृष्ठ, २००७) मा सिद्धान्त स्थापित भैसकेबाट समेत यसतर्फ प्रतिवादीको जिकिर पुग्न सक्दैन । कि.नं. १२६ को रु.२५,०००।- र कि.न. ८४९ तथा ८५१ का जग्गाको रु.५०,०००।- बिगो कायम गरेको अन्यथा देखिएन ।

२९. कि.नं. ८०५ को जग्गा प्रतिवादी प्रविण पोखरेलको नाममा हालैको बकसपत्रबाट हक कायम हुन आएको तथ्यमा विवाद छैन । प्रतिवादी पुनरावेदक प्रविण पोखरेलले उक्त जग्गा बकसबाट पाएको हुँदा ईश्वरप्रसाद पोखरेलको बिगोमा कायम हुन नसक्ने भनि बयान गर्नुको साथै त्यसैबमोजिमको जिकिर यस अदालतमा पनि गरेको देखिन्छ । निजसमेतको तर्फबाट पेस भएको बहसनोटमा समेत सो कुरालाई समर्थन गर्दै बिगो कायम गर्न नमिल्ने जिकिर गरेको देखिन्छ । सो जग्गाको सम्बन्धमा विशेष अदालत, काठमाडौंले

लिखत मूल्यलाई आधार मानी बिगो कायम गरि जफतसमेत हुने ठहर्याई फैसला गरेको देखिन्छ । यस अदालतबाट कानून एवम् प्रमाणको यथोचित विवेचना मूल्याङ्कन गरि न्यायका मान्य सिद्धान्तसमेतका आधारमा न्याय निरूपण गरिन्छ । अचल सम्पत्तिको हक प्राप्त गर्ने प्राथमिक र विश्वसनीय आधारभूत प्रमाण आधिकारिक निकाय मालपोत कार्यालयबाट पारित रजिस्ट्रेसनको लिखत हो । सो लिखतमा लेखिएको व्यहोरा अन्यथा नभएसम्म मान्नु पर्ने हुन्छ । प्रस्तुत विवादमा उक्त जग्गा बकसपत्रबाट प्राप्त भएको भन्ने कुराको प्रयोजन र कारण प्रतिवादी पक्षबाट खुलाउन सकेको देखिँदैन । बकसबाट प्राप्त गरेका भनिएका कि.नं. १२६, ८४९ र ८५१ का जग्गासमेत प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले खरिद गरेको पुष्टि हुन आएबाट उक्त कि.नं. ८०५ को जग्गा पनि बकसको पुष्टि नभएकाले खरिद गरेको मान्नु न्यायोचित हुने देखिन आएबाट विशेष अदालत, काठमाडौंले जग्गा खरिद गर्दा तयार भएको राजीनामाको लिखतमा अङ्कित मूल्यलाई बिगो कायम गरेको देखिँदा सो अदालतको ठहर फैसलालाई अन्यथा मान्न मिलेन । जग्गा खरिदको रु.२०,१३,८००।- प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको बिगो कायम हुन्छ ।

५. VDIS तिरको रकम

३०. पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले आफूले काठमाडौं र वीरगन्जको घर भाडा र वीरगन्जको जग्गा भाडाबापत प्राप्त गरेको रु.१९,५०,०००।- को २०५८ सालको साउन १ गतेको मूल्यको आधारमा VDIS कार्यक्रमअन्तर्गत रु.१,९५,०००।- तिरको भन्नेसमेत व्यहोराले बयान गरेको देखिन्छ । वादी पक्षले प्रमाणको रूपमा पेस गरेको कर कार्यालयको पत्र हेर्दा प्रतिवादी उषा पोखरेलले घर भाडाबापत समेत उक्त रकम तिरको देखिनुको अतिरिक्त सोको भौचरसमेत पेस भएको देखिन्छ ।

यस्तै प्रकृतिका मुद्दाहरूमा VDIS बापत तिरेको रकम प्रतिवादीको बिगोमा गणना गर्ने गरेको परिप्रेक्ष्यमा उक्त रकम पनि प्रतिवादीको व्ययमा गणना हुने तथ्यमा विवाद छैन । तर विशेष अदालत, काठमाडौंले उक्त रकमलाई बिगोमा कायम गरेको देखिँदैन । वादी पक्षले पनि सो रकमको सम्बन्धमा जिकिर लिन सकेको देखिँदैन । वादी पक्षले दाबी नगरेको भए तापनि VDIS बापत तिरिएको रकम VDIS तिर्ने पक्षको व्यय हुने र यस्तै प्रकृतिका मुद्दाहरूमा व्यय भएको रकम वा मौद्रिक मूल्यलाई बिगोमा कायम गर्ने गरेको सन्दर्भमा पुनरावेदनको रोहमा रु.१,९५,०००।- पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको बिगोमा गणना हुन्छ ।

३१. यसरी प्रतिवादीले जाँच अवधिमा निम्नबमोजिमको शीर्षकमा निम्नबमोजिमको मूल्यका सम्पत्ति आर्जन गरेको देखियो ।

सि.नं.	विवरण	बिगो रकम
१	बैंङ्क मौजदात	रु.३२,१२,१५०।१३
२	नगद मौजदात	रु.१,६४,०००।-
३	ऋण पत्र/ सेयर	रु.५,१२,०००।-
४	वीरगन्जको घर निर्माण लागत	रु.५,२६,७८०।-
५	काठमाडौंको घर निर्माण लागत	रु.९,५१,५०९।-
६	फर्निचर	रु.३,४१,४७०।-
७	विद्युतीय उपकरण	रु.३,२३,७००।-
८.	जग्गा खरिदको	रु.२०,१३,८००।-
९.	VDIS तिरेको रकम	रु.१,९५,०००।-
जम्मा		रु.८२,४०,४०९।१३

३२. विशेष अदालत, काठमाडौंले प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आय गणना गरेको सम्बन्धमा प्रतिवादीले पुरावेदनमा कृषि विकास बैंङ्क साझा व्यवस्थापन संघसमेतमा नोकरी गर्दको तलब, निजामती सेवामा प्रवेश गरेपश्चात्को तलब, भत्ता, दर्शे खर्च, दुर्गम स्थान भत्ता, विदेश भ्रमण भत्ता, घर बिदा, बिरामी बिदा, निर्वाचनमा खर्चिँदाको भत्ता, कृषि आय, जग्गा बहाल, घर बहाल, बुबा, दाजुभाइले दिएको सहयोग रकम, उषा पोखरेलको घरेलु इलमबाट आर्जित रकम, सुन बिक्रीबाट प्राप्त रकम, अंशबन्डा गर्दा प्राप्त रकम, सापट लिएको रकम र लगानीबाट बढे बढाएको रकममध्ये साझा व्यवस्थापन संघसमेतमा नोकरी गर्दको तलब भत्ता, घर बिदा, बिरामी बिदा, निर्वाचन भत्ता, बुबा दाजुभाइले दिएको सहयोग रकम, सुन बिक्रीको रकम, जग्गा बहालको रकम, अंशबन्डाबाट प्राप्त रकम, घरेलु इलम र लगानीबाट बढे बढाएको रकम पूरै आयमा गणना नगरेको, निजामती सेवामा बहाल रहँदाको तलब, दर्शे खर्च, ओभर टाइम, घर बहाल, कृषि आय, विदेश भ्रमण भत्ता, बैंङ्क ब्याजसमेत घटी गणना गरेको हदसम्म र वादी नेपाल सरकारले घर भाडा, अतिरिक्त आय, कृषि आय, बैंङ्क ब्याज, जग्गा बिक्रीको रकम, दाइजो गोडधुवासमेत शीर्षकमा बढी आय गणना गरेको भनि सो फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरिपाउँ भनि जिकिर लिएको देखिन्छ । उपरोक्तबमोजिम सञ्चयकोष सापटी, कमिसनबापत प्राप्त रकम दर्शे खर्च रकम र विदेश भ्रमणबापत प्राप्त रकमलाई प्रतिवादीले पनि स्वीकार गरेको र वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पनि सो सम्बन्धमा कुनै दाबी जिकिर लिएको नदेखिँदा विशेष अदालत, काठमाडौंले कमिसनबाट प्राप्त रु.२३,५०८।- कर्मचारी

सञ्चयकोषबाट सापटी लिएको रु. ४७,०००।-, दशैँ खर्चबापतको रु. ७५,०००।- र विदेश भ्रमणबापत प्राप्त रु. २,९५,४४०।- प्रतिवादीको आयमा गणना गरेको सम्बन्धमा थप विवेचना गरि रहन परेन । उल्लिखित रकम प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आयमा गणना हुन्छ ।

३३. त्यसै गरि पुनरावेदक प्रतिवादीले पुनरावेदनपत्रमा जग्गा बिक्रीबाट प्राप्त आयमा घटी आय गणना गरेको हुँदा बढी आय कायम गरिनुपर्ने जिकिर लिएकामा पछि पेस गरेको बहसनोटमा विशेष अदालतले गरेको विवेचना र कायम गरेको आयलाई स्वीकार गरेको देखिन्छ । त्यसै गरि वादी पक्षले पनि स्पष्टरूपमा के कति आय कायम हुनुपर्ने भनि दाबी लिएको देखिँदैन । केबल घटी आय कायम गरिनु पर्ने सम्मको जिकिर लिएको देखिन्छ । प्रतिवादीले जाँच अवधिमा पैतृक जग्गा बिक्रीबाट रु. २,७८,३३३।- र स्वआर्जित जग्गा बिक्रीबाट रु. १७,७२,५००।- समेत गरि रु. २०,५०,८३३।- प्राप्त गरेको देखिन्छ । वादी पक्षले जग्गा बिक्रीबाट प्राप्त भएको सो रकम प्रतिवादीको आयमा गणना गरेको नमिलेको भनि जिकिर लिएको सम्बन्धमा हेर्दा जग्गा जमिनको आय पारित लिखतमा अङ्कित मूल्यलाई मान्नु पर्ने भनि यस अदालतबाट पुनरावेदक नेपाल सरकार विरुद्ध चिरञ्जिवी वाग्लेसमेत भएको मुद्दामा सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भैसकेको र सोभन्दा पछि सोबमोजिम नै आय गणना गरिने गरेको हुँदा जग्गा बिक्रीबाट प्राप्त आएको सम्बन्धमा अब विवेचना गरिरहन परेन । पारित लिखतमा अङ्कित मूल्य नै कामय हुने हुँदा उल्लिखित रु. २०,५०,८३३।- म प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आयमा गणना हुन्छ ।

३४. अब वादी प्रतिवादीको उपरोक्त दाबी जिकिरबमोजिम अन्य आयका स्रोतबाट पुनरावेदक प्रतिवादीको के कति मौद्रिक आय कायम हुने हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा वादी पुनरावेदक नेपाल

सरकारले आरोपत्रमा लिएको दाबी र प्रतिवादीहरूले बयानमा उल्लेख गरेका जिकिरका सम्बन्धमा मिसिल संलग्न प्रमाणसमेत हेर्दा प्रतिवादीले जाँच अवधिमा प्राप्त गरेको तलब, भत्ता, दशैँ खर्च, जग्गा बिक्रीबाट प्राप्त आय, घर भाडा, प्रतिवादी ईश्वर पोखरेलको पारिश्रमिक आय, उषा पोखरेलले प्राप्त गरेको दक्षिणा तथा बुबा, दाजु भाइले गरेको सहयोग, कृषि आय, जग्गा बिक्रीबाट प्राप्त आय, निर्वाचनमा खर्चिँदाको भत्ता, दुर्गम स्थान भत्ता, जग्गा बहाल, घर बिदा, सुन बिक्रीबाट प्राप्त आय र बिरामी बिदाबापतको रकम तथा लगानीबाट बढे बढाएको रकमलाई शीर्षकगतरूपमा विश्लेषण गरि निर्णय गर्नु पर्ने देखियो ।

१.तलब

३५. प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल मिति २०३४।१।२९ देखि निजामती सेवाअन्तर्गत शाखा अधिकृतपदमा सेवा प्रवेश गरेको भन्ने कुरा आरोपत्रको तालिका नं. १ बाट देखिन्छ । प्रतिवादी पुनरावेदकले अधिकारप्राप्त अधिकारी र विशेष अदालतमा बयान गर्दा निजामती सेवामा प्रवेश गरेपछि जाँच अवधिमा आफूले रु. ९,८०,०००।- पारिश्रमिकबापत पाएको हुँदा सो रकम मेरो आयमा गणना गरिनु पर्दछ भन्ने व्यहोरोले बयान गरेको देखिन्छ । विशेष अदालत, काठमाडौँले आरोपत्रमा प्रतिवादीले रु. ९,७८,६९२।- पारिश्रमिक प्राप्त गरेको हुँदा सो रकमलाई आयमा गणना गरेको देखिन्छ । परन्तु प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले यस अदालतको न्यायिक प्रक्रियाको क्रममा रु. ९,८०,०००।- आयमा गणना हुनुपर्ने जिकिर लिएको भए तापनि सोको प्रमाण पेस गर्न सकेको पाइँदैन । पेस गरेको बहस नोटमा तलबबापत विशेष अदालत, काठमाडौँले रु. १,३०७।५० घटी कायम गरेको मिलेको छैन भन्नेसम्म उल्लेख भएको देखिन आयो । मिसिल संलग्न रहेको अर्थ मन्त्रालयबाट प्राप्त तलब स्केल विवरण हेर्दा पुनरावेदक प्रतिवादीले थप

रकम पाउन सक्ने देखिँदैन । पुनरावेदक वादी पक्षले हाल पुनरावेदन तहमा आएर तलब बचत नै नहुनेमा आय कायम गरेको मिलेन भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । त्यस सम्बन्धमा हेर्दा वादी पक्षले आरोपपत्रको तालिका नं. २ मा उल्लिखित रकम प्रतिवादीको पारिश्रमिक हो भन्ने कुरालाई स्वीकार गरेको छ । यदि उक्त रकम बचत नहुने प्रकृतिको भई खर्च भै जाने आय रकम भएको भए आरोपपत्रमा स्पष्टरूपमा उल्लेख गरि दाबी लिनु पर्ने थियो । माग दाबी गर्दाको अवस्थामा तलबलाई स्वीकार गर्ने र पुनरावेदन तहमा आएर अस्वीकार गर्नु न्यायिक मूल्य र मान्यताको विपरीतसमेत हुने हुँदा यसतर्फ वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन ।

अतः विशेष अदालत, काठमाडौंले रु.९,७८,६९२।- लाई आयमा गणना गरेको मिलेकै देखिँदा सो रकम पुनरावेदक ईश्वर पोखरेलको आयमा गणना हुन्छ ।

३. दुर्गम भत्ता/ महँगी भत्ता

३६. पुनरावेदक प्रतिवादीले आफूले जाँच अवधिमा दुर्गम स्थान भत्ताबापत रु.१५,०००।- प्राप्त गरेको हुँदा सो रकम पूरै आयमा गणना हुनुपर्दछ भन्ने व्यहोराले यस अदालतमा पुनरावेदन जिकिर गरेको देखिन्छ । विशेष अदालत, काठमाडौंले प्रतिवादी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सिन्धुलीमा रहँदाको ३५ प्रतिशतले हुन आउने भत्ता रु.१०,५००।- मात्र आयमा गणना गरेको देखियो । प्रतिवादी पक्षबाट पेस भएको बहसनोटको अध्ययन गर्दा प्रतिवादी बागलुङ जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा का.मु. प्रमुख जिल्ला अधिकारी भई कार्यरत् रहदाको दुर्गम तथा महँगी भत्ताबापतको रकम नपाएको भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । आरोपपत्रको तालिका नं. १ बाट प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल उक्त जिल्लामा का.मु.प्रमुख जिल्ला अधिकारी भै कार्यरत् रहेको

देखिन्छ । तर उक्त जिल्लामा कार्यरत् रहँदा आफूले दुर्गम र महँगी भत्ता पाएको वस्तुगत प्रमाण देखाउन सकेको देखिँदैन । रु.१०,५००।- भन्दा बढी पाएको तथ्य प्रमाणबाट नदेखिएको अवस्थामा पुनरावेदन जिकिरको आधारमा मात्र दाबीको रकम प्रतिवादीको आयमा समावेश गर्न मिल्ने देखिएन । तसर्थ रु. १०,५००।- मात्र आयमा गणना गरेको विशेष अदालतको फैसला मनासिब देखिन आयो ।

३. प्रमुख जिल्ला अधिकारी भत्ता एवम् पि.ए. सुविधा

३७. प्रतिवादीले आफू रूपन्देहीमा कायम मुकायम प्रमुख जिल्ला अधिकारी भई काम गर्दाको माथिल्लो श्रेणीको तलब र भत्ताबापतको रु.३०,८००।- प्राप्त गरेकामा सो रकमलाई आयमा गणना नगरेको हुँदा सो रकम आयमा गणना गरि पाउन जिकिर लिएको देखिन्छ । विशेष अदालत, काठमाडौंले दाबीको रु.३०,८००।- लाई आयमा गणना गरेको देखिँदैन । प्रतिवादीको तर्फबाट प्रमाणको रूपमा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, रूपन्देहीको मिति २०५९।९।१४ को पत्र पेस गरेको देखिन्छ । उक्त पत्र हेर्दा यी पुनरावेदकले रु.३०,७८४।- प्राप्त गरेको देखिन्छ । विशेष अदालत, काठमाडौंले उक्त रकम प्रतिवादीलाई व्यक्तिगत तवरले लेखी दिएको पत्रको आधारमा आय कायम गर्न नमिल्ने भनि ठहर फैसला गरेको भए तापनि रु.३०,७८४।- रकम बुझ्नेको भन्ने कुरा सो पत्रबाट तथ्यगतरूपमा पुष्टि हुन आएबाट रु.३०,७८४।- प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आयमा गणना हुन्छ ।

४. बैठक भत्ताबापत

३८. प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल राष्ट्रसेवक कर्मचारी भएको तथ्यमा विवाद छैन । यी पुनरावेदकले जाँच अवधिमा प्रशासन सेवाको सामान्य प्रशासन समूहअन्तर्गत सहायक सचिवसमेतको पदमा

र राजस्व समूहमा उपसचिव पदमा कार्यरत् रहेको कुरा आरोपपत्रको तालिका नं. २ को अध्ययनबाट देखिन आएको छ । राष्ट्रसेवक कर्मचारीले समय समयमा नेपाल सरकार मातहतका बैङ्क, प्रतिष्ठान, कम्पनी तथा संस्थाहरूमा प्रतिनिधित्व गर्ने अवस्था आउँछ । यसै क्रममा पुनरावेदक प्रतिवादी अर्थ मन्त्रालय तथा सोअन्तर्गत कार्यरत् रहँदाको समयमा मध्यामाञ्चल ग्रामीण विकास बैङ्क, विशेष बिमा तथा कर्जा सुरक्षण निगम, एभरेष्ट इन्सुरेन्स कम्पनी लिमिटेड, राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, कर्जा सुरक्षण निगमलगायतका सार्वजनिक संस्थान, निगम र कम्पनीमा प्रतिनिधित्व गरि बैठकमा भाग लिन गएको देखिन्छ । प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले आफूले उल्लिखित कम्पनी संस्थान एवम् हेटौंडा सिमेन्ट कम्पनीमा बैठकमा भाग लिएबापत जम्मा रु.७६,४२५।- प्राप्त गरेको हुँदा सो रकम मेरो मौद्रिक आय भएको हुँदा आयमा गणना हुनु पर्ने भनि पुनरावेदन जिकिर लिएको देखिन्छ । साथै निजले प्रतिनिधित्व गरेको संस्थान, प्रतिष्ठान एवम् निकायहरूबाट लेखिएका पत्रहरू पनि प्रमाणको रूपमा पेस भएको देखिन्छ ।

३९. विशेष अदालत, काठमाडौंले मध्यामाञ्चल ग्रामिण विकास बैङ्कको बैठक भत्ता, मोडरेसन भत्ता, निक्षेप बिमा तथा कर्जा सुरक्षण निगम, एभरेष्ट इन्सुरेन्स कम्पनी लिमिटेड, राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क केन्द्रीय कार्यालय, धितोपत्र बोर्डबाट प्राप्त बैठक भत्तालाई मात्र प्रतिवादीको आय मानी रु.७४,४२५।- आयमा गणना गरेको देखिन्छ । सो रकमलाई प्रतिवादीले स्वीकार गरेबाट त्यसमा थप विवेचना गरिरहन परेन । पुनरावेदक प्रतिवादीले हेटौंडा सिमेन्ट उद्योगमा बैठकमा जाँदा प्राप्त गरेको रु.२,०००।- आयमा गणना हुन छुट भएको भनि पुनरावेदन जिकिर लिएको देखिन्छ । सो सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादीले पेस गरेको सो उद्योगको मिति २०५३।१।२३, मिति २०५३।३।२ र मिति २०५३।३।१० को पत्र हेर्दा सो

उद्योग लिमिटेडको ३४६ औं, ३५० औं र ३५१ औं बैठकमा भाग लिन प्रतिवादीलाई आमन्त्रण गरि पत्र दिएको देखिन्छ । सो समयमा यी पुनरावेदक प्रतिवादी उपसचिव पदमा कार्यरत् रहेको देखिन्छ । उल्लिखित बैठकमा पुनरावेदकले बैठक भत्ताबापत के कति रकम प्राप्त गरेको भन्ने कुरा मिसिलबाट नदेखिए तापनि बैठकमा जाँदा बैठक भत्ताबापत रकम पाइने कुरा माथि उल्लिखित निकायहरूको पत्रबाटसमेत समर्थित हुन आएको र हेटौंडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेडबाट प्रतिवादीले आयमा गणना हुनु पर्ने भनि दाबी गरेको रु.२,०००।- स्वभाविकरूपमा बैठक भत्ताबापत पाउन सक्ने देखिँदा विशेष अदालतको फैसला सो हृदसम्म मिलेको देखिएन । अब, हेटौंडा सिमेन्ट उद्योगको बैठक भत्ताबापत रु.२,०००।- थप भई रु.७६,४२५।- प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आयमा गणना गर्नु न्यायसम्मत देखिएकाले सो रकम निजको आयमा गणना हुन्छ ।

५. सञ्चित घर बिदा, बिरामी बिदा र निर्वाचनमा खर्चिँदा समेतको रकम

४०. पुनरावेदक/ प्रतिवादीले आफूले जाँच अवधिमा घर बिदा, बिरामी बिदाबापत र निर्वाचनमा खर्चिँदा प्राप्त गरेको भत्तासमेत विशेष अदालतले आयमा गणना नगरेको हुँदा आयमा गणना गरि पाउन माग गरेको देखिन्छ । विशेष अदालत, काठमाडौंले लिखत प्रमाण र आधिकारिक अभिलेख पेस हुन नसकेको भनि आयमा गणना गरेको देखिँदैन । पुनरावेदकले विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयानको सवाल जवाफ ७ मा निजले जाँच अवधिमा सो शीर्षकमा रु.७५,०००।- प्राप्त गरेको भनि बयान गरेको देखिन्छ ।

४१. प्रतिवादी जाँच अवधिमा शाखा अधिकृत, सहायक सचिव, प्रशासकीय अधिकृत एवम् प्रमुख जिल्ला अधिकारीसमेतको पदमा काम गरेको तथ्यमा पनि विवाद छैन । प्रशासकीय अधिकृत एवम्

प्रमुख जिल्ला अधिकारी उपयुक्त अवसरमा निर्वाचनमा खटिन सक्ने कुरा मननयोग्य नै हुन्छ । पुनरावेदक प्रतिवादी मिति २०३८।१०।२५ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, महोत्तरीमा हाजिर भएको तथ्यमा विवाद छैन । सो समयमा निज प्रशासकीय अधिकृतको हैसियतले कार्यरत रहेको देखिन्छ । निर्वाचन अधिकृतको कार्यालय, महोत्तरीको मिति २०३९।२।२५ को पत्रबाट निज संसदीय निर्वाचनमा मतदान अधिकृत र २०४९ सालमा सम्पन्न भएको स्थानीय निकायको निर्वाचनमा रूपन्देहीमा का.मु.प्रमुख जिल्ला अधिकारीको हैसियतले निर्वाचन अधिकृत भै काम गरेको देखिन्छ । निर्वाचनसमेतमा खटिँदा खटिने निजामती कर्मचारीले आर्थिक सुविधा पाउन सक्ने नै हुन्छ । तसर्थ निजले कानूनबमोजिम निर्वाचनमा खटिँदाको भत्ता पाउन सक्ने नै देखिन आयो ।

४२. पुनरावेदक प्रतिवादीले सञ्चित घर बिदा र बिरामी बिदाबापत पनि रकम पाएको हुँदा सो रकम आयमा गणना हुनु पर्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । निजको तर्फबाट बहस गर्नु हुने विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता र अधिवक्ताले निजामती सेवा नियमावली, २०२१ को २४ औं संशोधनअनुसार २०४४ वैशाखदेखि पाँच वर्षभित्र सञ्चित घर बिदा/ बिरामी बिदाबापतको रकम भुक्तानी लिई सक्नु पर्ने हुँदा सो अवधिमा सञ्चित घर बिदा र बिरामी बिदाको रकम लिएको छ भनि बहस गर्नुभएको छ । त्यसतर्फ विचार गर्दा निजामती सेवा नियमावली, २०२१ मा मिति २०४३।१२।३० मा चौबिसौं संशोधन भएको तथ्यमा विवाद छैन । सञ्चित घर बिदाबापतको रकमको सम्बन्धमा उक्त नियमावलीको नियम ५.३ को उपनियम (४) मा “प्रत्येक वर्षको चैत मसान्तसम्म सञ्चित रहेको घर बिदामध्ये बढीमा तीस दिनसम्मको घर बिदाबापत निजामती कर्मचारीले निजको पदाधिकार रहेको पदको सुरु तलब स्केलको दरले हुन आउने रकम एकमुष्ट सोही आर्थिक वर्षभित्र लिन पाउनेछ” भन्ने र उपनियम (५) मा “यो

नियम लागू हुँदा बहाल रहेको निजामती कर्मचारीको संवत् २०४३ साल चैत मसान्तसम्म सञ्चित रहेको एक सय पचास दिनसम्मको घर बिदाबापत निजले तत्काल प्रचलित नियमअनुसार प्रत्येक वर्ष बढीमा तीस दिनका दरले घर बिदाबापत रकम पाँच वर्षभित्र भुक्तानी लिन पाउनेछ” भन्ने व्यवस्था भएको देखिन्छ भने बिरामी बिदाको हकमा सोही नियमावलीको नियम ५.४ मा “निजामती कर्मचारीले साल १ को १२ दिनका दरले बिरामी बिदा पाउन सक्नेछ र त्यस्तो बिरामी बिदा साल भुक्तान नहुँदै बढीमा १२ दिनसम्मको पेशकी लिन सकिनेछ” भन्नेसमेतको व्यवस्था भएको देखिन्छ ।

४३. उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार पुनरावेदकले सञ्चित घर बिदा र बिरामी बिदाको रकम पाउने कुरामा विवाद देखिएन । के कति रकम पाउने हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा पुनरावेदक प्रतिवादी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सिन्धुलीबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालय, झापामा सरुवा भई जाँदाको रमाना पत्रमा निजको बिदा सञ्चित रहेको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । त्यसमा पनि विवादको समान विषयवस्तु समावेश भएको नेपाल सरकार विरुद्ध रामकृष्ण तिवारीसमेत भएको मुद्दामा यस अदालतबाट २०४६ सालमा रामकृष्ण तिवारीले सञ्चित घर बिदाबापत रकम पाएकोलाई मान्यता दिएबाट समेत प्रतिवादी पुनरावेदक ईश्वरप्रसाद पोखरेलले पनि सञ्चित घर बिदा र बिरामी बिदाबापतको रकम पाउने कुरा समर्थित हुन आएको छ ।

४४. पुनरावेदक प्रतिवादी निजामती सेवामा रहँदा समय-समयमा सम्पन्न हुने तालिम, गोष्ठी, सभा, सम्मेलनमा भाग लिन जाने गरेको कुरा निजको बयान तथा पुनरावेदनबाट देखिन्छ । त्यस अवसरमा सहभागी भएका पुनरावेदकले आर्थिक सुबिधा पाउन सक्ने अवस्था रहन्छ । त्यसै गरि एक कार्यालय वा निकायबाट अर्को कार्यालय वा निकायमा सरुवा हुने

निजामती कर्मचारीको नियमित प्रक्रिया हो । त्यसरी सरुवा भै जाँदा वा आउँदा पनि कानूनबमोजिम दैनिक भ्रमण भत्ताबापत केही रकम पाउन सक्ने नै देखिँदा निश्चित तथ्यको अधिनमा रही न्यायिक मनको प्रयोग गरि निर्णय गर्नुपर्ने हुँदा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले प्रस्तुत शीर्षकमा रु.६०,०००/- सम्म पाएको मान्नु न्यायोचित देखिन आएकाले रु.६०,०००/- ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आयमा गणना हुन्छ ।

६. उषा पोखरेलको घरेलु इलम

४५. प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल र प्रतिवादी उषा पोखरेल श्रीमान् श्रीमती भएको तथ्यमा विवाद छैन । प्रस्तुत विवादमा प्रतिवादी पुनरावेदकले प्रतिवादी उषा पोखरेलले घरेलु इलम गरि जाँच अवधिमा रु. एकलाख आय आर्जन गरेको हुँदा सो रकम पनि आयमा गणना हुनुपर्ने जिकिर लिएको सन्दर्भमा आरोपपत्रको पेज नं.२३ हेर्दा प्रतिवादी उषा पोखरेलले घरेलु इलममार्फत पनि आय आर्जन गर्न सक्ने तथ्यलाई स्वीकार गरेको र प्रतिवादीले माग गरेको सो रु.१,००,०००/- घरेलु इलमबाट आय आर्जन हुन सक्ने नै हुँदा रु.१,००,०००/- प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आयमा गणना गर्नुपर्ने हुन्छ ।

७. बजेट तर्जुमाको भत्ता

४६. पुनरावेदक प्रतिवादीले आफू अर्थ मन्त्रालयमा कार्यरत् रहँदा आ.व.२०५३/०५३, २०५३/०५४ र २०५८ सालमा बजेट निर्माण कार्यमा खटिएको र सोबापत रु.२१,०००/- प्राप्त गरेकामा रु.३,८२५/- मात्र आयमा गणना गरेको नमिलेको हुँदा पूरै रकम आयमा गणना गरि पाउन पुनरावेदन जिकिर लिएको देखिन्छ । आरोपपत्रको तालिका नं. १ को नोकरी विवरण हेर्दा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल २०५१ एवम् २०५८ सालमा अर्थ मन्त्रालयमा र २०५३ सालमा भन्सार विभागमा निर्देशक पदमा कार्यरत्

रहेको देखिन्छ । विशेष अदालत, काठमाडौंले खाजा खर्चबापत रु.४,६५०/- र बैठक भत्ता रु.३,८२५/- प्राप्त गरेको देखिएको भनि खाजा खर्चबापतको रकमलाई आयमा समावेश नगरि रु.३,८२५/- लाई मात्र सो शीर्षकअन्तर्गत आय कायम गरेको देखिन्छ । अर्थ मन्त्रालयको मिति २०६१।७।१८ कोपत्र व्यहोरा हेर्दा प्रतिवादीले खाजा खर्चबापत रु.४,६५०/- बैठक भत्ताबापत रु.३,८२५/- प्राप्त गरेको र आ.व. २०५२/५३, ०५३/५४ को फाँटवारी तथा कागजात धुल्याइ सकेको भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ । विशेष अदालत, काठमाडौंले उक्त खाजा खर्चबापतको रु.४,६५०/- प्रतिवादीको आयमा गणना गर्न नमिल्ने स्पष्ट आधार र कारण उल्लेख गर्न सकेको पाइँदैन । कानूनबमोजिम प्राप्त गरेको रकमलाई आयमा गणना गर्नुपर्ने हुँदा प्रतिवादीले खाजा खर्चबापत प्राप्त गरेको रु.४,६५०/- पनि प्रतिवादीको आयमा गणना हुन्छ ।

४७. पुनरावेदन जिकिरबमोजिम आ.व. २०५२/०५३ र २०५३/०५४ को बजेट तर्जुमा भत्ता पाउने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा अर्थ मन्त्रालयको कार्यको प्रकृति हेर्दा उपसचिव पदमा कार्यरत् व्यक्ति बजेट निर्माणमा खटिने कुरा स्वाभाविक र विश्वासयोग्य तथ्य नै हो । बजेट निर्माण कार्यमा खटिने कर्मचारीले केही अतिरिक्त रकम पाउने कुरालाई अर्थ मन्त्रालयको मिति २०६१।७।१८ को पत्रले पनि समर्थन गरेको छ । वादीतर्फबाट पनि सो कुरालाई अन्यथा भन्न सकेको अवस्था छैन । अर्थ मन्त्रालयको मिति २०६१।७।१८ को पत्रमा पुनरावेदक ईश्वरप्रसाद पोखरेलले रकम बुझेको देखिने भौचरसमेत धुल्याइ सकेको भन्ने देखिन्छ । कागजात धुल्याएको आधारलाई मात्र कारण मानी भत्ता नपाउने भन्न मिल्दैन ।

४८. यसरी उक्त आ.व. समेतको कागजातहरू धुल्याइसकेको अवस्थामा २०५८ सालमा पाएको

भत्ता पुनरावेदकको आयमा समावेश हुने देखिँदा आ.व. २०५२/५३ र २०५३/०५४ मा पनि पुनरावेदक प्रतिवादीले बजेट तर्जुमामा खर्चिँदा दाबीको रकम नपाएको होला भन्न नमिल्ने हुँदासमेत विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसला सो हदसम्म मिलेको देखिएन । अब प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको सो शीर्षकमा मागबमोजिमको रु.२१,०००।- आयमा गणना हुन्छ ।

८. कृषि आय

४९. प्रतिवादी पुनरावेदक ईश्वरप्रसाद पोखरेलले आफूले २०३२ सालदेखि जाँच अवधिमा रु.११,२२,०००।- कृषि उत्पादनबाट आय आर्जन गरेको हुँदा सो रकम आयमा गणना गरिनु पर्दछ भन्ने व्यहोराले पुनरावेदन जिकिर गरेको देखिन्छ । वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट प्रतिवादीको उल्लेख्य कृषियोग्य जमिन नभएको हुँदा रु.३,१४,०६२।- कृषि आय गणना गरेको नमिलेको भनि पुनरावेदन गरेको देखिन्छ । प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल मिति २०३२।२।७ मा छुट्टी भिन्न भएको तथ्यमा विवाद छैन । वादी पक्षबाट पेस भएको आरोपपत्रको पृष्ठ २३ मा प्रतिवादीको कृषि आयबाट आम्दानी हुन सक्ने तथ्यलाई स्वीकार गरिएको छ । विशेष अदालत, काठमाडौँको फैसला हेर्दा रु.३,१४,०६२।- मात्र कृषि आय भनि आयमा गणना गरेको देखिन्छ ।

५०. विशेष अदालत, काठमाडौँले उक्त आय २०३४ सालदेखि २०५८ सालसम्म प्रतिवादीको नाममा रहेका धनहर र मोही लागेका जग्गाहरूको विवेचना गरि कूतको आधारमा सो रकम कायम गरेको देखिन्छ । उल्लिखित अवधिमा यी पुनरावेदकसमेतका नाममा काठमाडौँ, पर्सा, भक्तपुर, मोरङ, सुनसरी, झापा, ओखलढुङ्गा, सप्तरीसमेतमा धनहर, दायम र भिटा जग्गा जमिन रहेको देखिन्छ । काठमाडौँ र पर्साको जग्गामा घर निर्माण भएको देखिएको र भक्तपुरको जग्गा घडेरी जग्गा रहेको देखिँदा सो मा कृषि आय नहुने हुँदा

विश्लेषण गरिरहनु परेन । बाँकी जग्गाको हकमा विचार गर्दा प्रतिवादीको साथमा २०३४ सालदेखि २०५१ सालसम्म १-९-११, धनहर, दायम, २०३४ सालमा २-६-११, २०३५ सालदेखि २०४७ सालसम्म ०-१६-९ र २०४८ सालदेखि २०५८ सालसम्म ०-७-१४ बिगाह धनहर अबल जग्गामा मोही लागेको देखिन्छ । मोही लागेको जग्गामा भूमिसम्बन्धी ऐनले निर्धारण गरेबमोजिम कूत बाली पाउने कुरामा विवाद छैन । तसर्थ मोही लागेको जग्गामा कूतको आधारमा कृषि आय गणना गरिनु मनासिब नै हुन्छ ।

५१. २०३४ सालदेखि २०४२ सालसम्मको अवधिमा ०-१३-१, २०४३ सालदेखि २०४५ सालसम्म ०-१५-१, २०४६ र २०४७ सालमा ०-१६-१, २०४८ सालमा ०-१५-१, २०४९ सालमा ०-१६-६, २०५० देखि २०५२ सालसम्म ०-१४-६, २०५३ सालदेखि २०५८ सालसम्म ०-१८-१७ बिगाह धनहर अबल जग्गा र २०४४ सालदेखि २०४७ सालसम्म ०-१-०, २०५२ सालदेखि २०५६ सालसम्म ०-२-५, २०५७ र २०५८ सालमा ४-२-५ बिगाह धनहर दायम जग्गा रहेको देखिन्छ । त्यसैगरि २०५३।२।११ मा १-८-० रोपनी भिटा जग्गा खरिद गरेको देखिन्छ ।

५२. प्रतिवादीको सुनसरी जिल्ला हरिपुर गा.वि.स. अन्तर्गतको ७-३-० बिगाह जग्गाको हैसियत सम्बन्धमा २०२७ सालमा नापी हुँदाका बखत पटेर/पोखर उल्लेख भएको देखिन्छ भने मोरङको जग्गाको हकमा जङ्गल उल्लेख भएको देखिन्छ । विशेष अदालत, काठमाडौँले उल्लिखित जग्गाको कृषि आय सम्बन्धमा विवेचना गरेको देखिँदैन । जग्गाको हैसियत सधैँ एकनासको हुँदैन । नयाँ नयाँ प्रविधि र सिँचाइ सुविधाको कारण कृषि प्रणालीमा सुधार हुँदै आएको र त्यस्ता जग्गाहरू साबिकको पटेर/पोखर र जङ्गल नै रहि रहने अवस्था हुँदैन । विकासको क्रममा कृषियोग्य जमिनमा परिणत हुँदै आएको पाइन्छ । सुनसरीको

जग्गामा २०२७ सालमा पटेर/पोखर र मोरङको जग्गाको विरहमा जङ्गल उल्लेख भएको कारण कृषि आय प्राप्त नहुने भन्ने विशेष अदालत, काठमाडौंको निष्कर्ष रहेको देखिन्छ।

५३. प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले छुट्टी भिन्न हुँदाका बखत ११-१०-११ बिगाह जग्गा पैतृक सम्पत्तिबाट प्राप्त गरेको कुरा निजको तर्फबाट पेस भएको बहसनोटबाट देखिन्छ। उक्त तथ्य पेस भएका राजीनामा लिखतका प्रतिलिपिबाट पनि समर्थित भै रहेको देखिन्छ। प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलका सबै जग्गाहरू तराईका सुनसरी, मोरङ र सप्तरी जिल्लाको भएको देखिन्छ। यी जग्गाहरू कृषियोग्य जमिन होइन भन्ने वादी पक्षको जिकिर पनि रहेको छैन। पटेर पनि नगदे बालीमा गणना हुने देखिन्छ। प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलका नाउँमा रहेका उक्त जग्गाहरूमा पटेर बिक्रीबाट पनि आय हुने देखियो। त्यसै गरि पोखरीबाट उत्पादन हुने माछासमेत बिक्री गरि व्यक्तिले आय आर्जन गर्न सक्ने नै हुन्छ। अब प्रतिवादीको जग्गाको के कति कृषि आय हुने हो भन्ने सम्बन्धमा उपस्थित भएको अहम प्रश्नमा विचार गर्दा यसै प्रकृतिको संवत् २०६७ सालको स.फौ.प.नं.०६७-CR-०३४०, नेपाल सरकार विरुद्ध विरेन्द्रकुमार सिंहसमेत विपक्षी भएको मुद्दामा समेत यसअघि मिति २०७१।१।२१ मा कृषि आय प्रति बिगाहको उब्जनीको आधारमा दिने गरि फैसला भएको देखिन्छ।

५४. पुनरावेदक वादी नेपाल सरकार विरुद्ध डिल्लीरमण निरौलासमेत भएको संवत् ०६५-CR-००३१ को भ्रष्टाचार मुद्दामा मिति २०६७।५।२० मा विशेष अदालतले प्रति बिगाहको दररेटको आधारमा प्रदान गरेको कृषि आयलाई यस अदालतबाट सदर भएबाट समेत कृषि आय प्रति बिगाहको आधारमा कायम गर्नु न्यायोचित हुने देखियो। त्यसैगरि जमिनको स्वामित्वको प्रमाणलाई कृषि आयको आधार मान्नु पर्ने गरि वादी नेपाल सरकार विरुद्ध प्रतिवादी

रामकृष्ण तिवारीसमेत भएको गैरकानूनीरूपमा सम्पत्ति आर्जन गरि भ्रष्टाचार गरेको (संवत् २०६२ सालको फौ.पु.नं. ३३९९) मुद्दामा यस अदालतबाट मिति २०६७।१।१० मा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ। यसरी यस अदालतबाट कृषि आयको आधार जग्गाको स्वामित्व पनि हुने, प्रति बिगाह २०४० सालसम्म रु.१४,०००।-, २०४१ देखि २०५० सालसम्म पनि बिगाह रु.१६,०००।- र २०५१ पछि प्रति बिगाह रु.२०,०००।- का दरले कृषि आय मान्ने भनि सिद्धान्त कायम भएको र प्रतिवादीले कृषि आय भनि माग गरेको आय २०३२ सालदेखि २०५८ सालसम्मको भएको परिप्रेक्ष्यमा सो स्वाभाविक तथा न्यायोचित देखिँदा कृषि आयबापत विशेष अदालतले कायम गरेको आयमा रु.८,०७,९३८।- थप भई सो शीर्षकमा रु.११,२२,०००।- नै आयमा गणना हुन्छ।

९. घरभाडा

५५. प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल र प्रतिवादी उषा पोखरेल श्रीमान् श्रीमती भएको तथ्यमा विवाद छैन। आरोपपत्रको तालिका नं. ३ हेर्दा प्रतिवादी उषा पोखरेलको नाममा वीरगन्जमा एउटा र काठमाडौंमा एउटा गरि दुई वटा घर भएको देखिन्छ। वीरगन्जको घरबाट रु.३,१२,०००।- र काठमाडौंको घरबाट रु.१६,७६,०००।- समेत गरि रु.१९,८८,०००।- घर भाडा प्राप्त गरेको हुँदा सो रकम मेरो आयमा गणना गरिनु पर्ने भनि प्रतिवादीको तर्फबाट र वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट सम्झौतासमेत नभएको अवस्थामा घर बहाल प्रदान गरेको मिलेको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन जिकिर गरेको देखिन्छ। वादी पक्षले उल्लिखित दुवै घरको घर बहाल सम्झौता नभएको अवस्थामा घर बहाल आयमा गणना गर्न नमिल्ने भनि जिकिर लिएको देखिन्छ। प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल र उषा पोखरेलले घर बहालसमेत बापत उल्लिखित रकमको कानूनबमोजिम VDIS

तिरेको हुँदा सो रकम आयमा गणना गरिनु पर्दछ भन्ने व्यहोराले बयान गरेको देखिन्छ। साथै प्रमाणको रूपमा समेत उक्त रकम सो VDIS बापत तिरेको रसिद पेस गरेको देखिन्छ।

५६. मिसिल संलग्न रहेको सम्पत्तिको स्वयम् घोषणा गर्ने फारामको अध्ययन गर्दा निज प्रतिवादी उषा पोखरेलले घर भाडाबाट प्राप्त चल सम्पत्ति रु.१९,५०,०००।- रहेको हुँदा सो को हुने १० प्रतिशत स्वयम्कर घोषणा गरि निज घोषकको तर्फबाट रु.१,९५,०००।- रूपैयाँ नेपाल सरकारलाई VDIS कार्यक्रममार्फत बुझाएको देखिन्छ।

५७. वादी पक्षले आरोपपत्रमा प्रतिवादी उषा पोखरेलको वीरगन्जको घर भाडाबापत रु.३,१२,०००।- र काठमाडौंको घर भाडा रु.२,४०,०००।- प्राप्त गरेको तथ्यलाई स्वीकार गरेको देखिन्छ। वादीले यसरी घर भाडाबापतको आयलाई स्वीकार गरेको र विशेष अदालत, काठमाडौंले वीरगन्जको घर भाडाको रु.२,३४,०००।- र काठमाडौंको रु.८,१६,०००।- समेत रु.१०,५०,०००।- आय प्राप्त गरेको भनि आय गणना गरेको सन्दर्भ र औचित्यको रूपमा उक्त VDIS बापत तिरेको रकमलाई हेर्दा प्रतिवादी उषा पोखरेलले आफैँ घोषक भई घर बहालबापतको आयसमेत भनि मिति २०५८।९।२८ मा VDIS तिरेको देखिन्छ। यसरी प्रतिवादीले घर बहाल आयसमेत भनि VDIS तिरेको देखिँदा सो हदसम्म प्रतिवादीको आय हुने देखिन आउँछ।

५८. पुनरावेदक प्रतिवादीले उक्त रकम जग्गा बहाल र घरभाडाबापतको सङ्ग्रहित रकमको VDIS तिरेको भनि बयान गरेको देखिन्छ भने स्वयम् कर घोषणा गर्ने फाराममा घर बहालसमेत उल्लेख भएको देखिन्छ। यस अवस्थामा घर बहाल कति र जग्गा बहाल कति हो भनि छुट्टयाउनु पर्ने देखिन आयो। त्यस सम्बन्धमा विचार गर्दा जग्गा बहालबाट

रु.३,००,०००।- प्राप्त गरेको भनि बयान गरेको देखिँदा सो रकमबाहेक गरि रु.१६,५०,०००।- प्रतिवादीका घर बहालबापतको आय कायम हुने देखिन आयो। तसर्थ रु.१६,५०,०००।- प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आयमा गणना हुन्छ।

१०. जग्गा बहाल

५९. प्रतिवादी पुनरावेदक ईश्वरप्रसाद पोखरेलले वीरगन्जस्थित कि.नं.२४० को जग्गा घर निर्माण हुनुभन्दा पहिले भाडामा दिएको र भाडाबापत रु.३,००,०००।- प्राप्त गरि सो रकमको VDIS समेत तिरेको हुँदा विशेष अदालत, काठमाडौंले आयमा गणना नगरेको हदसम्म नमिलेको हुँदा आयमा गणना गरि पाउन जिकिर लिएको देखिन्छ। प्रतिवादीले उक्त जग्गा २०४५ सालदेखि २०५५ सालसम्म १० वर्षको अवधिको लागि धिरोज अहमद मिया तेलीलाई भाडामा दिएको भनि विशेष अदालत, काठमाडौंमा बयान गरेको देखिन्छ। सो अदालतले अनुसन्धानको क्रममा सोको दाबी गर्न नसकेको र कबुलियतसमेत पेस गर्न नसकेबाट आयमा गणना गर्न नमिल्ने भनि दाबीको रकमलाई आयमा गणना गरेको देखिँदैन। प्रतिवादीको तर्फबाट पेस भएको VDIS तिर्ने प्रयोजनमा उल्लेख भएका विवरण हेर्दा घरभाडासमेतको रकमको VDIS तिरेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको छ। यसरी VDIS बापत तिरेको रु.१९,५०,०००।- बाट घर भाडाको रु.१६,५०,०००।- घटाइ बाँकी रु.३,००,०००।- प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आयमा गणना हुन्छ।

११. टीकाटालोबापत

६०. विशेष अदालत, काठमाडौंले प्रतिवादी उषा पोखरेलले जाँच अवधिमा रु.७५,०००।- टीकाटालोबापत प्राप्त गरेको भनि सो रकम प्रतिवादीको आयमा गणना गरेको देखिन्छ। उक्त फैसलामा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले चित्त

बुझाएको देखिन्छ। वादी नेपाल सरकारले पुनरावेदनमा स्पष्ट दाबी लिन नसकेको भए तापनि बहसकोटमा उल्लिखित रकम आयमा कायम गरेको मिलेको छैन भनि जिकिर लिएको देखिन्छ। त्यस सम्बन्धमा विचार गर्दा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल र उषा पोखरेलबिच आजभन्दा करिब ३५/३६ वर्ष अगाडि विवाह भएको देखिन्छ। प्रतिवादी उषा पोखरेलले विवाह समारोहमा गोडा धुवाबापत पाएको रकम र अधिपछि दाइजो, दान, दक्षिणासमेतबाट रु. एक लाख रुपैयाँ प्राप्त गरेकी छु भनि बयान गरेको देखिन्छ भने पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले उषा पोखरेललाई रु. ७५,०००।- प्राप्त भएको भनि बयान गरेको देखिन्छ। प्रस्तुत मुद्दामा आफूसँग भएको सङ्ग्रहित सम्पत्तिको स्रोत खुलाउने वा देखाउने दायित्व प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलसँग रहे भएको देखिन्छ। नेपाली समाजमा वैवाहिक समारोहमा गोडधुवामा नगद दिने प्रचलन थियो र अझै पनि कायम रहेको देखिन्छ। छोरीचेलीले जन्मेदेखि नै माइती, मावली र अन्य आफन्तजनबाट कुनै समारोह, चाड पर्व, उत्सव, जन्मदिन समेतका अवसरमा टीका टालोबाट नगद पाउने गर्दछन्। त्यसरी पाएको नगद पाउने व्यक्तिको नै हुने भन्ने हाम्रो नेपाली समाजको विशिष्ट चरित्र हो। अतः सम्पत्तिको स्रोत खुलाउने दायित्व भएका पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले बयानमा रु. ७५,०००।- प्राप्त गरेको भनि बयान गरेको देखिँदा विशेष अदालत, काठमाडौंले गरेको फैसला सो हदसम्म अन्यथा देखिएन। रु. ७५,०००।- प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आयमा गणना हुन्छ।

१२. तेजप्रसाद पोखरेलबाट सापट लिएको रकम

६१. पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले छोरा किरण पोखरेलले तेजप्रसाद पोखरेलबाट रु. ५,००,०००।- अमेरिका जाने सिलसिलामा बैङ्क मौजदात देखाउने प्रयोजनार्थ सापट लिएको र फिर्ता गर्नु पर्ने हुँदा सो रकम मेरो

आयमा गणना गर्नु पर्नेमा रु. १,००,०००।- मात्र आय गणना गरेको मिलेको छैन भन्ने व्यहोराले पुनरावेदन जिकिर लिएको देखिन्छ। विशेष अदालत, काठमाडौंले रु. १,००,०००।- लाई मात्र मान्यता दिएको देखिन्छ।

६२. उक्त रु. ५,००,०००।- रकम प्रतिवादी किरण पोखरेलको नामको बैङ्क खातामा मिति २०५१।४।२८ मा जम्मा भएको देखिन्छ। प्रतिवादी पुनरावेदक ईश्वरप्रसाद पोखरेलले अनुसन्धानको क्रममा गरेको बयानको सवाल जवाफ ७, ३४, ७० र विशेष अदालत, काठमाडौंमा गरेको बयानको सवाल जवाफ १३ मा छोरा किरण पोखरेल अमेरिका जाने सिलसिलामा भिसा प्रयोजनको लागि बैङ्क मौजदात (कारोबार) बढी देखाउनु पर्ने भएकाले भाइ तेजप्रसाद पोखरेलबाट सापट लिएको र सो रकम फिर्ता गर्न पर्ने भनि उल्लेख गरेको देखिन्छ भने अ.बं. १३९ नं. बमोजिम बुझिएका उक्त रकम दिने व्यक्ति तेजप्रसाद पोखरेलले आफूले सो रकम प्रतिवादी किरण पोखरेललाई सापटी दिएको भनि बयान गरेको देखिन्छ।

६३. आरोपपत्र हेर्दा प्रतिवादी किरण पोखरेलको बैङ्क अफ काठमाडौंको खाता नं. ०७००००४७६६२ मा मिति २०५१।४।२८ मा रु. ५,००,०००।- जम्मा भएको र सोमध्ये रु. ४,००,०००।- पहिले नै भुक्तानी लिएको देखिएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ। फिर्ता गरिएको भनिएको रकम भूतलक्षी हुन सक्दैन। त्यो भविष्य लक्षित हुन्छ। प्रस्तुत विवादमा मिति २०५१।४।२८ मा रु. ५,००,०००।- किरण पोखरेलको खातामा जम्मा भएको तथ्यलाई वादी पक्षबाट स्वीकार गरेको देखिन्छ। मिसिल संलग्न प्रमाण कागजात हेर्दा रु. ४,००,०००।- मिति २०५१।१।१९ मा फिर्ता भएको भन्ने देखिन्छ। मिति २०५१।४।२८ मा जम्मा गरेको रकम जम्मा गरेको मितिभन्दा पहिले नै मिति २०५१।१।१९ मा फिर्ता भएको भन्न मिल्दैन। मिति २०५१।४।२८

भन्दा पछि फिर्ता भएको भए फिर्ता भएको मान्न मिल्ने हुन्थ्यो। यसरी मिति २०५९।४।२८ मा जम्मा भएको रु.५ लाख रकम सापट लिनुभन्दा पहिले नै रु.४ लाख फिर्ता भएको मान्न नमिल्ने हुँदा विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला सो हदसम्म मिलेको देखिएन। अब ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आयमा रु.४,००,०००।- थप भई रु.५,००,०००।- आयमा गणना गर्न न्यायोचित नै देखिँदा दाबीको रु.५,००,०००।- प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको आयमा गणना हुन्छ।

१.३. सुन बिक्रीबाट प्राप्त आय

६४. पुनरावेदक प्रतिवादी पक्षले जाँच अवधिमा सुन बिक्री गरेर रु.३,५०,०००।- प्राप्त गरेको हुँदा सो रकम पनि आयमा गणना हुनु पर्ने जिकिरसहित पुनरावेदन गरेको देखिन्छ। विशेष अदालतले दाबीको रकम आयमा गणना गरेको देखिँदैन। प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले २०३५ सालमा भरेको सम्पत्ति विवरणमा सुन चाँदीसमेत अनुमानित रु.५०,०००।- जतिको र २०५५ सालमा भरेको सम्पत्ति विवरण फाराममा १८५ तोला सुन भएको उल्लेख गरेको देखिन्छ भने सम्पत्ति न्यायिक जाँचबुझ आयोगमा २०५९ सालमा पेस गरेको सम्पत्ति विवरणमा ६० तोला सुनका गरगहना रहेको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिन्छ।

६५. पुनरावेदक ईश्वरप्रसाद पोखरेलले अनुसन्धानको क्रममा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा पैतृकरूपमा पाएको, विवाह समारोहमा श्रीमान् श्रीमतीले पाएको दाइजो, पेवा र विदेश भ्रमणमा जाँदा ल्याई सङ्ग्रहित गरेको सुनमध्ये ४५ तोला सुन बिक्री गरि दाबीको रकम प्राप्त गरेको भनि बयान गरेको देखिन्छ। वादी पक्षबाट पेस भएको आरोपपत्रको पेज नं. २३ मा २०३५ सालमा उल्लेख भएको उल्लिखित रु.५०,०००।- बराबरको सुन चाँदीलाई स्वीकार नै गरेको देखिन्छ। वास्तविक न्यायको अनुभूति अदालत

एकलैको प्रयासबाट मात्र हुन सक्दैन। मुद्दा चलाउने र अनुसन्धान गर्ने अधिकारीले प्रमाण सङ्कलन र अनुसन्धानका पाटाहरू अदालतकै जिम्मामा छाड्ने र अस्पष्ट दाबी लिने जस्ता कमजोरीहरू वादी पक्षले सिर्जना गरि दिएको खण्डमा भ्रष्टाचार निवारण गर्ने ऐनको मनसाय पूरा हुन सक्दैन। प्रतिवादी पक्षले लिएको जिकिर न्यायिक, विवेकसम्मत र तार्किक छ र वादी पक्षले खण्डन गरेको छैन भने अदालतले त्यसै अनुरूप विवादको निरूपण गर्नु पर्ने हुन्छ।

६६. पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले अनुसन्धानको क्रमदेखि विशेष अदालत हुँदै यस अदालतसम्मको न्यायिक प्रक्रियामा आफूले रु.३,५०,०००।- बराबरको सुन बिक्री गरेको जिकिर गरेको देखिन्छ। वादी पुनरावेदक पक्षले २०३५ सालमा भरेको सम्पत्ति विवरणमा उल्लेख भएका सुनसमेतको रु.५०,०००।- मूल्यलाई स्वीकार गरेको छ भने २०५५ साल र २०५९ सालमा भरेको सम्पत्ति विवरणमा उल्लेख भएको सुनका गहनाको हैसियतको सम्बन्धमा स्पष्टरूपमा चित्रण गर्न सकेको अवस्था छैन। २०५५ सालमा सो परिमाणको सुन रहेको देखिएकामा सम्पत्ति न्यायिक जाँचबुझ आयोगमा मिति २०५९।२।१० मा ६० (साठी) तोलामात्र रहेको भनि देखाएको तथ्यलाई अनुसन्धान गर्ने अनुसन्धान अधिकारीले सन्तुष्ट भएर नै आरोपपत्रमा स्पष्ट चित्रण गर्न नसकेको भनि न्यायिक अनुमान गर्न सकिन्छ। यसरी २०५५ सालमा देखाइएको परिमाणको सुन २०५९ सालमा घटी ६० तोलामात्र रहेको देखिन आएको र घटी परिणामको सुन बाँकी रहनुको कारण प्रतिवादीले बिक्री गरेको भनि सहजै न्यायिक अनुमान गर्न सकिन्छ। तथापि प्रतिवादी पक्षले पनि उल्लिखित परिमाणको सुन यो सालमा यति मूल्यमा बिक्री गरेको भन्ने प्रमाण पेस गर्न सकेको देखिँदैन। केवल बयानबाट मूल्य बढेको समयमा बिक्री गरेको भन्ने देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा कति आय कायम गर्ने भन्ने कुरा

अदालतको न्यायिक विवेकमा रहने हुँदा प्रतिवादीले ४५ तोला नै सुन बिक्री गरि रु.३,००,०००।- प्राप्त गरेको भन्ने मिल्ने अवस्था छैन । तसर्थ प्रतिवादीले रु.१,५०,०००।- सुन बिक्रीबाट मौद्रिक आय प्राप्त गरेको मान्नु न्यायोचित हुने देखियो ।

१४. बैङ्क ब्याजबाट प्राप्त आय

६७. पुनरावेदक प्रतिवादी उषा पोखरेलको नाममा बैङ्क अफ नेपाल सिलोन, नेपाल बैङ्क लिमिटेड, काठमाडौं अफिसमा बचत, मुद्रति, हिमालयन बैङ्क लिमिटेडमा प्रिमियम बचत, रा.बा. बैङ्क टंगालमा बचत खाता रहेको र सो खातामा रु.२४,१३,८५९।७०, पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल नामको नेपाल बैङ्क लिमिटेड, राजविराजको बचत खातामा रु.१,६१,११७।६२ र प्रतिवादी किरण पोखरेलको नामको बैङ्क अफ काठमाडौंको खातामा रु.६,३७,१७२।८१ समेत गरि जम्मा रु.३२,१२,१५०।१३ रुपैयाँ बैङ्क मौजदात रहेको देखिन्छ । बैङ्कमा मौजदात रहेको रकमबाट निक्षेपकर्ताले तोकिएबमोजिम ब्याज प्राप्त गर्ने कुरा कानूनसम्मत नै हो । यसै क्रममा पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलसमेतको नाममा मौजदात रहेको उल्लिखित रकमबाट रु.६,९९,५४६।३४ बैङ्क ब्याज प्राप्त भएको भन्ने कुरा मिसिल संलग्न बैङ्क स्टेटमेन्टको अध्ययनबाट देखिन्छ । विशेष अदालतले उक्त ब्याज रकममध्ये रु.६१,६०७।९८ लाई मात्र मान्यता दिएको देखिन्छ । ब्याजबापत प्रतिवादीले प्राप्त गरेको सो रकमलाई प्रतिवादीको आयमा गणना गर्न नमिल्ने सम्बन्धमा आरोपपत्रमा कुनै विवेचना गरेको पाइँदैन । साथै स्रोत नखुलेको भनि दाबी लिएको पनि पाइँदैन । तसर्थ उक्त ब्याजबापत प्राप्त रु.६,९९,५४६।३४ प्रतिवादीको आयमा गणना गर्न न्यायोचित देखिँदा सो रकम प्रतिवादीको आयमा गणना हुन्छ ।

६८. प्रतिवादी पुनरावेदकको बुबाले जाँच अवधिमा रु.८५,०००।-, प्रतिवादी उषा पोखरेलले माइतीबाट रु.५०,०००।- र दाजुभाइबाट सहयोग रकमबापत रु.५०,०००।- समेत गरि जम्मा रु.१,८५,०००।- प्राप्त गरेको हुँदा सो रकम पनि आयमा गणना गरिनु पर्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । विशेष अदालत, काठमाडौंले सो रकम पुनरावेदकको आयमा गणना गरेको देखिँदैन । पुनरावेदक उषा पोखरेललाई सहयोग स्वरूप प्राप्त भएको भनिएको रु.५०,०००।- निजको बुबा आँखा नदेख्ने हुँदा अच्युतप्रसाद पोखरेलमार्फत पठाएको भनि जिकिर गरेको देखिन्छ । निज अच्युतप्रसाद पोखरेलमार्फत प्रतिवादी उषा पोखरेलको खातामा सो रकम जम्मा भएको आरोपपत्रमा उल्लेख भएको भए तापनि अच्युतप्रसाद पोखरेलले त्यसरी रकम पठाउनु पर्नेसम्मको तथ्यगत र स्पष्ट अवस्था पुष्टि हुन सकेको छैन । त्यसमा पनि विराटनगरबाट गोविन्द पोखरेलले पठाएको रु.६१,०००।- दाबी नगर्नुबाट पनि उपरोक्त तथ्य खण्डित भएको छ । त्यसै गरि ईश्वरप्रसाद पोखरेलले बुबाबाट पाएको सहयोग स्वरूपको रु.८५,०००।- र पुनरावेदक उषा पोखरेलले माइतीबाट पाएको सहयोग रु.५०,०००।- समेतको विश्वसनीय प्रमाणको अभावमा आयमा गणना गर्न मिल्ने ।

६९. पुनरावेदकले लरलगानी गरि बढे बढाएको रकमबाट आफूसँगसमेत रु.१३,००,०००।- आय प्राप्त भएको हुँदा सो रकम पनि आयमा गणना गरि पाउन पुनरावेदन जिकिर लिएको सम्बन्धमा ईश्वरप्रसाद पोखरेलले विशेष अदालतमा गरेको बयानको सवाल जवाफ ७ मा लर लगानीबाट बढे बढाएको रकम भनि बयान गरेको देखिन्छ । विशेष अदालतमा गरेको बयान र लिएको पुनरावेदन जिकिरमा तादम्यता रहेको देखिए तापनि सोलाई पुष्टि गर्ने प्रमाणहरूको अभाव रहेको देखिँदा दाबीको उक्त रकम पनि प्रतिवादीको आयमा गणना गर्न मिल्ने नदेखिँदा सो हदसम्म विशेष

अदालतको फैसला अन्यथा देखिएन ।

७०. सामाजिक परम्परा, मूल्य र मान्यताअनुसार वैवाहिक समारोहमा पाएको दाइजो पेवा स्वरूपका दराज, फर्निचर र भाडा वर्तनसमेतको मौद्रिक आय रु.५०,०००।- भएको हुँदा सो रकम पनि आयमा गणना गरि पाउन पुनरावेदकले पुनरावेदन जिकिर लिएको देखिन्छ । पुनरावेदक प्रतिवादी उषा पोखरेलले आफूले सो रकम बराबरको दाइजो पेवा पाएको भनि बयान गरेको कुरा विशेष अदालतको बयानको सवाल जवाफ ६ बाट देखिन्छ । वैवाहिक समारोहमा प्राप्त भएको रकमसमेत टिकाटालो शीर्षकमा गणना भैसकेको देखिन्छ । फर्निचरसमेतका हकमा विचार गर्दा वैवाहिक समारोहमा यति थान यस प्रकारका फर्निचर प्राप्त गरेकाले सोको मूल्य यति हुने भन्ने कुरा भन्न नसकिने र जिकिर लिएको तथ्यलाई सम्बन्ध प्रमाणबाट समर्थित गराउन नसकेबाट सो रकम प्रतिवादीको आयमा गणना नगर्ने विशेष अदालतको फैसला मिलेकै देखियो ।

७१. पुनरावेदकले रु.९,५००।- अंशबन्डा हुँदा प्राप्त गरेको रकम पनि आयमा गणना गरि पाउन जिकिर लिएको देखिन्छ । आरोपपत्र हेर्दा निज २०३२ सालमा अंश लिई छुट्टि भिन्न भएको र अंशबापत रु.७५०।- मात्र प्राप्त गरेको भन्ने देखिन्छ । यसरी आरोपपत्रमा रु.७५०।- मात्र प्राप्त गरेको भन्ने देखिएको र प्रतिवादीले रु.९,५००।- प्राप्त गरेको भन्ने दाबी गरेको देखिँदा उल्लिखित दाबीमा विरोधाभाससमेत रहेको देखिँदा दाबीबमोजिमको रकम पुनरावेदक प्रतिवादीको आयमा गणना गर्न मिलेन ।

७२. पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले आफूले निजामती सेवामा प्रवेश गर्नुपूर्व पनि कृषि सामग्री संस्थान समेतमा २०२९ सालदेखि काम गरेको र सोबापत रु.२५,०००।- आय प्राप्त गरेको हुँदा सो रकम पनि आयमा गणना गरिनु पर्दछ भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । कृषि सामग्री संस्थान, काठमाडौंको मिति २०५९।९।२ कोपत्र र जिल्ला प्रशासन कार्यालय, सप्तरीको मिति २०५९।८।१९ को पत्रबाट निजले सो संस्थानसमेतमा कामकाज गरेको देखिएको भए तापनि उक्त रकम बैंक मौजदात रहेको नदेखिँदा आयमा समावेश गर्न मिलेन ।

७३. माथि विभिन्न प्रकरणहरूमा विवेचना गरिएबमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादीले जाँच अवधिमा निम्न स्रोतबाट निम्नबमोजिमको रु.८२,६५,७२८।३४ आय आर्जन गरेको देखिन आयो ।

सि.नं.	विवरण	रकम रु.
१	कमिसनबापतको रकम	रु.२३,५०८।-
२.	कर्मचारी सञ्चयकोष सापटी	रु.४७,०००।-
३.	दर्शन खर्चबापतको	रु.७५,०००।-
४.	विदेश भ्रमणको बचत	रु.२,९५,४४०।-
५.	जग्गा बिक्रीको आय	रु.२०,५०,८३३।-
६.	तलब	रु.९,७८,६९२।-
७.	दुर्गम भत्ता/महँगी भत्ता	रु.९०,५००।-
८.	प्रमुख जिल्ला अधिकारी भत्ता	रु.३०,७८४।-
९.	बैठक भत्ताबापत	रु.७६,४२५।-
१०.	सञ्चित घर बिदा/बिरामी बिदा/निर्वाचनमा खटिएको	रु.६०,०००।-
११.	उषा पोखरेलको घरेलु इलम	रु.९,००,०००।-
१२.	बजेट तर्जुमा भत्ता	रु.२९,०००।-

१४६१ - नेपाल सरकार वि. ईश्वरप्रसाद पोखरेलसमेत

१३.	कृषि आय	रु.११,२२,०००।-
१४	घर भाडा	रु. १६,५०,०००।-
१५.	जग्गा बहाल	रु.३,००,०००।-
१६.	टीका टालाबापतको रकम	रु.७५,०००।-
१७.	सापट लिएको रकम	रु.५,००,०००।-
१८.	सुन बिक्रीबाट आय	रु.१,५०,०००।-
१९.	बैंङ्क ब्याज	रु.६,९९,५४६।३४
जम्मा		रु. ८२,६५,७२८।३४

७४. यसरी माथि विभिन्न प्रकरणहरूमा विवेचना गरिएअनुसार प्रतिवादीहरूले जाँच अवधिमा सम्पत्ति जम्मा रु.८२,४०,४०९।१३ मूल्य बराबरको चलअचल सम्पत्ति सङ्ग्रह गरेको पाइन्छ। ऐ. अविधमा प्रतिवादीबाट जम्मा रु.८२,६५,७२८।३४ वैध मौद्रिक आय आर्जन गरेको देखिन आएको छ। यसरी प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेल र प्रतिवादी उषा पोखरेलले वैध आय स्रोतको आयमा अमिल्दो र अस्वाभाविक सम्पत्ति आय आर्जन गरेको हो भन्ने वादी दाबी मिसिल संलग्न प्रमाणहरूको मूल्याङ्कनबाट पुष्टि हुन आएन।

७५. पुनरावेदक नेपाल सरकारले प्रतिवादीले गैरकानूनीरूपमा सम्पत्ति सङ्ग्रह गरेको हुँदा निज र निजका नामको सम्पत्ति जफतको माग गरेकोतर्फ विचार गर्दा गैरकानूनी व्यवहार तबमात्र मान्न सकिन्छ। जतिबेला त्यो प्रमाणहरूको गैरकानूनी हो भन्ने पुष्टि हुन सक्दछ। प्रतिवादीहरूका कतिपय सम्पत्तिलाई मिसिल संलग्न तथ्यहरूबाट स्वयम् वादी पक्षले वैध भनि घोषणासमेत गरेको देखिन्छ।

७६. तर्सथ, माथि विवेचना गरिएका आधार प्रमाणहरूबाट आरोपपत्रमा दाबी लिएको सम्पत्तिको वैधानिक स्रोत बिगोभन्दा बढी रु.२५,३१९।२९ देखिन आइ स्वाभाविक भएको पुष्टि हुन आई वैध आयस्रोतको अनुपातमा प्रतिवादीहरूले अमिल्दो र अस्वाभाविक सम्पत्ति आर्जन गरेको नदेखिँदा पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले दाबीको कसुर गरेको ठहर्याई भएको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६२।३।२ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले सफाइ पाउने ठहर्छ। पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्नु सक्दैन।

७७. पुनरावेदक प्रतिवादी उषा पोखरेल, किरण पोखरेल र प्रविण पोखरेलको पुनरावेदन जिकिर हेर्दा प्रतिवादी उषा पोखरेलको तर्फबाट पेस भएको पुनरावेदन पत्रमा बिगोतर्फ काठमाडौं मालिगाउँ र वीरगन्जमा निर्माण गरेको घर, सो घरमा प्रयोग भएका फर्निचर, विद्युतीय सामग्रीको बिगो बढी कायम गरेको एवम् आरोपपत्रमा उल्लिखित काठमाडौं मालीगाउँको कि.नं.१२६, भक्तपुर बालकोटको कि.नं.८४९ र ८५९ को जग्गा बक्सबाट प्राप्त गरेको हुँदा सोको खरिद मूल्य कायम गर्न मिल्दैन भनि र आयतर्फ घर बहाल कम कायम गरेको, जग्गा बहाल, घरेलु इलमबाट प्राप्त गरेको रु.१,००,०००।- लक्ष्मीकुमार दाहालले पठाएको रु.५०,०००।- सुन बिक्रीबाटको रकम, बैंङ्क ब्याज आयमा गणना नगरेको र टिकाटालाबापतको घटी आय कायम गरेको विशेष अदालतको फैसला नमिलेको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ।

७८. प्रतिवादी किरण पोखरेलले आफ्नो नामको बैंङ्क खाताको रकम जफत गरेको र आफूले काका तेजप्रसाद पोखरेलबाट सापट लिएको मध्ये रु.४,००,०००।- लाई मान्यता नदिएको हदसम्म बदरको माग

गरेको देखिएको साथै प्रतिवादी प्रविण पोखरेलले कि.नं.८०५ को जग्गा आफूले बकस पाएको हुँदा प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको कसुरमा जफत हुन सक्दैन भन्ने जिकिर गरेको देखिन्छ ।

७९. त्यसै गरि प्रतिवादी तेजप्रसाद पोखरेलले आफूले प्रतिवादी किरणप्रसाद पोखरेललाई सापट स्वरूप दिएको रु.५,००,०००।- मध्ये रु.४,००,०००।- लाई मान्यता नदिएको, पुनरावेदक प्रतिवादी उषा पोखरेलको घरमा राखेको टि.भि. हिटर र पङ्खा ईश्वरप्रसाद पोखरेलको भनि ठहर गरेको नमिलेको भन्ने समेतका जिकिर गरेको देखिन्छ ।

८०. पुनरावेदक प्रतिवादी उषा पोखरेलले उल्लिखित व्यहोराले बढी बिगो कायम गरेको, घटी आय गणना गरेको, बैङ्क मौजदात, जग्गाबाट असुलउपर गर्ने र किरण पोखरेल तथा प्रविण पोखरेलले बकसबाट प्राप्त जग्गाको खरिद मूल्य कायम गरेको नमिलेको भन्नेसमेत व्यहोराले शीर्षकगतरूपमा लिएको दाबीको सम्बन्धमा उस्तै विषयवस्तु पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वर पोखरेलले पनि उठाएको र ईश्वरप्रसाद पोखरेलको हकमा विवेचना र विश्लेषण गरि निरूपण भैसकेको देखिँदा थप विवेचना गरि निरूपण गरि रहनु पर्ने देखिएन ।

८१. तेजप्रसाद पोखरेलको पुनरावेदनको सम्बन्धमा विचार गर्दा तेजप्रसाद पोखरेल प्रस्तुत मुद्दाको सरोकारवाला पक्ष भएको देखिँदैन । सुरु विशेष अदालत, काठमाडौंले तेजप्रसाद पोखरेललाई मुलुकी ऐन, अ.बं. १३९ बमोजिम झिकाई बयान गराएको देखिन्छ । मिसिल हेर्दा निज तेजप्रसाद पोखरेललाई प्रतिवादी कायम नगरि विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा ७(ग) बमोजिम साधारण तारेखमा राखेकोसम्म देखिन्छ । तेजप्रसाद पोखरेलको हकमा प्रतिवादी कायम नगरेको अवस्थामा सो विवादको निरूपण हुन सक्दैन । तसर्थ तेजप्रसाद पोखरेलको तर्फबाट पेस भएको पुनरावेदन खारेज हुने ठहर्छ ।

८२. त्यसकारण माथि उल्लेख भए अनुसारका तथ्यहरू एवम् आय व्यय तालिकाहरूबाट प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलको पैतृक सम्पत्ति, निजको वैध आय र सोबाट बढे बढाएको सम्पत्ति, निजसँग वर्तमान रहेको सम्पत्तिभन्दा रु.२५,३९९।२९ पैसा बढी नै देखिएकाले निजको वैध सम्पत्ति र आयको समुचित मूल्याङ्कन नगरि भएको विशेष अदालतको फैसला सम्बन्धमा पुनरावेदक/वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न नसक्ने ठहर्नुको साथै तेजप्रसादलाई प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा प्रतिवादी मान्न नमिल्ने हुँदा निजले गरेको पुनरावेदन खारेज हुने र पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले सफाइ पाउने ठहर भएकाले पुनरावेदक प्रतिवादी उषा पोखरेल, किरण पोखरेलसमेतको सम्पत्ति जफतसमेत नहुने गरि निजहरू समेतले सफाइ पाउने नै ठहर्छ । सो ठहर्नाले विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६२।३।२ को फैसला केही उल्टी हुने ठहर्छ । अरु तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला केही उल्टी भई प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले सफाइ पाउने ठहरी फैसला भएकाले विशेष अदालत, काठमाडौंको तपसिल खण्डको १ नं. देखि ६ नं. सम्मको लगत कायम रहन नसक्ने हुँदा सो लगत कट्टा गर्नु भनि विशेष अदालत, काठमाडौं, सम्बन्धित निकाय र काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु -----१ विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०५९।१।१९ को आदेशले स्वदेशी एवम् विदेशी मुद्रा (रकम) सो अदालतको धरौटी खातामा आम्दानी बाँधिएको देखिँदा सो रकम प्रतिवादीलाई फिर्ता दिनु भनि विशेष अदालतमा लेखी पठाउनु -----२ आरोपपत्रमा उल्लिखित अचल सम्पत्ति, बैङ्क खाताको रकम, सेयर, बचतपत्रसमेत रोक्का रहेको

देखिँदा रोकका कानूनको रीत पुर्याई फुकुवा गरिदिनु भनि सम्बन्धित निकाय वा कार्यालयमा लेखी पठाउनु -----३
पुनरावेदक प्रतिवादी ईश्वरप्रसाद पोखरेलले थुनछेकको क्रममा राखेको जेथा जमानतहरू फुकुवा गरिदिनु भनि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउनु भनि विशेष अदालतमा लेखी पठाउनु -----४
प्रस्तुत फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत वादी नेपाल सरकारलाई दिइ दायरीको लगत कट्टा गरि मिसिल नियमानुसार गरि बुझाइदिनु -५

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.दीपकराज जोशी

इजलास अधिकृत : भीमबहादुर निरौला
इति संवत् २०७२ साल असोज २४ गते रोज १ शुभम् ।

निर्णय नं. १४६२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
आदेश मिति : २०७१।१२।१६।२
०६९-WO-१०५५

मुद्रा : उत्प्रेषण / परमादेश

रिट निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, बज्रयोगिनी गा.वि.स.
वडा नं. ४ बस्ने पुरुषोत्तम श्रेष्ठ
विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय,
काठमाडौंसमेत

- दसी व्यवस्थापनका सम्बन्धमा कानूनमा भएको प्रावधान कार्यान्वयन नगर्दा एकातर्फ सम्बन्धित मालधनीलाई नोक्सान पर्न जाने कुरा अपेक्षित नै हुन्छ भने अर्कोतर्फ वैदेशिक मुद्रा खर्च गरी विदेशबाट आयात गरिने सवारी साधन जस्ता मालवस्तु मुद्राको किनारा हुन लाग्ने लामो समयसम्म त्यत्तिकै थन्क्याएर राख्दा खिया लाग्ने, इन्जिन नै सिज हुने र विभिन्न कारणबाट नोक्सान भई परिणामतः राज्यकै लागि अपुरणीय क्षतिको अवस्था सिर्जना हुन पुग्दछ । यस्तो स्थिति आउन नदिनेतर्फ सम्बन्धित जिम्मेवार निकाय र पदाधिकारी जिम्मेवार हुनै पर्दछ । अन्यथा त्यस्तो हानि नोक्सानीको जिम्मेवारी पनि आफ्नो कर्तव्य प्रति उदासिन रहने सम्बन्धित निकाय वा पदाधिकारी नै हुनु पर्दछ ।

व्यक्तिगत त्रुटिको दायित्व राज्यमाथि थोपरी रहने कुरा न्यायोचितसमेत हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ७)

रिट निवेदकका तर्फबाट :

विपक्षीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण क्षेत्राधिकारअन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यसप्रकार रहेको छ :

रिट निवेदनको व्यहोरा :

जिल्ला काठमाडौं, सुन्टोल गा.वि.स. वडा नं.३(क) कि.नं.३० को क्षेत्रफल १-३-०-० जग्गा विपक्षी सिद्धार्थ बैङ्क लिमिटेड शाखा कार्यालय, कमलादी काठमाडौंको नाममा मिति २०६१।४।११ मा र.नं. ३८१ बाट दृष्टिबन्धक पारित गरी दिई धनी उक्त बैङ्क र ऋणी म निवेदक भई हायर पर्चेज कर्जामा मिति २०६१।४।१४ मा ना.२ ख. ९५६९ नं. को भाडाको आयसर ट्रक म निवेदकले लिएको थिएँ । विपक्षी बैङ्कको नियमित किस्ता रकम समय समयमा नै बुझाई उक्त ट्रक उपयोग गर्दै आएका मिति २०६२।५।२७ मा विपक्षी इलाका वन कार्यालय, कञ्चनपुरले मेरो उक्त ट्रक बरामद गरी मसमेत उपर अवैधरूपमा वन पैदावार चोरी निकासी मुद्दा सप्तरी जिल्ला अदालतमा प्रस्तुत गरी इलाका वन कार्यालय, कञ्चनपुरमा सुरक्षित राखेको थियो ।

सप्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति

२०६३।९।१४ मा म निवेदकले सफाई पाउने र ट्रकसमेत फिर्ता पाउने गरी भएको फैसलाउपर नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत, राजविराजमा पुनरावेदनपत्र प्रस्तुत गरेकामा उक्त अदालतबाट मिति २०६६।२।६ मा सप्तरी जिल्ला अदालतको फैसला नै सदर कायम हुने ठहर भई अन्तिम भएको छ ।

यसरी अन्तिम रहेको फैसलाबमोजिम मेरो धरौटी रकम र उक्त ट्रक फिर्ता पाउन मैले सप्तरी जिल्ला अदालतमा निवेदन गरी सप्तरी जिल्ला अदालतबाट समेत मिति २०६६।१०।१३ मा विपक्षी इलाका वन कार्यालय, कञ्चनपुरमा पत्राचार गर्दा पनि मेरो ट्रक मलाई फिर्ता नदिएको र फिर्ता पाउन भनी गरेको निवेदन दर्ता गर्नसमेत नमानेकाले विपक्षी इलाका वन कार्यालयसमेत उपर पुनरावेदन अदालत, राजविराजमा अदालतको अवहेलना मुद्दा प्रस्तुत गरेको थिएँ । सो मुद्दामा विपक्षी इलाका वन कार्यालय, कञ्चनपुरले मधेश आन्दोलनको क्रममा अज्ञात आन्दोलनकारीहरूले कार्यालयमा प्रवेश गरी कार्यालयमा रहेको फर्निचरलगायतका सरसामान तोडफोड गरी उक्त ट्रकमा आगजनी गरी क्षतिग्रस्त पारिदिएको भनी लिखित जवाफमा उल्लेख गरेको र पुनरावेदन अदालत, राजविराजले मेरो दाबी नपुग्ने भनी गरेको फैसलाउपर मैले पुनरावेदन गरी हाल यसै सम्मानित अदालतमा विचाराधीन अवस्थामा रहेको छ ।

यसरी मेरो ट्रक विपक्षी इलाका वन कार्यालय, कञ्चनपुरको नियन्त्रणमा रहेकै अवस्थामा मिति २०६४।१।१४ मा पूर्णरूपमा आगजनी भई क्षति भएको हुँदा यान्त्रिक कार्यालय, लाहानका प्रमुखको मुल्याङ्कनबमोजिम सो ट्रकको रु.१३,००,०००।-(अक्षरूपी तेह लाख रुपैयाँ) क्षतिपूर्ति दिने भनी सिफारिस गर्दासमेत मेरो निवेदनउपर कुनै कारवाही नै नगरी क्षतिपूर्ति दिइएन । सप्तरी जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत, राजविराजबाट भएको

फैसलाबमोजिम फिर्ता पाउनु पर्ने ट्रकसमेत मलाई फिर्ता नदिएको र उल्टै विपक्षी बैङ्कले उक्त ट्रकको बाँकी किस्ता तिर्न बुझाउन आउनु अन्यथा सुरक्षणमा राखेको धितो लिलाम गरी बैङ्कको लेना असुलउपर गरी लिने भनी ताकेता भई आएको हुँदा विपक्षीहरूबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३)(च), १२(१),(२), १९(१) बमोजिम मलाई प्राप्त मौलिक हक कुण्ठीत भएको छ ।

अतः मुल्याङ्कन समितिको सिफारिसबमोजिम रु.१३,००,०००/- तथा मिति २०६२।५।२७ मा विपक्षी इलाका वन कार्यालय, कञ्चनपुरले नियन्त्रणमा लिई सो समयदेखि उक्त ट्रक मैले प्रयोग गर्न नपाई आर्थिक हानि भएको हुँदा उक्त ट्रक विपक्षी इलाका वन कार्यालय, कञ्चनपुरबाट नियन्त्रणमा लिएदेखि हालसम्मको ब्याज तथा हर्जानालगायत हुने अतिरिक्त दस्तुरसमेत विपक्षी बैङ्कबाट यकिन गर्न लगाई सो रकमसमेत क्षतिपूर्ति स्वरूप म निवेदकलाई भुक्तानी दिनु भनी विपक्षी अर्थ मन्त्रालयसमेतको नाममा उत्प्रेषणयुक्त परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेशसमेत जारी गरिपाउँ । साथै मुद्दाको अन्तिम किनारा नभएसम्म विपक्षी बैङ्कलाई म निवेदकउपर कर्जा तिर्न आउन भनी ताकेता तथा सुरक्षणमा रहेको उल्लिखित जग्गासमेत लिलाम नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१)(१) बमोजिम अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको रिट निवेदन ।

यस अदालतको प्रारम्भिक आदेश :

निवेदकको मागबमोजिम आदेश जारी हुन नपर्ने कारण भए विपक्षीमध्येको सिद्धार्थ बैङ्क शाखा कार्यालय, कमलादीबाहेक अन्य विपक्षीहरूलाई यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी सूचना पठाउनु भन्ने यस अदालतको मिति २०६१।१२।२६ को

आदेश ।

पक्ष विपक्षका तर्फबाट प्रस्तुत भएको लिखित जवाफ :

रिट निवेदनमा यस मन्त्रालय वा यस मन्त्रालय मातहतका कुनै पनि निकाय एवम् कार्यालयहरूको काम कारवाहीबाट आफ्नो मौलिक हकको हनन् भयो भन्ने व्यहोरा कतै नखुलाएको र मन्त्रालयको हकमा कुनै दाबीसमेत नलिएको हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्ने गृह मन्त्रालयको र करिब सोही मिलानको भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयसमेतको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकको ट्रक यस मन्त्रालयको निर्णयानुसार कब्जामा लिइएको र क्षति पनि भएको होइन । तसर्थ यस मन्त्रालयबाट विपक्षीले लिएको जिकिरबमोजिमका कुनै पनि कार्य नभएको हुँदा यस मन्त्रालयसमेतलाई विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट निवेदनको कुनै औचित्यता नभएकाले रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्ने अर्थ मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

निवेदनमा उल्लेख गरिएको दाबी नेपाल सरकारको कार्य विभाजन नियमावलीबमोजिम यस मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रभित्र नपर्ने भन्ने श्रम तथा रोजगार मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

वन ऐन, २०४९ तथा वन नियमावली, २०५१ बमोजिम अवैधरूपमा वन पैदावार चोरी निकासीसम्बन्धी कसुरको सम्बन्धमा सोको विरुद्ध कानूनी कारवाही गर्ने कार्य सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने भएकाले सो सम्बन्धमा भएको काम कारवाहीका सम्बन्धमा सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालय, सप्तरीबाट नै व्यहोरा अवगत हुने र प्रस्तुत विषयका सम्बन्धमा यस मन्त्रालयबाट कुनै काम कारवाही नभएको भन्ने वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदकको ना.२ख ९५६९ नं. को ट्रक

पक्राउ पर्दाको समयदेखि नै यस कार्यालयको मातहतमा रहेको इलाका वन कार्यालय, कञ्चनपुरको कार्यालय परिसरमा रहेको अवस्थामा मधेश आन्दोलनको क्रममा अज्ञात आन्दोलनकारीले ट्रकमा आगजनी गरी ट्रक क्षतिग्रस्त पारिदिएको हुँदा पक्राउ पर्दाको अवस्थामा जुन हालतमा ट्रक थियो सोही हालतमा ट्रक फिर्ता दिन यस कार्यालयले वैधानिक एवम् व्यावहारिक दृष्टिकोणले पनि नसक्ने र हाल जुन हालतमा छ सोही हालतमा ट्रक फिर्ता गर्न कार्यालय तयार रहेको भन्ने जिल्ला वन कार्यालय, सप्तरीको र सोही व्यहोराको इलाका वन कार्यालय कञ्चनपुर, सप्तरीको लिखित जवाफ ।

अदालतको आदेश :

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचिमा चढी यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकलाई रोहवरमा राखी निजको छलफलसमेत सुनी रिट निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा निवेदन मागबमोजिम उत्प्रेषण परमादेशको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, होइन ? भन्ने विषयमा नै निर्णय दिनुपर्ने हुन आएको छ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा आफ्नो नामको जग्गा धितो सुरक्षण राखी विपक्षी बैङ्कबाट हायरपर्वेज कर्जा लिई चलाई आएको ना.२ ख. ९५६९ नं. को ट्रक विपक्षी इलाका वन कार्यालयले बरामद गरी मसमेत उपर अवैध वन पैदावार चोरी निकासी मुद्दा दायर गरेकामा सुरु सप्तरी जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतबाटसमेत सफाई पाउने ठहरी अन्तिम फैसला भएको छ । उक्त फैसलाअनुसार मैले फिर्ता पाउने ट्रक फिर्ता माग्न जाँदा मधेश आन्दोलनका क्रममा आगजनी भएको भनी फिर्ता नदिएको र अर्कोतर्फ बैङ्कले कर्जा नतिरेको भनी धितो सुरक्षण लिलामको सूचना निकालेको हुँदा ट्रकको २०६५ सालमा भएको मूल्याङ्कन रु.१३,००,०००।- तथा सोको हालसम्मको ब्याज दिनु र निवेदकका नाममा

जग्गा लिलाम नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीका नाममा उत्प्रेषण परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने नै निवेदकको मुख्य निवेदन माग दाबी रहेको देखिन्छ ।

३. विपक्षी इलाका र जिल्ला वन कार्यालयसमेतको लिखित जवाफ हेर्दा आगजनी भएको हुँदा उक्त अवैध वन पैदावार चोरी निकासी मुद्दामा बरामद भएको यी निवेदकको ट्रक बरामद हुँदाको अवस्थामा जुन हालतमा थियो सोही हालतमा फिर्ता दिन नसकिने तर आगजनी भएपछि हाल जे जुन अवस्थामा छ फिर्ता दिइने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत जिकिर लिएको पाइयो ।

४. यसमा ट्रकसमेत जफतको दाबी लिई परेको अवैध वन पैदावार चोरी निकासी मुद्दामा निवेदकले सफाई पाउने र ट्रक जफत नहुने गरी सप्तरी जिल्ला अदालतले मिति २०६२।१।४ मा फैसला गरेको र सोलाई पुनरावेदन अदालत, राजविराजबाट समेत सदर हुने ठहरी मिति २०६६।२।६ मा फैसला भएको भन्ने तथ्यमा विवाद देखिएन । यसरी अदालतबाट तह-तह भएको फैसलाबाट रिट निवेदकले सफाई पाई मुद्दा अन्तिम भएको देखिएकाले मुद्दामा बरामद गरिएको ट्रक फिर्ता पाउने नै देखियो ।

५. अब २०६५ सालको मूल्याङ्कन अनुसारको रु.१३,००,०००।- तथा सो समयदेखिको ब्याज पाउनु पर्ने भन्ने निवेदक र मधेश आन्दोलनको क्रममा उक्त बरामद गरी राखिएको ट्रकमा अज्ञात समुदायले आगजनी गरेको कारण साबुद अवस्थामा उक्त ट्रक फिर्ता दिन नसकिने भन्ने विपक्षी वन कार्यालयको लिखित जवाफ रहेको सन्दर्भमा विपक्षीहरूको दायित्वका सम्बन्धमा विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन आएको छ ।

६. वस्तुतः मुद्दा मामिलाको क्रममा राज्यले कुनै नागरिकको सम्पत्ति बरामद गर्दछ र दाबीको रूपमा आफ्नो नियन्त्रणमा राख्दछ भने त्यसको उचित व्यवस्थापन वा सुरक्षण गर्ने दायित्वसमेत नियन्त्रणमा

लिने पक्षकै हुन्छ । मुद्दा मामिलाको क्रममा बरामद गरिएको दसीको सामान व्यवस्थापन र संरक्षण गर्ने सम्बन्धमा जिल्ला अदालत नियमावलीलगायत प्रचलित नेपाल कानूनमा व्यवस्था गरिएको समेत देखिन आउँछ । मुख्यतः जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ९०क मा रोक्का भएका वा दशीमा प्राप्त भएका सामान फिर्ता वा लिलाम गर्ने कार्यविधि निर्दिष्ट गरिएको पाइन्छ । नियम ९०क को उपनियम (१) ले फौजदारी मुद्दामा दसी स्वरूप प्राप्त हुन आएको तर जफतको दाबी नभएको र स्वामित्व सम्बन्धमा विवाद नभएको सामान फिर्ता पाउँ भनी मालधनीले निवेदन गरेमा फिर्ता दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको देखियो । त्यस्तै उपनियम (१) बमोजिम मालधनीलाई फिर्ता हुने मालसामानबाहेक अन्य रोक्का भएका वा दसीमा प्राप्त हुन आएका कुनै मालसामान मुद्दा अन्तिम किनारा नहुँदासम्म त्यसै राख्दा खिया लागि, टुटीफुटी, सडीगली वा अन्य कुनै परिबन्धबाट नोक्सान हुन जाने देखिएमा अवस्थाअनुसार सम्बन्धित प्राविधिकबाट मूल्याङ्कन गराई पञ्चकृते मोल कायम गरी मालधनीले सकार गर्न चाहेमा निजलाई दिनुपर्ने र मालधनी पत्ता नलागेमा वा पञ्चकृते मोलमा सकार नगरेमा त्यस्तो मालसामान बिक्री गरी आएको रकम धरौटी खातामा आम्दानी बाँधी पछि ठहरेबमोजिम गर्नुपर्छ भन्नेसमेत सोही उपनियम (२) मा कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

७. उपरोक्त कानूनी व्यवस्थासमेतको पृष्ठभूमिमा अदालत वा अन्य न्यायिक वा अर्द्धन्यायिक निकायहरूले फौजदारी मुद्दामा बरामद भई आएको दसीको सामान व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ । भैरहेको कानूनको उपेक्षा गरी दसी व्यवस्थापनसम्बन्धी काम कुरामा वेवास्ता गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा उल्लेख गरे जस्तो घटना पर्न जानु स्वभाविक हुन्छ । दसी व्यवस्थापनका सम्बन्धमा कानूनमा भएको प्रावधान कार्यान्वयन नगर्दा एकातर्फ सम्बन्धित मालधनीलाई

नोक्सान पर्न जाने कुरा अपेक्षित नै हुन्छ भने अर्कोतर्फ वैदेशिक मुद्रा खर्च गरी विदेशबाट आयात गरिने सवारी साधन जस्ता मालवस्तु मुद्दाको किनारा हुन लाग्ने लामो समयसम्म त्यतिकै थन्क्याएर राख्दा खिया लाग्ने, इन्जिन नै सिज हुने र विभिन्न कारणबाट नोक्सान भई परिणामतः राज्यकै लागि अपुरणीय क्षतिको अवस्था सिर्जना हुन पुग्दछ । यस्तो स्थिति आउन नदिनेतर्फ सम्बन्धित जिम्मेवार निकाय र पदाधिकारी जिम्मेवार हुनै पर्दछ । अन्यथा त्यस्तो हानी नोक्सानीको जिम्मेवारी पनि आफ्नो कर्तव्यप्रति उदासिन रहने सम्बन्धित निकाय वा पदाधिकारी नै हुनु पर्दछ । व्यक्तिगत त्रुटिको दायित्व राज्यमाथि थोपरी रहने कुरा न्यायोचितसमेत हुन सक्दैन ।

८. प्रस्तुत मुद्दामा अवैध वन पैदावार ओसारपसार गरेको भन्ने मुद्दामा यी रिट निवेदकको ट्रक अनुसन्धानको क्रममा बरामद भएको र विपक्षी इलाका वन कार्यालय, कञ्चनपुरको हातामा राखिएको भन्ने कुरामा विवाद छैन । २०६२ सालदेखि बरामद गरी उक्त ट्रक नियन्त्रणमा राखिएबाट निवेदकले त्यसको उपयोग गर्न पाएको अवस्था देखिँदैन । सिद्धार्थ बैङ्कबाट हायर पर्चेज कर्जामा खरिद गरी चलाउँदै आएको उक्त ट्रक नियन्त्रणमा लिइएबाट ट्रक चलाई प्राप्त हुने आम्दानीले ऋणको साँवा ब्याज तिर्नुपर्ने अवस्थाका रिट निवेदकले सो कार्य गर्न नसकी धितो सुरक्षण नै लिलाम हुने अवस्थामा पुगिसकेको भन्ने देखिन्छ । यसरी एकातर्फ फौजदारी मुद्दामा बरामद गरिएको ट्रक मुद्दामा सफाई पाउँदासमेत फिर्ता नपाउने र अर्कोतर्फ उक्त ट्रक खरिद गर्दा लिएको ऋणको साँवा ब्याजबापत सुरक्षणमा राखेको आफ्नो घर जग्गासमेत लिलाम हुने अवस्थामा पुगनु न्यायको कुनै पनि मूल्य मान्यता र अभ्यास अनुकूल हुन सक्दैन । फौजदारी न्याय प्रणालीमा रहेको त्रुटि वा त्यसको सही ढङ्गबाट कार्यान्वयन नगरिएको परिणामस्वरूप सिर्जित असरको हिस्सेदार निर्दोष नागरिकले लिनुपर्ने स्थिति

नै न्यायको पहुँचको बाधकका रूपमा रहेको देखियो ।

९. त्यसैले फौजदारी मुद्दाको अनुसन्धानको क्रममा नियन्त्रणमा लिइएको निवेदकको ट्रक जे जुन अवस्थामा बरामद गरिएको थियो । सोही अवस्थामा फिर्ता दिनु राज्यको कानूनी दायित्व हो । २०६५ सालमा गरिएको मूल्याङ्कनबाट सो ट्रकको मूल्य रु.१३,००,०००।- पर्ने भन्ने उल्लेख भएको पनि देखिन्छ । निवेदकले २०६५ सालदेखिको ब्याज दिनुपर्ने र धितो सुरक्षण लिलाम रोकिनु पर्ने मागसमेत गरेको देखिए पनि कानूनले स्पष्टरूपमा नतोकेको त्यस्ता विषयमा रिट आदेश जारी हुन नसक्ने हुँदा सुविधा सन्तुलन र समन्यायिक दृष्टिकोणसमेतबाट सरकारी निकायबाटै मूल्याङ्कन गरिएको ट्रकको मूल्यसम्म निवेदकलाई भराउनु प्रस्तुत सन्दर्भमा न्यायोचित हुने देखियो ।

१०. तसर्थ उल्लिखित आधार कारणसमेतको विवेचनाबाट अनुसन्धानका क्रममा बरामद गरी राज्यले नियन्त्रणमा लिएको अवस्थामा आगजनी भएको निवेदकको ट्रकको २०६५ सालमा गरिएको मूल्याङ्कनबमोजिमको रु.१३,००,०००।- रकम निजलाई यथाशीघ्र भुक्तानी दिनु भनी विपक्षी अर्थ मन्त्रालयका नाममा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । सो को जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिनु । साथै आदेशको विद्युतीय अभिलेख अपलोड गरी प्रस्तुत निवेदनको दायरीको लगत कडा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. दीपकराज जोशी

इजलास अधिकृत : अनिलकुमार शर्मा

इति संवत् २०७१ साल चैत १६ गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं.१४६३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
फैसला मिति : २०७१।१२।२४।३
०६८-CI-००८२

मुद्दा : परमादेश

पुनरावेदक/विपक्षी : सिद्धार्थ विकास बैङ्क लि.
बुटवल ११ मिलनचोक रूपन्देही सिद्धार्थ
डेभलपमेण्ट बैङ्क लि. केन्द्रीय कार्यालय,
तीनकुने काठमाडौंको तर्फबाट अखितयारीप्राप्त
महाप्रबन्ध निर्देशक दिपेन्द्र कार्की
विरूद्ध

प्रत्यर्थी/निवेदक : श्री प्यूठान खैरा गाउँ विकास समिति
वडा नं. ८ बस्ने गोपालबहादुर रोका

- मृत्यु भैसकेको व्यक्तिका नाउँको जग्गा रोक्का राख्न पठाउने लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ताले जग्गा कसको नाउँमा छ, उक्त जग्गा सुरक्षण (धितो) स्वरूप ग्रहण गर्न मिल्ने हो वा होइन हकवाला कति छन्, त्यस सम्बन्धमा केही नबुझी हकवालालाई सरोकार नै नराखी जग्गा रोक्का राख्न पठाएकोमा जग्गा रोक्का राखेको थाहा थियो भन्न मिल्दैन, भए त्यसको लिखितरूपमा पुष्टि गर्न सक्नु पर्छ, त्यस्तो भएको छैन । दा.खा. नामसारीका लागि मालपोत कार्यालय गएकोमा रोक्का रहेकाले हुन नसकेको भनी निवेदनमा उल्लेख गरेकै छ, गैरकानूनी तरिकाको

आदेशले रोक्का रहेको जग्गा परमादेशको आदेशद्वारा फुकुवा हुने ।

(प्रकरण नं. ५)

- सम्पत्तिसम्बन्धी हक मौलिक हक हो । यसमा हकवालाले आफ्नो सम्पत्ति हक हस्तान्तरण गर्ने खरिद बिक्री गर्ने, उपभोग गर्ने कुरा व्यक्तिका संविधानले ग्यारेण्टी गरेका अधिकारहरू हुन् । आफ्नो नाममा कहिले जग्गा दाखिल खारेज नामसारी गर्ने भनी निवेदकहरूलाई विपक्षी बैङ्कले सिकाउने भन्ने होइन । सुरक्षण लिँदा कानूनसम्मत तरिकाले कानूनले लिन हुने सम्पत्ति कानूनको रित पुर्याई लिनुपर्ने हो, मनपरी तरिकाले लिन पाउने होइन ।

(प्रकरण नं. ६)

पुनरावेदक/विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता गोपाल दत्त पाण्डेय

प्रत्यर्थी/निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय सुनिलकुमार पोखरेल र पदमप्रसाद वैदिक अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०६७, अड्क ८, नि.नं. ८४३९, पृष्ठ १३६४

सम्बद्ध कानून :

सुरु फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री भीमबहादुर बोहरा

मा.न्या. श्री पवनकुमार शर्मा

फैसला

न्या. गोपाल पराजुली : पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाङको मिति २०६७।१।३० को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदनको रोहमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत

मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ :

निवेदकका बाबु तथा ससुरा यमबहादुर रोकाको २०५६ मा तथा आमा सासु क्वारी देवी रोकाको २०५८।५।३१ मा मृत्यु भै निजका नजिकका हकवाला जेठो छोरा टिकाबहादुर रोका २०४२ मा मृत्यु भै निजकी श्रीमती रिमा रोका, माहिलो गोपाल रोका र कान्छो मीनबहादुर रोकाको २०६७।२।२४ मा मृत्यु भै निजकी श्रीमती मिना रोका भई हामीहरूबिच अंश बन्डा भएको छैन । निवेदकका बाबु तथा ससुराका नाममा रहेको र निजको मृत्यु पछि आमा तथा सासु क्वारीदेवीका नाममा दा.खा. भै आएका प्युठान जिल्ला खैरा गाउँ विकास समिति वडा नं. ७ का कि.नं. १८०, ४९६, ४९८ तथा वडा नं. ८ का कि.नं. १९५, २०१, २०८, २२०, ४९०, ६५४, ७२२ र ४२६ जग्गाहरू आमा तथा सासु क्वारी देवीको मृत्युपछि हामीहरूको नाममा संयुक्त नामसारी गरी पाउनका लागि मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिएकामा मालपोत कार्यालयबाट उक्त जग्गाहरू सिद्धार्थ बैङ्क लि. को मिति २०६४।१।२४ को पत्रको आधारमा रोक्का रहेकाले दा.खा. नामसारी हुन नसक्ने जानकारी दिइयो । हामीहरूले बैङ्कसँग ऋण नलिएको वा सो जग्गाहरू धितो बन्धक नराखेको हुँदा यथार्थ के हो भन्ने सम्बन्धमा बैङ्कमा गई बुझ्दा बैङ्कले यथार्थ विवरण दिन इन्कार गरेको र सो जग्गा रोक्का फुकुवा गरिदिन अनुरोध गर्दा रोक्का फुकुवासमेत नगरी निवेदकको हकको जग्गा अनन्तकालसम्म रोक्का राखेकाले हामीहरूको हकको प्रचलनमा बाधा पुगेको छ । बाबु तथा आमाको जीवनकालमा कुनै बैङ्कबाट ऋण कर्जासमेत नलिएको र निर्विवादरूपमा नापी दर्ता भै लगातार तिरो भरो भोग चलन गरी आएका जग्गा दर्तावाललाई कुनै जानकारीसमेत नगरी अनाधिकृतरूपमा रोक्का राख्ने र फुकुवासमेत नगरिदिने विपक्षीहरूको कार्यबाट हामी निवेदकहरूको नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ३, ६(६), ९ द्वारा प्रदत्त नागरिक अधिकारमा

आघात परेको छ। अतः विपक्षीहरूले अनधिकृतरूपमा गैरकानूनी तरिकाले हाम्रो हकको सम्पत्ति रोक्का राखेको र मुलुकी ऐन, अपुतालीको १, २, जग्गापजनिको २क, मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ बमोजिम गर्नुपर्ने कार्य नगरेकाले विपक्षीहरूलाई सम्मानित अदालतमा झिकाई हामीहरूको स्व. आमा तथा सासु क्वारीदेवी रोकाको नाममा दर्ता रहेका उक्त जग्गा यथाशीघ्र निवेदकलाई फुकुवा दिनु र कानूनबमोजिम निवेदकहरूको निवेदन मागबमोजिम दा.खा. नामसारी गरिदिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गोपालबहादुर रोका र रिमा रोकाको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाङमा परेको संयुक्त रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिम परमादेशको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? आदेश जारी गर्नु नपर्ने कुनै आधार कारण भए सूचना प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र मालपोत कार्यालयको हकमा पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, तुलसीपुरमार्फत र बैङ्कको हकमा प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा म्याद सूचना जारी गरी लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा नाघे पछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाङको आदेश।

विपक्षीको निवेदन मागबमोजिम यस बैङ्कसमेतले विपक्षीको नागरिक अधिकारमा आघात पार्ने गरी कुनै कार्य भएको छैन। बैङ्कले आफ्नो आर्थिक कारोबार गर्ने सिलसिलामा घरजग्गा सम्पत्ति रोक्का राख्न पाउने व्यवस्था रहेको र यस बैङ्कले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ बमोजिम विपक्षीका भाइ देवर मीनबहादुर रोकाले यस बैङ्कबाट रु.७,००,०००।- कर्जा लिई आमा क्वारी देवीको नाउँको जग्गा रोक्का राखी लु.१.ज. १६१७ नं. को जिप खरिद गरेकाले कानूनबमोजिम

नै रोक्का राखिएको हो। सो जग्गा रोक्का रहेको कुरा विपक्षी रिट निवेदकहरूलाई उसै बेला थाहा जानकारी भएकामा सामान्य कानूनबमोजिम आफ्नो उपचारको छुट्टै मार्ग अवलम्बन गर्न सक्नेमा सो नगरी मीनबहादुर मरेपछि कर्जाबाट बच्ने उद्देश्यबाट आफूखुसी रिट निवेदन दायर गरी उपचारको मार्ग अवलम्बन गर्ने अधिकार नहुँदा परमादेशको निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको सिद्धार्थ डेभलपमेण्ट बैङ्क लि. केन्द्रीय कार्यालय, तीनकुने काठमाडौंको तर्फबाट अख्तियारप्राप्त सोही बैङ्कका महाप्रबन्धक दिपेन्द्र कार्कीको लिखित जवाफ।

यस कार्यालयबाट विपक्षीहरूको कुनै पनि हक अधिकारको हनन नगरेको हुँदा यस कार्यालयउपर निवेदन दिनुपर्ने होइन। विपक्षीहरूले माग दाबी लिएका जग्गाहरू यस कार्यालयबाट अनधिकृतरूपमा गैरकानूनी तरिकाले रोक्का राखिएको नभई सिद्धार्थ विकास बैङ्क लि. बुटवलको मिति २०६४।१।२४ मा च.नं. २३९७ को पत्रबाट लेखी आएअनुसार मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ८ (ख)(३) बमोजिम कानूनको रिट पुर्याई रोक्का राखिएको र जुन बैङ्क वा वित्तीय संस्थाले रोक्काका लागि लेखी पठाएको हो सोही निकायले फुकुवाका लागि लेखी पठाएमा स्वतः फुकुवा हुने नै हुँदा विपक्षीको निवेदन माग दाबी खारेज गरी यस कार्यालयउपरको दावीबाट फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मालपोत कार्यालय, प्यूठानको लिखित जवाफ।

दा.खा. नामसारीका लागि मालपोत कार्यालय गएकामा रोक्का रहेकाले हुन नसकेको भनी निवेदनमा उल्लेख गरेबाट गैरकानूनी तरिकाको आदेशले रोक्का रहेको जग्गा फुकुवाका लागि परमादेशको आदेश जारी हुन सक्ने देखिन्छ। सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त ने.का.प. २०६७ मङ्सिर पृ. १३६४ नि.नं. ८४३९ र स.अ. बुलेटिन पूर्णाङ्क १६७ मिति २०५६।३।१ पृ.८ समेतका आधारमा

निवेदन मागबमोजिम निवेदकहरूका स्व. आमा तथा सासु क्वारी देवी रोकाको नाउँ दर्ता विपक्षी श्री सिद्धार्थ विकास बैङ्कको मिति २०६४।१।२४ को आदेशअनुसार मालपोत कार्यालय, प्युठानबाट रोक्का रहेका जग्गा फुकुवा गरी दिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा निवेदन मागबमोजिम परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्छ । रोक्का जग्गा फुकुवा भएपछि दा.खा. नामसारीतर्फ कानूनबमोजिम हुने नै हुँदा त्यस सम्बन्धमा आदेश जारी गरिरहनु परेन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाडको मिति २०६७।१।१३० को अन्तिम आदेश ।

यस बैङ्कले क्वारीदेवीको नाउँमा रहेको जग्गा रोक्का राखेको कुरा विपक्षीहरूलाई उसैबेला थाहा भएकाले उक्त रोक्काउपर पहिले विपक्षीहरूले आफ्नो हक कायम गराउनु पर्ने र तत्पश्चात् मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ३१ बमोजिम सम्बन्धित पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदनको रोहबाट प्रवेश गर्नुपर्नेमा सो नगरी मीनबहादुर मरेपछि कर्जाबाट बच्ने उद्देश्यबाट रिट दायर गरेका हुन् । मालपोत ऐन, २०३४ अनुसार प्रचलित कानूनबमोजिम स्थापित यस बैङ्कले आफ्नो आर्थिक कारोबारको सिलसिलामा कुनै घर जग्गा रोक्का राख्न सक्ने हुँदा सो रोक्का गैर कानूनी भयो वा रोक्का राख्न मिल्दैन वा अनधिकृत रोक्का हो यो यति हक फुकुवा हुनु पर्ने हो भनी परमादेशको मार्गबाट मिल्ने पनि होइन । तसर्थ पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाडबाट भएको अन्तिम आदेश न्याय प्रशासन ऐन, २०४८, मालपोत ऐन, २०३४ तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ८६(१) र प्रमाण ऐन, २०३१ को विपरीत हुँदा बदर उल्टी गरी इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको सिद्धार्थ डेभलपमेण्ट बैङ्क लि. केन्द्रीय कार्यालय, तीनकुने काठमाडौंका तर्फबाट अख्तियारी प्राप्त महाप्रबन्ध निर्देशक दिपेन्द्र कार्कीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा धितो दिने मीनबहादुरको हकमा

समेत विवादित रोक्का जग्गाहरू फुकुवा गरिदिने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत, दाड तुलसीपुरबाट मिति २०६७।१।१३० मा भएको आदेश फरक पर्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं.बमोजिम विपक्षीलाई झिकाई नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतको आदेश ।

नियमबमोजिम मुद्दा पेसी सूचिमा चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक विपक्षीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री गोपाल दत्त पाण्डेयले बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ८६(१) ले रू.दश लाखसम्मको कर्जा लिखत रजिस्ट्रेसन नगरिकनै पनि कर्जा दिन लिन सकिने भएकाले मिनबहादुरलाई कर्जा दिएकामा गाडी जफत गर्न हाल सो गाडी विपक्षीले बेपत्ता बनाएका छन् । बैङ्कले आर्थिक कारोबारको सिलसिलामा कुनै घर जग्गा रोक्का राख्ने व्यवस्था गरेकै हुँदा, उक्त रोक्का गैरकानूनी छ भनी परमादेशको मार्ग अवलम्बन हुनुपर्ने होइन । पुनरावेदन अदालतले अनधिकृतरूपमा परमादेशको आदेश जारी गरेको आदेश त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर हुनुपर्छ भनी आफ्नो बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

त्यसैगरी विपक्षी निवेदकको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री सुनिलकुमार पोखरेल र श्री पदमप्रसाद वैदिकले अनधिकृतरूपमा गैरकानूनी तरिकाले मेरो पक्षको हकको जग्गा रोक्का राखी कानूनविपरीत कार्य गरेकालाई पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुरबाट क्वारीदेवी नाउँ दर्ताको सम्पत्ति विपक्षी सिद्धार्थ बैङ्कको आदेशानुसार मालपोत कार्यालय, प्युठानबाट रोक्का रहेका जग्गा फुकुवा गरिदिनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरेको पुनरावेदन अदालतको अन्तिम आदेश मिलेकै हुँदा सो आदेश सदर हुनुपर्छ भनी आफ्नो बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

पक्ष/विपक्षीतर्फका विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस जिकिर एवम् मिसिल संलग्न तथ्य, प्रमाणसमेतको आधारमा पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाडको

फैसला मनासिब छ वा छैन, पुनरावेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

यसमा निवेदकले भोगचलन गरी आएको जग्गा दर्तावालालाई कुनै जानकारीसमेत नगरी अनधिकृतरूपमा हालसम्म रोक्का राखी विपक्षी बैङ्कले फुकुवा नगरी दिएकाले हाम्री एक सासु तथा आमा क्वारीदेवी नाउँको जग्गा दा.खा. नामसारी गरिदिन विपक्षीको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन व्यहोरा तथा निवेदकका भाइ एवम् देवरले यस बैङ्कबाट रु.७,००,०००।- कर्जा लिई आमा क्वारीदेवीको नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा रोक्का राखी लु.१.ज. १६१७ नं. को जीप खरिद गरेकाले कानूनबमोजिम नै रोक्का राखिएको हो। विपक्षीले सामान्य कानूनको उपचारको मार्ग अवलम्बन गर्न सक्नेमा रिट निवेदन दायर गरेको हुँदा उक्त रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने लिखित जवाफ भएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकको निवेदन मागबमोजिम क्वारीदेवी नाउँको विपक्षी सिद्धार्थ विकास बैङ्कको आदेशानुसार वा मालपोत कार्यालय, प्यूठानबाट रोक्का रहेका जग्गा फुकुवा गरिदिनु भनी विपक्षीको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी हुने ठहरेको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाडको मिति २०६७।११।३० को आदेशउपर विपक्षी पुनरावेदकको यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ आज यस इजलासमा पेस हुन आएको रहेछ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, विपक्षी निवेदकको आमा, सासू, क्वारीदेवीका नाउँमा दर्ता रहेका विभिन्न ९ कित्ता जग्गाहरू निजै क्वारीदेवीका कान्छा छोरा निवेदकहरूका भाइ देवर, मिनबहादुर रोकाले विपक्षी डेभलपमेण्ट बैङ्कबाट रु.७,००,०००।- मूल्य पर्ने हुलास कम्पनी निर्मित लु.११.ज. १६१७ नं.को जीप कर्जास्वरूप लिन मिति २०६४।१।२४ मा सम्झौता गरेको, बैङ्कले आफ्नो नाममा जीप खरिद गरी निज

मीनबहादुर रोकालाई दिएको र मीनबहादुर रोकाले मिति २०५८।५।३१ मा नै मृत्यु भैसकेकी आमा क्वारीदेवी रोका नाउँमा दर्ता रहेका जग्गा देखाएको र विपक्षी बैङ्कले सोही २०६४।१।२४ मा जग्गा रोक्का राख्न मालपोत कार्यालय, प्यूठानलाई लेखेको र मालपोत कार्यालयले पनि सोही मितिमा जग्गा रोक्का राखी पुनरावेदक बैङ्कलाई जानकारी दिएको देखिन्छ।

३. क्वारीदेवीको नाउँमा भएको जग्गा निजको लग्ने यमबहादुरको २०५६ सालमा मृत्यु भएपछि लग्नेको शेषपछि सगोलको पैतृक सम्पत्ति घरको मुख्य व्यक्तिको नाताले निजको नाउँमा दर्ता हुन गएको पाइन्छ।

४. क्वारीदेवीको २०५८ सालमा नै मृत्यु भएपछि निजको नाउँमा दर्ता रहेको सगोलको जग्गा अंशियार हकवालाहरूको मन्जुरी बेगर कर्जा सुरक्षणका लागि लिई रोक्का राख्न लेखि पठाएअनुसार मालपोत कार्यालयले रोक्का राखेको देखियो। त्यसतर्फ विचार गर्दा, ऋणीले ऋण लिनु बैङ्कले ऋण प्रवाह गर्नु सुरक्षाका उपायहरू अपनाउनु प्रक्रियागत कुरा हुन्। तर प्रस्तुत विषयमा मृत्यु भैसकेको व्यक्ति नाउँ दर्ता जग्गा सुरक्षणका लागि ऋण गरेको हकवालाहरूको मन्जुरी लिनुपर्नेमा नलिएको उक्त जग्गाबाट पछि भरि भराउन हुन सक्छ वा सक्तैन भन्ने जस्ता सामान्य विषयको पनि पुनरावेदक बैङ्कले पालना गरेको पाइँदैन।

५. मृत्यु भैसकेको व्यक्ति नाउँको जग्गा रोक्का राख्न पठाउने लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ताले जग्गा कसको नाउँमा छ, उक्त जग्गा सुरक्षण (धितो) स्वरूप ग्रहण गर्न मिल्ने हो वा होइन हकवाला कति छन्, त्यस सम्बन्धमा केही नबुझी हकवालालाई सरोकार नै नराखी जग्गा रोक्का राख्न पठाएकामा जग्गा रोक्का राखेको थाहा थियो भन्न मिल्दैन, भए त्यसको लिखितरूपमा पुष्टि गर्न सक्नु पर्छ, त्यस्तो भएको छैन। दा.खा. नामसारीका लागि मालपोत कार्यालय

गएको रोक्का रहेकाले हुन नसकेको भनी निवेदनमा उल्लेख गरेकै छ, गैरकानूनी तरिकाले आदेश रोक्का रहेको जग्गा परमादेशको आदेशद्वारा फुकुवा हुने नै हुन्छ ।

६. विपक्षी निवेदकहरूको प्रस्तुत निवेदन गर्ने हकद्वारा रहेको स्पष्टरूपमा स्थापित रहेको छ । त्यसमा वैकल्पिक कानूनी उपचारको व्यवस्था भएकोसमेत नदेखिँदा कानूनबमोजिम गठित निकायका विरुद्ध जारी हुने हुँदा परमादेशको आदेश जारी गर्न मिल्दैन भन्ने स्थिति देखिएन । सम्पत्तिसम्बन्धी हक मौलिक हक हो । यसमा हकवालाले आफ्नो सम्पत्ति हक हस्तान्तरण गर्ने खरिद बिक्री गर्ने, उपभोग गर्ने कुरा व्यक्तिका संविधानले ग्यारेण्टी गरेका अधिकारहरू हुन् । आफ्नो नाममा कहिले जग्गा दाखिल खारेज नामसारी गर्ने भनी निवेदकहरूलाई विपक्षी बैङ्कले सिकाउने भन्ने होइन । सुरक्षण लिँदा कानूनसम्मत तरिकाले कानूनले लिन हुने सम्पत्ति कानूनको रित पुर्याई लिनुपर्ने हो, मनपरी तरिकाले लिन पाउने होइन । पुनरावेदक बैङ्कले रु.७,००,०००/- मा खरिद गरेको लु.१ज १६१७ नं.को जीप बैङ्ककै नाममा रहेकाले ऋण डुब्छ भन्ने तर्क पनि विश्वासप्रद देखिँदैन । सोही जीपबाट ऋण उठाउन पाउने अधिकार बैङ्कमा नीहित रहेको देखिन्छ । मीनबहादुरको मृत्यु भएको कुरा सप्रमाण बैङ्कलाई जानकारी गराउनु पर्ने भन्ने तर्क पनि उचित हुँदैन, त्यस्तो भूमिका विपक्षीहरूले निर्वाह गर्नुपर्ने भनी दायित्व थोपर्न मिल्ने आधार पाइँदैन ।

७. यसैसम्बन्धी यसै अदालतबाट भएको पूर्व फैसला राष्ट्रिय बाणिज्य बैङ्क मुख्य शाखा कार्यालय विरुद्ध शोभादेवी राई (ने.का.प., २०६७, अड्क ८, नि.नं. ८४३९, पृष्ठ १३६४) भएको परमादेश मुद्दामा “ऋण प्रवाह गर्दा कसलाई ऋण प्रवाह गर्ने हो, त्यसको असुल गर्ने पूर्वशर्तको रूपमा कुन सम्पत्ति धितो राख्नु पर्ने हो, धितो राख्नु पर्ने हो ? धितो राखिएको

सम्पत्ति पक्का छ छैन भनी हेरी जाँचीमात्र धितोमा राखि रोक्का राख्नु पर्ने विषय नितान्त बैङ्कको काम, कर्तव्य, अधिकार र दायित्वसँग सम्बन्धित विषय भएकाले बैङ्कले प्रवाह गरेको ऋण र सो असुलीसँग असम्बन्धित व्यक्तिले अर्काको हकभोगको जग्गा बिना आधार कारण रोक्का राख्ने कामलाई कानूनसम्मत मान्न नमिल्ने” भनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ ।

८. उक्त सिद्धान्तसमेतको आधारमा निवेदन मागबमोजिम निवेदकहरूको स्वर्गीय आमा तथा सासु क्वारीदेवी रोकाको नाउँ दर्ताको जग्गा पुनरावेदक सिद्धार्थ विकास बैङ्कको मिति २०६४।१।२४ को आदेशानुसार मालपोत कार्यालय, प्यूठानबाट रोक्का रहेका जग्गा फुकुवा गरिदिने गरी गरेको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाडको फैसला अन्यथा हुने देखिएन ।

९. अतः माथि उल्लिखित तथ्य, व्यवस्था एवम् विवेचनासमेतको आधारमा विपक्षी निवेदकको माग दाबीबमोजिम विपक्षीहरूको स्वर्गीय आमा तथा सासु क्वारीदेवी रोकाको नाउँ दर्ताको विपक्षी सिद्धार्थ विकास बैङ्कको मिति २०६४।१।२४ को आदेशानुसार मालपोत कार्यालय, प्यूठानबाट रोक्का रहेका जग्गा फुकुवा गरिदिनु भनी पुनरावेदकहरूका नाउँमा निवेदन मागबमोजिम परमादेशको आदेश जारी हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, तुलसीपुर दाडको मिति २०६७।१।३० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । प्रस्तुत मुद्दाको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. सुशीला कार्की

इजलास अधिकृत : शकुन्तला कार्की

इति संवत् २०७१ साल चैत २४ गते रोज ३ शुभम् ।

निर्णय नं. ९४६४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
आदेश मिति : २०७१।१२।१६।२
०६६-WO-१३०७

विषय :- उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : कैलाली जिल्ला केटा तुलसीपुर गा.वि.स.
वडा नं. ६ घर भई सशस्त्र प्रहरीबल सीमा सुरक्षा
कार्यालय रौतहट दरवन्दी रहेका आई. डी. नं.
१२८२९ का सशस्त्र वरिष्ठ प्रहरी हबल्दार
पदको सेवाबाट अवकाश दिइएका नरेश डगौरा
विरुद्ध

विपक्षी : सशस्त्र प्रहरी बल, प्रधान कार्यालय, हलचोक,
काठमाडौंसमेत

- कुनै पनि कर्मचारी विरुद्ध उसको आचरण
व्यवहार सम्बन्धमा कारवाही गर्दा बढो
सतर्कताका साथ कानून र नियमको पालना
गरी गर्नुपर्ने हुन्छ । किनकी रोजगारीको
अधिकार जीवनको अधिकारसँग
जोडिएको हुन्छ र सम्बन्धित व्यक्तिमात्र
होइन उससँग आश्रित परिवारमाथि पनि
यस्ता कारवाहीले प्रतिकूल प्रभाव पार्न
सक्दछ । यसरी रोजगारीको अधिकारबाट
वञ्चित गर्ने गरी निर्णय गर्दा सम्बन्धित
नियमले स्पष्टरूपले तोकिएको विधि र
प्रक्रियाहरूको पूर्णरूपमा अवलम्बन गरी
गर्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं. ११)

- सशस्त्र प्रहरी बल नेपालमा शान्ति र
सुव्यवस्था कायम गरी जनताको जीउ,
धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्नको लागि
गठन गरिएको राज्यको एउटा संयन्त्र
हो । राज्यको संयन्त्रबाट कुनै कर्मचारीलाई
कानूनविपरीत नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने
गरी निर्णय गरिन्छ भने यस्तो अवस्थामा
राज्यबाट उक्त व्यक्तिको रोजगारीको
अधिकारको उल्लङ्घन भएको मान्नु पर्ने ।
(प्रकरण नं. १४)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय गणेश गिरी
र रामप्रसाद ढुङ्गेल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
कृष्णजीवी घिमिरे

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को
धारा १२(३)(च), धारा १८
- अ.बं. ११० नं.
- सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम
८७(१)(छ), ८४(ख)(१)

आदेश

न्या. सुशीला कार्की : नेपालको अन्तरिम
संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम
यस अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्रको भई दायर हुन
आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम्
आदेश यसप्रकार रहेको छ :

रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त व्यहोरा

म निवेदक विपक्षी सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान
कार्यालय, हलचोक मातहतको कार्यालयमा आजभन्दा
९ वर्षअघि सशस्त्र प्रहरी जवानमा सेवा प्रवेश गरी

मैले गरेको मेहनत र कार्यक्षमताका आधारमा विभिन्न समयमा प्रमोसनसमेत भई पछिल्लो समयमा विपक्षी नं. २ अन्तर्गतको सशस्त्र प्रहरीबल सीमा सुरक्षा कार्यालय रौतहटमा सशस्त्र प्रहरी वरिष्ठ हवलदारमा कार्यरत् रहेकामा बुवा बिमारी हुनु भएकाले १० दिनको घर बिदा स्वीकृत गराई मिति २०६६।१०।१७ मा घर गएको थिएँ । बिदाको समयमा बुवाको रेखदेख गर्दासमेत बुवा ठिक नहुनु भएकाले बुवालाई हस्पिटल भर्ना गरी उपचार गर्दा गर्दै स्वीकृत बिदाभन्दा केही बढी दिन व्यतित हुन गई कार्यालयमा फर्किन ढिला भएको र सोबारेमा मैले टेलिफोनबाट आफू कार्यरत् कार्यालयका कर्मचारी वीरबहादुर चन्दलाई जानकारी गराएको थिएँ तर निजले मैले दिएको जानकारीबारे कार्यालय प्रमुखलाई दिनुभएको रहेनछ । यस्तो अवस्था रहेकामा म मिति २०६६।१०।२९ गते सम्ममा हाजिर हुनु पर्नेमा हाजिर हुन नआइ गयल हाजिर भएको जनाउँदै मउपर कारवाहीको लागि प्रतिवेदन उठाइएको रहेछ । मेरो खोजतलासको लागि मुलुकी ऐन, अ.बं. ११० नं. बमोजिमको म्याद सूचना मेरो घर ठेगानामा पठाइएको भनिएको भए पनि सोबारे मलाई कुनै व्यहोरा थाहा भएन । मेरो केही दिनको अनुपस्थितिमा मउपर कारवाही प्रारम्भ गरि अ.बं. ११० नं. बमोजिम मेरो घर ठेगानामा म्याद सूचना पठाइएको भनिए पनि सो म्याद सूचना मेरो घरमा पुगे नपुगेको बारे आफ्नो निर्णयमा उल्लेख नै नगरि सूचना पठाइएको भनिएको मितिले मलाई सम्बन्धित कार्यालयमा प्रतिवाद गर्न प्राप्त हुन सक्ने हदम्याद बाँकी छँदै मउपर सबै मिसिल तयार गरी मेरो दरबन्दी रहेको कार्यालय सशस्त्र प्रहरीबल सीमा सुरक्षा कार्यालय, रौतहटको च.नं. ३९८ को पत्रसहितको मिसिल मिति २०६६।११।१८ गतेनै विपक्षीमध्ये क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी मुख्यालय बल रुद्र बाहिनी, पथलैया बारामा पठाइएको भन्ने देखिन्छ र सोहीपत्र र मिसिलको आधारमा निर्णयकर्ता अधिकारीको तर्फबाट स्वयम्ले बुझ्नुपर्ने तथा अवलम्बन गर्नुपर्ने प्रक्रियाहरू

समेतको अवलम्बन नगरी केवल कारवाहीका लागि जाहेर भएको ७ दिनभित्र विपक्षीमध्ये क्षेत्रीय प्रहरी बल मुख्यालय रुद्र बाहिनीका सशस्त्र प्रहरी उपरिक्षक भुवनेश्वरप्रसादज्यूबाट मलाई सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० (संशोधनसहित) परिच्छेद १० को नियम ८७ को उपनियम १ बमोजिमको कसुरमा ऐ. नियमावलीको ८४(ख)१ बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त सामान्यतः अयोग्य नठहरिने गरी मलाई आफ्नो सफाइ पेस गर्ने मौकासमेत नदिई एकतर्फिरूपमा मिति २०६६।१०।२९ गते बाटै लागू हुने गरी सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी मिति २०६६।११।२५ मा निर्णय भएको अवस्था छ ।

सुरु निर्णयकर्ताले न मउपर आफूलाई लागेको कसुरमा सफाइ पेस गर्ने मौका प्रदान गर्नुभएको छ न त कुनै प्रतिवादको मौका दिनुभएको छ न त अ.बं.११० नं. बमोजिम तामेल गरिएको भनिएको म्याद अवधि पर्खनु नै भएको छ । कानूनले तोकेको म्याद अर्थात् सूचना पठाई उक्त सूचनाबमोजिम सम्बन्धित व्यक्ति उपस्थित भई सफाइ वा प्रतिवाद गर्न पाउने समय बाँकी छँदै निर्णयकर्ता मातहत निकायबाट पेस भएको मिसिल फाइलका आधारमा सोझै अन्तिम निष्कर्षसहित अवकाश दिने निर्णयमा पुग्नु भएको छ । त्यसमा पनि अवकाश दिनेसम्मको निष्कर्षमा पुग्नु हुने निर्णयकर्ताले एकैचोटी अवकाश दिनुको औचित्यसमेत आफ्नो रायमा खुलाउनु भएको छैन । यसरी निर्णयकर्ता अधिकारीले कानूनको उचित प्रक्रियाको अवलम्बन नै नगरी मनोमानी तथा स्वेच्छाचारी तवरले म निवेदकलाई अवकाश दिने निर्णय गर्नुभएको छ जुन कानून तथा न्यायको दृष्टिकोणमा अत्यन्त त्रुटिपूर्णसमेत रहेको छ ।

अतः म निवेदकलाई आवश्यक कारवाहीको लागि भनी सशस्त्र प्रहरी बल सीमा सुरक्षा कार्यालय, रौतहटको च.नं. ३९८ मिति २०६६।११।१८ को पत्र र सोको आधारमा सेवाबाट हटाउने गरी मध्य क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय रुद्र बाहिनी, पथलैया

बारामा कार्यरत् सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षकज्यूले अधिकार क्षेत्रात्मक त्रुटि गरी गर्नुभएको मिति २०६६।११।२५ को निर्णय पर्चा र सो लाई सदर गरेको सोही बाहिनीका बाहिनी पति सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षकज्यूबाट भएको मिति २०६७।२।२५ को पुनरावेदन निर्णयसमेत उल्लिखित कानूनविपरीत हुनुका साथै सो कार्यबाट म निवेदकको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) को (ड) र (च) धारा १३, १८ र २७ ले प्रदान गरेको मौलिक हकको समेत उल्लङ्घन भएकाले धारा १०७(२) बमोजिम विपक्षीहरूबाट मलाई सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट हटाउने कार्य उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी म निवेदकलाई साबिक कै पदमा पुनर्बहाली गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदनको व्यहोरा ।

यस अदालतको आदेश

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी नहुनु पर्ने हो ? सोको कुनै कारण भए यो सूचना प्राप्त भएको मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा सूचना पठाई दिनु । लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु । साथै पेसीको दिन महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत प्रस्तुत विषयसँग सम्बन्धित सक्कल मिसिल झिकाई पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।३।२२ को आदेश ।

यसमा वीरबहादुर राउत अहिर विरुद्ध गृह मन्त्रालयसमेत (रिट नं. ०६५-WF-००१३) को मुद्दा बृहत् इजलाससमक्ष छलफल भई मिति २०६८।५।८ गते निर्णय सुनाउने तारेख रहेको र प्रस्तुत मुद्दाको विषयसमेत सो मुद्दाको विवादको विषयसँग सम्बन्धित रहेको देखिनाले उक्त मुद्दा निर्णय भएपछि सो फैसलाको प्रतिलिपिसमेत साथै राखी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।५।५ को आदेश ।

लिखित जवाफको सङ्क्षिप्त व्यहोरा

विपक्षी रिट निवेदक सशस्त्र प्रहरी बल सीमा सुरक्षा कार्यालय, रौतहट दरबन्दी भई सोही कार्यालयमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा मिति २०६६।१०।२९ गते हाजिर हुने दिन १० घर बिदा स्वीकृत भै गएकामा बिदा भुक्तानपश्चात् लामो समयसम्म हाजिर हुन नआई गैर हाजिरी रहेको र निजको सम्बन्धित घर ठेगानामा खोज तलास गर्दा गराउँदासमेत कुनै किसिमको सम्पर्कमा नआई लामो समयसम्म कार्यालयमा हाजिर नभई आफ्नो सेवाप्रति उदासिनता देखाई आफूलाई दिइएको जिम्मेवारी र नोकरीप्रति नै अनादर गरेको देखिएकाले निजलाई सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को परिच्छेद १० को नियम ८७ को उपनियम (१) को खण्ड (छ) बमोजिमको कसुरमा ऐ. नियमावली ऐ. परिच्छेदको नियम ८८ को अनुसूचि ६ को देहाय ३(ख) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी ऐ. नियमावली ऐ. परिच्छेदको नियम ८४ (ख) (१) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाई दिइएको हो । विपक्षी रिट निवेदक १० दिनको घर बिदा भुक्तान गरी समयमा नै कार्यालयमा हाजिर हुनु पर्नेमा नभई लामो समयसम्म कोही कसैलाई कुनै किसिमको जानकारी नै नगराई आफूखुसी गैर हाजिर रहेको र निजलाई सुनुवाईको मौकास्वरूप कार्यालयमा हाजिर भइ सफाई पेस गर्ने मौकाको लागि सशस्त्र प्रहरी बलका इकाइहरूमा खोजतलासका लागि सञ्चारपत्र र निजको सम्बन्धित स्थायी घर ठेगानामा खोजतलासको लागि जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कैलालीलाई पत्राचार गर्दासमेत कुनै किसिमको सम्पर्कमा नआई नोकरी प्रति नै बेवास्ता गरी गैर हाजिर रहेको प्रष्ट देखिएको हुँदा सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० बमोजिम प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तलाई अक्षरसः पालन गरी कारवाही भएको हो । यसर्थ विपक्षीको उक्त निर्णयमा कानूनी त्रुटि भएकाले बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिकिर आफैँमा कपोलकपित बनावटी एवम् झुट्टा रहेको छ ।

सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ९३ को खण्ड (ख) अनुसार “भागी पत्ता नलागेको वा अरु कुनै कारणले सम्पर्क स्थापित गर्न असम्भव भएको सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीलाई विभागीय सजाय गर्नुपर्दा विभागीय जाँचबुझ गराउनु नपर्ने” प्रष्ट कानूनी प्रावधान गरेको छ । जसअनुसार कुनै पनि सशस्त्र प्रहरी कर्मचारी सेवारत अवस्थामा आफूखुसी भागी गएमा वा अरु कुनै कारणले सम्पर्क स्थापित गर्न असम्भव भएमा निजलाई सफाइ पेस गर्ने मौकास्वरूप निजको स्थायी वतनमा तिनपुस्तेसमेत खुलाई सम्बन्धित कार्यालयमा समयमा नै खोज तलासको लागि लेखापढी गरी हाजिर हुने मौका दिँदा दिँदै पनि सोको बेवास्ता गर्नेलाई सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ को दफा २१ को खण्ड (ग) अनुसार पर्चा खडा गरी नोकरीबाट हटाइन्छ । यसर्थ विपक्षी रिट निवेदक घर बिदा भुक्तान गरी समयमा नै कार्यालयमा हाजिर हुनुपर्नेमा लामो समयसम्म आफूखुसी गैर हाजिर रहेको हुँदा अन्ततः नोकरीबाट हटाइएको हो । यसर्थ सफाइ पेस गर्ने मौका नै नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत गरेको निर्णय बदर गरिपाउँ भन्ने जिकिर सोही कानूनविपरीत भएकाले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मध्य क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय रुद्र बाहिनी, पथलैयाका सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षक भुवनेश्वर प्रसाद, मध्य क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय रुद्र बाहिनी, पथलैया र आफ्नो हकमा समेत ऐ. कार्यालयका कार्यालय प्रमुख सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षक ऋषभदेव भट्टराई, सशस्त्र प्रहरी बल सीमा सुरक्षा कार्यालय, रौतहटको तर्फबाट सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षक बिरबहादुर श्रेष्ठ, सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयको तर्फबाट सशस्त्र प्रहरी नायब उपरीक्षक नेत्रकुमार खत्रीको एकै मिलानको छुट्टाछुट्टै लिखित जवाफ ।

यस अदालतको ठहर

नियमबमोजिम पेसी सूचिमा चढी निर्णयार्थ

पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री गणेश गिरी र रामप्रसाद ढुङ्गेलले रिट निवेदक आफ्नो पिता बिमारी हुनु भएकाले मिति २०६६।१०।१७ देखि २०६६।१०।२९ सम्म जम्मा १० दिनको घर बिदा आफ्नो कार्यालयबाट स्वीकृत गराई घर जानुभएको हो । बिदाको समयमा आफ्नो पितालाई अस्पतालमा राखी उपचार गराउने क्रममा निको नहुनु भएकाले उपचार गर्दै गर्दा स्वीकृत बिदाभन्दा केही दिन बढी व्यतित हुन गई कार्यालयमा फर्किन ढिला भएको मात्र हो । रिट निवेदकलाई मिति २०६६।१०।२९ गते सम्ममा हाजिर हुनुपर्नेमा हाजिर हुन नआई गयल हाजिर भएको जनाउँदै कारवाहीको लागि प्रतिवेदन उठाइएको खोजतलासको लागि अ.बं. ११० नं. बमोजिमको म्याद सूचना निजको घर ठेगानामा पठाइएको भनिएको भए तापनि सोबारे निजलाई कुनै थाहा जानकारी नभएको अवस्था छ । रिट निवेदकको केही दिनको अनुपस्थितिमा निजउपर कारवाही प्रारम्भ गरी अ.बं. ११० नं. बमोजिम निजको घर ठेगानमा म्याद सूचना पठाइएको भनिए पनि सो म्याद सूचना निवेदकको घरमा पुगे नपुगेको बारे आफ्नो निर्णयमा उल्लेख नै नगरी निवेदकलाई सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ (१)(छ) को कसुरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४ (ख)(१) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त सामान्यतः अयोग्य नठहरिने गरी आफ्नो सफाइ पेस गर्ने मौकासमेत नदिई एकतर्फिरूपमा मिति २०६६।१०।२९ गते बाटै लागू हुने गरी सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी मिति २०६६।११।२५ मा निर्णय गरिएको छ जुन प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत छ । तसर्थ रिट निवेदकलाई सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी मध्य क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय रुद्र बाहिनी, पथलैया बाराका सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षकले गर्नुभएको मिति २०६६।११।२५ को निर्णयपर्चा र सोलाई सदर गरेको ऐ. का बाहिनी पति सशस्त्र

प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६७।२।२५ मा भएको पुनरावेदन निर्णयसमेत कानूनविपरीत भएकाले उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी रिट निवेदकलाई साविककै पदमा पुनर्बहाली गराउन विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालयसमेतको तर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री कृष्णजीवी घिमिरेले विपक्षी रिट निवेदक मिति २०६६।१०।१७ देखि २०६६।१०।२९ गतेसम्म १० दिनको घर बिदा स्वीकृत भै गएकामा बिदा भुक्तानपश्चात् लामो समयसम्म हाजिर हुन नआई गैर हाजिर रहेको र निजको सम्बन्धित घर ठेगानामा खोज तलास गर्दा गराउँदासमेत कुनै किसिमको सम्पर्कमा नआई लामो समयसम्म कार्यालयमा हाजिर नभई आफ्नो सेवाप्रति उदासिनता देखाई आफूलाई दिइएको जिम्मेवारी र नोकरीप्रति नै अनादर गरेको देखिएकाले निजलाई सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ को उपनियम (१) को खण्ड (छ) बमोजिमको कसुरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४ (ख)(१) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाइएको हो । विपक्षी निवेदकलाई सफाइ पेस गर्ने मौकाको लागि सशस्त्र प्रहरी बलका इकाईहरूमा खोजतलासका लागि सञ्चारपत्र र निजको सम्बन्धित स्थायी घर ठेगानामा खोजतलासको लागि जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कैलालीलाई पत्राचार गर्दासमेत कुनै किसिमको सम्पर्कमा नआई नोकरीप्रति नै बेवास्ता गरी गैर हाजिर रहेको हुँदा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तलाई अक्षरसः पालन गरी कारवाही भएको हो । यसर्थ विपक्षी रिट निवेदक घर बिदा भुक्तान गरी समयमा नै कार्यालयमा हाजिर हुनुपर्नेमा लामो समयसम्म आफूखुसी गैर हाजिर रहेको हुँदा अन्ततः नोकरीबाट हटाइएको हो । यसर्थ प्रचलित कानूनबमोजिमका सम्पूर्ण प्रक्रियाहरू

अपनाई विपक्षी रिट निवेदकलाई नोकरीबाट अवकास दिइएको हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रस्तुत रिट निवेदनमा पक्ष विपक्षका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको उपरोक्त तर्कपूर्ण बहस जिकिर मनन् गरी रिट निवेदन फायलसमेतको अध्ययन गरी हेर्दा मुख्यतः देहायका प्रश्नहरूमा केन्द्रीत रही निर्णय दिनुपर्ने देखिन आएको छ :

- (१) रिट निवेदकलाई सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट अवकास दिनुपूर्व सफाइ पेस गर्ने मनासिब मौका प्रदान गरिएको छ छैन ?
- (२) रिट निवेदकलाई सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी श्री मध्य क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय रुद्र बाहिनी पथलैया, बाराका सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६६।११।२५ मा गरेको निर्णयलाई सदर गर्ने गरी ऐ. का सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६७।२।२५ मा गरेको निर्णय कानूनसम्मत छ छैन ?
- (३) विपक्षीको निर्णयबाट निवेदकको रोजगारीको हकको उल्लङ्घन भएको छ छैन ?
- (४) निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन ?

२. यसमा म निवेदक विपक्षी सशस्त्र प्रहरीबल सीमा सुरक्षा कार्यालय, रौतहटमा सशस्त्र प्रहरी वरिष्ठ हवलदारमा कार्यरत् रहेकामा बुवा बिमारी हुनु भएकाले १० दिनको घर बिदा स्वीकृत गराई मिति २०६६।१०।१७ मा घर गएको थिएँ । बिदाको समयमा बुवाको उपचार गर्दा ठिक नहुनु भएकाले थप उपचार गर्दा गर्दै स्वीकृत बिदाभन्दा केही बढी दिन व्यतित हुन गई कार्यालयमा फर्किन ढिला भएकोमा मलाई मिति २०६६।१०।२९ गते सम्ममा हाजिर हुनुपर्नेमा हाजिर हुन नआई गयल हाजिर भएको

कारण जनाउँदै नोकरीबाट बर्खासी गरिएको छ । मेरो केही दिनको अनुपस्थितिमा मउपर कारवाही प्रारम्भ गरी अ.बं. ११० नं.बमोजिम मेरो घर ठेगानमा म्याद सूचना पठाइएको भनिए पनि सो म्याद सूचना मेरो घरमा पुगे नपुगेको बारे आफ्नो निर्णयमा उल्लेख नै नगरि मलाई सम्बन्धित कार्यालयमा प्रतिवाद गर्न प्राप्त हुन सक्ने हदम्याद बाँकी छँदै मलाई सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ (१)(छ) को कसुरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४(ख)(१) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त सामान्यतः अयोग्य नठहरिने गरी आफ्नो सफाइ पेस गर्ने मौकासमेत नदिइ एकतर्फीरूपमा मिति २०६६।१०।२९ गते बाटै लागू हुने गरी सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी मिति २०६६।११।२५ मा निर्णय गरिएको छ । मलाई नोकरीमा हटाउने निर्णय गर्दा आफूलाई लागेको कसुरमा सफाइ पेस गर्ने मौका प्रदान गरिएको छैन र कुनै प्रतिवादको मौका पनि दिइएको छैन । यसरी निर्णयकर्ता अधिकारीले कानूनको उचित प्रक्रियाको अवलम्बन नै नगरी मनोमानी तथा स्वेच्छाचारी तवरले मलाई अवकाश दिने निर्णय गर्नुभएको छ जुन कानून तथा न्यायको दृष्टिकोणमा अत्यन्त त्रुटिपूर्णसमेत रहेको हुँदा सो निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरि मलाई साबिककै पदमा पुनर्बहाली गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत निवेदन दाबी रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी विपक्षी रिट निवेदक सशस्त्र प्रहरी बल सीमा सुरक्षा कार्यालय, रौतहट दरबन्दी भई सोही कार्यालयमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा मिति २०६६।१०।१७ देखि २०६६।१०।२९ सम्म जम्मा १० दिन घर बिदा स्वीकृत भै गएकामा बिदा भुक्तानपश्चात् लामो समयसम्म हाजिर हुन नआई गैर हाजिरी रहेको र निजको सम्बन्धित घर ठेगानामा खोज तलास गर्दा गराउँदासमेत कुनै किसिमको सम्पर्कमा नआई आफ्नो सेवाप्रति उदासिनता देखाई आफूलाई दिइएको

जिम्मेवारी र नोकरीप्रति नै अनादर गरेको देखिएकाले निजलाई सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ (१)(छ) बमोजिमको कसुरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४ (ख)(१) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने गरी गरिएको निर्णय प्रचलित कानून र प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तलाई पूर्णरूपमा पालना गरी गरिएको हुँदा सो निर्णय कानूनसम्मत नै रहेकाले रिट निवेदन खारेज हुनु पर्ने भन्नेसमेत विपक्षीको जिकिर रहेको पाइन्छ ।

३. यस परिप्रेक्ष्यमा रिट निवेदकलाई सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट अवकाश दिनुपूर्व सफाइ पेस गर्ने मनासिब मौका प्रदान गरिएको छ छैन ? भन्ने निर्णय दिनु पर्ने हुन आएको पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदक सशस्त्र प्रहरी बल सीमा सुरक्षा कार्यालय, रौतहटमा सशस्त्र प्रहरी वरिष्ठ हबल्दारको पदमा कार्यरत् रहेको अवस्थामा निजलाई नोकरीबाट हटाउने गरी मध्य क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय रूद्र बाहिनी, पथलैया बाराका सशस्त्र प्रहरी उपरिक्षकले मिति २०६६।११।२५ मा निर्णय भएको र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरि ऐ. का सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६७।१२।२५ मा निर्णय भएको कुरा मिसिल संलग्न प्रमाण कागजबाट देखिन्छ ।

४. उक्त निर्णयमा पुग्दा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तबमोजिम आफूलाई सुनुवाइको मौका नै नदिइएको भन्ने रिट निवेदकको मुख्य दाबी रहेको देखिन्छ । यस सन्दर्भमा विपक्षीहरूको लिखित जवाफ हेर्दा निवेदकलाई कार्यालयमा हाजिर भई सफाइ पेस गर्ने मौकाको लागि सशस्त्र प्रहरी बलका इकाइहरूमा खोजतलासका लागि सशस्त्र प्रहरी बल सीमा सुरक्षा कार्यालय, रौतहटको सि.नं. २९४२ को सञ्चारपत्र र निजको स्थायी घर ठेगानामा खोजतलासको लागि सोही कार्यालयको च.नं. ३९० मिति २०६६।११।१३ गतेको पत्रद्वारा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कैलालीलाई पत्राचार गर्दा कुनै किसिमको सम्पर्कमा नआई

नोकरीप्रति नै बेवास्ता गरी गैर हाजिर रहेकाले सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८४ (ख) (१) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त सामान्यतः अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाइएको हो भन्नेसमेत उल्लेख भएको देखिन्छ ।

५. निवेदकलाई खोज तलास गरी फेला परेमा बाटो म्यादबाहेक २४ घण्टाभित्र यस कार्यालयमा जानकारी गराइदिने र फेला नपरेमा मुलुकी ऐन, अ.बं. ११० नं.बमोजिम निजको घर दैलोमा सूचना टाँस गरी सोको सक्कलै मुचुल्का यस कार्यालयमा पठाई दिने भनी सशस्त्र प्रहरी बल सीमा सुरक्षा कार्यालय, रौतहटले मिति २०६६।११।१३ को पत्रबाट जिल्ला प्रहरी कार्यालय, कैलालीलाई पत्राचार गरिएको सम्म देखिन आउँछ । तर सो पत्रानुसारको कार्य अर्थात् मुलुकी ऐन, अ.बं. ११० नं. बमोजिम म्याद सूचना तामेल भएको भन्ने कुरा विपक्षीको लिखित जवाफबाट खुलेको देखिँदैन । यस सन्दर्भमा निवेदकलाई विपक्षीबाट सम्पर्क गरेको वा निजका नाउँमा विभागीय कारवाहीको सूचना तामेल भएको भनी विश्वस्त हुनु पर्ने अवस्था देखिन आएन । यस्तो अवस्थामा रिट निवेदकलाई सशस्त्र प्रहरी सेवाको नोकरीबाट हटाउने गरी गरेको निर्णयमा प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तबमोजिम स्पष्टिकरणको मौका दिएको देखिन आएन ।

६. अब, रिट निवेदकलाई सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी श्री मध्य क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय रुद्र बाहिनी पथलैया, बाराका सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६६।११।२५ मा गरेको निर्णयलाई सदर गर्ने गरी ऐ. का सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६७।२।२५ मा गरेको निर्णय कानूनसम्मत छ छैन ? भन्ने दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा कारवाहीको निर्णय हेर्दा निजलाई सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ (१)(छ) बमोजिमको कसुर गरेकाले ऐ. नियमावलीको नियम ८४ (ख)(१) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको

निमित्त सामान्यतः अयोग्य नठहरिने गरि मिति २०६६।१०।२९ बाट लागू हुने गरी सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी श्री मध्य क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय रुद्र बाहिनी पथलैया, बाराका सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६६।११।२५ मा निर्णय गरेको र सो निर्णयउपर निवेदकले पुनरावेदन गरेकामा सोउपर अन्तिम निर्णय हुँदा मध्य क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय रुद्र बाहिनी पथलैया, बाराका सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६७।२।२५ मा निर्णय हुँदा सुरु निर्णयलाई नै सदर गरिएको देखिन्छ ।

७. यस परिप्रेक्ष्यमा रिट निवेदकलाई नोकरीबाट हटाइँदा लिइएको सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ (१)(छ) र ऐ. नियमावलीको नियम ८४ (ख)(१) का व्यवस्थालाई अवलोकन गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ ।

८. नियम ८७ को उपनियम (१) मा सेवाबाट हटाउने वा बर्खास्त गर्ने भनी देहायको कुनै अवस्थामा सशस्त्र प्रहरीलाई भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी सेवाबाट हटाउन सकिने भनी उल्लेख भएको र देहाय (छ) मा बिदा स्वीकृत नगराई लगातार पन्ध्र दिनसम्म आफ्नो कार्यालयमा अनुपस्थित रहेमा भनी उल्लेख गरिएको पाइन्छ । त्यसैगरी नियम ८४ (ख) मा विशेष सजाय उल्लेख गरी सोही नियमको (ख)(१) मा भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी सेवाबाट हटाउने भनी उल्लेख भएको पाइन्छ ।

९. प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदक आफू कार्यरत सशस्त्र प्रहरी बल सीमा सुरक्षा कार्यालय, रौतहटबाट मिति २०६६।१०।१७ देखि २०६६।१०।२९ सम्म जम्मा दिन १० को घर बिदा स्वीकृत गराई घर गएको कुरा दुवै पक्षबाट स्वीकार गरेकै देखिन्छ । यसरी घर बिदा स्वीकृत गराई घर गएकामा स्वीकृत बिदा अवधिभर पिताको उपचार नसकिएको कारण समयमा नै कार्यालयमा उपस्थित हुन असमर्थ भएको भन्ने

निवेदकको निवेदन दाबी रहेको देखिन्छ । निवेदकको पिता घोडाघोडी अस्पताल प्रा. लि. सुखड, कैलालीमा उपचारको क्रममा रहेको कुरा सो अस्पतालको मिसिल संलग्न प्रमाणित पत्रबाट देखिएबाट निवेदकको पिता बिमारी भएको र उपचारको क्रममा अस्पतालमा भर्ना भएकै देखिन्छ ।

१०. अर्कोतर्फ निवेदकको बिदा समाप्त भएको आठौं दिनमा नै निजउपर कारवाहीको प्रक्रिया अगाडि बढाई मिति २०६६।११।२५ गते अर्थात् स्वीकृत बिदा समाप्त भएको २४ दिनमा नोकरीबाटै अवकास दिने गरी निर्णय गरेको र सो निर्णयउपर पुनरावेदन परेकामा सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षकले मिति २०६७।२।२५ गते सुरु निर्णय नै सदर गरेको कुरा मिसिल संलग्न कागज प्रमाणबाट देखिन्छ ।

११. कुनै पनि कर्मचारी विरुद्ध उसको आचरण व्यवहार सम्बन्धमा कारवाही गर्दा बढो सतर्कताका साथ कानून र नियमको पालना गरी गर्नुपर्ने हुन्छ । किनकी रोजगारीको अधिकार जीवनको अधिकारसँग जोडिएको हुन्छ र सम्बन्धित व्यक्तिमात्र होइन उससँग आश्रित परिवारमाथि पनि यस्ता कारवाहीले प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्दछ । यसरी रोजगारीको अधिकारबाट वञ्चित गर्ने गरी निर्णय गर्दा सम्बन्धित नियमले स्पष्टरूपले तोकिएको विधि र प्रक्रियाहरूको पूर्णरूपमा अवलम्बन गरी गर्नु पर्ने हुन्छ ।

१२. रिट निवेदकलाई नोकरीबाट हटाउने गरी भएको निर्णयमा निजले सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०६० को नियम ८७ को उपनियम (१)(छ) बमोजिमको कसुर गरेकाले भन्ने उल्लेख गरेको र उक्त नियमको कसुर हेर्दा बिदा स्वीकृत नगराइलगातार पन्ध्र दिनसम्म आफ्नो कार्यालयमा अनुपस्थित रहेमा भन्ने रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदक मिति २०६६।१०।१७ देखि मिति २०६६।१०।२९ सम्म १० दिनको घर बिदा स्वीकृत गराएर गएकै देखिन्छ । यसरी बिदा स्वीकृत गराई घर गएको

अवस्थामा नियम ८७ को उपनियम (१)(छ) बमोजिम बिदा स्वीकृत नगराई लगातार पन्ध्र दिनसम्म आफ्नो कार्यालयमा अनुपस्थित रहेको कसुरमा नियम ८४ (ख)(१) बमोजिम भविष्यमा सरकारी सेवाको निमित्त अयोग्य नठहरिने गरी निवेदकलाई सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी श्री मध्य क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय रुद्र बाहिनी पथलैया, बाराका सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षकबाट मिति २०६६।११।२५ मा भएको निर्णय र यस निर्णयलाई सदर गर्ने गरी ऐ. का सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षकबाट मिति २०६७।२।२५ मा भएको निर्णयलाई कानूनबमोजिमको निर्णय भन्न मिल्ने देखिएन ।

१३. तेस्रो प्रश्नको रूपमा रहेको विपक्षीको निर्णयबाट निवेदकको रोजगारीको हकको उल्लङ्घन भएको छ छैन ? भन्नेतर्फ विवेचना गर्दा रोजगारीको अधिकार भनेको व्यक्तिको मौलिक तथा जीवनको अधिकारसँग प्रत्यक्षरूपमा जोडिएको हक हो जसलाई मानव अधिकारसम्बन्धी धेरै अन्तराष्ट्रिय दस्तावेजहरूले संरक्षण गरेका छन् । Universal Declaration of Human Rights, १९४८ को धारा २३ मा Everyone has the right to work, to free choice of employment, to just and favorable conditions of work and to protection against unemployment भन्ने व्यवस्था गरी प्रत्येक व्यक्तिको काम गर्ने अधिकार तथा बेरोजगारी विरुद्धको अधिकारको प्रत्याभूत गरेको छ । त्यसैगरी International Covenant on Economic, Social and Cultural Right, १९६६ को धारा ६ मा The States Parties to the present Covenant recognize the right to work, which includes the right of everyone to the opportunity to gain his living by work which he freely chooses or accepts, and will take appropriate steps to safeguard

this right. को व्यवस्था गरी रोजगारको अधिकारको प्रत्याभूत गरेको छ । पक्ष राष्ट्र भएको नाताले उक्त व्यवस्थाको पालना गर्नु र गराउनु नेपालको दायित्व नै हुन आउँछ । त्यसैगरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ (३) को (च) मा प्रत्येक नागरिकलाई कुनै पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता हुनेछ भन्ने र धारा १८ मा रोजगारी तथा सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी हकको उल्लेख गरी प्रत्येक नागरिकलाई कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम रोजगारीको हक हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरी रोजगारीको हकलाई मौलिक हकको रूपमा स्थापित गरेको छ ।

१४. सशस्त्र प्रहरी बल नेपालमा शान्ति र सुव्यवस्था कायम गरी जनताको जीउ, धन र स्वतन्त्रताको संरक्षण गर्नको लागि गठन गरिएको राज्यको एउटा संयन्त्र हो । राज्यको संयन्त्रबाट कुनै कर्मचारीलाई कानूनविपरीत नोकरीबाट बर्खास्त गर्ने गरी निर्णय गरिन्छ भने यस्तो अवस्थामा राज्यबाट उक्त व्यक्तिको रोजगारीको अधिकारको उल्लङ्घन भएको मान्नु पर्ने हुन्छ ।

१५. अतएव: प्रस्तुत विषयमा रिट निवेदकलाई सशस्त्र प्रहरी ऐन तथा नियमावलीविपरीत रोजगारीको अधिकारबाट वञ्चित गर्ने गरी गरिएको निर्णयबाट निवेदकको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ (३) को (च) र धारा १८ को मौलिक हक तथा International Covenant on Economic, Social and Cultural Right, १९६६ को धारा ६ को अधिकारको उल्लङ्घन भएको देखिन आयो ।

१६. अब चौथो तथा अन्तिम प्रश्नको रूपमा रहेको निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन ? भन्नेतर्फ विचार गर्दा उपरोक्त तथ्यहरूको विश्लेषण, कानूनी व्यवस्थाको व्याख्या र विवेचनासमेतको आधारमा रिट निवेदक नरेश डगौरालाई सशस्त्र प्रहरी सेवाबाट हटाउने गरी श्री

मध्य क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल मुख्यालय रुद्र बाहिनी पथलैया, बाराका सशस्त्र प्रहरी उपरीक्षकबाट भएको मिति २०६६।११।२५ को निर्णय र सो निर्णयलाई सदर गर्ने गरेको ऐ. का सशस्त्र प्रहरी नायब महानिरीक्षकको मिति २०६७।२।२५ को निर्णय त्रुटिपूर्ण भएकाले निवेदन मागबमोजिम उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ । साथै रिट निवेदकलाई पूर्ववत् सेवामा पुनर्वहाली गर्नु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ । यो आदेशको कार्यान्वयनको लागि यसको एकप्रति विपक्षीहरूलाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत् पठाइ दिइ प्रस्तुत निवेदनको दायरीको लागत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय

इजलास अधिकृत : अर्जुनप्रसाद कोइराला
इति संवत् २०७१ साल चैत १६ गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. १४६५

सर्वोच्च अदालत संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७१।११।६।४
०६८-WO-०५८५

विषय : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : का.जि.का.म.न.पा वडा नं. ३२ बस्ने वर्ष
३६ को अधिवक्ता कमलेश द्विवेदीसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री एवम्
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार
काठमाडौंसमेत

- संरक्षणको दायित्व राज्यको हुन्छ । संरक्षकको दायित्व बोकेको राज्यका निकायहरूले आफ्नो संरक्षकीय अधिकार क्षेत्र दुरुपयोग गरी वर्तमान तथा भावी सन्ततिको लागि आफ्ना पूर्वजहरूद्वारा निर्माण गरिएका ऐतिहासिक स्मारक, दैवस्थल, रमणीय स्थलहरूको अस्तित्व माथि असर पर्ने तथा पर्न सक्ने कुनै पनि काम कारवाही गर्नु गर्न दिनु कानूनी राज्यको अवधारणा विरुद्ध हुन जाने ।
- नेपाल सरकारको हेरचाहमा रहेको वा पूरातत्वसम्बन्धी वा ऐतिहासिक महत्त्वको स्मारकमा कुनै किसिमको बेहिसाब हुन नदिई नेपाल सरकारले सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु पर्ने हुन आउने ।

(प्रकरण नं. २३)

- सम्पदा र सभ्यताको संरक्षण नितान्त आवश्यक हुन जान्छ । सम्पदा सभ्यताको संरक्षणबाट समाज अझ परिस्कृत हुन जान्छ । यसले समाजलाई संयमित एवम् मर्यादित बनाउन मद्दत गर्दछ । एउटा राष्ट्रिय राजनीतिको कालखण्डमा कुनै शासकले गरेको कार्यलाई लामोसमयसम्म सम्झनाका लागि केवल नेपालमा मात्र होइन, विश्वका अन्य देशहरूका शासकहरूको स्मारक वा यस्तै मूर्तिहरू राख्ने चलनसँगै नेपालको सन्दर्भमा पनि राजाहरूको शालिक निर्माण हुनु कुनै नौलो विषय होइन । यसैलाई निरन्तरता दिई सहिदगेट निर्माण भई राजा त्रिभुवन र चार सहिदहरूको शालिक रहेकामा राजाको मात्र शालिक हटाउँदा यसको ऐतिहासिक पक्षलाई समेत मनन नगरी भावावेसमा आई गरेको निर्णय मनासिब एवम् औचित्यपूर्ण नदेखिएकाले सो निर्णय न्यायसङ्गत नदेखिने ।
- तत्कालिन राजा त्रिभुवनको सहिदगेटमा रहेको शालिक नेपालीहरूको साँस्कृतिक सम्पदासमेत भएबाट नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा राखिने सामग्री भनेको राजाहरूले उपयोग गरेको सरसामानहरूको सङ्ग्रहमात्र हो । राजा त्रिभुवनको सहिदगेटमा राखिएको शालिकलाई नारायणहिटीमा राख्ने विषय पृथक भई नेपाली इतिहास बोकेको विषयसमेत भएबाट इतिहास मेटाउने कार्य कहिले कतैबाट हुनु राम्रो होइन । प्रत्येक समय र कालका मूर्ति भवन वा ऐतिहासिक स्मारकहरूले समय सापेक्ष भएका ऐतिहासिक कालखण्डका तथ्यहरूको

अधिपछि गरी त्यसको पुष्टि गर्दछ । उक्त सहिदगेट वस्तुतः वि.सं. २००७ सालको क्रान्ति र त्यसमा तत्कालिन राजा प्रजाको प्रयासबाट भएको क्रान्ति र परिवर्तनको ऐतिहासिक तथ्यलाई उजागर गरेको पाइने ।

(प्रकरण नं. २४)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय रामजी विष्ट र विजयराज शाक्य तथा निवेदक विद्वान् अधिवक्ता कमलेश द्विवेदी

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता सूर्यराज दाहाल

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०५४, अङ्क ६ निर्णय नं. ६३९१ पृ. ३१२

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १७ (३), धारा ३३ (ड)
- प्राचिन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३ को दफा २(क र ख)

आदेश

न्या. सुशीला कार्की : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र धारा १०७ (२) बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकार भित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर आदेश यसप्रकार छ :

प्रत्यर्थी प्रधानमन्त्री एवम् मन्त्रिपरिषद्बाट मिति ०६८।१।१८ मा निर्णय गरी राजधानीको मुटुमा रहेको सहिदगेटमा रहेको राजा त्रिभुवनको शालिक त्यहाँबाट हटाई प्रत्यर्थीमध्येको नारायणहिटी दरबार सङ्ग्राहलयमा राख्ने भन्ने निर्णय भएको व्यहोरा सार्वजनिक हुँदा उक्त काम कारवाहीप्रति आम नेपाली

नागरिकसरह हामी निवेदकको पनि ध्यानाकर्षण भयो । “सहिद” भन्नाले विना स्वार्थ देश, जनता र राष्ट्रको उन्नति विकासको लागि समर्पण भएको र सो उद्देश्य प्राप्तिको लागि जानी बुझी ज्यान बाजी लगाउन पछि नपर्ने महापुरुषलाई मान्ने गरिन्छ । यसै श्रेणीमा राजा त्रिभुवनको स्थान रहेको हुँदा निरङ्कुस जहानिया राणा शासनबाट देशलाई मुक्त गर्न राजा त्रिभुवनबाट खेलिएको भूमिकाको कदर गर्न अन्य सहिदको साथमा तत्कालिन प्रधानमन्त्री विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको सरकारले ०१७ सालमा सहिदगेटको स्थापना गरी सहिदको सम्झना र सम्मान राजा त्रिभुवनको मुर्ति प्रतिष्ठापन गरिएको इतिहासकार र जानिफकारहरूको दाबी छ । फलस्वरूप आजको अन्तरिम स्थिति कायम हुनु पूर्वसम्म र कायम पछि पनि देशी विदेशी सरकार प्रमुख पाहुनाहरूले सो स्थानमा गई सहिदहरू प्रति श्रद्धान्जली अर्पण गर्ने गर्दै आइरहेका थिए । यो स्थलमा राखिएका मूर्तिहरू राष्ट्रका सम्पदा हुन् । इतिहास बोकेको उक्त सहिद स्मारकबाट राजा त्रिभुवनको मूर्तिमात्र त्यहाँबाट हटाई प्रत्यर्थी नारायणहिटी दरबार सङ्ग्राहलयमा राख्नु पर्ने औचित्य र आधारको कतैबाट पुष्टि हुँदैन । अन्तरिमकाल लागू भए यता सरकारले सहिदको उपाधि सम्मान मापदण्ड बिना बाँडिरहेको अवस्था छ । सहिद घोषणाको कुनै मापदण्ड छैन । भएका अमर सहिदको कुनै कदर छैन । वास्तविक सहिद र तिनको परिवारले कुनै सम्मान पाएको स्थिति छैन । उपेक्षित भई बस्न परेको अवस्था छ । वास्तविक सहिदहरू तिनका योगदान र स्मारकहरूको समेत समान संरक्षण हुनु पर्ने आजको आवश्यकता हो ।

Convention For Protection of The World Cultural and Natural Heritage, १९७२ लाई नेपालले अनुमोदन गरिसकेको छ । जस अन्तर्गतसमेत पूर्वजहरूले निर्माण गरेको ऐतिहासिक स्मारकको हैसियत मेट्न मिल्दैन । संरक्षकको दायित्व बोकेको राज्य निकायले आफ्नो संरक्षकिय अधिकारको

दुरुपयोग गरी वर्तमान तथा भावी सन्ततीको लागि आफ्ना पूर्वजहरूबाट निर्माण गरिएका स्मारकका विरुद्ध कुनै काम गर्न दिनु वा नास्ने, मास्ने स्थितिमा परिवर्तन ल्याउन खोज्ने कार्य जो कोहीबाट हुन खोजे पनि कानूनी राज्यकै अवधारणा विरुद्ध हुने हुँदा उक्त प्रत्यर्थी मन्त्रिपरिषद्को सहिदगेट स्मारकबाट राजा त्रिभुवनको शालिकमात्र हटाउने गरी भएको निर्णय आत्मनिष्ठ, स्वेच्छाचारी, वदनियतपूर्ण दुष्टताबाट ग्रस्त हचुवा हुँदा मनासिब कारण आधार बेगरको उक्त निर्णय काम कारवाही झिकी बुझी उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी भएका सहिदको सम्मान कदर गर्न र भावी दिनमा राज्यले घोषित गर्ने सहिदको मापदण्ड तर्जुमा गरी तिनको गरिमा इज्जत बनाई राख्न ठोस कानूनी उपचारको बाटो नहुँदा यो सार्वजनिक सरोकारको मामलामा सम्मानित अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र गुहार्न आएका छौं।

अन्तरिम संविधानको प्रस्तावना हेरिएमा वि.स. २००७ साल पहिलादेखि हालसम्म पटकपटक भएका लोकतन्त्र र शान्तिका पक्षमा भएको ऐतिहासिक संघर्षसमेतको सम्मान गर्ने भनी सम्बोधन गरिएको छ। जसअन्तर्गत राजा त्रिभुवनले राणा शासन विरुद्ध गरेको योगदानलाई लोकतन्त्र प्रजातन्त्रका पक्षमा थिएन भनी विपक्षीहरूले भन्न सक्दैनन्। त्यसैगरी अन्तरिम संविधानको धारा १७ (३) ले नेपालमा बसेका प्रत्येक समुदाय व्यक्तिलाई साँस्कृतिक सभ्यता, सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने हक हुन्छ भनिएको पृष्ठभूमिमा सहिदगेटमा सहिदको श्रेणीमा राखिएको तत्कालिन राजा त्रिभुवनको मूर्ति नेपाली साँस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको द्योतक हो। नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा राखिने सामग्री भनेको त्यहाँ रहेका र राजाहरूले उपयोग गरेको सरसामानहरूको सङ्ग्रह हो। राजा त्रिभुवनको सहिदगेटमा राखिएको मूर्तिलाई नारायणहिटीमा राख्ने विषय पृथक भई नेपाली इतिहास मेटर्ने कुचाल सिवाय अरु केही हुन सक्दैन। इतिहास मेटर मेटिँदैन ऊ

आफै बोल्छ, जुन कुरा प्रत्यर्थीहरूले बुझ्नु पर्ने हो। अतः प्रत्यर्थीहरूको अनधिकृत अधिकारक्षेत्र बाहिरको दूषित सोच, निर्णय, कार्यवाही संविधान संरक्षितसमेत नहुँदा सोलाई रोक लगाई राष्ट्रिय सम्पदाको रूपमा रहेको सहिदगेट र त्यहाँ रहेका सहिदहरूको मूर्तिहरू यथास्थितिमा राख्न र अन्यथा हुन गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन निवेदकहरूलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १७ (३) ले मौलिक हकको रूपमा अधिकार प्रत्यायोजित गरेको हुँदा उल्लिखित दूषित कारण आधारविहिन स्वेच्छाचारी निर्णय झिकीबुझी उत्प्रेषणका आदेशले बदर गरी यस विषयमा प्रतिकूल असर पुग्ने थप कार्य प्रत्यर्थीहरूबाट हुन गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन प्रतिषेधसमेतको जो चाहिने आज्ञा, आदेश जारी गरी रोक लगाई पाउनसमेत सादर निवेदन गर्दछौं।

स.अ. नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम यो रिट निवेदनको सार्थक प्रयोजनका लागि निवेदनको अन्तिम किनारा नलागेसम्म प्रत्यर्थी मन्त्रिपरिषद्को सहिदगेट स्मारकबाट राजा त्रिभुवनको शालिक हटाउने भनिएको निर्णयको कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी आवश्यक उपयुक्त अन्तरिम आदेश प्रत्यर्थीहरूका नाममा जारी गरी पाउन सादर निवेदन गर्दछौं भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदकहरूको निवेदनपत्र।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो। आदेश जारी हुनु नपर्ने भए आधार कारणसमेत राखी बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी यो आदेश र निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी विपक्षीहरूको नाउँमा सूचना म्याद पठाई म्यादभित्र लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु।

यसमा अन्तरिम आदेश जारी हुने कि नहुने भन्नेतर्फ विचार गर्दा, काठमाडौं राजधानीको मुटुमा

अवस्थित सहिदगेटमा रहेको चार सहिदका साथै राजा त्रिभुवनको मूर्ति तत्कालिन मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट २०१७ सालमा स्थापित भएको आज ५१ वर्ष पुगिसकेको देखिन्छ । यस्ता स्मारक, मूर्तिहरूले राष्ट्रको इतिहास र राष्ट्रिय गौरवलाई बढाउने भन्ने निश्चित छ । ती स्मारक र मूर्तिहरूसँग जनताको जनभावना गाँसिएको हुन्छ । त्यस्ता स्मारक स्थानान्तरण गर्दा जनसाधारणको जनभावना नबुझी भएको स्थानबाट अन्यत्र हटाउन मिल्दैन । साथै उक्त सहिदगेटमा अन्तराष्ट्रिय क्षेत्रबाट बेला बखतमा हुने भ्रमणबाट पहिचान रहेको र नेपालले संयुक्त राष्ट्र संघको Convention on Protection of the World Culture & Natural Heritage, १९७२ लाई सन् १९९० मा अनुमोदन गरिसकेको छ जुन हाम्रो सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९ ले मान्यता प्रदान गरेको छ । उक्त महासन्धिको धारा १ मा स्मारक र मूर्तिहरूको संरक्षण गर्नुपर्ने भन्ने प्रावधान भई त्यस्तो प्रावधानलाई नेपालले पनि मान्यता दिएको हुँदा विपक्षीले हटाउन खोजेको राजा त्रिभुवनको मूर्ति हटाउनु पर्ने कारण के हो सोसमेत नखुलाई बिना आधार अन्तराष्ट्रिय महासन्धिविपरीत र संविधानको धारा १७ को (३) बाट जोगाउनु पर्ने सम्पदा र सँस्कृतिको अवधारणाविपरीत एकाएक कार्य गर्न लागेको देखिएको हुँदा यो निवेदनको अन्तिम किनारा नलागेसम्म उक्त राजा त्रिभुवनको शालिक सहिदगेटबाट नहटाउनु भनी यो अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । सोको सूचना विपक्षीहरूलाई दिई नियमानुसार गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।१।२६ गतेको आदेश ।

जहाँसम्म मिति २०६८।१।१८ को मन्त्रिपरिषद्को निर्णय बदर गरिनु पर्नेसम्बन्धी विषय छ, तत्सम्बन्धमा सहिदगेटमा रहेको त्रिभुवनको शालिकलाई सङ्ग्राहलयमा स्थानान्तरण गर्ने विषयको स्थानिय विकास मन्त्रालयको नं. २१।२४-०६८।१।१८ को प्रस्ताव मं.प.बै.सं. ५८।०६८ मिति

२०६८।१।१८ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ११ सहिदगेटमा रहेको स्व. त्रिभुवन शाहको शालिकलाई नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा स्थानान्तरण गर्ने निर्णय भएको हो । विपक्षी निवेदकले प्रस्तुत रिट निवेदनमा सरोकारवाला निकायलाई विपक्षी कायम गर्न नसकेको तथा प्रस्तुत निर्णयमा प्रत्यक्ष यस कार्यालयको संलग्नतासमेत नभएको हुँदा यस कार्यालयका नाममा मागबमोजिमको आदेश जारी हुन नसक्ने भएकाले यस कार्यालयलाई प्रत्यर्थी कायम गरेको हदसम्म रिट निवेदनका साथै मिति २०६८।१।२६ मा जारी अन्तरिम आदेशसमेत खारेजयोग्य हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् सचिवालयको लिखित जवाफ ।

विपक्षी निवेदकसमेतका हक बेहकमा यस मन्त्रालयबाट कुनै कारवाही र निर्णय नभएको अवस्थामा यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाइ रहनु पर्ने होइन । यो मन्त्रालयबाट निजहरूले निवेदनमा उठाएको विषयमा कुनै आदेश / निर्णय गरेको छैन । यस्तो अवस्थामा मन्त्रालय विपक्षी हुनु नपर्ने नम्र निवेदन सम्मानित अदालतसमक्ष गर्दछु भन्नेसमेत व्यहोराको शिक्षा मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

गृह मन्त्रालयको निर्णय एवम् आदेशले शालिक हटाउने निर्णय गरेको नहुँदा अन्तरिम आदेशसहितको प्रस्तुत रिट निवेदन गृह मन्त्रालयको हकमा खारेजभागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको गृह मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

रिट निवेदनमा उल्लेख भएको नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट पूर्व राजा त्रिभुवनको शालिक सहिदगेटबाट हटाउने सम्बन्धमा मिति २०६८।१।१८ को निर्णयसहितको फाइल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत झिकाउनु । निवेदनको प्रकरण २ मा उल्लेख भएको Convention For Protection of The World

Cultural and Natural Heritage, १९७२ को प्रतिलिपि निवेदनसाथ संलग्न नरहेकाले सो कन्भेन्सनलाई नेपालले अनुमोदन गरेको छ छैन भए कहिले गरेको हो सोसमेत खुलाउन लगाई निवेदकबाट सो कन्भेन्सनको प्रतिलिपि दाखल गराउनु ।

प्रधानमन्त्रीको कार्यालयबाट आएको लिखित जवाफमा पूर्वराजा त्रिभुवनको शालिक सहिदगेटबाट हटाई नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा राख्ने विषयको प्रस्ताव स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट प्राप्त भई निर्णय भएको भन्ने उल्लेख भएको देखिँदा सो सम्बन्धमा उक्त स्थानीय विकास मन्त्रालयलाई समेत बुझ्नु पर्ने आवश्यक देखिएकाले उक्त शालिक त्यहाँबाट हटाउने कारण, आवश्यकता र अन्य आधार के थियो सोसमेत खुलाई पठाउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४२ बमोजिम स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत जवाफ लिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।१।२५ गतेको आदेश ।

अदालतको आदेश

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचिमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री रामजी विष्ट र श्री विजयराज शाक्य तथा निवेदक विद्वान् अधिवक्ता श्री कमलेश द्विवेदीले प्रत्यर्थी प्रधानमन्त्री एवम् मन्त्रिपरिषद्बाट मिति ०६।१।१९८ मा निर्णय गरी राजधानीको सहिदगेटमा रहेको राजा त्रिभुवनको शालिक त्यहाँबाट हटाई प्रत्यर्थीमध्येको नारायणहिटी दरबार सङ्ग्राहलयमा राख्ने भन्ने निर्णय भएको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १७ (३) ले नेपालमा बसेका प्रत्येक समुदाय व्यक्तिलाई साँस्कृतिक सभ्यता, सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने हक हुनेछ भन्ने उल्लेख भएकामा सहिदगेटमा सहिदको

श्रेणीमा राखिएको तत्कालिन राजा त्रिभुवनको मूर्ति नेपाली साँस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको परिचयसमेत हो । नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा राखिने सामग्री भनेको राजाहरूले प्रयोग गरेको सरसामानहरूको सङ्ग्रहमात्र हो । राजा त्रिभुवनको सहिदगेटमा राखिएको मूर्तिलाई नारायणहिटीमा राख्ने विषय पृथक भई नेपाली इतिहास मेट्ने कार्यमात्र हुने हुँदा सो सार्ने गरी भएको निर्णय बदर होस् ।

यस साँस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संरक्षणको सम्बन्धमा अन्तराष्ट्रिय कानूनसमेतलाई हेर्दा Convention For Protection of The World Cultural and Natural Heritage १९७२ रहेको छ । यस महासन्धिलाई नेपालले अनुमोदन गरिसकेको छ । यसका आधारमा समेत पूर्वजहरूले निर्माण गरेको ऐतिहासिक स्मारकको हैसियत मेट्न मिल्दैन । संरक्षकको दायित्व बोकेको राज्य निकायले आफ्नो संरक्षकिय अधिकारको दुरुपयोग गरी वर्तमान तथा भावी सन्ततीको लागि आफ्ना पूर्वजहरूबाट निर्माण गरिएका स्मारकका विरुद्ध कुनै काम गर्न दिनु वा नास्ने, मास्ने स्थितिमा परिवर्तन ल्याउन खोज्ने कार्य जो कोहीबाट हुन खोजे पनि कानूनी राज्यकै अवधारणा विरुद्ध हुने हुँदा उक्त प्रत्यर्थी मन्त्रिपरिषद्को सहिदगेट स्मारकबाट राजा त्रिभुवनको शालिकमात्र हटाउने गरी भएको निर्णय आत्मनिष्ठ, स्वेच्छाचारी, वदनियतपूर्ण हुँदा कुनै पनि कारण आधार बेगर भएको निर्णय काम कारवाही उत्प्रेषणको आदेशले बदर होस् भनी प्रस्तुत गर्नुभएको बहस सुनीयो ।

विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री सूर्यराज दाहालले सहिदगेटमा रहेको त्रिभुवनको शालिकलाई सङ्ग्राहलयमा स्थानान्तरण गर्ने विषयको स्थानिय विकास मन्त्रालयको प्रस्ताव मं.प.बै.सं. ५।१०।६८ मिति २०६८।१।१९८ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ११

सहिदगेटमा रहेको स्व. त्रिभुवन शाहको शालिकलाई नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा स्थानान्तरण गर्ने निर्णय भएको हो । सहिदहरूको शालिकमात्र राख्न उपयुक्त हुने भएबाट नेपाल सरकारले सार्ने निर्णय गरेको हुँदा प्रस्तुत निवेदन खारेज होस् भनी प्रस्तुत गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

यसमा मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागजातहरूको अध्ययन एवम् दुवै पक्षका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहससमेत सुनी विचार गर्दा निवेदकको मागबमोजिम आदेश जारी गर्नु पर्ने हो होइन निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो ।

२. अब निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा प्रत्यर्थी प्रधानमन्त्री एवम् मन्त्रिपरिषद्बाट मिति ०६८।९।१८ मा निर्णय गरी का.म.न.पा. वडा नं.११ स्थित सहिदगेटमा रहेको राजा त्रिभुवनको शालिक त्यहाँबाट हटाई प्रत्यर्थीमध्येको नारायणहिटी दरबार सङ्ग्राहलयमा राख्ने भन्ने निर्णय भएको व्यहोरा सार्वजनिक हुँदा उक्त काम कारवाहीप्रति आम नेपाली नागरिकसह हामी निवेदकको पनि ध्यानाकर्षण भयो । प्रत्यर्थीहरूको अनधिकृत अधिकारक्षेत्र बाहिरको दूषित सोच, निर्णय, कार्यवाही संविधान संरक्षितसमेत नहुँदा सोलाई रोक लगाई राष्ट्रिय सम्पदाको रूपमा रहेको सहिदगेट र त्यहाँ रहेका सहिदहरूको मूर्तिहरू यथास्थितिमा राख्न र अन्यथा हुन, गर्न नपाउने गरी रोक लगाउन निवेदकहरूलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १७ (३) ले मौलिक हकको रूपमा अधिकार प्रत्यायोजित गरेको हुँदा उल्लिखित दुषित कारण आधारविहिन स्वेच्छाचारी निर्णय झिकीबुझी उत्प्रेषणका आदेशले बदर गरी यस विषयमा प्रतिकूल असर पुग्ने थप कार्य प्रत्यर्थीहरूबाट हुन, गर्ने नपाउने गरी रोक लगाउन प्रतिषेधसमेतको जो चाहिने आज्ञा, आदेश जारी गरी रोक लगाई पाउँ भन्ने निवेदन माग दाबी रहेकामा मिति २०६८।९।१८ को मन्त्रिपरिषद्को निर्णय बदर गरिनु पर्नेसम्बन्धी

विषयमा सहिदगेटमा रहेको त्रिभुवनको शालिकलाई नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा स्थानान्तरण गर्ने विषयको स्थानिय विकास मन्त्रालयको नं. २१।२४-०६८।९।१८ को प्रस्ताव मं.प.बै.सं. ५८।०६८ मिति २०६८।९।१८ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेस हुँदा काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ११ सहिदगेटमा रहेको स्व. त्रिभुवन शाहको शालिकलाई नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा स्थानान्तरण गर्ने निर्णय भएको हो भन्ने विपक्षीहरूको अलग अलग लिखित जवाफ रहेछ ।

३. यसमा यस अदालतको मिति २०७०।१।२५ गतेको आदेशबाट प्राप्त हुन आएको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट राजा त्रिभुवनको शालिक सहिदगेटबाट हटाउने सम्बन्धमा मिति २०६८।९।१८ मा भएको निर्णय हेर्दा उक्त निर्णयमा हाल काठमाडौं म.न.पा. वडा नं. ११ स्थित सहिदगेटमा रहेको स्वर्गीय त्रिभुवन शाहको शालिकलाई नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा स्थानान्तरण गर्ने भनी नेपाल सरकारबाट निर्णय भएको मिसिल संलग्न प्रमाणित प्रतिलिपिबाट देखिन्छ ।

४. प्रधानमन्त्रीको कार्यालयबाट आएको लिखित जवाफमा पूर्वराजा त्रिभुवनको शालिक सहिदगेटबाट हटाई नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा राख्ने विषयको प्रस्ताव स्थानीय विकास मन्त्रालयबाट प्राप्त भई निर्णय भएको भन्ने उल्लेख भएको देखिँदा सो सम्बन्धमा उक्त स्थानीय विकास मन्त्रालयलाई समेत बुझ्नु पर्ने आवश्यक देखिएकाले उक्त शालिक त्यहाँबाट हटाउने कारण, आवश्यकता र अन्य आधार के थियो सोसमेत खुलाई पठाउन स्थानीय विकास मन्त्रालयलाई जवाफ पठाउनु भनी मिति २०७०।१।२५ गते आदेश भएकामा उक्त शालिक त्यहाँबाट हटाउने कारण, आवश्यकता र अन्य आधारसमेत खुलाई पठाउनसमेत सकेको मिसिल अध्ययनबाट देखिन आएन ।

५. यसमा सहिदगेटमा रहेको शालिक वि.सं. २०१७ सालमा स्थापना भई ऐतिहासिक

धरोहरको रूपमा विगतदेखि संरक्षित रहँदै आएकामा हाल आएर काठमाडौं म.न.पा. वडा नं. ११ स्थित सहिदगेटमा सहिदहरूको मात्र शालिक राख्दा उपयुक्त हुने र सहिदहरूको सम्मान हुने हुँदा सो सहिदगेटमा सहिदहरूको मात्र शालिक राख्ने र हाल त्यहाँ रहेका स्वर्गीय त्रिभुवन शाहको शालिकलाई सङ्ग्राहलयमा स्थानान्तरण गर्ने भनी स्थानिय विकास मन्त्रालयले प्रस्ताव पेस गर्नु पर्नाको कारण उल्लेख गरी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट पूर्वराजा त्रिभुवन शाहको शालिक नारायणहिटीमा स्थानान्तरण गर्ने निर्णय गरेको देखिन्छ। केवल चार सहिदहरूको शालिकमात्र सहिदगेटमा राख्दा सम्मान बढ्ने भन्ने विषय त्यत्ति सान्दर्भिक नदेखिएको एवम् प्रस्तुत विषय नेपालीहरूको जनभावनासँग जोडिएको साँस्कृतिक सम्पदाकोसमेत विषयलाई हलुका ढङ्गबाट उठान गरी नेपालको ऐतिहासिक पक्षलाई अबमूल्यन हुने किसिमबाट ब्याख्या गरी गरिएको निर्णय अपरिपक्वरूपमा लिन सकिन्छ। चाहे पुँजीवाद वा साम्यवादी राज्य व्यवस्था भएका देशहरूले आफ्नो पुराना साँस्कृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्दै विकासको गति लिइरहेको परिप्रेक्ष्यमा ऐतिहासिक मूल्य मान्यता राख्ने इतिहासका विषयलाई भावी पुस्तासमेतले देख्न, जान्न, बुझ्न एवम् हेर्न पाउने गरी जगेर्ना गर्नु पर्नेमा सो को पुरातात्विक एवम् ऐतिहासिक विषयलाई नजर अन्दाज गरी गरिएको निर्णय आफैँमा पूर्वाग्रही देखिन्छ।

६. यस सम्बन्धमा भएको अन्तराष्ट्रिय महासन्धिलाई हेर्दा Convention For Protection of The World Cultural and Natural Heritage, १९७२ को प्रस्तावनामा भनिएको छ ...Considering that parts of the cultural or natural heritage are of outstanding interest and therefore need to be preserved as part of the world heritage of mankind as a whole,

७. Considering that, in view of the

magnitude and gravity of the new dangers threatening them, it is incumbent on the international community as a whole to participate in the protection of the cultural and natural heritage of outstanding universal value, by the granting of collective assistance which, although not taking the place of action by the State concerned, will serve as an efficient complement there to,

८. Considering that it is essential for this purpose to adopt new provisions in the form of a convention establishing an effective system of collective protection of the cultural and natural heritage of outstanding universal value, organized on a permanent basis and in accordance with modern scientific methods,

९. यस महासन्धिको Article १ मा For the purposes of this Convention, the following shall be considered as "cultural heritage":

१०. monuments: architectural works, works of monumental sculpture and painting, elements or structures of an archaeological nature, inscriptions, cave dwellings and combinations of features, which are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;

११. groups of buildings: groups of separate or connected buildings which, because of their architecture, their homogeneity or their place in the landscape, are of outstanding universal value from the point of view of history, art or science;

१२. sites: works of man or the combined works of nature and man, and areas including archaeological sites which are of outstanding universal value from the historical, aesthetic, ethnological or anthropological point of view.

१३. यस महासन्धिको Article २ मा भनिएको छ For the purposes of this Convention, the following shall be considered as "natural heritage":

१४. natural features consisting of physical and biological formations or groups of such formations, which are of outstanding universal value from the aesthetic or scientific point of view;

१५. geological and physiographical formations and precisely delineated areas which constitute the habitat of threatened species of animals and plants of outstanding universal value from the point of view of science or conservation;

१६. natural sites or precisely delineated natural areas of outstanding universal value from the point of view of science, conservation or natural beauty.

१७. यस महासन्धिको Article ३ मा भनिएको छ It is for each State Party to this Convention to identify and delineate the different properties situated on its territory mentioned in Articles १ and २ above.

१८. यस महासन्धिको Cultural and Natural Heritage संरक्षणको सम्बन्धमा Article ४ भनिएको छ- Each State Party to this Convention recognizes that

the duty of ensuring the identification, protection, conservation, presentation and transmission to future generations of the cultural and natural heritage referred to in Articles 1 and 2 and situated on its territory, belongs primarily to that State. It will do all it can to this end, to the utmost of its own resources and, where appropriate, with any international assistance and co-operation, in particular, financial, artistic, scientific and technical, which it may be able to obtain.

१९. त्यसैगरी Article ५ मा To ensure that effective and active measures are taken for the protection, conservation and presentation of the cultural and natural heritage situated on its territory, each State Party to this Convention shall endeavor, in so far as possible, and as appropriate for each country:

1. to adopt a general policy which aims to give the cultural and natural heritage a function in the life of the community and to integrate the protection of that heritage into comprehensive planning programmes;
2. to set up within its territories, where such services do not exist, one or more services for the protection, conservation and presentation of the cultural and natural heritage with an appropriate staff and possessing the means to discharge their functions;

3. to develop scientific and technical studies and research and to work out such operating methods as will make the State capable of counteracting the dangers that threaten its cultural or natural heritage;
4. to take the appropriate legal, scientific, technical, administrative and financial measures necessary for the identification, protection, conservation, presentation and rehabilitation of this heritage; and
5. to foster the establishment or development of national or regional centres for training in the protection, conservation and presentation of the cultural and natural heritage and to encourage scientific research in this field.

२०. यस महासन्धिलाई नेपालले सन् १९९० मा अनुमोदन गरिसकेको हुँदा प्रस्तुत महासन्धि सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९ बमोजिम नेपालको लागि बाध्यकारी हुने हुँदा सोसमेतको आधारमा विशेष पुरातात्विक महत्त्वका ऐतिहासिक वस्तु एवम् स्थानहरूको संरक्षण र सम्बर्धनमा राज्यको विशेष दायित्व र जिम्मेवारी रहेको देखिन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३३ ड मा “राज्य पक्ष भएको अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने राज्यको दायित्व हुने” उल्लेख भएको हुँदा Convention For Protection of The World Cultural and Natural Heritage, १९७२ को कार्यान्वयनसमेतको जिम्मेवारी नेपाल सरकारको

रहेकामा विवाद देखिँदैन ।

२१. यस अदालतबाट ऐतिहासिक सम्पदा वा स्मारकको संरक्षणको सम्बन्धमा विभिन्न सिद्धान्त प्रतिपादन भएका छन् । निवेदक जनहित संरक्षण मञ्चका तर्फबाट अधिकार प्राप्त गरी आफ्ना हकमा समेत अधिवक्ता प्रकाशमणि शर्मा विरुद्ध श्री ५ को सरकार, मन्त्रिपरिषद् सचिवालयसमेत भएको उत्प्रेषण प्रतिषेधको निवेदनमा “धार्मिक साँस्कृतिक ऐतिहासिक मान्यताको विषयका साथै वातावरण संरक्षण भन्ने विषयवस्तुको प्रश्नहरू आवश्यक संवेदनशील, मानवीय र राष्ट्रिय वा अन्तराष्ट्रिय महत्त्वको विषय देखिन आउँछ, अन्तराष्ट्रिय स्तरमा साँस्कृतिक सम्पदासम्बन्धी महासन्धि (Convention for The Protection of The World Cultural and Natural Heritage १९७२) को अनुमोदन नेपालले गरिसकेको स्थितिबाट नेपालको प्रतिबद्धता जाहेर हुन आउँछ । यस्ता विषयको महत्त्व अन्तराष्ट्रियस्तरसम्म बढेको मान्नु पर्दछ । माथिको प्रकरणहरूमा उल्लेख गरिएअनुसार काठमाडौँ उपत्यकालाई योजनाबद्धरूपबाट विकसित गर्दै लैजाने श्री ५ को सरकारको सोचाई अनुरूप पहिले देखि नै कार्यको थालनी भएको भए पनि काठमाडौँ उपत्यकाको निमित्त भौतिक विकास परियोजना २०२६ सालमा र त्यसपछि २०३३ सालमा आएको काठमाडौँ उपत्यका नगर विकाश योजना आदिबाट पहिलेका मितिहरूमा गरिएका धार्मिक साँस्कृतिक वा ऐतिहासिक विषयसँग आवद्ध रहेको राष्ट्रिय नीतिको अनुगमन हुन नसकी फेरी फेरी त्यस विषयमा पटकपटक निर्णय हुँदै जाने गरेको आभास हुन्छ तथा नेपाल कानूनद्वारा प्रत्याभूत प्रावधान अनुरूप गरिनु पर्ने कार्यप्रति सम्बन्धित निकायले देखाइएका नैराश्यता अवश्यमेव स्वस्थ्यकर हुन भनि मान्न सकिने स्थिति हुँदैन । यस अदालतबाट योगी नरहरी नाथ विरुद्ध श्री ५ को सरकार शिक्षा, संस्कृति तथा समाज कल्याण मन्त्रालयसमेत भएको निवेदनबाट स्थापित हुन आएको सिद्धान्तको उपेक्षा

गर्नसकिने पनि नहुँदा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा साँस्कृतिक सम्पदासम्बन्धी महासन्धि (Convention for The Protection of The World Cultural and Natural Heritage, १९७२) मा नेपालको प्रतिबद्धता र सम्बन्धित निकायहरूबाट नेपाल कानूनबमोजिम प्रत्याभूत अधिकारअनुरूप कार्य भएका छन छैनन् भन्ने अनुगमन गर्दै धार्मिक, साँस्कृतिक र ऐतिहासिक महत्त्वको विषय राष्ट्रिय स्तरबाट नीति निर्माण गरि सबै क्षेत्रमा एकरूपता कायम राख्नेतर्फ श्री ५ को सरकारले ठोस एवम् प्रभावकारी कदम चाल्नु पर्ने आवश्यकता भएकाले तदनुरूपको काम कारवाही गर्नु भनी तत्कालीन नेपाल सरकार मन्त्रपरिषद् सचिवालयको नाममा निर्देशनात्मक आदेश (ने.का.प. २०५४, अङ्क ६ निर्णय नं. ६३९१ पृ. ३१२) जारी भएकोसमेत देखिएकोछ।

२२. Architectural Heritage सम्बन्धमा मच्छेन्द्रलाल वि. स्वास्थ्य मन्त्रालयसमेत भएको संवत् २०५४ सालको रिट नं. ३३१० मा जुन भवनको डिजाइन विशिष्ट खासप्रकारको मौलिक वा चिनिने खालको छ। त्यस्तो डिजाइनको मौलिकता हराउने वा लोप हुने गरी कुनै परिवर्तन गरी दिँदा वास्तुविद्, उसका पक्षधर वास्तुविद्लाई र सीपयुक्त स्थापत्यकलाको अनुपम नमूनालाई राष्ट्रिय सम्पदाको रूपमा गर्व गर्ने सर्वसाधारण जो सुकैलाई पनि खिन्न लाग्नु स्वभाविक हुने (फैसला मिति २०५७।३।९) भनी architectural heritage को संरक्षण सम्बन्धमा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ।

२३. संरक्षणको दायित्व राज्यको हुन्छ। संरक्षकको दायित्व बोकेको राज्यका निकायहरूले आफ्नो संरक्षकीय अधिकार क्षेत्र दुरुपयोग गरी वर्तमान तथा भावी सन्ततिको लागि आफ्ना पूर्वजहरूद्वारा निर्माण गरिएका ऐतिहासिक स्मारक, दैवस्थल, रमणीय स्थलहरूको अस्तित्वमाथि असर पर्ने तथा पर्न सक्ने कुनै पनि काम कारवाही गर्नु गर्न दिनु कानूनी राज्यको

अवधारणा विरुद्ध हुन जान्छ। नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १७ (३) मा नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि, साँस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्ने हक हुने भनी प्रत्याभूत संस्कृतिसम्बन्धी हकको विपरीत उक्त कार्य भएको देखिएको छ। ऐतिहासिक स्मारक समाजको पहिचान एवम् सभ्यताको परिचायकसमेत हो। यसै तथ्यलाई मध्यनजर राखी प्राचिन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३ को दफा २(क) र (ख) मा प्राचिन स्मारक र पूरातात्विक वस्तुको परिभाषा गरिएको छ। उक्त परिभाषा भित्र यो शालिकसमेत पर्ने देखिन्छ। यसबाट उक्त ऐनको दफा ९ बमोजिम नेपाल सरकारको हेरचाहमा रहेको वा पूरातत्वसम्बन्धी वा ऐतिहासिक महत्त्वको स्मारकमा कुनै किसिमको बेहिसाब हुन नदिई नेपाल सरकारले सम्पदाको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नु पर्ने हुन्छ।

२४. यी सम्पदा र सभ्यताको संरक्षण नितान्त आवश्यक हुन जान्छ। सम्पदा सभ्यताको संरक्षणबाट समाज अझ परिस्कृत हुन जान्छ। यसले समाजलाई संयमित एवम् मर्यादित बनाउन मद्दत गर्दछ। एउटा राष्ट्रिय राजनीतिको कालखण्डमा कुनै शासकले गरेको कार्यलाई लामोसमयसम्म सम्झनाका लागि केबल नेपालमा मात्र होइन, विश्वका अन्य देशहरूका शासकहरूको स्मारक वा यस्तै मूर्तिहरू राख्ने चलनसँगै नेपालको सन्दर्भमा पनि राजाहरूको शालिक निर्माण हुनु कुनै नौलो विषय होइन। यसैलाई निरन्तरता दिई सहिदगेट निर्माण भई राजा त्रिभुवन र चार सहिदहरूको शालिक रहेकामा राजाको मात्र शालिक हटाउँदा यसको ऐतिहासिक पक्षलाई समेत मनन नगरी भावावेसमा आई गरेको निर्णय मनासिब एवम् औचित्यपूर्ण नदेखिएकाले सो निर्णय न्यायसम्मत देखिएन। तत्कालिन राजा त्रिभुवनको सहिदगेटमा रहेको शालिक नेपालीहरूको साँस्कृतिक सम्पदासमेत भएबाट नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा राखिने सामग्री

भनेको राजाहरूले उपयोग गरेको सरसामानहरूको सङ्ग्रहमात्र हो । राजा त्रिभुवनको सहिदगेटमा राखिएको शालिकलाई नारायणहिटीमा राख्ने विषय पृथक भई नेपाली इतिहास बोकेको विषयसमेत भएबाट इतिहास मेटाउने कार्य कहिँ कतैबाट हुनु राम्रो होइन । प्रत्येक समय र कालका मूर्ति भवन वा ऐतिहासिक स्मारकहरूले समय सापेक्ष भएका ऐतिहासिक कालखण्डका तथ्यहरूको अधिपछि गरी त्यसको पुष्टि गर्दछ । उक्त सहिदगेट वस्तुतः वि.स. २००७ सालको क्रान्ति र त्यसमा तत्कालिन राजा प्रजाको प्रयासबाट भएको क्रान्ति र परिवर्तनको ऐतिहासिक तथ्यलाई उजागर गर्दछ ।

२५. नेपालले संयुक्त राष्ट्र संघको Convention on Protection of the World Culture & Natural Heritage, १९७२ लाई सन् १९९० मा अनुमोदन गरिसकेको छ । नेपालको सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९ ले यसलाई कानूनसरह पालना गर्नुपर्ने अनिवार्य हुन आउँछ । उक्त महासन्धिको धारा १ मा स्मारक र मूर्तिहरूको संरक्षण गर्नु पर्ने भन्ने प्रावधान भई त्यस्तो प्रावधानलाई नेपालले पनि मान्यता दिएको हुँदा विपक्षीले हटाउन खोजेको राजा त्रिभुवनको शालिक हटाउनु पर्ने कारण के हो सोसमेत प्रष्ट नखुलाई विनाआधार अन्तराष्ट्रिय महासन्धिविपरीत र संविधानको धारा १७ को (३) बाट जोगाउनु पर्ने सम्पदा र सँस्कृतिको अवधारणाविपरीत कार्य गर्न लागेको देखिएको छ ।

२६. अतः उल्लिखित कारणहरू र आधारहरू एवम् ऐतिहासिक सम्पदाको संरक्षणको सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतबाट सरकारले पुरातात्विक महत्त्वका ऐतिहासिक वस्तु एवम् स्थानहरूको संरक्षण र सम्बर्धनमा जोड दिनुपर्नेमा सोको विपरीत गई सरकारले स्थानान्तरणको कार्य गर्नु अन्तराष्ट्रिय सन्धि एवम् नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १७ (३) को विपरीत हुन जाने देखिन

आयो । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १७ (३) तथा Convention for The Protection of The World Cultural and Natural Heritage, १९७२ बमोजिम प्राचिन स्मारकहरूको संरक्षण गर्नु नेपाल सरकारको दायित्व एवम् कर्तव्यसमेत भएकाले काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं ११ स्थित सहिदगेटमा रहेको स्वर्गीय राजा त्रिभुवन शाहको शालिकलाई नारायणहिटी सङ्ग्राहलयमा स्थानान्तरण गर्ने भनी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६८।१।१८ गतेको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत दिई मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत : गेहेन्द्रराज पन्त

इति संवत् २०७१ साल फागुन ६ गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं. १४६६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति: २०७२।३।२३।१४
०६८-WO-०५१५

विषय : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : बारा जिल्ला, पिपरा गा.वि.स. वडा नं. २
घर भई जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काभ्रेअन्तर्गत
चेप्राडवेशी प्रहरी चौकीमा दरबन्दी रही जिल्ला
प्रहरी कार्यालय, तेहथुममा प्रहरी जवान पदमा
काजमा रहेका बखत सेवाबाट हटाइएको शंकर
पण्डित

विरुद्ध

विपक्षी : प्रहरी प्रधान कार्यालय, नक्साल,
काठमाडौंसमेत

- कुनै पनि क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्तिलाई आफ्नो पेसासँग सम्बन्धित अनुशासन र आचरणको जानकारी हुनु र तिनको पालना गर्नु सामान्य समझको कुरा हो। २४ घण्टा नागरिकको जिउ ज्यानको सुरक्षा र समाजको शान्ति सुरक्षामा खटिनु पर्ने प्रहरी सेवा जस्तो संवेदनशील क्षेत्रमा कार्यरत प्रहरी कर्मचारीले त आफ्नो कर्तव्य प्रति अझ संवेदनशील रहनुपर्दछ। तर प्रस्तुत मुद्दाका यी रिट निवेदकले आफ्नो कर्तव्य र अनुशासन भुली लामो समयसम्म कार्यालयको सम्पर्कमा नआएको कारण निजलाई सेवाबाट हटाउने निर्णय गरेकामा

त्यस्तो निर्णय गर्ने अधिकारीले सफाइ पेस गर्ने मौका दिएन भनी जिकिर लिने व्यक्तिले आफ्नो लापरवाही र आफ्नो गल्ती पनि हेर्नु पर्ने हुन्छ। अधिकारको खोजी गर्नेले आफ्नो कर्तव्य बिर्सन नमिल्ने।

(प्रकरण नं.७)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता हरिप्रसाद उप्रेती

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता रेवतीराज त्रिपाठी

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०६८, मङ्सिर, निर्णय नं. ८६६३, पृष्ठ १२७६

सम्बद्ध कानून :

- प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८ (झ), ८४, ८९ (२)
- प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८४

आदेश

न्या. सुशीला कार्की : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७ (२) बमोजिम परेको प्रस्तुत रिट निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ :

मिति २०५०।८।१६ मा प्रहरी जवान पदमा स्थायी नियुक्ति पाई तोकिएको जिम्मेवारी इमानदारी एवम् कर्तव्यनिष्ठपूर्वक पूरा गर्दै आएको म रिट निवेदक जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काभ्रेपलाञ्चोकअन्तर्गत प्रहरी चौकी चेप्राडवेशीमा कार्यरत रहेको अवस्थामा मेरो परिवार एवम् बालबच्चा काठमाडौंको जोरपाटीमा डेरा गरी बस्दै आएका थिए। यसै बिच प्रहरी चौकी चेप्राडवेशीबाट मलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय, तेहथुममा काज खटाइएकाले सो स्थानमा गई काम काज गरी रहेकामा छोरा बिरामी भएको भन्ने

खबर आएकाले मैले सोही कुरा दर्साई Chain of Command अन्तर्गत रही बिदा माग गरेकामा कुनै सुनवाई नभएकाले अञ्चल प्रहरी कार्यालय, कोशी, धरानबाट १० दिन घर बिदा स्वीकृत गराई मिति २०६७।२।१६ गते छोराको उपचारको लागि काठमाडौं आएको थिएँ। छोरालाई महाराजगञ्जस्थित Subhekta Clinic मा जचाउँदा निमोनिया भएकाले डाक्टरको प्रत्यक्ष निगरानीमा राखी उपचार गराउनुपर्छ भनी डाक्टरले सल्लाह दिएको हुँदा सोहीअनुसार उपचार गराइरहेको अवस्थामा आफू पनि बिरामी परेकाले सबै व्यहोरा उल्लेख गरी बिदा स्वीकृतिको लागि सम्बन्धित मजकुर कार्यालयमा निवेदन पठाई प्रहरी अस्पतालमा उपचार गर्न सिफारिस पाउँ भनी प्रहरी प्रधान कार्यालयमा निवेदनसमेत दिएको थिएँ। प्रहरी प्रधान कार्यालयले अहिले आफ्नै तरिकाले उपचार गर्दै गर भनी आश्वासन दिएबमोजिम मैले पनि सोही Clinic मा चेक जाँच गराउँदा जण्डिस लागेकाले ३/४ महिनासम्म उपचारमा सरिक रही आराम गर्न डाक्टरले सल्लाह दिएको हुँदा सोही कुरा प्रहरी प्रधान कार्यालय प्रशासन शाखामा जानकारी गराएकोमा सो शाखाको क्र.सं. ५४३३ मिति २०६७।५।२३ को सञ्चार आदेशले मलाई जिल्ला प्रहरी कार्यालय, तेहथुमबाट सशस्त्र प्रहरी गण नं. १ नक्सालमा काज खटाइएको हुँदा रमाना लिन जिल्ला प्रहरी कार्यालय, तेहथुममा जाँदा सो कार्यालयले रमाना नदिएको र काज खटिएको स्थान स.प्र. गण नं. १ नक्सालमा हाजिर हुन जाँदा रमाना बिना हाजिर गराउन इन्कार गरियो।

यसरी आफू उपचारकै क्रममा रहेको बेला हजुरआमा बिरामी भएको भन्ने खबर प्राप्त भएकाले वहाँलाई भारतको मोतिहारी भन्ने ठाउँमा लगी उपचार गराउँदा ३/४ महिना लागे तापनि निको नभै मिति २०६७।१।१२ मा निजको मृत्यु भएकाले रित परम्परा अनुसार काज किरिया सम्पन्न गर्न केही दिन लाग्ने भएको र त्यसै बखत मिति २०६७।१।१२ को गोरखापत्रमा

प्रहरी जवान शंकर पण्डित मिति २०६७।२।२६ देखि गैरहाजिर रहेकाले स्पष्टीकरणसहित हाजिर हुन आउनु भनी सूचना प्रकाशित भएको छ भन्ने कुरा साथीहरूबाट थाहा पाई काम सकेपछि बाटोको म्यादबाहेक तोकिएको म्यादको अन्तिम दिन हाजिर हुन जाँदा अघिल्लो दिन नै अर्थात् मिति २०६७।१।१९ कै दिन नोकरीबाट हटाइसकिएको भनी हाजिर गराउन इन्कार गरियो र निर्णयको नक्कल माग्दा तत्कालै नदिई “नोकरीबाट हटाइएको” भन्ने बारेको अञ्चल प्रहरी कार्यालय, कोशी धरानको मिति २०६७।१।१९ को पत्र र निर्णयपर्चासमेत मिति २०६७।१।२० मा हुलाकमार्फत पछि प्राप्त भएकाले म्यादभित्रै पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी, विराटनगरमा पुनरावेदन गरेकामा सुरुको निर्णय नै सदर गर्ने गरी मिति २०६८।५।१८ मा पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी विराटनगरबाट निर्णय भएकाले विपक्षीहरूको उक्त काम कारवाही र निर्णयबाट संविधान एवम् प्रहरी ऐन, नियमावलीद्वारा प्रदत्त म निवेदकको संवैधानिक एवम् कानूनी हकको हनन हुन गएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन लिई उपस्थित छु।

अतः म निवेदकलाई सेवाबाट हटाउने गरी भएको अञ्चल प्रहरी कार्यालय, कोशी धरानको मिति २०६७।१।१९ को निर्णयलाई सदर गरेको पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी विराटनगरको मिति २०६८।५।१८ को निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त एवम् सम्मानित अदालतबाट वीरबहादुर राउत अहिरको मुद्दामा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत भई त्रुटिपूर्ण भएकाले उक्त निर्णयहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकलाई साबिक पदमा नै काम काज गर्न दिनु र सेवाबाट हटाएको मितिदेखि पुनर्बहाली हुने बिचको अवधिसम्मको तलब भत्ता दिनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशलयायत अन्य जो चाहिने उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुन नपर्ने भए १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पठाउनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाउनु साथै विषयवस्तुको गाम्भीर्यतालाई हेरी प्रस्तुत रिटलाई अग्राधिकार दिइएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।१।१९ को आदेश ।

रिट निवेदकलाई यस कार्यालयबाट मिति २०६७।२।१६ गतेदेखि लागू हुने गरी १० दिन घरबिदा स्वीकृत गरी छाडिएको र निज मिति २०६७।२।२६ गते कार्यालयमा हाजिर हुनु पर्नेमा हाजिर हुन नआएपछि हाजिर हुन आउनुहोला भनी निजको वतनमा मुलुकी ऐन, अ.बं. ११० नं. बमोजिम रिट पूर्वकको सूचना टाँस गरी जानकारी गराउँदासमेत हाजिर हुन नआएकाले हाजिर हुन आउनुहोला भनी मिति २०६७।१।१२ को गोरखापत्रमा सूचना प्रकाशित गरिएको थियो । सो प्रकाशित सूचनामा समेत हाजिर हुन नआई कुनै प्रकारको जानकारीसमेत नपठाई लामो समयसम्म दिन २६७ गैरहाजिर रहेका रिट निवेदकको अभिलेख हेर्दा जिल्ला प्रहरी कार्यालय, काठमाडौंको मिति २०६१।४।२८ को पत्रले नोकरीबाट बरखास्त गरी प्रहरी प्रधान कार्यालय प्रशासन शाखाको मिति २०६५।६।२७ को पत्रले पुनर्बहाली भै प्रहरी चौकी चेप्राङ्बेसी काभ्रे दरबन्दी कायम भएको देखिन्छ । प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ९३ को २(ख) र नियम ८४ को देहाय (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाइएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने अञ्चल प्रहरी कार्यालय, कोशी धरान र ऐ. कार्यालयका प्रहरी उपरीक्षकको संयुक्त लिखित जवाफ ।

विपक्षी रिट निवेदक जिल्ला प्रहरी कार्यालय काभ्रे मातहतको प्रहरी चौकी चेप्राङ्वेशी दरबन्दी भई यस कार्यालयमा कार्यरत् रहेकामा मिति २०६७।२।१५ गते यस कार्यालयलाई कुनै जानकारी नगराई आफूखुसी लाइन ब्यारेक छाडी

हराएको र निजलाई यस कार्यालयको एरिया इलाकामा खोजतलास गरी बुझ्ने कार्य भै रहेकै अवस्थामा, छोरा बिरामी भएको हुँदा घरबिदामा जान पाउँ भनी निवेदन दिएकाले मिति २०६७।२।१६ गतेबाट लागू हुने गरी दिन १० घरबिदामा गएको र हाजिर भएपश्चात् तहाँ कार्यालयमा फिर्ता पठाइने भन्ने मजकुर अञ्चल प्रहरी कार्यालय कोशीको प्रहरी सञ्चार यस कार्यालयमा प्राप्त हुन आएकोमा निज प्रहरी जवान प्रहरी सङ्गठनको chain of command मा नरही सिधै मजकुर अञ्चल प्रहरी कार्यालय, कोशीबाट बिदा स्वीकृत गराई बिदा भुक्तानपछि पनि कार्यालयमा हाजिर हुन नआई २६७ दिन गैरहाजिर भएको हुँदा प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८ को देहाय (झ) अनुसारको कसुरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४ को देहाय (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी मिति २०६७।२।२६ गतेदेखि लागू हुने गरी नोकरीबाट हटाउने भनी अञ्चल प्रहरी कार्यालय, कोशीबाट मिति २०६७।१।१९ मा निर्णय भएको हुँदा निजको अभिलेख किताबमा आवश्यक व्यहोरा जनाइदिनहुन भन्ने मजकुर अञ्चल प्रहरी कार्यालय, कोशीको मिति २०६७।१।१९ गतेको बोधार्थ पत्रसाथ निर्णयपत्र यस कार्यालयमा प्राप्त हुन आएको हुँदा सोहीअनुसारको अभिलेख राखिएको हो ।

जिल्ला प्रहरी कार्यालय, तेह्रथुमबाट मिति २०६७।२।१७ गते बाट लागू हुने गरी दिन १० घर बिदामा आएकोमा हाल मेरो घाँटी दुख्ने र टन्सिल भई ज्वरोसमेत आएको हुँदा उपचारार्थ नेपाल प्रहरी अस्पताल जानपाउँ भनी त्यस कार्यालयका प्र.ज. शङ्कर पण्डितले प्रतिवेदन पेस गरेको हुँदा निज प्र.ज. लाई तहाँबाट बिदा छाडिएको हो होइन ? खुलाई पठाउने भन्ने प्रहरी प्रधान कार्यालयको मिति २०६७।२।२८ को प्रहरी सञ्चार यस कार्यालयमा प्राप्त भएकोमा निज प्र.ज. यस कार्यालयमा कुनै किसिमको समस्या नदर्साई आफूखुसी लाइन ब्यारेक छाडी सिधै

अञ्चल प्रहरी कार्यालय, कोशीबाट दिन १० घरबिदा स्वीकृत गराई बिदामा बसेको र मिति २०६७।२।२५ गते हाजिर हुनु पर्नेमा हालसम्म पनि हाजिर हुन नआएकाले निजलाई यस कार्यालयमा हाजिर हुन पठाइदिने व्यवस्था हुन अनुरोध भनी यस कार्यालयको सञ्चारद्वारा प्रहरी प्रधान कार्यालयलाई जानकारी गराइएको हो । साथै निज प्रहरी जवानलाई अर्को आदेश नभएसम्मको लागि सशस्त्र प्रहरी गण नं.१, नक्सालमा काज खटाइएको हुँदा खटाइएको स्थानमा रवाना गरी पठाउन हुन अनुरोध भन्ने प्रहरी प्रधान कार्यालय कर्मचारी प्रशासन शाखाको क्रम सङ्ख्या ५४३३ को सञ्चार प्राप्त हुन आएको भए पनि निज यस कार्यालयमा सम्पर्क राख्न नआएको कारण निजलाई रवाना गर्ने कार्य हुन नसकेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको जिल्ला प्रहरी कार्यालय, तेह्रथुमको लिखित जवाफ ।

आफूखुसी लामो समयसम्म कार्यालयमा गैरहाजिर रही आफ्नो काम, कर्तव्य र जिम्मेवारीबाट बिमुख हुने अनुशासनहीन प्रहरी कर्मचारीलाई सेवामा राखी रहन मनासिब नभई निजको गल्ती कसुरको मात्राअनुसार नोकरीबाट हटाउने गरी भएको निर्णयलाई सदर गरेको पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, विराटनगरको पुनरावेदन निर्णय प्रहरी ऐन तथा नियमावलीले निर्दिष्ट गरेको प्रावधानबमोजिम नै भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी प्रधान कार्यालयको लिखित जवाफ ।

प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८ (झ) को कसुरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४ को (छ) बमोजिम नोकरीबाट हटाउने भनी अञ्चल प्रहरी कार्यालय, कोशीबाट मिति २०६७।१।२९ मा निर्णय भएउपर निवेदकले चित्त नबुझाई यस कार्यालयमा पेस गरेको पुनरावेदनमा कारवाही हुँदा निजको छोराको उपचार गराउने क्रममा आफू र हजुरआमा समेत बिरामी भएको भनी जिकिर लिए तापनि उपचारमा

संलग्न प्रेसक्रिप्सनसहित बिदाको प्रतिवेदन नबढाई बिना जानकारी लामो समयसम्म गैरहाजिर रही निजको जिकिर निराधार देखिएकाले अञ्चल प्रहरी कार्यालय, कोशीले नोकरीबाट हटाउने गरी गरेको निर्णय कानूनसम्मत देखिएकाले सोही निर्णयलाई सदर गर्ने गरी यस कार्यालयबाट मिति २०६८।५।१८ मा निर्णय भएको हो । बिदा नलिई जानाजान लामो समयसम्म गैरहाजिर रहने प्रहरी कर्मचारीलाई सफाइको मौका दिइरहन नपर्ने भनी प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ को नियम २ क मा व्यवस्था भएको र निवेदक २६२ दिनसम्म गैरहाजिर रहँदासम्म पनि सम्बन्धित कार्यालयमा सम्पर्क राख्न नआएकाले निजले सफाइ पेस गर्ने मौका नपाएको भनी लिएको जिकिर निराधार हुँदा झुठ्ठा व्यहोरा बनाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी विराटनगरका प्रहरी नायब महानिरीक्षकको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचिमा चढी पेस भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेतीले यी रिट निवेदकलाई बाटाको म्यादबाहेक ७ दिनभित्र हाजिर हुन आउनु भनी मिति २०६७।१।१२ मा सूचना प्रकाशित भएअनुसार निज म्यादभित्रै हाजिर हुन गएकामा अधिल्लो दिन नै अर्थात् १९ गते नै सेवाबाट बर्खास्त गरिएको अवस्था छ । रिट निवेदकले प्रहरी ऐन, नियमअन्तर्गतको कसुर गरी वा नैतिक पतन देखिने फौजदारी कसुरमा अदालतबाट कैद सजाय पाएको भन्नेसमेत नहुँदा निजलाई सेवाबाट बर्खास्त गर्नुपूर्व सफाइ पेस गर्ने मौका दिनु पर्ने हुन्छ । तर यी रिट निवेदकलाई सफाइ पेस गर्ने मौका नदिइएको र सो मौका दिनु नपर्ने अवस्था भए सोको पर्चा खडा गर्नु पर्नेमा सो गरिएको अवस्था पनि छैन । तसर्थ रिट निवेदकलाई सेवाबाट हटाउने गरी भएको निर्णय यसै अदालतबाट वीरबहादुर राउत अहिरको मुद्दामा

प्रतिपादन भएको सिद्धान्तसमेतको विपरीत भएकाले निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री रेवतीराज त्रिपाठीले निवेदक २०६७।२।१६ मा १० दिनको बिदा स्वीकृत गराई हिँडेकामा लामो समयसम्म सम्पर्कमा नरहेको हुँदा कार्यालयमा हाजिर हुन आउनु भनी निजको वतनमा म्याद तामेल भएकामा सो तामेल भएको म्यादभित्र हाजिर नभएकाले हाजिर हुन आउनु भनी गोरखापत्रमा सार्वजनिक सूचनासमेत प्रकाशित गरिएको छ। सो सूचनाको म्यादमा समेत रिट निवेदकले कार्यालयमा सम्पर्क नराखेको र गैरहाजिर रही सम्पर्क नै स्थापित हुन नसकेको प्रहरी कर्मचारीलाई सेवाबाट हटाउने निर्णय गर्नुपूर्व सफाइ पेस गर्ने मौका दिई रहन पर्ने होइन। साथै वीरबहादुर राउतको मुद्दामा भएको तथ्य र प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यमा फरक रहेको हुँदा सो मुद्दामा प्रतिपादित नजिर यस मुद्दामा आकर्षित हुन सक्ने अवस्थामा समेत नहुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको उपर्युक्तबमोजिमको बहस सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा यसमा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो होइन भन्नेसम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदकलाई लामो समयसम्म कार्यालयमा गैर हाजिर रहेको भनी सफाइ पेस गर्ने मौकासमेत नदिई, प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत हुने गरी सेवाबाट हटाउने गरी गरेको अञ्चल प्रहरी कार्यालय कोशी, धरानको मिति २०६७।१।१९ को निर्णयलाई सदर गरेको पूर्व क्षेत्रीय प्रहरी कार्यालय, रानी विराटनगरको मिति २०६८।५।१८ को निर्णय कानूनी त्रुटिपूर्ण भएकाले उक्त निर्णयहरू उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकलाई प्रहरी सेवामा पुनर्बहाली गराउनु भनी

विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदकको मुख्य माग रहेको देखिन्छ। विपक्षीहरूबाट पेस भएका लिखित जवाफहरूको समग्र अध्ययन गर्दा १० दिनको बिदा स्वीकृत गराई हिँडेका रिट निवेदक सो बिदा भुक्तान भैसकेपश्चात् कार्यालयमा हाजिर हुनु पर्नेमा कार्यालयलाई कुनै जानकारी नगराई २६७ दिनसम्म गैरहाजिर रहेकाले प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८ (झ) को कसुरमा सोही नियमावलीको नियम ८४ (छ) बमोजिम भविष्यमा सरकारी नोकरीका लागि अयोग्य नठहरिने गरी सेवाबाट हटाउने गरिएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ।

३. प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८८ मा प्रहरी कर्मचारीलाई नोकरीबाट हटाउने वा बरखास्त गर्नेसम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था उल्लेख भएको पाइन्छ। सो नियममा “देहायका अवस्थामा सजाय गर्ने अधिकारीले कुनै प्रहरी कर्मचारीलाई नोकरीबाट हटाउने वा बरखास्त गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था गरी देहाय (झ) मा “मनासिब कारण नभई वा बिदा नलिई बिदा बसेमा वा गैरहाजिर भएमा” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ। त्यसै गरी सोही नियमावलीको नियम ८४ मा उचित र पर्याप्त कारण भएमा प्रहरी कर्मचारीलाई देहायको सजाय गर्न सकिनेछ भन्ने उल्लेख गरी देहाय (छ) मा “भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने” समेतका कारवाही र सजाय गर्न सक्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। त्यसै गरी प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ ले प्रहरी कर्मचारीलाई सजाय गर्दा अवलम्बन गर्नु पर्ने कार्यविधिगत व्यवस्था गरेको पाइन्छ। सो नियमावलीको नियम ८९ (२) मा “प्रहरी कर्मचारीलाई सजायको आदेश दिनुअघि कारवाही गर्न लागिएको उल्लेख गरी हुन सक्ने सजायसमेत खुलाई सूचना दिई निजलाई आफ्नो सफाइ पेस गर्ने मौका दिनु पर्नेछ। त्यस्तो सूचना दिँदा लगाइएको आरोप स्पष्टरूपले किटिएको हुनु पर्दछ र प्रत्येक आरोप

कुन कुरा र कारणमा आधारित छ सोसमेत खुलाउनु पर्नेछ । त्यसपछि त्यस्तो प्रहरी कर्मचारीले सजाय गर्ने अधिकारीले तोकिएको म्यादभित्र आफ्नो सफाइको र प्रस्तावित सजायको सम्बन्धमा लिखित स्पष्टीकरण पेस गर्नु पर्नेछ” भन्ने उल्लेख भई ऐ. ८९(२)(ग) मा तर “सफाइ पेस गर्ने मौका दिंदा मनासिब नपर्ने भएमा सो कुराको पर्चा खडा गरी त्यस्तो प्रहरी कर्मचारीलाई यस उपनियमबमोजिम सफाइ पेस गर्ने मौका दिनु पर्ने छैन” भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ ।

४. यी रिट निवेदकले मिति २०६७।२।१६ देखि लागू हुने गरी १० दिनको लागि बिदा स्वीकृत गराई बसेको तथ्यमा विवाद छैन । यसरी बिदा लिई बसेको रिट निवेदक सो बिदा भुक्तानपश्चात् मिति २०६७।२।२६ मा कार्यालयमा हाजिर हुनु पर्नेमा लामो समयसम्म गैरहाजिर रही कार्यालयलाई कुनै जानकारीसमेत नगराएको कारण हाजिर हुन आउनु होला अन्यथा प्रहरी नियमावलीबमोजिम सेवाबाट हटाउनेतर्फ कारवाही गरिनेछ भन्ने व्यहोराको सूचना निजको घर ठेगानामा मिति २०६७।८।१० मा तामेल भएको तथ्य प्रमाणमा रहेको कारवाहीसम्बन्धी फाइलबाट देखिन्छ । उक्त तामेली म्यादभित्र पनि यी निवेदक हाजिर हुन नआएको र कार्यालयलाई कुनै जानकारीसमेत नगराएको कारण यी रिट निवेदकलाई ७ दिनभित्र हाजिर हुन आउनु होला अन्यथा प्रहरी नियमावली, २०४९ बमोजिम सेवाबाट हटाउनेतर्फ कारवाही हुने भनी मिति २०६७।१।१२ को गोरखापत्रमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरेकोसमेत देखिन्छ । मिति २०६७।२।२६ मा हाजिर हुनु पर्ने रिट निवेदक मिति २०६७।१।१९ सम्म पनि हाजिर हुन नआई, कुनै माध्यमद्वारा सम्पर्कसमेत नगरी लामो समयसम्म गैर हाजिर रहने प्रहरी कर्मचारीलाई सफाइ पेस गर्ने मौका दिन मनासिब नभएको भनी प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९ को २(ग)

बमोजिमको पर्चा खडा गरी यी रिट निवेदकलाई ऐ. नियमावलीको नियम ८८ को देहाय (झ) को कसुरमा ऐ. नियमावलीको नियम ८४ को देहाय (छ) बमोजिम निज गैरहाजिर रहेको मिति २०६७।२।२६ गते बाटै लागू हुने गरी भविष्यमा सरकारी नोकरीको लागि अयोग्य नठहरिने गरी नोकरीबाट हटाउने भनी मिति २०६७।१।१९ मा निर्णय भएको देखिन्छ ।

५. यसरी बिदा भुक्तानपश्चात् मिति २०६७।२।२६ मा कार्यालयमा हाजिर हुनु पर्ने रिट निवेदक हाजिर हुन नआई कुनै जानकारीसमेत नपठाएकाले यी रिट निवेदकलाई हाजिर आउनु अन्यथा प्रहरी नियमावलीबमोजिम कारवाही हुनेछ भनी निजको घर ठेगानामा एवम् गोरखापत्रमा सूचना प्रकाशित भएकोसमेतबाट आफूलाई प्राप्त सफाइ पेस गर्नेसम्बन्धी अवसरको सदुपयोग गरी स्पष्टीकरण पेस गर्न वा सम्पर्क राख्न नगई सो सूचनाको उपेक्षा गरी बसेका यी निवेदकले सफाइ पेस गर्ने मौका प्राप्त भएन भनी जिकिर लिनु केवल आफ्नो कमजोरी ढाकछोप गर्नु मात्र देखियो । यसबाट विपक्षीहरूले निवेदकलाई सुनुवाइको मौकाबाट वञ्चित गरेको नभै निवेदक आफैँले सुनुवाइको मौकालाई उपेक्षा गरेको देखिन आयो ।

६. प्रहरी नियमावली, २०४९ को नियम ८९(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको देहाय (ग) मा सफाइ पेस गर्ने मौका दिँन मनासिब नपर्ने भएमा सो कुराको पर्चा खडा गरी त्यस्तो प्रहरी कर्मचारीलाई सफाइ पेस गर्ने मौका दिनु पर्ने छैन भन्ने कानूनी प्रावधान विद्यमान रहेको देखिन आउँछ । यी रिट निवेदकको घरमा सूचना टाँस गरी पत्रिकामार्फत हाजिर हुन आउन सूचित गर्दासमेत कार्यालयमा सम्पर्क राख्न नगएकाले निजलाई सफाइ पेस गर्ने मौका दिइरहन पर्ने देखिन आएन । त्यसकारण यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट निवेदक वीरबहादुर राउतविरुद्ध नेपाल

सरकार गृह मन्त्रालयसमेत भएको (ने.का.प. २०६८, मङ्सिर, निर्णय नं. ८६६३, पृष्ठ १२७६) प्रतिपादित नजिरको तथ्य र प्रस्तुत रिट निवेदनको तथ्यमा फरक भएको देखिएबाट सो नजिर प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुने देखिएन।

७. मिति २०६७।२।२६ मा हाजिर हुनु पर्ने रिट निवेदक मिति २०६७।१।१९ सम्म पनि हाजिर नभएको र कुनै सम्पर्कमा समेत नरहेको भन्ने आधारमा निजलाई सेवाबाट हटाउने कारवाही भएको देखिन्छ। कुनै पनि क्षेत्रमा कार्यरत व्यक्तिलाई आफ्नो पेसासँग सम्बन्धित अनुशासन र आचरणको जानकारी हुनु र तिनको पालना गर्नु सामान्य समझको कुरा हो। २४ घण्टा नागरिकको जिउ ज्यानको सुरक्षा र समाजको शान्ति सुरक्षामा खटिनु पर्ने प्रहरी सेवा जस्तो संवेदनशील क्षेत्रमा कार्यरत प्रहरी कर्मचारीले त आफ्नो कर्तव्यप्रति अझ संवेदनशील रहनुपर्दछ। तर प्रस्तुत मुद्दाका यी रिट निवेदकले आफ्नो कर्तव्य र अनुशासन भुली लामो समयसम्म कार्यालयको सम्पर्कमा नआएको कारण निजलाई सेवाबाट हटाउने निर्णय गरेकामा त्यस्तो निर्णय गर्ने अधिकारीले सफाइ पेश गर्ने मौका दिएन भनी जिकिर लिने व्यक्तिले आफ्नो लापरवाही र आफ्नो गल्ती पनि हेर्नु पर्ने हुन्छ। अधिकारको खोजी गर्नेले आफ्नो कर्तव्य बिर्सन मिल्दैन।

८. यसरी यी रिट निवेदक बिना जानकारी लगातार महिनौंसम्म आफूखुसी आफ्नो कार्यस्थलमा अनुपस्थित रहेकामा विवाद नभएको र अख्तियारवालाले आवश्यक कानूनी कार्यविधि अवलम्बन गरी निजलाई नोकरीबाट हटाउने गरी गरेको निर्णयलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन तहबाट भएको निर्णयमा समेत कुनै त्रुटि नदेखिनुका साथै कानूनबमोजिम भएको काम कारवाहीबाट यी रिट निवेदकको संवैधानिक एवम् कानूनी हकमा आघात पुगेको भन्न मिल्ने। तसर्थ प्रस्तुत रिट निवेदन

खारेज हुने ठहर्छ। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. जगदीश शर्मा पौडेल

इजलास अधिकृत: फणिन्द्र पराजुली
इति संवत् २०७२ साल असार २३ गते ४ रोज शुभम्।

निर्णय नं. ९४६७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
फैसला मिति : २०७२।५।२५।६
०७१-RC-००७६

मुद्दा : विष सेवन गरि कर्तव्य ज्यान

वादी : शंकरप्रसाद बजगाईको जाहेरीले नेपाल सरकार
विरुद्ध

प्रतिवादी : जिल्ला बर्दिया मोतिपुर घर भई हाल
कारागार कार्यालय, तुल्सीपुर, दाङमा थुनामा
रहेकी नुमा बजगाई

- जन्म दिने आमाले आफ्नो छोराछोरीको सधैं हित नै चिताएको हुन्छ। छोराछोरीको

हत्या गर्ने जस्तो गम्भिर अपराध गर्ने मनसाय कुनै पनि आमासँग रहँदैन । प्रस्तुत वारदातमा आफ्नो मृत्युपश्चात् छोराछोरीले झन् दुःख पाउने अवस्थाको कल्पना गरि धेरै दुःख नपाउन् भनी एकैपटक आफूसँगै मार्न खोजेको कार्यलाई अन्य सुनियोजित हत्या (Intentional Homicide) गर्नेलाई जस्तो कठोर सजाय गर्नु न्यायको दृष्टिले उचित नदेखिने ।

- कसुर र सजायमा तादाम्यता हुनु आवश्यक हुन्छ । यी प्रतिवादीले पति एवम् सासूलगायतका घर परिवारका अभिभावकबाट समेत हेलापूर्ण व्यवहार भएको कारण आत्महत्या गर्न प्रयास गरेको कार्य नै दुःखद् छ । आफू मरेपछि नाबालक छोराछोरीको विचल्ली होला भनी बालबच्चाले दुःख पाउने कल्पना गरि विष सेवन गरि छोराछोरीलाई समेत विष खुवाएको घटना झन् दुःखद् छ । आफ्नो नाबालक छोरा आफ्नै कारणले गुम्न गएको पीडा प्रतिवादीले सदैब सहनु पर्ने स्थिति छ । प्रतिवादीलाई कानूनले सजाय गरेकोभन्दा पनि बढी सजायबोध परिमाणतः आजीवन भई रहने स्थितिलाई मनन् गर्दा प्रतिवादीलाई पाँच वर्ष सजाय हुने राय व्यक्त भएकामा सोसमेत चर्को पर्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम प्रतिवादीलाई चार वर्षसम्ममात्र कैद सजाय गर्नु न्यायोचित हुने ।

(प्रकरण नं. ५)

वादीका तर्फबाट :
प्रतिवादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(२) नं.
- अ.बं. १८८ नं.

जिल्ला अदालतमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री धनसिंह महारा

पुनरावेदन अदालतमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री प्रेमराज ढकाल

मा.न्या. श्री दिनेशप्रसाद यादव

फैसला

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय : पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०७१ १५ १८ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १०(२) बमोजिम साधक जाँचको लागि दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ :

मिति २०६८ १३ १२७ गते राति ११.०० बजेको समयमा जिल्ला बर्दिया मोतिपुर ६ बस्ने नुमा बजगाईले आफू पनि मर्ने छोरा छोरीलाई समेत मार्ने उद्देश्यले विष सेवन गरे गराएकामा सोही विषको कारण उपचारको क्रममा वर्ष ६ को छोरा अङ्कित बजगाईको मृत्यु भएको हुँदा कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको शंकरप्रसाद बजगाईको जाहेरी दरखास्त ।

जिल्ला बर्दिया मोतिपुर गा.वि.स. वडा नं. ६ स्थित पूर्वमा सखरिया टोलबाट बैसङ्गी खेततर्फ जाने पानी कुलो पश्चिममा बलबहादुर परियारको जग्गा उत्तरमा धनमाया बजगाईको जग्गा दक्षिणमा लिलाधर अधिकारीको जग्गा यति चार किल्लाभिन्न रहेको उत्तर दिशातर्फ मुलढोका फर्किएको जस्ताको छाना भएको तीन कोठे घरको दक्षिण पश्चिमपट्टीको कोठामा मिति २०६८।३।२७ गते राति अन्दाजी

११.०० बजेको समयमा नुमा बजगाईले आफूले विष सेवन गरि छोरा अङ्कित र छोरी अङ्कितालाई विष सेवन गराएकामा आफन्त र छिमेकीहरू समेत मिलि ढोका खोली निजहरूलाई उपचारार्थ शिक्षण अस्पताल कोहलपुरतर्फ पठाएको ठिक साँचो हो भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्का।

मिति २०६८।३।२७ गते राति अन्दाजी ११.०० बजेको समयमा मैले Tiger १० नामक विषादि सेवन गरि बच्चाहरू समेतलाई सेवन गराएको हुँ। उक्त विषादी करिब ५/७ महिनाअघि तरकारीमा छिट्टन भनी ल्याएको हो। घरमा सासूले पटकपटक हरेक कुराहरूमा गाली गर्ने र घरायसी झन्झट तथा विवादको कारण मन स्थिरमा राख्न नसकी विष सेवन गरेको हुँ। म मरेपश्चात् मेरा सन्तानहरूलाई हेला हुन्छ भन्ने सोची छोरा छोरीलाई विष खुवाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नुमा बजगाईले गरेको कागज।

नाक मुखबाट फिज बगेको शरीर सुन्निएको भन्नेसमेत व्यहोराको मृतक अङ्कित बजगाईको लाश जाँच मुचुल्का।

Cause of Death cannot be specified. Unknown will be specified after visceral examination report come भन्नेसमेत व्यहोराको शव परीक्षण प्रतिवेदन।

मेरो श्रीमान् नेपाली सेनामा कार्यरत् रहेको हुँदा बढि समय घर बाहिर रहने र म मेरी सासूसँग घरमा बस्दै आएको छु। केही वर्ष अघिदेखि मेरो आँखा कमजोर हुँदै गई बेलुकापख आँखा कम देख्ने हुँदै गएकाले श्रीमान् घर आएको बखत सासूले श्रीमान्लाई अर्को विवाह गर नुमालाई सौता हाल भन्ने गर्नु हुन्थ्यो। मेरो श्रीमान् छुट्टिमा घर आएको र मिति २०६८।३।२७ गते फर्कने तयारी गरेकामा सोही दिन बिहानको खाना खाने क्रममा समेत सासूले मेरो श्रीमान्लाई अर्को विवाह गर्न दबाब दिनुभए पछि मलाई चित्त दुखेकाले छोरा छोरीलाई साथमा लिई कोहलपुर

दिदीको घरमा जान्छु भनी हिँडे। सो कुरा श्रीमान्ले थाहा पाई मलाई बीच बाटोबाट फर्काई घरमा पुर्याई नाइट बसबाट काठमाडौँतर्फ जानु भयो। राति कोठामा छोरा छोरी लिई सुत्न लागेको अवस्थामा सासूको दबाबमा श्रीमान्ले सौता हाल्छन, मलाई ज्यादै हेला गर्छन भन्ने जस्ता कुरा खेलाउँदा आत्महत्या गर्ने विचार आएकाले तरकारी बारीमा छर्न भनी ल्याएको विषादी सेवन गरे। अब म मर्छु, मरेपछि श्रीमान्ले अर्को विवाह गर्नुहुन्छ र बच्चालाई हेला भई दुःख पाउँछन् भन्ने ठानी बच्चाहरूलाई विषादी सेवन गराएकामा छोरा अङ्कितको उपचारको क्रममा मृत्यु भएको हो। उक्त कार्यमा अन्य कोही कसैको संलग्नता छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नुमा बजगाईले गरेको बयान।

मिति २०६८।३।२७ गते म आफ्नो घरमै थिएँ। राति एककासी छिमेकी केशवराज शर्माले मलाई फोन गरि शंकरप्रसाद बजगाईको घरमा निजकी श्रीमतीले विषादी खाई छोरा छोरीलाई खुवाई बेहाल छ भनेको सुनेपछि तत्काल घटनास्थलमा आईपुग्दा नुमालाई घाइते अवस्थामा घोप्टो परेको देखेँ। विषादीको खाली सिसी कोठाभित्र छरिएको थियो। औषधीको दुर्गन्ध आएको थियो। बच्चाबच्चीलाई म पुनुभन्दा अघि नै उपचारको लागि लगिसकिएको रहेछ। निज नुमा बजगाईलाई गाडीमा राखी मेडिकल कलेज कोहलपुरमा लगेकामा उपचारको क्रममा अङ्कितको मृत्यु भएको हो। निज नुमाले आत्महत्या गर्ने उद्देश्यले विषादी सेवन गरेको र आफू मर्ने भएँ। छोरा छोरीले दुःख पाउछन् भनी विषादी सेवन गराएकी हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको धर्मराज पौडेलले गरेको कागज।

प्रतिवादी नुमा बजगाई मेरी कान्छी बुहारी हुन्। नेपाली सेनामा जागिरे मेरो कान्छो छोरा शंकरप्रसाद बजगाई छुट्टिमा घर आएको थियो। मिति २०६८।३।२७ गते कार्यालय जाने तयारीमा बिहानको खाना खाने क्रममा मैले बुहारी नुमालाई खानासँग

दुधसमेत दिएको तर नखाएपछि मैले छोरालाई बुहारीले दुध खाइन । निजलाई के कुरामा चित्त बुझेन छुट्टिने विचार पो हो कि ? भनी सुनाई बजारतिर गएँ । साँझ घर फर्कदा छोरो गई सकेको रहेछ । निजहरूबिच दिउँसो के भयो भएन ? मलाई थाहा भएन । साँझ बुहारीलाई खाना खान बोलाउदा पेट दुखेको छ खान्न भनेकाले मैले खाएँ । राति अन्दाजी ११.०० बजेको समयमा बुहारी सुतेको कोठामा बच्चा रोएको र पानी मागेको सुनी पानी लिई जाँदा कोठा बन्द भई नखुलेको र बुहारीलाई बोलाउँदा नबोलेकाले मसँग सुतेको छोरीका छोराछोरीहरूलाई भन्दा निजहरूले सम्पूर्ण झ्यालसमेत बन्द भएको र बिषादीको गन्ध आएको भनी बताएकाले केही घटना घट्यो कि ? भन्ने आशङ्काले छिमेकी र आफन्तसमेत बोलाई ढोका फोडी हेर्दा बुहारी र बच्चाहरू अर्धचेत अवस्थामा लडेको र छेउमा विषादीको सिसीहरू समेत देखेकाले निजहरूलाई उपचारार्थ कोहलपुर लग्यौं । उपचारको क्रममा नाती अङ्कितको मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको धनकुमारी बजगाईले गरेको कागज ।

मिति २०६८।३।२७ गते राति जाहेरवाला शंकरको घरमा सँगै बस्ने भान्जी वर्ष १३ कि एकता न्यौपानेले मलाई फोन गरि माइजु नुमाको कोठाबाट विषको गन्ध आएको छ, भाई बैनी रोइरहेका छन्, माइजुलाई बोलाउँदा बोल्नुहुन्न ढोका पनि खोल्नु हुन्न, तपाईं छिटै आउनुपर्यो भनेकाले म तत्काल पुग्दा छिमेकीहरू समेत जम्मा भई सकेका रहेछन् । कोठाबाट विषको गन्ध आइरहेको थियो । बोलाउँदा कोही पनि नबोलेपछि मसमेत भई ढोका फुटाई हेर्दा बुहारी नुमा र बच्चाहरू बेहोस भई गुन्द्रिमा लडिरहेका थिए । नजिकै विषको बट्टा पनि थियो । तत्पश्चात् हामी सबै मिली निजहरूलाई उपचारार्थ मेडिकल कलेज कोहलपुर लगेकामा उपचारको क्रममा भतिजो अङ्कित बजगाईको मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको तुलाराम बजगाईले गरेको कागज ।

वारदात मितिको राति अन्दाजी ११.३५ बजेको समयमा भाई शंकरप्रसाद बजगाईले मलाई फोन गरि घरमा बच्चा रोइरहेका छन्, बुहारीले ढोका पनि खोलिनन् अरे के भएको हो ? हेरिदिनुहोस् भनेकाले मैले तत्काल मोटर साईकल तयार गर्दाको अवस्थामा भतिजा अङ्कित र भतिजी अङ्कितालाई बेहोस हालतमा बोकी ल्याएको देखि के भएछ भनी बुझ्दा नुमाले विष सेवन गरि बच्चासमेतलाई विष खुवाएकाले बेहोस भएका हुन् भन्ने थाहा पाएको हुँ । तत्पश्चात् हामी सबै मिली उपचारार्थ मेडिकल कलेज कोहलपुरमा लगेकामा उपचारको क्रममा भतिजो अङ्कित बजगाईको मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको कृष्णप्रसाद बजगाईले गरेको कागज ।

मिति २०६८।३।२८ गते काका निमप्रसाद तिवारीले मलाई फोन गरि बहिनी नुमा सिकिस्त बिरामी छ, तत्काल कोहलपुर मेडिकल कलेज आउनु भनेकाले म जाँदा निज नुमाले विष सेवन गरे गराएको र सोही कारण उपचारको क्रममा भान्जा अङ्कितको मृत्यु भएको भन्ने सुनि थाहा पाएको हुँ । ऐ. २९ गते बहिनीसँग कुरा हुँदा निजले घरमा सासूसँग विवाद भएको र सासूले आफूमाथि सौता हाल्न श्रीमानलाई दबाव दिएका कारण आफूले विष सेवन गरेको र आफ्नो मृत्युपछि बच्चाले दुःख पाउँछन् भनी बच्चालाई समेत विष सेवन गराएको भनेकाले थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको कृष्णकुमार तिवारीले गरेको कागज ।

वारदात मितिको राति अन्दाजी ११.१५ बजेको समयमा जाहेरवालाको घरबाट तुलाराम बजगाईले गुहार मागेको सुनी के भएछ भनी जाँदा निज तुलारामसमेतले नुमा सुत्ने कोठाको ढोका फुटाई सकेका रहेछन् । भित्र विषको चर्को गन्ध आएको थियो । नुमा र बच्चाहरू गुन्द्रिमा लडेका थिए । निजको परिवारका सदस्यहरू र हामी छिमेकीहरू समेत भई उपचारार्थ कोहलपुरस्थित मेडिकल कलेजमा लगेकामा उपचारको क्रममा अङ्कितको मृत्यु भएको

हो। नुमाले खुवाएको विषको असरले अङ्कितको मृत्यु भएको हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको केशवराज शर्माले गरेको कागज।

प्रतिवादी नुमा बजगाईले सासूले भनेको कुरालाई मनमा खेलाई नाना किसिमका तर्क वितर्क गरि पहिले आफूले घरमा तरकारीमा छर्नका लागि राखेको Tiger-१० नामक विषादी खाई आफू मरेपछि छोराछोरीले दुःख पाउँछन् भन्ने विचार मनमा पैदा गरि सोही विषादी राखेको प्लाष्टिकको झोलामा रहेको DELFIN नामक विषादी छोरा अङ्कित र छोरी अङ्कितालाई खुवाएकामा उपचारका लागि शिक्षण अस्पताल कोहलपुरमा लगी उपचारकै क्रममा वर्ष ५ का छोरा अङ्कित बजगाईको मृत्यु भएको देखिन आएको प्रतिवादी नुमा बजगाईको सो कार्य मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. र १३(२) नं.ले परिभाषित कसुर अपराध गरेकाले निजलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(२) नं.अनुसार सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र।

मेरो सासूले श्रीमानलाई तेरी स्वास्नीलाई छाड अर्को विवाह गर भनी कचकच गर्ने गर्नुभएको र श्रीमानले समेत विश्वास मानी धम्की दिने गर्नुहुन्थ्यो। मिति २०६८।३।२७ गते श्रीमानले समेत मैले जे सुकै गरूँ तलाई के मतलब, म अब आउँदिन भनी नोकरीतर्फ जानु भएको र सोदिन पनि सासूले कचकच गर्नुभएकाले सोही कुरा मनमा खेलाई अपहेलित भई बाँच्नुभन्दा मर्नु ठिक भनी कोठाको झ्याल ढोका बन्द गरि विष खाएँ। म मरेपछि बच्चाको समेत बिचल्ली हुन्छ। तसर्थ यीसमेत बाँचेको कुनै अर्थ छैन भन्ने लागी छोरा छोरी र आफूसमेत मर्ने सोची निजहरूलाई समेत विष खुवाएकी हुँ। पछि गाउँलेले थाहा पाई उपचारको लागी कोहलपुर लगेछन्। उपचारको क्रममा छोरा अङ्कितको मृत्यु भएछ। म र छोरीलाई उपचार पछि ठिक भएको हो। छोरालाई मार्ने उद्देश्यले विष खुवाएको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको नुमा बजगाईले बर्दिया

जिल्ला अदालतमा गरेको बयान।

तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट यी प्रतिवादी नुमा बजगाई कसुरदार भएको देखिन आएको पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुनेगरि हाललाई मुलुकी ऐन, अ.बं. ११८(२) नं.बमोजिम मुद्दा पुर्पक्षको लागि थुनामा राख्नु भन्नेसमेत व्यहोराको बर्दिया जिल्ला अदालतको मिति २०६८।४।१९ को आदेश।

बहिनीको सासूले यसले राम्रो व्यवहार गर्दिन सधैं झगडा गरि रहन्छ भनी छोरालाई अर्को विवाह गराउने दबाब दिनुभएको कारण बहिनीले परिमाण नै नसम्झी घरमा ल्याई राखेको विषादी खाई त्यसपछि छोरा छोरीलाई पनि खुवाई दिएको रहिछन्। सोही कारण भान्जा अङ्कितको उपचार हुँदाहुँदै मृत्यु भएको हो। बहिनी र भान्जी बच्न गएका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरीमा कागज गर्ने कुष्णकुमार तिवारीले बर्दिया जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी नुमा बजगाईले आफूले विष किन खाइन् र छोरालाई किन खुवाइन् सो विषयमा मलाई थाहा छैन। म निजको घरमा जाँदा नुमा भुइँमा लडिरहेको र कोठाभरी औषधी (विषादी) पोखिएको थियो। छोरालाई अस्पतालमा लगी सकेका थिए। नुमालाई कोहलपुर शिक्षण अस्पतालमा उपचार गराउन मैले लिई गएको हुँ। निज बेहोस अवस्थामा थिइन्। प्रतिवादीले साँझ परेपछि आँखा देख्नु हुन्न। नुमाको दिमाग कमजोर र आफ्नो जिद्धीपना नछोड्ने बानी थियो। आफ्नो छोरालाई मार्नुपर्नेसम्मको कुनै कारण थिएन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी धर्मराज पौडेलले बर्दिया जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादीको साबिती बयान, घटनास्थल मुचुल्कालगायत बुझिएका साक्षी प्रमाणहरूबाट बालक अङ्कित बजगाईको मृत्यु प्रतिवादी नुमा बजगाईले खुवाएको किटनाशक विषको कारणबाट भएको पुष्टी भएकाले निज प्रतिवादीलाई सर्वस्वसहित जन्मकैद

हुने ठहर्छ । प्रस्तुत वारदात घरपरिवारको मानसिक प्रताडना, आफ्नो कमजोर मानसिकतालागायतका कारण घट्टन गएको देखिँदा प्रतिवादी नुमा बजगाईलाई अ.बं. १८८ नं. बमोजिम पाँच वर्षमात्र कैद सजाय हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बर्दिया जिल्ला अदालतको मिति २०६९।३।१४ को फैसला ।

घर परिवारबाट हुने गरेको गलत व्यवहार र पतिसमेतको तर्फबाट सौता खेपिनु पर्छ भन्ने तर्क वितर्क र खिन्नताबाट मानसिक सन्तुलन गुमाउन पुगी पछिसम्मको परिणामसमेतको विचारै नगरि म मरे छोरा छोरीले दुःख पाउने छन् भनी सोची पहिला आफूले विष सेवन गरि पछि छोरा छोरीलाई विष सेवन गराएकामा संयोगबस म र छोरी बाँचन पुगी छोराको मृत्यु भएको हो । मेरो सन्तानप्रतिको स्नेहाभावबाट उत्पन्न मानसिक दुर्वलताका कारण प्रस्तुत घटना घट्टन गएको हो । केवल शंकरप्रसाद बजगाईको जाहेरीलाई र तत्काल अकरमात् उत्पन्न मेरो मानसिक असन्तुलन र उत्पन्न संवेदनसिलतालाई फैसलाको आधार बनाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(२) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गर्ने गरि मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. बमोजिम ५ वर्षको राय जाहेर गरि भएको फैसलाबाट ममाथि न्याय परेको छैन तसर्थ अभियोग माग दाबीबाट फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी नुमा बजगाईको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादी नुमा बजगाईले विष सेवन गरि आफ्नै छोरा अङ्कित र छोरी अङ्कितालाई समेत विष खुवाएकामा छोरा अङ्कितको उपचारको क्रममा मृत्यु भएको र सो तथ्यमा प्रतिवादीको साबिती बयान तथा अन्य प्रमाणले समेत सो पुष्टि भएको पाइन्छ । प्रतिवादीको मानसिकतामा बिचलन हुन पुगी निजको दुर्वल मानसिकताको परिणामस्वरूप प्रस्तुत वारदात घट्टन पुगेको देखिँदा प्रस्तावित सजाय चर्को पर्ने देखिएकाले प्रतिवादी नुमा बजगाईलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(२) नं. बमोजिम

सर्वस्वसहित जन्म कैद गरि अ.बं. १८८ नं. बमोजिम ५ वर्ष कैद सजाय हुने रायसमेत व्यक्त गरेको बर्दिया जिल्ला अदालतको मिति २०६९।३।१४ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०७१।५।८ को फैसला ।

प्रतिवादी नुमा बजगाई आफूले विष सेवन गरि छोरा र छोरीलाई समेत विष खुवाएकामा उपचारको क्रममा छोराको मृत्यु भएकाले निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(२) नं. बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग माग दाबी भएको प्रस्तुत मुद्दामा दाबीबमोजिम प्रतिवादी नुमा बजगाईलाई सुरु बर्दिया जिल्ला अदालतले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(२) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय ठहर गरि अ.बं. १८८ नं. बमोजिम ५ वर्ष कैद सजाय हुने रायसमेत व्यक्त गरेकामा पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट सो कैद सजाय र रायसमेत सदर गरि भएको फैसला साधक जाँचको लागि यस अदालतमा निर्णयार्थ पेस भएको रहेछ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचिमा चढी इजलाससमक्ष साधक जाँचको लागि पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको फैसला मिले नमिलेको के रहेछ, सोही सम्बन्धमा साधकको रोहबाट हेरी निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादी नुमा बजगाईले मिति २०६८।३।२७ गते राति आफूले पनि विष खाई आफ्नो छोरा अङ्कित बजगाई र छोरी अङ्किता बजगाईलाई पनि विष खुवाएकामा उपचारको क्रममा छोरा अङ्कितको मृत्यु भएको र संयोगबस आफू र छोरी बाँचन सफल भएको भनी मौकामा र अदालतमा समेत आरोपित कसुर स्वीकार गरि बयान गरेको देखिन्छ । घटनास्थलबाट बरामद भएका बट्टाहरुमा किटनाशक विष रहेको भन्ने परीक्षण रिपोर्टबाट पनि देखिई रहेको छ । प्रहरीमा कागज गर्ने कृष्णप्रसाद

तिवारीले घरमा ल्याई राखेको विषादी आफूले खाई छोराछोरीलाई पनि खुवाएकाले उपचारको क्रममा छोरा अङ्कितको मृत्यु हुन गएको हो भनी बकपत्र गरिदिएको देखिन्छ । यसबाट प्रतिवादीले आत्महत्या गर्ने उद्देश्यले आफूले विष खाई छोरा छोरीलाई समेत विष खुवाएकामा बालक अङ्कित बजगाईको मृत्यु भएको तथ्यमा विवाद देखिएन ।

३. यसरी अभियोग माग दाबीलाई स्वीकार गरि प्रतिवादी नुमा बजगाईले अनुसन्धानको क्रममा लेखाइदिएको साबिती बयानलाई पूर्ण समर्थन गर्दै अदालतमा समेत बयान गरेको र अदालतबाट बुझिएका साक्षीहरूले समेत प्रतिवादीको साबिती पुष्टि हुनेगरि बकपत्र गरेको देखिएकाले अभियोग माग दाबीबमोजिम यी प्रतिवादी नुमा बजगाईलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(२) नं.बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय गर्ने गरि भएको सुरु बर्दिया जिल्ला अदालतको मिति २०६९।३।१४ को फैसलालाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०७१।५।८ को फैसला मिलेकै देखिन्छ ।

४. अब, सुरु जिल्ला अदालतले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(२) नं.बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैदको सजाय ठहर गरि उक्त सजाय चर्को पर्ने हुँदा अ.बं. १८८ नं.बमोजिम ५ वर्षमात्र कैद सजाय हुने गरि व्यक्त गरेको रायलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको फैसलाको सम्बन्धमा विचार गर्दा, प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययनबाट प्रतिवादी नुमा बजगाईले आत्महत्या गर्ने उद्देश्य लिई आफूले विष सेवन गरेको देखिन्छ । सुरुमा आफूले विष सेवन गरिसकेपछि मात्र आफ्नो मृत्युपश्चात् श्रीमानले अर्को श्रीमती विवाह गरि आफ्नो छोरा छोरीलाई झन् दुःख देलान् भन्ने सोची छोरा छोरीलाई समेत विष सेवन गराएको अवस्था रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत वारदात हुनुको पछाडि पूर्वयोजना

तथा पूर्व रिसइवी तथा मनसायप्रेरित हत्यामा रहने जस्तो आपराधिक मनसायको समेत विद्यमानता नभई प्रतिवादीको नकारात्मक घरायसी वातावरण नै प्रमुखरूपमा जिम्मेवार रहेको देखिन आउँछ । नेपाली सेनामा कार्यरत् रहेको आफ्नो श्रीमान् प्रायसः घरबाहिर नै रहने तथा घरमा सासूले श्रीमान् आएको बखत अर्कै विवाह गर्न दबाब दिने गरेको र श्रीमान्ले समेत म आमालाई छोड्न सकिदैन त जे सुकै गर् भनी गैरजिम्मेवारपूर्ण व्यवहार गरेको कारण उत्पन्न कमजोर मानसिक अवस्थाले गर्दा प्रस्तुत वारदात घट्न गएको देखिन्छ । यस किसिमको असहयोगी पारिवारिक वातावरणको कारण मानसिक अवस्थामा आघात पुगी प्रतिवादीले आत्महत्या गर्ने निर्णयमा पुग्न परेको देखिन्छ ।

५. जन्म दिने आमाले आफ्नो छोराछोरीको सधैं हित नै चिताएको हुन्छ । छोराछोरीको हत्या गर्ने जस्तो गम्भिर अपराध गर्ने मनसाय कुनै पनि आमासँग रहँदैन । प्रस्तुत वारदातमा आफ्नो मृत्युपश्चात् छोराछोरीले झन् दुःख पाउने अवस्थाको कल्पना गरि धेरै दुःख नपाउन् भनि एकैपटक आफूसँगै मार्न खोजेको कार्यलाई अन्य सुनियोजित हत्या (Intentional Homicide) गर्नेलाई जस्तो कठोर सजाय गर्नु न्यायको दृष्टिले उचित देखिँदैन । कसुर र सजायमा तादाम्यता हुनु आवश्यक हुन्छ । यी प्रतिवादीले पति एवम् सासूलगायतका घर परिवारका अभिभावकबाटसमेत हेलापूर्ण व्यवहार भएको कारण आत्महत्या गर्न प्रयास गरेको कार्य नै दुःखद् छ । आफू मरेपछि नाबालक छोराछोरीको बिचल्ली होला भनी बालबच्चाले दुःख पाउने कल्पना गरि विष सेवन गरि छोराछोरीलाई समेत विष खुवाएको घटना झन दुःखद् छ । आफ्नो नाबालक छोरा आफ्नै कारणले गुम्न गएको पीडा प्रतिवादीले सदैब सहनु पर्ने स्थिति छ । प्रतिवादीलाई कानूनले सजाय गरेको भन्दा पनि बढी सजायबोध परिमाणतः आजीवन भै रहने स्थितिलाई मनन् गर्दा प्रतिवादीलाई पाँच वर्ष

सजाय हुने राय व्यक्त भएकामा सोसमेत चर्को पर्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं.बमोजिम प्रतिवादी नुमा बजगाईलाई चार वर्षसम्ममात्र कैद सजाय गर्नु न्यायोचित देखिँदा निजलाई जम्मा वर्ष चार (४) कैद सजाय हुने ठहर्छ ।

६. अतः उपयुक्त विवेचित आधार कारणबाट सुरु बर्दिया जिल्ला अदालतले प्रतिवादी नुमा बजगाईलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(२) नं.बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैद गरि मुलुकी ऐन, अ.बं.१८८ नं.बमोजिम उक्त सजाय चर्को पर्ने भनी पाँच वर्षमात्र कैद सजाय गर्ने गरि व्यक्त गरेको रायसमेतलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०७१।५।८ को फैसला ज्यानसम्बन्धी महलको १३(२) नं.बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद गरेको हदसम्म सदर हुने ठहर्छ र रायको हकमा ४ वर्षमात्र कैद सजाय हुने ठहर्छ । अरूमा तलसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी नुमा बजगाईलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(२) नं.बमोजिम सर्वस्वसहित जन्म कैद हुने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको फैसला सदर भई मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं.बमोजिम ५ वर्ष कैद हुन व्यक्त गरेको राय नमिली ४ वर्ष कैद सजाय हुने ठहरेकाले पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको फैसलाबमोजिम कसिएका लगत कट्टा गरि ४ वर्ष कैदको लगत कसी निज प्रतिवादी मिति २०६८।४।१ मा पक्राउ परी हालसम्म ठहरेको कैद भुक्तान भैसकेको देखिँदा यस अदालतको मिति २०७२।५।२५ को सङ्क्षिप्त आदेशबाट प्रतिवादीलाई कैदबाट मुक्त गरिदिनु भनी पत्राचार भैसकेको हुँदा सोहिअनुसार लगत असुल जनाउनु भनी सुरु बर्दिया जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु १ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरि मिसिल

नियमानुसार गरि बुझाइदिनु २

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. दीपकराज जोशी

इजलास अधिकृत : मीना गुरुङ
इति संवत् २०७२ साल भदौ २५ गते रोज ६ शुभम् ।

निर्णय नं.१४६८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति: २०७२।५।३०।४
०६९-CI-०१७२

मुद्दा : अंश चलन

पुनरावेदक/वादी : जिल्ला ललितपुर, डुकुछाप
गा.वि.स. वडा नं ८ बस्ने ध्रुव के.सी.समेत
विरुद्ध
प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : जिल्ला ललितपुर, डुकुछाप
गा.वि.स. वडा नं.८ बस्ने भक्तबहादुर खत्री (के.
सी.)

०६९-CI-०७१७

पुनरावेदक/प्रतिवादी : जिल्ला ललितपुर, डुकुछाप
गा.वि.स. वडा नं.८ बस्ने भक्तबहादुर खत्री (के.
सी.)

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/वादी : जिल्ला ललितपुर, डुकुछाप गा.वि.स.
वडा नं.८ बस्ने ध्रुव के.सी.समेत

- अंश हक सबै अंसियारले समानरूपमा बाँडफाँड गरि लिन पाउने नैसर्गिक हक हो। मुलुकी ऐन, अंश बन्डाको ५ नं.अनुसार पिताको मृत्युपश्चात निजले पाउने अंश निजका स्वास्नी छोराहरूमा सर्न गई निजहरूले पाउँछन्। अंश हक छोड्दा वा प्राप्त गर्दा कानूनबमोजिम लिखत पास गरेर मात्र लिनुदिनु गर्नु पर्छ भनि मुलुकी ऐन, रजिस्ट्रेसनको १ नं.ले अनिवार्य कानूनी व्यवस्था गरेको छ। कानूनले लिखत पास गर्नुपर्ने भनि अनिवार्य गरेको विषयमा सगोलमा बसेका परिवार संख्या धेरै सम्पत्ति आफूखुस अलगअलग बसेको जिकिरलाई सही रहेछ भनि अनुमान गरि मानो छुट्टिई भिन्न भएको मान्दा समान अंसियारबिच समानरूपमा बन्डा हुनुपर्ने कानूनको मूल उद्देश्य नै पराजित हुन जाने।

(प्रकरण नं. ४)

- रजिस्ट्रेसनको १ नं.अनुसार मानु छुट्टिएको वा मानु जोडिएको लिखत रजिस्ट्रेसन पास भएकै हुनु पर्दछ। घरसारको लिखत भए पनि त्यस्तो लिखतको आधारमा मानु छुट्टिएको मिति कायम हुँदैन। कुटपिटको वारदातबाट नै मानो छुट्टिएको मिति कायम हुँदैन। मानो छुट्टेको मिति कायम हुने पहिलो प्रमाण भनेकै अड्डाबाट रजिस्ट्रेसन पास भएको लिखत हुने।

(प्रकरण नं. ५)

- समान पुस्ताका भाइभाइ बिचमा बन्डा नहुँदै

सोही पुस्ताको एक अंसियार प्रतिवादीका नाममा रहेका जग्गा निजले छोडपत्र गरि आफ्नी श्रीमती र छोरालाई दिँदैमा त्यस्तो व्यवहारले वादीको उक्त सम्पत्तिमा प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्दैन। कानूनले उक्त छोडपत्र लिखतका जग्गाहरूमा वादीहरूको अंश हक निहित रहने नै हुँदा छोडपत्रबाट हक हस्तान्तरण गरेका जग्गामा समेत बन्डा लगाएको मिलेन भन्ने प्रतिवादीको जिकिर कानून र न्याय सङ्गत रहेको नपाइने।

(प्रकरण नं. ६)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता
भोजेन्द्रबहादुर खत्री

पुनरावेदक/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय
विश्वराज सिग्देल र कनक विक्रम खड्का

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको ५ नं., ३० नं., १८ नं.
- मुलुकी ऐन, रजिस्ट्रेसनको १ नं.

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री कृष्णप्रसाद बास्तोला

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री टीकाबहादुर हमाल

मा.न्या. श्री प्रकाशराम मिश्र

फैसला

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय : पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८/१०/२६ मा भएको फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१)(ग) बमोजिम यस अदालतमा वादी र प्रतिवादी दुवैको तर्फबाट पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको

सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

हाम्रा बाजे शेरबहादुरको २ श्रीमती भएकामा हाम्री बज्यै पदम कुमारी र कान्छी पुतली के.सी. भएकामा पदम कुमारीतर्फ ३ छोरामा जेठो मानबहादुर, माहिलो माइला खत्री र कान्छा विपक्षी भक्तबहादुर खत्रीको जायजन्म भएको र कान्छी श्रीमती पुतली खत्रीतर्फ छोरा नजन्मी छोरी जेठी बट्टाइ र कान्छी छोरी भएकामा दुवै जनाको विवाह भई कान्छी परलोकसमेत भइसकेको र कान्छी हजुरआमा पुतली खत्री पनि २०२१ सालमा परलोक हुनु भयो । बाजे शेरबहादुर खत्री २००६ सालमा परलोक हुनुभएको र बज्यै पदमकुमारी पनि २०२१ सालमा परलोक हुनुभएकाले बाजे बज्यैको हक खाने जेठो मानबहादुर खत्री, माइला माइला खत्री र कान्छा विपक्षी भक्तबहादुर खत्रीसमेत ३ जना मात्र भएकामा हामी फिरादी मध्ये कुवेर के.सी., सकुल के.सी., सानो भाइको बाबा माइला खत्री लाटो लठेब्रो हुँदा टाठो बाठो कान्छा बाबु विपक्षी भक्तबहादुर खत्री भई उहाँको संरक्षणमा एकासगोलमा नै बसि आएको र आमा २०३४ सालमा र लठेब्रो बाबु पनि २०४८ सालमा परलोक हुनु भएपछि हामी टुहुरा केही नजान्ने सम्पत्ति कान्छा बाबाकै संरक्षणमा बसि बाजे बज्यैको सम्पत्ति र त्यसपछि बढे बढाएको सम्पत्तिसमेत विपक्षीकै साथमा भई हाम्रो अंश बन्डा भएको छैन । हामी फिरादी मध्येका नकुल के.सी. र ध्रुव के.सी. को बाबा मानबहादुर के.सी. मिति २०१९/२/९ मा परलोक हुनुभएको र आमा ठूली खत्रिनी २०२९ सालमा हामीलाई छाडी अन्यत्र गएकीले हामीहरू नाबालक टुहुरा भई कान्छा बाबा भक्तबहादुर खत्रीकै पालनपोषण रेखदेख गरि एकासगोलमा नै हुक्यौं, बढ्यौं । तसर्थ, विपक्षी कान्छा बाबा भक्तबहादुर खत्रीलाई झिकाई फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरि तायदाती फाँटवारी माग गरि त्यसमा ३ भाग लगाई १ भाग कान्छा बाबालाई नै छाडी जेठो मानबहादुरको १ भागबाट हामी नकुल

के.सी. र ध्रुव के.सी. बाँकी माइला माइला खत्रीको १ भागबाट फिरादी कुवेर के.सी., सकुल के.सी. र सानो भाइ के.सी.समेत जना ३ ले पाउने गरि चलनसमेत चलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिराद दाबी ।

विपक्षीले खुलाएको पुस्तेवारी सम्बन्धमा मेरो कुनै विमति छैन । मेरो पिता मिति २००५ सालमा परलोक हुनुभएको हो । पिताको मृत्युपछि आमाहरूको पालनपोषण स्याहार सम्भारसमेत म प्रतिवादीले गरि आएको हुँ । आमाहरूको पनि आफ्नै कालगतिले मृत्यु भएपछि हिन्दू धर्मशास्त्रअनुसार गर्नुपर्ने काजकिरिया, श्राद्ध, पिण्डदानसमेत सम्पूर्ण कार्य म प्रतिवादीले गरि आएको छु । जहाँसम्म हामीहरूको बिचमा अंश बन्डा भएको छैन भन्ने विपक्षीहरूको दाबी छ सो सम्बन्धमा विपक्षीहरूका पिता मेरा दाजुहरू र म प्रतिवादीबिच २०१३ साल वैशाख १ गतेदेखि नै एकासगोलमा बस्न नसकि आफ्नो आफ्नो भाग लिई अलगअलग बसि आ-आफूले खति उपती व्यहोर्दै आएका थियौं । २०२१ सालको नापिमा समेत आ-आफ्नो छुट्टाछुट्टै तिरो तिरान गर्दै भोगचलन गर्दै आइरहेको छौं । यसका साथै ऋण धनसमेत आ-आफूले व्यहोर्दै आएबाट व्यवहार प्रमाणमा नै हामी अंसियारको बिचमा अंशबन्डा भइ सकेको अवस्था रहेको छ । सोही घरायसी अंश बन्डाबमोजिम विपक्षीहरूले भोगचलन गरिरहेको जग्गामा घरसमेत बनाई बसिआएका छन् । तसर्थ, फिरादीहरूले २०३४ साल पूर्व नै मौखिक अंशबन्डाबमोजिम आ-आफ्नो भागमा परेको जग्गासमेत भोग गर्दै आ-आफूले तिरोतिरान गर्दै आएकाले व्यवहार प्रमाणबाट हामी वादी प्रतिवादीबिच अंश बन्डा भएको प्रमाणित भएकाले विपक्षीको फिराद दाबी खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिउत्तरपत्र ।

फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरि अंश बन्डा गर्नुपर्ने श्रीसम्पत्तिको फाँटवारी अंश बन्डाको २०, २१, २२ र २३ नं.बमोजिम वादी प्रतिवादीहरूबाट लिई दर्तासमेत

झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६६/१२/१९ को आदेश।

वादी सगोलकै अंसियार रहेको स्पष्ट देखिँदा वादीहरूले अंश छुट्याई लिन पाउने नै देखिन आयो। प्रतिवादी भक्तबहादुरतर्फका हाँगाका अंसियारसमेतलाई बन्डा गरेको सम्पत्तितर्फ हेरिँदा मूल अंसियार बिच नै अंशबन्डा नभएको स्थितिमा समेत यी वादीहरूका हकमा बन्डा लाग्ने प्रकृति नै भई सोसमेतबाट मूलरूपमा ३ भाग लगाई सोमध्ये १ भाग प्रतिवादी भक्तबहादुरसमेतको पर सारि २ भाग अंशमध्ये १ भाग मानबहादुरको तर्फका वादीहरू र १ भाग माइलातर्फका वादीहरूले छुट्याई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६७/३/२९ को फैसला।

वादी प्रतिवादीहरू बिच अंशमा विवाद हुँदा कुटपिट मुद्दा परि मिति २४६/१९/२९ मा फैसला भइसकेको अवस्थामा उक्त मिति २०४६/१९/२९ लाई नै मानो छुट्टिएको मिति कायम गरिनु पर्नेमा सो नगरि फिराद परेको मिति २०६४/३/१२ पश्चात् प्रतिवादी नै कायम नगरिएको पार्वती के.सी.ले तेश्रो व्यक्ति चन्द्रश्याम महर्जनबाट मिति २०६६/२/४ र.नं. ७२७९ (घ) को राजीनामाको लिखतबाट प्राप्त गरेको कि.नं.९७० र ९७१ जग्गासमेत बन्डा लगाउने गरेको र वादी नकुल के.सी.ले निजी किसिमले प्राप्त गरेको सम्पत्ति एवम् वादी पुनरावेदक कुवेर के.सी. तथा पत्नी तुलाकुमारी के.सी.ले माइजू गणेश कुमारी भन्ने बच्ची रानाभाटबाट प्राप्त गरेका निजी सम्पत्तिहरू बन्डा लगाउने गरेको साथै प्रतिवादी भक्तबहादुर खत्रीकी पत्नी राधिका खत्रीका नाममा दर्ता कायम रहेको कि.नं.९७, ९८ र १०८ जग्गा तथा प्रतिवादी भक्तबहादुर खत्रीका छोरा श्यामकाजी खत्रीसमेतका नाममा दर्ता कायम रहेको कि.नं.२५० जग्गा बन्डा नलाउने गरेको सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६७/३/२९ को फैसला प्रमाण, प्रचलित कानून एवम् सर्वोच्च

अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तहरू प्रतिकूल त्रुटिपूर्ण भएकाले उक्त फैसला सो हदसम्म उल्टी गरि निजी एकलौटी दाबी गरिएका कि.नं.११३, ११८, ३१, ६५, ९५, १७९, २७८, १७८, २८१, २८३, ९७०, ९७१ समेतका सम्पत्तिहरू हामीहरूको निजी ठहर गरि सोबाहेक राधिका खत्रीका नाममा दर्ता कायम रहेको कि.नं.९७, ९८ र १०८ जग्गा तथा श्यामकाजी के.सी. का नाममा रहेको कि.नं.२५० का जग्गा बन्डा लगाइ वादी दाबी एवम् प्रस्तुत पुनरावेदन जिकिरबमोजिम इन्साफ गरिपाउँ भन्नेसमेत ध्रुव के.सी.समेत जना ५ को संयुक्त व्यहोराको पुनरावेदन अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र।

विपक्षीहरूका पिता मेरा दाजुहरू र म प्रतिवादीबिच २०१३ साल वैशाख १ गतेदेखि नै एकैसगोलमा बस्न नसकी आ-आफ्नो भाग लिई अलग बसि आ-आफूले खति उपती व्यहोर्दै आएका थियौं। २०२१ सालको नापिमा समेत आफ्नो आफ्नो भाग छुट्याई आ-आफ्नो छुट्टाछुट्टै तिरो तिरान गर्दै भोगचलन गर्दै आइरहेका छौं। व्यवहार प्रमाणबाट अंशबन्डा सम्पत्ति भैसकेपछि यदि नरम गरम, घटी बढी, रोखपोख नमिलेको हो भने विपक्षीहरू तथा निजका पिता हकवालाहरूले समयमै उजुर गर्नुपर्नेमा सो गर्न सकेका छैनन्। विपक्षीहरूले अंश बन्डाको ३२ नं.बमोजिम हद म्यादसमेत गुजारि सकेका छन्। विपक्षी वादीहरूले २०३४ सालपूर्व नै मौखिक अंश बन्डाबमोजिम आ-आफ्नो भागमा परेको जग्गासमेत भोग गर्दै आएकोले व्यवहार प्रमाणबाट हामी वादी प्रतिवादीबिच अंश बन्डा भएको प्रमाणित भएको अवस्थामा सो सम्बद्ध प्रमाणबाट बुझि भएका प्रमाणहरूको मूल्याङ्कनसमेत गरि सोहीबमोजिम विपक्षी वादीहरूको फिराद दाबी स्वतः खारेज गरि म पुनरावेदकलाई इन्साफ दिनुपर्नेमा सो नगरेको ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६७/३/२९ को फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरि न्याय इन्साफ पाउँ

भन्नेसमेत व्यहोराको भक्तबहादुर खत्रीको पुनरावेदन अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

अंश पाउने ठहर गरि सोही मुद्दासँग सम्बन्धित लिखत बदर मुद्दामा लिखत बदर नहुने भनि उल्लेख गर्दै लिखत बदर नहुने भनि ठहर गरेका कि.नं. समेत अंश मुद्दाको तपसिल खण्डमा बन्डा लाग्ने भनि उल्लेख भएको फैसला र बकसपत्रबाट प्राप्त भएको सम्पत्तिसमेत बन्डा लाग्ने ठहर गरेको सुरु अदालतको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं.२०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको लागि प्रत्यर्थी झिकाइ पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६८/३/१६ को पुनरावेदन अदालतको आदेश ।

दुवै पक्षको पुनरावेदनपत्र र मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरि हेर्दा यी वादी प्रतिवादीबिच अंशबन्डा भएको लिखत प्रमाण मिसिल संलग्न रहेको नदेखिएको नाता पुस्ताको कुरामा दुवै पक्षको मुख मिलिरहेको देखिँदा र भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ अन्तर्गत भरिएको अनुसूचि फारामसमेतमा सगोलका परिवारभित्रै राखी निज भक्तबहादुरले अनुसूचि फाराम भरेको देखिन आयो । नापीका बखत केही किता जग्गा नापी भएकै आधार कारणबाट अंश बन्डा सम्पत्ति सकेको हो भनि अनुमान गर्न नसकिने अवस्था हुँदा पार्वती के.सी.ले मिति २०६६/२/४ मा खरिद गरेको सैवु ४(ग) कि.नं.९७० र ९७१ को जग्गा मानो छुट्टिएको मिति पछि खरिद गरेको र कि.नं.१३३ र ११८ को जग्गा वादी नकुल के.सी.को निजी आर्जनको देखिँदा बन्डा नलाग्नेमा बन्डा गरेको र कि.नं. २५० को श्याम के.सी.को हकमा फैसलामा केही नबोलेको र कि.नं.९७, ९८ र १०८ को जग्गा बन्डा लाग्नेमा नलाग्ने गरेको हदसम्म ललितपुर जिल्ला अदालतले मिति २०६७/३/२१ मा गरेको फैसला नमिलेकोले सो हदसम्म केही उल्टी हुने ठहर्छ । अरू कुरामा पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने

भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८/१०/२६ मा भएको फैसला ।

अंशको विषयमा विवाद सम्पत्ति ललितपुर जिल्ला अदालतमा कुटपिट मुद्दा परि मिति २०४६ सालमा फैसला भएको छ । उक्त फैसलासमेतलाई प्रमाणमा लिई २०४६/१/१६ लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्नुपर्नेमा फिराद परेको अधिल्लो दिन कायम गरेको पुनरावेदन अदालतसमेतको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको छ । म पुनरावेदक वादीमध्येको कुवेर खत्रीलाई माइजू सासू गणेशकुमारी भन्ने बच्ची रानाभाटले बकसपत्र दिएका ललितपुर डुकुछाप गा.वि.स. वडा नं.८(क) कि.नं.२७८, १७८, २८१ र २८३ जग्गाहरू पुनः मिति २०६४/२/२२ मा र.नं.३३७९ (ग) को राजीनामाबाट प्राप्त गरेको हुँदा बन्डा लाग्ने होइन । त्यसैगरि म वादी कुवेर के.सी.को पत्नी तुलाकुमारी के.सी.ले माइजू निज गणेशकुमारी भन्ने बच्ची रानाभाटबाट प्राप्त गरेका ललितपुर, डुकुछाप गा.वि.स. वडा नं.८(क) कि.नं.६५, ऐ.ऐ. वडा नं.८(ख) कि.नं.३१, ऐ.ऐ. वडा नं.८ कि.नं.९५, ऐ. कि.नं.१७९ समेतका जग्गाहरू बन्डा लगाउने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला नमिलेको हुँदा उल्टी गरि पुनरावेदन जिकिरबमोजिम गरिपाउँ भन्ने वादीहरूको संयुक्त पुनरावेदन जिकिर ।

विपक्षी वादीहरू र म पुनरावेदक प्रतिवादीबिच २०१३ सालदेखि नै भाग छुट्ट्याई छुट्टाछुट्टै तिरो तिरान गरि बसेका छौं । उक्त तथ्य वादीमध्येको नकुल के.सी.ले २०४६ सालमा म पुनरावेदकलाई कुटपिट गरेको कारण मुद्दा परि ललितपुर जिल्ला अदालतमा २०४६/११/२९ मा भएको फैसलाले पनि प्रमाणित गरेको छ । त्यस्तो प्रमाणलाई नलिई वादीहरूले बन्डा गरि लिन पाउने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छैन । त्यस्तै कि.नं. ४, ८०, १५२ को जग्गा मिति २०४६/१२/३ मा र.नं.३२४२ बाट राधिका खत्री, श्याम खत्री, नवराज खत्री र कि.नं.१७९,

१०, १३४ को जग्गा मथुरा खत्री, रामकाजी खत्री, राजेन्द्र के.सी.ले मिति २०४६/१०/२८ र.नं.३१६६ बाट अंश छोडपत्र गराइ लिएको उक्त जग्गाहरू समेत बन्डा गरिदिएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । ललितपुर जिल्ला डुकुछाप गा.वि.स. ८(क) कि.नं.२०८, २०९, १७१, १८०, २३९ समेतका जग्गा तायदाती फाँटवारीमा उल्लेख नभएको अवस्थामा पनि बन्डा गरिदिएको मिलेको छैन । फाँटवारीमा उल्लेख भएको पार्वती के.सी.का नाउँमा रहेका कि.नं.९७०, ९७१ लाई मानो छुट्टिएको मितिपछि किनेको भनि र कि.नं.१३३ र ११८ को जग्गा वादी नकुल के.सी.को निजी आर्जन भनि सुरु फैसला केही उल्टी गरि बन्डा नलाग्ने ठहराएको र श्याम के.सी.का नामको कि.नं.२५० र राधिका के.सी. का नाउँका कि.नं.९७, ९८ र १०८ समेत बन्डा नलाग्ने गरि भएको सुरु फैसला केही उल्टी गरि बन्डा लाग्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसलामा अंशबन्डाको १, २, २०, २१, २२, २२, २३, २४, ३०, ३२ र ३५ नं. समेतको त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरि पुनरावेदन जिकिरबमोजिम गरिपाउँ भनि प्रतिवादी भक्तबहादुर खत्रीको पुनरावेदनपत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचिमा चढी पेस भएको प्रस्तुत पुनरावेदन संलग्न लगाउमा पेस भएका अंश छोडपत्र लिखत बदर र मुद्दा दोहोर्याइ हेरिपाउँ भन्ने लिखत बदर र जालसाजीसमेतका मुद्दाहरूमा परेका निवेदन एवम् प्रमाण मिसिलहरू समेत अध्ययन गरियो ।

पुनरावेदक वादीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री भोजेन्द्रबहादुर खत्रीले प्रतिवादीले आपसमा व्यवहार प्रमाण गरि २०१३ सालमा नै छुट्टि भिन्न भएको भनि जिकिर लिएको छ । तर प्रतिउत्तरमा वादीहरूले यो यो जग्गा प्रतिवादीहरूले दर्ता गराइ जोत भोग गरेका छन् भन्न सकेको छैन । भूमि सुधार प्रयोजनको लागि भरिएको अनुसूचिमा वादी

भतिजाहरू नकुल, ध्रुवसमेतलाई सगोलमा देखाएको छ । आमाको मृत्युपश्चात पनि आमाका नामका जग्गाहरू नामसारी गरि लिएको छैन भनि प्रतिवादी भक्तबहादुरले फिल्डबुकको व्यहोरामा जनाएको छ । वादी प्रतिवादीबिच विधिवत् अंशबन्डा नभएको भन्ने विषयमा विवाद छैन । प्रतिवादी भक्तबहादुर खत्री र वादी नकुल के.सी. बिच २०४६/११/२९ मा अंशकै कारणबाट कुटपिट मुद्दा चली ललितपुर जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको छ । वादी प्रतिवादी मुद्दा चलेको समयदेखि व्यवहारतः सँगै बस्ने स्थिति नहुने भएकाले २०४६/११/२९ लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्नुपर्नेमा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई कायम गरेको मिलेको छैन । त्यसैगरि, पुनरावेदक वादीमध्येको कुवेर के.सी. र निजकी श्रीमतीले निजी तवरबाट पाएका जग्गाहरू बन्डा लाग्ने गरि भएको सुरु फैसलालाई मनासिबै मानी सुरु फैसला केही उल्टी हुने ठहराई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला नमिलेको हुँदा उल्टी गरिपाउँ भनि गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

त्यसैगरि, पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री विश्वराज सिग्देल र श्री कनक विक्रम खड्काले वादीहरू र प्रतिवादीबिच २०१३ सालमा नै सगोलको जग्गा जमिन घरसारमा बाँडफाँड गरि सोहीबमोजिम दर्ता नामसारी गरि भोग गरेको अवस्था छ । वादीमध्येको नकुल के.सी. र प्रतिवादीबिच २०४६ सालमा कुटपिट मुद्दा चलेकै कारणबाट पनि एकासगोलमा नरहेको व्यहोरा समर्थित हुन आउँछ । २०२० सालमा भक्तबहादुरले खरिद गरेका जग्गाहरूको कारण निजसँग बढी सम्पत्ति देखिन गएको हो । प्रतिवादीका नाउँमा सम्पत्ति बढी देखिएको भनि व्यवहारतः अलग भएको तथ्यलाई प्रमाणमा नलिई पार्वती के.सी का नाउँका कि.नं.९७० र कि.नं.९७१ तथा नकुल के.सी का नाउँका कि.नं. १३३ र ११८ समेतका हकमा सुरुले बन्डा लाग्ने गरि भएको फैसला

निजी आर्जनको भनि र राधिका के.सी. र श्याम के.सी. का नाममा रहेका कि.नं.९७,९८ र १०८ तथा कि. नं. २५० का जग्गाबाट वादीहरूले अंश पाउने भनि गरेको सो हदसम्म सुरु फैसला केही उल्टी गरि पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला नमिलेको हुँदा उल्टी हुनुपर्दछ भनि गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

वादीको दाबी अनुरूप फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरि सो भन्दाअगाडि राजीनामाबाट खरिद गरिएका र अन्य पैतृक जग्गासमेतबाट ३ भागको २ भाग प्रतिवादीबाट वादीहरूले अंश पाउने गरि सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको देखियो । उक्त फैसलालाई केही उल्टी गरि मानो छुट्टिएको मितिपछि पार्वती के.सी.ले खरिद गरेको कि.नं.९७० र कि.नं.९७१ तथा वादीमध्येको नकुल के.सी.का नाउँमा रहेका कि.नं.१३३ र ११८ निजी आर्जन कायम गरि बन्डा नलाग्ने र श्याम के.सी.को नाउँको कि.नं. २५० र राधिका के.सी.का नाममा रहेका कि.नं.९७, ९८ र कि.नं.१०८ समेतबाट बन्डा लाग्ने गरि पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको पाइयो । २०१३ सालमा व्यवहारतः अलगअलग भइसकेको अवस्थामा ध्यान नदिइ, निजीरूपमा खरिद गरेका जग्गाहरू सम्बन्धमा प्रतिवादीको हकमा बन्डा लाग्ने र वादीहरू मध्येका नकुल र पार्वती के.सी.को नाममा रहेका केही जग्गाका हकमा निजी कायम गरि पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिलेन भनि पुनरावेदक प्रतिवादी भक्तबहादुर खत्रीले र मानो छुट्टिएको मिति २०४६ साललाई कायम नगरि फिराद परेको अधिल्लो दिन कायम गरेको तथा वादीमध्येको कुवेर खत्री र निजकी श्रीमतीसमेतले निजी तवरबाट प्राप्त गरेका सम्पत्तिसमेत प्रतिवादीलाई बन्डा गरिदिएको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेन भनि वादी कुवेर खत्रीसमेतले पुनरावेदनमा जिकिर लिएको पाइन्छ ।

पुनरावेदक वादी प्रतिवादीतर्फबाट उपस्थित

विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस बुँदा एवम् पुनरावेदन जिकिरसमेतको अध्ययनबाट पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट भएको फैसला मिलेको छ, छैन र पुनरावेदक वादी एवम् प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिरबमोजिम हुने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो ।

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा नाता र वंशावलीमा वादीहरू र प्रतिवादीबिचमा मतभिन्नता रहेको देखिएको छैन । वादीहरूका पिताहरू एवम् प्रतिवादी भक्तबहादुर खत्रीबिच विधिवत् अंशबन्डा रजिस्ट्रेसन पास नभएको भन्ने विषयमा पनि प्रतिवादीले अन्यथा भन्न सकेको पाइँदैन । विधिवत् रजिस्ट्रेसन पास गरि अंशबन्डा नभए पनि २०१३ सालमै घरसारमा भिन्न सम्पत्ति सोहीबमोजिम दर्ता नामसारी भोग गरेका छौं भनि प्रतिवादीले प्रतिउत्तर र पुनरावेदन जिकिर लिएको देखिएको छ ।

३. प्रतिवादीले जिकिर लिए अनुरूप २०१३ सालमै भिन्न भएको हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा एकै बाजे बाबुका सन्तान यी वादीहरू एवम् प्रतिवादीका नाउँमा जग्गा नापी हुँदा विभिन्न कित्ता जग्गाहरू दर्ता भएको देखिन्छ । उक्त दर्ता भएका जग्गाहरू समानरूपबाट सबैमा बराबरी हुन गएको भने देखिएको छैन । मिसिल संलग्न रहेका भूमिसम्बन्धी ऐनको प्रयोजनका लागि भरिएका १ नं. अनुसूचिमा पनि विवाद छैन । उक्त १ नं. अनुसूचिहरूको पारिवारिक लगतमा बाबु शेरबहादुर, आमा पद्म कुमारी, पुतली, वर्ष २० की पत्नी मथुरा, वर्ष १३ को भतिजो नकुल, वर्ष ९ को भतिजो ध्रुव, वर्ष १० कि छोरी मणिदेवीको नाम उल्लेख गरि प्रतिवादी भक्तबहादुर खत्रीले मिति २०२१/१०/२ मा विवरण भरेको पाइन्छ । त्यसैगरि, अर्को १ नं. अनुसूचिमा माइलाका सन्तानहरूको नाम पारिवारिक लगतमा उल्लेख भएको देखिन्छ । उक्त अनुसूचिहरूबाट बाजे पिता शेरबहादुरका तीन भाइ छोराहरूका नाउँमा फरकफरक जग्गाहरू उल्लेख गरि

छुट्टाछुट्टै अनुसूचि फाराम नभरी प्रतिवादी भक्तबहादुर खत्रीले नै भरेको भन्ने देखिन आउँछ । उक्त अनुसूचि भर्दा प्रतिवादी भक्तबहादुरको उमेर २४ वर्ष देखिएको छ भने निजले नै नाम उल्लेख गरिदिएका वादीहरू नाबालक रहेको पाइन्छ । वादी नाबालकहरूका पिता मातासमेतले विवरण भरेको देखिएको छैन । अनुसूचिमा उल्लेख भएको उमेरअनुसार यी प्रतिवादी भक्तबहादुर खत्रीको उमेर २०१३ सालमा १४ वर्षको मात्र हुन आउने देखिन्छ । १४ वर्षकै उमेरमा प्रतिवादी छुट्टिएर भिन्न बसेको भन्ने निजको जिकिर विवेकसम्मत र तथ्यपरक रहेको देखिएको छैन । त्यसैगरि २०२१ सालमा पारिवारिक लगत भर्दा प्रतिवादीले नै आफ्नी आमा पद्म कुमारी, श्रीमती मथुरा र जेठा दाजुका सन्तान नकुल र ध्रुवलाई एकासगोलको परिवारमा देखाइ विवरण भरेको हुँदा सो तथ्यले २०१३ सालमै घरसारमा अलग भएको भन्ने निजको जिकिर सोही आफ्नै व्यवहारबाट खण्डित भइरहेको अवस्था पनि छ ।

४. अंश हक सबै अंसियारले समानरूपमा बाँडफाँड गरि लिन पाउने नैसर्गिक हक हो । मुलुकी ऐन, अंश बन्डाको ५ नं.अनुसार पिताको मृत्युपश्चात निजले पाउने अंश निजका स्वास्नी छोराहरूमा सर्न गई निजहरूले पाउँछन् । अंश हक छोड्दा वा प्राप्त गर्दा कानूनबमोजिम लिखत पास गरेर मात्र लिनुदिनु गर्नुपर्छ भनि मुलुकी ऐन, रजिस्ट्रेसनको १ नं.ले अनिवार्य कानूनी व्यवस्था गरेको छ । कानूनले लिखत पास गर्नुपर्ने भनि अनिवार्य गरेको विषयमा सगोलमा बसेका परिवार संख्या धेरै सम्पत्ति आफूखुस अलग अलग बसेको जिकिरलाई सही रहेछ भनि अनुमान गरि मानो छुट्टिइ भिन्न भएको मान्दा समान अंसियारबिच समानरूपमा बन्डा हुनुपर्ने कानूनको मूल उद्देश्य नै पराजित हुन जान्छ । मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको ३० नं. ले २०३४/९/२७ सम्ममा बन्डापत्र खडा गरि वा नगरि घरसारमा नरमकरम मिलाई भाग शान्ति लिइ

छुट्टाछुट्टै भोग व्यवहार गरेकोमा मात्र व्यवहार प्रमाणबाट अलग भएको मानिन सक्ने कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ । तर यस विवादमा प्रतिवादीले नै भरेका १ नं. लगत तथा वादी प्रतिवादीका बिचमा केही जग्गा आ-आफ्ना नाउँमा दर्ता गराए पनि ती सम्पत्ति असमानरूपमा रहेको र वादीहरू नाबालिक हुँदाकै अवस्थामा व्यवहार प्रमाणबाट छुट्टि भिन्न भएको भन्ने प्रतिवादीको जिकिर उचित मान्न मिल्ने अवस्था नहुँदा निजहरू एकासगोलमै रहेछन् भनि मान्नु पर्ने देखिन आयो ।

५. वादीहरूले अंशकै कारणबाट प्रतिवादी भक्तबहादुर खत्री र वादीमध्येको नकुल के.सी. बिच कुटपिट सम्पत्ति २०४६ सालमा कुटपिट मुद्दा चलेको हुँदा २०४६/११/२९ लाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरिनु पर्दछ भन्ने जिकिर लिएको देखिन्छ । वस्तुतः रजिस्ट्रेसनको १ नं.अनुसार मानु छुट्टिएको वा मानु जोडिएको लिखत रजिस्ट्रेसन पास भएकै हुनु पर्दछ । घरसारको लिखत भए पनि त्यस्तो लिखतको आधारमा मानु छुट्टिएको मिति कायम हुँदैन । कुटपिटको वारदातबाट नै मानो छुट्टिएको मिति कायम हुँदैन । मानो छुट्टेको मिति कायम हुने पहिलो प्रमाण भनेकै अड्डाबाट रजिस्ट्रेसन पास भएको लिखत हो । प्रस्तुत विवादमा मानो छुट्टिएको पास भएको लिखत रहे भएको देखिन आउँदैन । मानो छुट्टिएको पास भएको लिखतको अभावमा वादी प्रतिवादीको मानो छुट्टिएको मितिको सम्बन्धमा मुख मिलेको अवस्थामा त्यही मिति नै मानो छुट्टिएको कायम गरिनु पर्ने हुन्छ । तर, प्रस्तुत विवादमा मानो छुट्टिएको मिति सम्बन्धमा वादी प्रतिवादीको मुख मिलेको पनि देखिन आएन । यसरी मानो छुट्टिएको मितिको रजिस्ट्रेसन पास भएको लिखत पनि नभएको र सो मिति सम्बन्धमा वादी प्रतिवादीको मुख पनि नमिलेको अवस्थामा अंश मुद्दाको फिरादपत्र दर्ता गरेको मितिलाई नै मानो छुट्टिएको मिति मान्नु पर्ने हुन्छ । तसर्थ, अंसियारबिचमा भएको सामान्य

कुटपिटलाई आधार मानि २०४६ साललाई मानो छुट्टिएको मिति कायम नगरेको मिलेन भन्ने वादीको जिकिर पनि मनासिब रहेको देखिन आउँदैन । फिराद परेको मितिलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गर्ने गरेको हदमा सुरु र पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला सो हदमा मिलेको देखिन आयो ।

६. तायदाती फाँटवारीमा पेस नभएका कि.नं. २०८, २०९, १७१, १८०, १८१, २३९, ११६, ८६, ३०६, १३२ र १०७ समेतका किताहरूबाट समेत बन्डा गरेको मिलेन भनि प्रतिवादीले पुनरावेदनमा जिकिर लिएको देखिन्छ । उक्त किताका जग्गाहरू वादी तर्फबाट मिति २०६७/१/२३ मा फाँटवारीमा पेस गरि मिसिल संलग्न रहेको देखियो । सगोलका परिवारका सदस्यका नाममा रहेको सम्पत्तिको फाँटवारी मिसिल संलग्न सम्पत्ति सकेको देखिएको यस स्थितिमा ती सम्पत्ति सम्बन्धमा अब उक्त प्रतिवादीको भनाइतर्फ थप विवेचना गरि रहनु परेन । वादीहरूसँग अंशबन्डा सम्पत्ति नसकदै प्रतिवादी भक्तबहादुरले आफ्ना श्रीमती र छोराहरूलाई मिति २०४६/१/२३ मा र.नं.३२४ र मिति २०४६/१०/२८ मा र.नं.३१६६ बाट अंश छोडपत्रको लिखत गराई आफ्ना नाउँमा रहेका केही जग्गा लिनु दिनु गरेको देखिन्छ । समान पुस्ताका भाइभाइबिचमा बन्डा नहुँदै सोही पुस्ताको एक अंसियार प्रतिवादी भक्तबहादुर खत्रीका नाममा रहेका जग्गा निजले छोडपत्र गरि आफ्नी श्रीमती र छोरालाई दिँदैमा त्यस्तो व्यवहारले वादीको उक्त सम्पत्तिमा प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्दैन । कानूनले उक्त छोडपत्र लिखतका जग्गाहरूमा वादीहरूको अंश हक निहित रहने नै हुँदा छोडपत्रबाट हक हस्तान्तरण गरेका जग्गामा समेत बन्डा लगाएको मिलेन भन्ने प्रतिवादीको जिकिर कानून र न्याय सङ्गत रहेको पाइएन ।

७. पार्वती के.सी.ले कि.नं. ९७० र कि.नं. ९७१ का जग्गा प्रस्तुत अंश मुद्दाको फिराद परी अदालतबाट मानो छुट्टिएको मिति २०६४।३।१२ गते

कायम भएपछि मिति २०६६/२/४ मा राजीनामाको लिखतबाट खरिद गरेको देखिन्छ । यसरी मानो छुट्टिसकेपछि लगाएको ऋण र आर्जन गरेको सम्पत्ति बन्डा लाग्ने हुँदैन । अपितु, जसले ऋण लिन्छ वा सम्पत्ति आर्जन गर्छ त्यो उसैको एकलौटी हुन्छ । विधिवत् मानो छुट्टिई अलगअलग बसेपछि खरिद गरेको त्यस्तो सम्पत्तिमा अंशबन्डाको १८ नं. ले अन्य अंसियारको अंश भाग नलाग्ने भएकाले बन्डा नगरिदिएको मिलेन भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर कानूनसम्मत रहेको पाइएन ।

८. वादी नकुल के.सी. मिति २०३२/५/१ देखि नेपाल सरकारको प्रहरी सेवाको जागिरमा भर्ना मिति २०६३।१।३१ मा प्रहरी नायब निरीक्षकको पदबाट सेवा निवृत्त भएको मिसिल संलग्न निवृत्तिभरण अधिकारपत्रको प्रतिलिपिबाट देखिन आउँछ । आफू प्रहरी सेवामा रहँदा आर्जित रकमले निजले कि.नं. १३३ आफ्नै नाममा र कि.नं. ११८ श्रीमती जानुका के.सी.का नाउँमा खरिद गरेको निजी सम्पत्ति हुन भनि तायदाती फाँटवारीमा जिकिर लिएको पाइन्छ । लामो समयसम्म सरकारी सेवा गरि सञ्चय कोषसमेतको आर्जित रकमबाट खरिद गरेको उक्त कि.नं. हरूबाट पनि बन्डा गर्नुपर्छ भनि प्रतिवादीले जिकिर लिएको देखिँदा उक्त जिकिर कानूनसम्मत रहेको मान्न मिल्ने देखिन आएन ।

९. पुनरावेदक वादी कुवेर खत्रीले आफ्ना नाउँमा रहेका कि.नं. २७८, १७८, २८१ र कि.नं. २८३ तथा श्रीमती तुलाकुमारी के.सी.का नाउँमा रहेका कि.नं. ३१, ६५, ९५ र कि.नं. १७९ माइजू गणेशकुमारी भन्ने बच्ची रानाभाटका हकदारहरू कोही नहुँदा निजबाट मिति २०६४/२/२२ मा राजीनामाको लिखत गरि पाएको हुँदा सो सम्पत्तिबाट अन्य अंसियारलाई बन्डा गर्न मिल्ने होइन भनि पुनरावेदनमा जिकिर लिएको पाइन्छ । निज कुवेर खत्रीले पुनरावेदनमा सो कुराको जिकिर लिए पनि कुनै सबुत प्रमाण पुनरावेदन संलग्न

गर्न सकेको पाइँदैन। उक्त किताहरू गणेशकुमारी भन्ने बच्ची रानाभाटको रेखदेख स्याहार सुसार गरेबापत शेषपछिको बकसपत्र गरि दिएकोमा पुनः राजीनामाबाट २०६४/२/२२ मा प्राप्त गरेको भनि तायदातीमा जिकिर लिएको देखिन्छ। राजीनामा हो कि बकसपत्र हो, त्यो नै स्पष्टरूपमा भन्न सकेको पाइँएन। तथापि, उक्त तायदाती साथ शेषपछिको बकसपत्रको लिखत पेस गरेको पनि देखिन आउँदैन। तायदातीमा उल्लेखित राजीनामा मिति २०६४/२/२२ फिराद गर्नुभन्दा अगाडिको नै रहेको छ। सगोलमा रहँदा प्राप्त गरेको सम्पत्तिहरू निजी हो भनि जसले दाबी गर्छ सो कुराको दाबीकर्ताले नै तथ्ययुक्त र वस्तुगत प्रमाण पेस गरि प्रमाणित गर्नुपर्छ। तर पुनरावेदक वादीले वस्तुगत प्रमाण पेस गर्न नसकी फगत जिकिर मात्र पुनरावेदनमा लिएको देखिन्छ। यसरी वादी कुवेर खत्रीले निजी भन्ने जिकिर लिए पनि कुनै लिखत वा सबुत पेस गर्न सकेको नदेखिँदा उक्त कि.नं.हरू समेतबाट सबै अंसियारलाई बन्डा लगाइ दिने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला न्यायोचित नै रहेको देखिन आयो।

१०. कि.नं. ९७, ९८ र कि.नं.१०८ का जग्गाहरूबाट अंश दिलाएको मिलेन भन्ने प्रतिवादीले पुनरावेदनमा लिएको जिकिरतर्फ विचार गर्नुपर्ने देखियो। उक्त जग्गाहरू साबिक दर्ता प्रतिवादी भक्तबहादुरकै रहेकामा निजको मित भाउजू मान कुमारीलाई मिति २०४६/११/२३ मा राजिनामा गरि त्यसको १७ दिनपछि उक्त किता जग्गाहरू र.नं.३४१३ मिति २०४६/१२/१० को लिखतबाट मानकुमारी के.सी.बाट ज्वाइँ राजकुमार के.सी. ले खरिद गरेको भन्ने वादी पक्षको जिकिर रहेको देखिन्छ। हाल उक्त जग्गा राजकुमार के.सी.बाट पुनः भक्त बहादुरको पत्नी राधिकाको नाममा आइसकेको स्थिति छ। वादीको यी तथ्यगत जिकिर सम्बन्धमा प्रतिवादीले अन्यथा हो भनि प्रतिवाद गर्न सकेको देखिँदैन। मानकुमारी के.सी.बाट राजकुमार के.सी.ले

राजीनामा गरि लिएका यिनै किता जग्गाहरू राजकुमार के.सी.ले प्रतिवादी भक्तबहादुर के.सी. खत्रीकी श्रीमती राधिका खत्रीलाई मिति २०६०/१०/२८ मा राजीनामा गरि हक हस्तान्तरण गरेको मिसिल संलग्न लिखतको प्रतिलिपिबाट देखिएको छ। प्रतिवादीले आफ्ना नाउँमा दर्ता भएका जग्गाहरू परिवार बाहिरको तेस्रो व्यक्तिको नाउँमा हक सारी पुनः घुमाइ फिराइ आफ्नै श्रीमतीको नाउँमा ल्याएको यस्तो व्यवहारलाई सगोलको सम्पत्तिलाई स्वआर्जनको रूप दिने प्रयास भएको भनि मान्नु पर्ने देखिन आयो। तथापि, उक्त सम्पत्ति अन्ततः सगोल परिवारभित्र नै रहिरहेको हुँदा सगोलको प्रकृति रहेकै सम्पत्ति अंशबन्डा हुन सक्ने अवस्था नै रहेको देखियो। त्यसैगरि श्यामकाजी के.सी. को नाउँमा रहेको कि.नं. २५० को जग्गा बन्डा लगाइदिएको मिलेन भन्नेतर्फ हेर्दा निज श्यामकाजी प्रतिवादी भक्तबहादुरको छोरा सन्तान रहेको नातामा विवाद छैन। उक्त कि.नं. २५० नीजीरूपमा आर्जन गरेको भन्ने जिकिर रहेको देखिन्छ। पैतृक सम्पत्ति विधिवत् बन्डा नहुँदै एकासगोल परिवारका सदस्यमध्ये जो कोहीका नाममा रहे पनि कानूनतः सबैलाई बराबरी बन्डा लाग्ने नै हुन्छ। आधार र कारण नखुलाई बन्डा गरिदिएको मिलेन भनि प्रतिवादीले जिकिर लिएकै तथ्यले अन्य अंसियारको अंश हकमा प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्दैन। यस प्रकार उक्त किता जग्गामा वादीहरूको अंश हक कायम गरि बन्डा गरिदिएको पुनरावेदन अदालतको फैसलालाई अन्यथा भन्न मिलेन।

११. तसर्थ, माथि उल्लिखित आधार र कारणहरूबाट सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतको फैसला केही उल्टी गरि पार्वती के.सी.का नामको कि.नं.९७० र कि.नं.९७१ मानो छुट्टिएको मिति पछि खरिद गरेको र कि.नं.१३३ र कि.नं.११८ पुनरावेदक नकुल के.सी.को निजी आर्जनको भनि अरु अंसियारलाई बन्डा नलाग्ने ठहराएको तथा अंसियारबिच बन्डा हुनुपर्ने प्रतिवादी श्याम के.सी.का

नामको कि.नं. २५० र राधिका के.सी.का नामको कि.नं. ९७, ९८ र कि.नं.१०८ समेतबाट वादीहरूले तीन भागको दुई भागमध्येबाट एक भाग मानबहादुरतर्फका वादीहरू र एक भाग माइला खत्रीतर्फका वादीहरूले अंशबन्डा गरि लिन पाउने ठहराई पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६८/१०/२६ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । दायरीको लगत कट्टा गरि मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत : कपिलमणि गौतम
इति संवत् २०७२ साल भदौ ३० गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं.१४६९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
आदेश मिति : २०७२।१।२३।४
०७१-WH-००७६

मुद्दा : बन्दीप्रत्यक्षीकरण

निवेदक : बाल सुधार गृह, सानोठिमी, काठमाडौंमा
थुनामा रहेका वर्ष १४ का परिवर्तित नाम विरेन
लामाको हकमा का.जि.का.म.न.पा वडा नं. ४
स्थित एडभोकेसी फोरम नेपालका तर्फबाट
अधिवक्ता पुष्पराज पौडेल
विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेत

- केवल माग भएको धरौटी रकम राख्न नसकेको हुदा थुनामा बस्नु परेको देखिन्छ । धरौट राख्न माग गरेको रकम बुझाउने हैसियत भएको भए उसले थुनामा बस्न नपर्ने रहेछ । यसरी रू.४००००।- निवेदकले धरौट राख्न नसक्ने कमजोर आर्थिक स्थितिको कारणबाट मात्र थुनामा बस्न परेको देखिन्छ । कुनै वयस्क व्यक्तिको लागि पनि उसको कमजोर आर्थिक अवस्थाको कारणले थुनामा बस्नुपर्ने बाध्यतालाई हुनेखानेको स्थितिको तुलनामा कानूनको आँखामा सबै समान हुने संवैधानिक प्रत्याभूति आर्थिक कारणले अवसरमा विभेदकारीको झलक दिलाउने प्रसङ्ग त्यसै त मानव अधिकार जस्तो

संवेदनशील विषय प्रति चुनौतिपूर्ण छ भने त्यसमा पनि झन निवेदक १५ वर्षको नाबालक देखिएकाले मानव अधिकारको प्रश्न त झन् बढी जटिल भई यसलाई गम्भिरताका साथ संवेदनशील भई हेरिनु पर्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

- पुर्पक्षको निमित्त माग गरेको धरौटी दिन नसकेको बालकलाई थुनछेकको प्रयोजनका लागि थुनाको विकल्पको रूपमा बालसुधार गृहमा राखेको कार्यलाई उचित र मुनासिब मान्न सकिन्न, बरु यसले उल्टै दण्डको सुधारात्मक अवधारणालाई इन्कार गरेको मान्न सकिन्छ । बालबालिकाको हकमा कानूनको दृष्टमा परी निजले गरेको फौजदारी कसुरका सम्बन्धमा दण्ड निर्धारण गर्दासमेत उनीहरूको सर्वोत्तम हितलाई नजरअन्दाज गर्न सकिँदैन । प्रस्तुत मुद्दामा अन्तिम फैसलाबमोजिम थुनामा बसेको अवस्था नभै चोरी मुद्दामा पूर्वसर्तको रूपमा धरौट माग गरी धरौट दिन नसकेको आधार बनाई थुनामा राख्ने गरी भएको कार्यलाई अन्तिम उपायको रूपमा मात्र थुनाको प्रयोग गरिने भन्ने बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को धारा ३७(२) समेतको अनुकूल रहेको मान्न नमिल्ने ।
- बालबालिकालाई तोकिएको सजायसमेत स्थगन हुने वा भोग्न नपर्ने गरी निर्णयकर्ताले निर्णय गर्न सक्ने अवस्थामा धरौटीको विकल्पको रूपमा थुनालाई उपयोग गरिएको कार्यलाई “बालबालिकाको हक हितको संरक्षण गरी तिनीहरूको शारीरिक मानसिक र बौद्धिक विकास गर्न

समयानुकूल कानूनी व्यवस्था गर्न” जारी भएको बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को मर्म र भावनाविपरीत देखिन आउने ।

(प्रकरण नं. ६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता पुष्पराज पौडेल र शोभा के.सी.

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता रामेश्वर न्यौपाने अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०६५, नि.नं. ८०१५, पृष्ठ ११३२

सम्बद्ध कानून :

- बालअधिकार महासन्धि, १९८९ को ३(१), ३७(२)
- बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२)(क)
- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(२)
- अ.बं. ४७ नं.

आदेश

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम पर्न आएको प्रस्तुत निवेदनको सङ्क्षिप्त तथ्य यसप्रकार छ :

म निवेदक एडभोकेसी फोरम नेपालमा कार्यरत् अधिवक्ता हुँ । यस फोरमले नेपालका विभिन्न हिरासतहरूमा नियमित अनुगमन गरी त्यहाँ रहेका असक्षम नाबालकहरूका लागि निःशुल्करूपमा कानूनी सहायता उपलब्ध गराउनका साथै बाल न्याय प्रणालीको सुदृढिकरणको क्षेत्रमा काम गरिआएका छौं । यसरी हिरासत भ्रमण गर्ने क्रममा गुहेश्वरी उच्च मा. वि. सिनामंगल काठमाडौंको ल्याप्टप चोरी गरेको आरोपमा परिवर्तित नाम विरेन लामालाई काठमाडौं जिल्ला अदालतमा नकबजनी चोरी मुद्दामा अभियोग पेस

गरी मिति २०७१।३।१० गते थुनछेक आदेश गरेको पाइयो। उक्त आदेशमा निज परिवर्तित नाम विरेन तामाङ १५ वर्षको हो भनी स्वीकार गरी मुलुकी ऐन, चोरीको १४(१) बमोजिम रु.४००००।- धरौटी माग गरी सो बुझाउन नसकेको पुर्पक्षको लागि बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८, को दफा ११(३) बमोजिम बाल सुधार गृहमा थुनामा राख्न पठाउने मिति २०७१।३।१० गतेका दिन गरेको आदेश गैहकानूनी रहेको छ।

बालबालिकाको आधारभूत अधिकारको संरक्षणको लागि संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाद्वारा पारित राष्ट्रसंघीय बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ लाई नेपालले अनुमोदन गरिसकेको र सोको धारा ३(१) मा बालबालिकाहरूको सर्वोत्तम हित नै प्राथमिक विचारको कुरा हुने छ भनी व्यवस्था गरेको छ। सो सन्धिको प्रावधानहरू सन्धि ऐन, २०४७ को दफा ९ बमोजिम नेपाल कानूनसरह लागू हुन्छ। उपरोक्त कानूनहरूको मूल उद्देश्य नै कुनैपनि अपराधमा बालबालिकाहरूलाई दण्डित गर्नुभन्दा पनि बालबालिकाको सर्वोत्तम हित प्रवर्द्धन गर्नु रहेको छ। यसरी बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिले बालबालिकाको सर्वोत्तम हित सुनिश्चित गरेको अवस्थामा नाबालकलाई साबालकसरह मुद्दाको पुर्पक्षको क्रममा नकबजनी चोरी मुद्दामा हुने सजायभन्दा बढी अनुसन्धान तथा बाल सुधार गृहमा बसी भुक्तान गरिसकेको अवस्थामा लामो समयसम्म थुनामा राखिराख्ने कार्य उपरोक्त कानून तथा नेपालले अनुमोदन गरिसकेका अन्तराष्ट्रिय सन्धि सम्झौताको समेत विपरीत रहेको छ। नाबालकलाई धरौटी तिर्न नसकी थुनाको विकल्पको रूपमा बाल सुधार गृहमा राख्ने कार्य गैरकानूनी र त्रुटिपूर्ण रहेकाले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी नाबालक परिवर्तित नाम विरेन लामालाई थुनामुक्त गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको परिवर्तित

विरेन लामाको हकमा अधिवक्ता पुष्पराज पौडेलको मिति २०७२।२।१५ मा यस अदालतमा परेको रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदन र यो आदेशको नक्कल साथै राखी विपक्षी नं. १ लाई सूचना पठाउनु। निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधिमार्फत उपस्थित हुनु भनी रिट निवेदन र यो आदेशको प्रतिलिपि साथै राखी विपक्षी नं. २ लाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७२।३।१६ को आदेश।

यस सुधार गृहमा कानूनबमोजिम थुना वा कैदमा बस्नुपर्ने बालबालिका बस्ने गरेको र उल्लिखित बालकको हकमा सम्मानित काठमाडौं जिल्ला अदालतको पत्रको आधारमा बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२)(क) तथा कारागार नियमावली, २०२० को नियम ४(ख) समेतको कानूनी व्यवस्थाको आधारमा सुधार गृहमा राखिएको हो। नेपालले सन् १९८९ को CRC महासन्धि अनुमोदन गरी बालबालिकाको सर्वोत्तम हितलाई मध्यनजर गरी बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ तथा नियमावलीको व्यवस्थाबमोजिम बालबालिकाहरूको सर्वोत्तम हितलाई ध्यान दिई यस सुधार केन्द्रमा राखिएको हो। निवेदक बालकको घर परिवार फेला नपरेको हुँदा निजको शिक्षा लालनपालन शारीरिक मानसिक विकासको लागि बाल सुधार गृह नै उपयुक्त हुने हुँदा कानूनबमोजिम होस् भन्नेसमेत व्यहोराको बालसुधार गृह, सानोठिमी भक्तपुरको तर्फबाट यस अदालतमा

परेको लिखित जवाफ ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतका नाउँमा मिति २०७२।३।२८ मा तामेल भएको म्यादमा लिखित जवाफ पेस भएको नदेखिएको ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचिमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री पुष्पराज पौडेल र श्री शोभा के.सी. ले निवेदकको उमेर १५ वर्ष भएकामा विवाद नभएको र निजको उक्त उमेरलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेतले स्वीकार गरिरहेको अवस्थामा निजलाई आरोपित कसुरमा हुन सक्ने अधिकतम सजायभन्दा बढी अवधि थुनामा राख्ने कार्य गैहकानूनी रहेकाले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनामुक्त गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो । विपक्षी तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री रामेश्वर न्यौपानेले बाल सुधार गृह कारागार होइन । यसको आफ्नै सुधारात्मक उपायद्वारा कानूनसँग द्वन्द्वमा परेका बालबालिकाहरूको सुधारात्मक उपायद्वारा उपचार गरिन्छ । काठमाडौं जिल्ला अदालतको च.नं. ४४८६ मिति २०७२।३।१० को पत्रद्वारा रिट निवेदकलाई सुधारगृहमा राख्न लेखिआएको छ । निवेदकको अविभावकसमेत फेला नपरेको अवस्थामा कानूनबमोजिम निजको सर्वोत्तम हितसमेतलाई ध्यानमा राखी निजको शिक्षा, लालनपालन र शारीरिक तथा मानसिक विकासको लागि बाल सुधार गृह उत्तम विकल्प हो भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

निवेदक तथा विपक्षीका तर्फबाट प्रस्तुत तर्कपूर्ण बहस सुनी मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी हेर्दा यसमा निवेदकको थुना गैहकानूनी हो होइन ? निवेदन मागबमोजिमको बन्दिप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निवेदकलाई थुनामुक्त गर्नुपर्ने हो होइन, सोही विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा निवेदक

विरन लामालाई मुलुकी ऐन, चोरीको १ र १४ नं. को कसुरमा सोही ऐनको दफा १४(१) नं.बमोजिम सजायको मागदाबी लिई अभियोगपत्र परेकामा निवेदकसँग रु.४००००।- धरौटी लिने र धरौटी राख्न नसके बालसुधार गृहमा पठाउने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७१।३।१० गतेका दिन आदेश भै मागबमोजिमको धरौट रकम दिन नसकी निवेदक हालसम्म बालसुधार गृहमा थुनामै रहेका छन् । यसरी निजबाट धरौट लिने कार्य बाल अधिकार महासन्धि, १९८९ को धारा ३(१) तथा बालबालिकासम्बन्धी ऐन, नियमावली र यस अदालतबाट नै.का.प. २०६५ नि.नं. ८०१५ पृष्ठ ११३२ समेतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल रहेको हुँदा उक्त धरौटी मान्ने गरी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश बदर गरी थुनामुक्त गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन जिकिर रहेको छ । काठमाडौं जिल्ला अदालतको प.सं. CR-२०२३ च.नं./दे.नं. ४४८६ मिति २०७२।३।१० को पत्रबमोजिम बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को दफा ४२(२)(क) तथा कारागार नियमावली, २०२० को नियम ४(ख) समेतका आधारमा कानूनबमोजिम थुनामा राखिएको हुँदा कानूनबमोजिम होस भन्ने बालसुधार गृह, भक्तपुरको लिखितजवाफ रहेछ ।

३. नेपालको आन्तरिक संविधान, २०६३ को धारा १२(२) ले कानूनबमोजिम बाहेक कुनैपनि व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण हुन नसक्ने भनी मौलिक हकको रूपमा व्यवस्था गरी वैयक्तिक स्वतन्त्रताको हकलाई प्रत्याभूत गरेको छ । बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ बालबालिकाको हकहितको संरक्षण गरी तिनीहरूको शारीरिक मानसिक र बौद्धिक विकास गर्न जारी भएबाट तिनीहरूको सर्वोत्तम हितको प्रवर्द्धन गर्नेतर्फ सो ऐनको उद्देश्य लक्षित भएको देखिन्छ । उक्त ऐनको दफा ११(३) मा चौध वर्ष वा सोभन्दा माथि र सोह्र वर्षभन्दा मुनिको बालकले कुनै अपराध गरेमा निजलाई कानूनबमोजिम

उमेर पुगेका व्यक्तिलाई हुने सजायमा आधा सजाय हुने व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।

४. प्रस्तुत मुद्दाको सन्दर्भमा हेर्दा कसुरदार भनिएका बालकको उमेर १५ वर्ष भएकामा कुनै विवाद देखिँदैन । निजले रु.४००००।- बिगोको नकबजनी चोरी गरेको अभियोगमा मुद्दा दायर भएकामा मुलुकी ऐन, चोरीको १४(१) नं. बमोजिम रु.४००००।- धरौट माग भएको र सो तिर्न नसकी बाल सुधार गृहमा कैदमा रहेको देखियो । यसप्रकार निवेदकलाई थुनामा नै राखी पुर्पक्ष गर्नुपर्ने प्रकृतिको मुद्दा रहेको देखिन आएन । केवल माग भएको धरौटी रकम राख्न नसकेको हुँदा थुनामा बस्नु परेको देखिन्छ । धरौट राख्न माग गरेको रकम बुझाउने हैसियत भएको भए उसले थुनामा बस्न नपर्ने रहेछ । यसरी रु.४००००।- निवेदकले धरौट राख्न नसक्ने कमजोर आर्थिक स्थितिको कारणबाट मात्र थुनामा बस्न परेको देखिन्छ । कुनै वयस्क व्यक्तिको लागि पनि उसको कमजोर आर्थिक अवस्थाको कारणले थुनामा बस्नुपर्ने बाध्यतालाई हुनेखानेको स्थितिको तुलनामा कानूनको आँखामा सबै समान हुने संवैधानिक प्रत्याभूति आर्थिक कारणले अवसरमा विभेदकारीको झलक दिलाउने प्रसङ्ग त्यसै त मानव अधिकार जस्तो संवेदनशील विषय प्रति चुनौतिपूर्ण छ भने त्यसमा पनि झन निवेदक १५ वर्षको नाबालक देखिएकाले मानव अधिकारको प्रश्न त झन् बढी जटिल भई यसलाई गम्भिरताका साथ संवेदनशील भई हेरिनु पर्ने हुन्छ ।

५. बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को धारा ३(१) मा In all actions concerning children, whether undertaken public or private social welfare institutions. Courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best of child shall be a primary consideration भनी बालबालिकाहरूसँग सम्बन्धित कार्यहरूमा निजहरूको सर्वोत्तम हित नै प्राथमिक कुरा

हुनेछ भनी व्यवस्था भएको अवस्थामा अदालतले बालबालिकासम्बन्धी मुद्दामा कुनैपनि निर्णय गर्दा बालबालिकाको सर्वोत्तम हितमा हुनुपर्नेमा धरौटी बुझाउन नसकेको आधारमा थुनाको विकल्पको रूपमा बालसुधार गृहमा पठाउने कार्य उक्त सन्धिको उद्देश्य र प्रावधानविपरीत रहेको छ । त्यसैगरी उक्त बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धिको दफा ३७(२) ले कुनै पनि बालबालिकालाई यातना दिइने वा अन्य क्रूर, अमानवीय वा अपमानजनक व्यवहार वा सजाय गरिने छैन । न त अठार वर्षभन्दा कम उमेरका व्यक्तिहरूद्वारा गरिएका कसुरहरूका लागि मृत्युदण्डको सजाय वा रिहाई पाउने सम्भावनाविनाको आजीवन कारावासको सजाय नै दिइने छ भनी बालबालिकाहरूका निमित्त अन्तिम उपायको रूपमा मात्र थुनाको प्रयोग गरिने सुनिश्चितता प्रदान गरेको छ ।

६. पुर्पक्षको निमित्त माग गरेको धरौटी दिन नसकेको बालकलाई थुनछेकको प्रयोजनका लागि थुनाको विकल्पको रूपमा बालसुधार गृहमा राखेको कार्यलाई उचित र मुनासिब मान्न सकिन्न, बरु यसले उल्टै दण्डको सुधारात्मक अवधारणालाई इन्कार गरेको मान्न सकिन्छ । बालबालिकाको हकमा कानूनको द्वन्द्वमा परी निजले गरेको फौजदारी कसुरका सम्बन्धमा दण्ड निर्धारण गर्दासमेत उनीहरूको सर्वोत्तम हितलाई नजरअन्दाज गर्न सकिँदैन । प्रस्तुत मुद्दामा अन्तिम फैसलाबमोजिम थुनामा बसेको अवस्था नभै चोरी मुद्दामा पूर्वसर्तको रूपमा धरौट माग गरी धरौट दिन नसकेको आधार बनाई थुनामा राख्ने गरी भएको कार्यलाई अन्तिम उपायको रूपमा मात्र थुनाको प्रयोग गरिने भन्ने बालअधिकारसम्बन्धी महासन्धि, १९८९ को धारा ३७(२) समेतको अनुकूल रहेको मान्न मिल्दैन । बालबालिकालाई तोकिएको सजायसमेत स्थगन हुने वा भोग्न नपर्ने गरी निर्णयकर्ताले निर्णय गर्न सक्ने अवस्थामा धरौटीको विकल्पको रूपमा थुनालाई उपयोग गरिएको कार्यलाई “बालबालिकाको हक

हितको संरक्षण गरी तिनीहरूको शारीरिक मानसिक र बौद्धिक विकास गर्न समयानुकूल कानूनी व्यवस्था गर्न" जारी भएको बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ को मर्म र भावनाविपरीत देखिन आएको छ।

७. अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गर्दाकै अवस्थामा पनि यी निवेदकलाई वयस्क भइसकेको भए पनि अधिकतम एक महिना पन्ध्र दिन कैद हुन सक्ने अवस्था देखिन्छ। निज मिति २०७२।२।८ गतेदेखि थुनामा रहेको र निजलाई वयस्क भएकै अवस्थामा पनि हुनसक्ने अधिकतम कैदको सजायभन्दा पनि बढी नै अवधि कैदमा रहेकोसमेत मिसिल कागजातहरूबाट देखिन्छ। पुनश्च: निवेदक वर्ष १५ को मात्र रहेको अवस्थामा निजउपर बालबालिकासम्बन्धी ऐन, २०४८ का व्यवस्थाहरू समेत आकर्षित हुने देखिन्छ। जसअनुसार निजलाई कसुरदार ठहरिएकै अवस्थामा पनि वयस्कलाई हुने सजायको आधा सजाय बढीमा २३ दिन कैद हुन सक्नेमा निज हालसम्म पनि तीन महिनाभन्दा बढी थुनामा रहिरहेको कार्यलाई उचित र न्यायपूर्ण मान्न सकिँदैन।

८. अतः माथि विवेचित आधार प्रमाणहरूबाट निवेदक परिवर्तित नाम विरेन लामाबाट काठमाडौं जिल्ला अदालतमा चलेको नकबजनी चोरी मुद्दामा माग गरेको धरौटी रु.४००००।- दिन नसकी बाल सुधार गृह, भक्तपुरमा थुनामा राख्न पठाएको मिति २०७१।३।१० को आदेश र सो आदेशानुसार बाल सुधार गृह, भक्तपुरमा थुनामा राखिएको कार्य गैहकानूनी हुँदा बदर गरी निवेदकलाई बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनामुक्त गरिदिएको छ। अब निवेदकलाई अ.बं. ४७ नं.बमोजिम तारेखमा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्न। निवेदकलाई अन्य मुद्दा वा कारणबाट थुनामा राख्न नपर्ने भए प्रस्तुत मुद्दाबाट निवेदकका कानून व्यवसायी अधिवक्ता पुष्पराज पौडेलले निवेदकलाई जिम्मा लिई निजको अभिभावकलाई बुझाउन स्वीकृति

जनाएकाले निजलाई निजको कानून व्यवसायी जिम्मा लिन आए जिम्मा बुझेको कागज गराई थुनामुक्त गरिदिनु भनी विपक्षीमध्येको बाल सुधार गृह, भक्तपुरका नाउँमा लेखि पठाइ सकिएको हुँदा दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. जगदीश शर्मा पौडेल

इजलास अधिकृत : तीर्थराज भट्टराई
इति संवत् २०७२ साल भदौ २३ गते रोज ४ शुभम्।

निर्णय नं. १४७०

अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७१/७/२/१
०६३-CR-०४४४

मुद्दा : खुन डाँका

पुनरावेदक/वादी : जिल्ला सर्लाही गोडैता गा.वि.स.
वडा नं. १ बस्ने नागेन्द्र मिश्रको जाहेरीले नेपाल
सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : लक्ष्मी रायको छोरा जिल्ला सर्लाही
गोडैता गा.वि.स. वडा नं. ७ बस्ने दिलवा र
दीलिप भन्ने विद्यानन्द राय यादवसमेत

- कानूनबमोजिम दोस्रो तह पुनरावेदन लाग्नै नसक्ने अवस्थामा दुई तहबाट सफाई पाई सकेका प्रतिवादी लालबाबु यादवका हकमा आएको पुनरावेदनपत्रलाई कानूनको रित पुर्याई दायर भएको भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. १०)

- नेपाल सरकारले प्रतिवादीहरूले यति रकम डाँका गरी लगे भनी माग दाबी गर्नु मात्र पर्याप्त हुँदैन । डकैती भएको भनिएको रकम देखिनु पर्ने पनि हुन्छ । यसरी डकैती भएको रकम नै सप्रमाण यकिन हुन नसकेको र त्यसलाई पुष्टि हुने सबुद प्रमाण वादी पक्षबाट पेस हुन सकेको देखिँदैन । ठोससबूद प्रमाणको अभावमा प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूले अभियोगपत्रमा उल्लिखित रकम डाँका गरी लगेको भन्ने वादी दाबीसँग यो इजलास सहमत हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ११)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवाक्ता
पुष्कर सापकोटा

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १, १०, १३(१)(३), १४(४), १७(१), २१ नं.
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २७(१)
- न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ को उपदफा (१) (ख)

सुरु अदालतमा फैसला गर्ने :-

मा.न्या. श्री शान्तीराज सुवेदी

पुनरावेदन अदालतमा फैसला गर्ने :-

मा.न्या. श्री प्रेम शर्मा

मा.न्या. श्री भोलाप्रसाद खरेल

फैसला

न्या. बैद्यनाथ उपाध्याय : पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६३।२।३ को फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ अनुसार यस अदालतमा पुनरावेदन दायर गरेको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ :-

मिति २०५७/७/२९ का राति २२:३० बजेको समयमा जिल्ला सर्लाही गोडैता गा.वि.स. वडा नं. १ घर भई ऐ. ७ मा रहेको नागेन्द्र मिश्रको पेट्रोल पम्पमा चिनेका सोही गा.वि.स. वडा नं. ७ बस्ने दिलवा भन्ने विद्यानन्द रायसमेतका ४/५ जना डाँकाहरू हातहतियारहरू समेत लिई आई सो पेट्रोल पम्पमा रहेका नागेन्द्र मिश्रको भाइ दिपेन्द्र मिश्र मुन्सी काम गर्ने विमल ठाकुर र उपेन्द्र दाससमेतलाई कुटपिट गरी दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली प्रहार गरी सख्त घाइते बनाई पम्पमा रहेको रूपैयाँसमेत डाँका गरी फरार भएको र घाइतेलाई उपचारार्थ मलंगवा अस्पतालमा ल्याउँदा मृत्यु भएको भन्नेसमेत व्यहोराको क्रम सङ्ख्या ३०४५ को प्रहरी सञ्चार ।

मिति २०५७/७/२९ गते २२:३० बजेको समयमा नागेन्द्र मिश्रको पेट्रोल पम्पमा जिल्ला सर्लाही गोडैता बस्ने विद्यानन्द रायसमेतका ४/५ जना हतियारधारी डाँकाहरू आई दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली हानी डाँका वारदात गरी फरार भएको र सख्त

घाइते भएका निज दीपेन्द्र मिश्रलाई उपचारार्थ मलंगवा ल्याउँदा ल्याउँदै मृत्यु भएको। मृतकको दाहिने कानमा गोली लागेको सो चोटको लम्बाइ चौडाइ ४ इन्च भएको, मृतकको दाहिने निधारमा अ.१ इन्च लम्बाइ आधा इन्च काटिएको घाउ रहेको, मृतकको दायाँ आँखामाथि आँखी भौमा लम्बाइ डेढ इन्चको काटिएको घाउ चोट देखिएको मृतकको टाउको पछाडिको भागमा ४ इन्चको घाउ, दाँयापट्टिको कम्मरमुनि अण्डकोष नजिकै अ. ४ इन्च लम्बाइ डेढ इन्च चौडाइ र गहिराइ अनुमान गर्न नसकिने अवस्थाको घाउ देखिएको भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख भएको मिति २०५७/७/३० मा खडा भएको लासजाँच मुचुल्का।

मिति २०५७/७/२९ गते राति अ. २२:३० बजेको समयमा प्रतिवादी विद्यानन्द रायसमेतका हतियारधारी व्यक्तिहरूले जिल्ला गोडैता ७ मा रहेको पेट्रोल पम्पमा डाँका वारदात गर्दा कोठामा रहेको विस्तारामाथि के ९ लेखिएको गोलीको खोका रहेको र सिसाको गोलीको टुक्रा थान-१ सोनजिक बन्दुकको वर्डको भाग (काठ) रहेको, बक्सा खुल्ला रही कागजपत्रहरू छरिएर रहेको देखिएको, रगतका टाटाहरू रही सङ्घर्षका चिन्ह दागहरू देखिएको सो घटनास्थलमा फेला परेको गोलीको खोका थान १, गोलीको सिसा थान १ र बन्दुकको वर्ड बरामद भएको भन्नेसमेत व्यहोराको संजय मिश्रसमेतले गरिदिएको घटनास्थल मुचुल्का।

मिति २०५७/७/२९ गते राति २२:३० बजेको समयमा जिल्ला सर्लाही गोडैता ७ मा रहेको मेरो पेट्रोल पम्पमा चिनेका जिल्ला सर्लाही गोडैता ७ बस्ने दिलवा दीलिप भन्ने विद्यानन्द राय, ऐ. ८ बस्ने सुरेश पासवान, ऐ. ४ बस्ने भुट्टा मियाँ, ऐ. ७ बस्ने लालबाबु राय र संजयदास कथवनिया, ऐ. वरहथवा ५ बस्ने प्रेमलाल साह तेलीसमेतका हातहतियारधारी

व्यक्तिहरू पेट्रोल पम्पमा आई मेरो भाइ दिपेन्द्र मिश्रलाई कुटपिट गरी गोली हानी सख्त घाइते पारी पम्पमा रहेको रु.३,५९,२००।- बराबरको नगद डाँका गरी लगेका र भाइ दीपेन्द्र मिश्रलाई उपचारार्थ ल्याउँदा ल्याउँदै मृत्यु हुँदा खुन डाँकातर्फ कारवाही तथा सजाय गरिपाउँ भन्ने नागेन्द्र मिश्रको जाहेरी दरखास्त।

मिति २०५७/७/२९ गते २२:३० बजेको समयमा जिल्ला गोडैता ७ मा रहेको पेट्रोल पम्पमा डाँका भयो भनी हल्ला भएको सुनी जाँदा विद्यानन्द राय, सुरेश पासवान, लालबाबु राय, संजय दास, प्रेमलाल तेली, भुट्टा मियाँसमेतका व्यक्तिहरूले दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली हानी सख्त घाइते पारी पम्पमा रहेको रूपैयाँसमेत डाँका गरी लगी घाइतेको उपचारार्थ लैजादै गर्दा मृत्यु भएको भन्ने सुनी थाहा पाएको र मेरो भाइ भुट्टा मियाँ हाल गाउँ घरमा नरही वारदातपश्चात् भागी गएका छन् भन्नेसमेत व्यहोराको लालबाबु दर्जिले गरी दिएको कागज।

वारदातको मिति र समयमा म पम्पमा नै बसेको थिएँ। मलगायत मुन्सी बिमल ठाकुर र दीपेन्द्र मिश्रसमेत सोही स्थानमा थियौं। प्रतिवादीहरू विद्यानन्द राय, लालबाबु राय, सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ र प्रेमसमेतका ४/५ जना डाँकाहरू हातहातमा बन्दुक लिई आई सो पम्पमा घेराउ गरी डाँकाहरूमध्येका विद्यानन्द राय दुवै हातमा बन्दुक लिई एक्कासी पम्पको काउन्टर कोठामा प्रवेश गरी पम्पको छानातर्फ २ राउन्ड फायर गर्नुका साथै मसमेतलाई कुटपिट गरी काउन्टरबाट बाहिर निकाली दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली प्रहार गरी पुनः दोस्रोपटक कटुवा बन्दुकले प्रहार गरी सख्त घाइते पारी त्यहाँ रहेको रु.३,५९,२००।- धनमालसमेत उकैती गरी भागी गएका हुन्। अन्य ४ जनाले पम्पको चारैतिर घेराउ दिएका थिए। घटनापश्चात् घाइते दीपेन्द्र मिश्रलाई दाजु नागेन्द्र मिश्रसमेतले उपचारको

लागि मलङ्गवातर्फ लैजादै गर्दा बाटो मै मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको उपेन्द्रदास बाँनियाले गरेको कागज ।

मिति २०५७/७/२९ गते २२:३० बजेको समयमा जिल्ला गोडैता ७ मा रहेको पेट्रोल पम्पमा खुन डाँका वारदात गरी फरार रहेका प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेली हाल लुकी छिपी रामवन गा.वि.स. वडा नं. ९ स्थित किशोरी साहको घर गई बसेको भन्ने खबर प्राप्त भै उल्लिखित स्थानमा खटिई गई घर खानतलासी गर्दा निज प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेली घरभित्र रहेको बेन्चमुनि लुकिछिपी बसेको अवस्थामा फेला पारी पक्राउ गर्दा निजले निलो रङ्गको झोला १ मेरो हो र यसमा लगाउने लत्ताकपडाहरू छन् भनी बताएकाले सो झोला स्थानीय व्यक्तिहरूको सामुन्नेमा चेकजाँच गर्दा लत्ताकपडाको बिचमा अवैध थ्रि नट बन्दुक र भित्र ८ एम.एम.के. एफ ९७ लेखिएको पित्तलको गोली-१ समेत फेला पारी बरामद गरेको भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख भएको मिति २०५७/८/१६ मा खडा भएको घर खानतलासी मुचुल्का ।

मिति २०५७/७/२९ गते रातको खानपिन गरी म माथि कोठामा सुतेको र छोरा सुरेश पासवान तल रहेको कोठामा सुतेका थिए । मिश्र पेट्रोल पम्पमा खुन डाँका भएको हल्ला सुनी बुझ्दा बिद्यानन्दसमेतका व्यक्तिहरूले दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली हानी घाइते बनाएको थाहा पाएको हुँ । सो समयमा छोरा सुरेश पासवान पनि घरमा थिएनन् । वारदातपश्चात् छोरा गाउँ घरमा छैनन् । भागी कहाँ गए थाहा भएन भन्नेसमेत व्यहोराको प्र. सुरेश पासवानका पिता लोहा सिंह पासवानले मौकामा गरेको कागज ।

मिति २०५७/७/१९ गते सोही पेट्रोल पम्पको कम्पाउन्डमा रहेको २५३१ नं. को ट्याङ्करमा बसिरहेको थिए । जाहेरवालालगायत दीपेन्द्र मिश्र र

डाँकाहरू पनि सोही घर छिमेकका भएकाले चिन्दछु । डाँकामध्येका दीलवा भन्ने विद्यानन्द राय, लालबाबु, प्रेम साहसमेतका बदमासहरू एककासी पम्पमा आई २/४ हवाई फायर गर्दै निज बन्दुकधारीमध्येका विद्यानन्द राय काउन्टरभित्र प्रवेश गरी म र मुन्सी बिमल ठाकुरलाई काउन्टरदेखि पश्चिमको कोठामा कुटपिट गरी गोली हानी मारि दिन्छु भन्दै कोठामा लगी थुनी चुकुल लगाई एककासी फायर गर्न थाले । सोही बखत लालबाबु, सुरेश, भुट्टा र प्रेम साह काउन्टरमा बसेका दीपेन्द्र मिश्रलाई पैसा निकाल नत्र मारि दिन्छु भन्दै गोली फायर गर्दै थिए । दीपेन्द्रलाई गोली प्रहार गरी भुइँमा लडाएपछि कराइरहेका थिए । हामी थुनिएको कोठाबाट बाहिर निस्कन सफल भए पनि मार्ने हुन् कि भनी लुकदै थियौं । ट्याङ्कर चालक अक्कल वाइवालाई बन्दुकको वडले पिट्दै भगाइदिएका थिए । पछि निजहरूले डकैती गरी धनमाल लगिसकेपछि काउन्टरमा छटपटाइरहेका दीपेन्द्रलाई हेर्दा उनको बायाँ कञ्चट र बायाँ कम्मरमुनि गोली लागेको, भुइँ भित्तामा गिदी तथा रगतको भल बगिरहेको थियो । घाइते दीपेन्द्र मिश्रलाई दाजु नागेन्द्र मिश्रले उपचारको लागि मलङ्गवा लैजाँदालैजाँदै बाटोमै मृत्यु भएको हो भन्नेसमेत व्यहोरा हरिबहादुर वाइवाले मौकामा गरेको कागज ।

मिति २०५७/७/२९ गते बेलुकी अमलेखगञ्जबाट डिजेल मट्टितेल आउने हुँदा म र भाइ दीपेन्द्र तथा पम्पमा मुन्सीको काम गर्ने बिमल ठाकुर, कामदार उपेन्द्र दास बसिरहेको अवस्थामा राति अन्दाजी २२:०० बजे २५३१ नम्बरको ट्याङ्कर आइपुगी तेल झार्ने तरखरमा थियौं । पेट्रोल पम्पदेखि उत्तरमा रहेको पान पसलबाट पान खाई पम्पतर्फ आउँदा हातहतियार नलकटुवा बन्दुकसमेत लिएका ५/६ जना व्यक्तिहरू काउन्टरको ढोकामा उभिई रहेको

देखी म डराई नजिकै रहेको सिसौंको रूखमा लुकी बसी हेर्न लागे । गाउँघरका दीलिप भन्ने दिलवा भनी बोलाउने विद्यानन्द रायले बन्दुक फायर गरी मुन्सी र कामदारलाई कोठाभित्र लगी थुनी दिई दीलवा भन्नेले भाइसँग बाक्सको साँचो माग्दा नदिएकाले निजहरूका बिच भनाभन भई लडाभाँती भयो । सोही अवस्थामा प्रेमलाल साह तेलीले आफूसँग भएको थिनटबाट भाइ दीपेन्द्र मिश्रलाई कम्मरमुनि प्रहार गरे । सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ, सन्जयदास कथवनियासमेतले घेरा हाली धनमाल लुट्ने काम गरिरहेको देखी हारगुहार गर्न लागे । डाँकाहरू वारदात स्थलबाट निस्की जाँदा डाँका मध्येका विद्यानन्द रायले मृतक दीपेन्द्रको टाउकामा बन्दुक फायर गरेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको शैलेन्द्र मिश्रले मौकामा गरी दिएको कागज ।

म जाहेरवाला मिश्रको पेट्रोल पम्पमा ४/५ वर्षदेखि मुन्सी पदमा कार्यरत् रहेको छु । मिति २०५७/७/२९ गते दीलिप दिलवा भन्ने विद्यानन्द राय यादव पेट्रोल पम्पको अगाडिबाट जाने आउने गरिरहेका थिए । निज अपराधी चरित्रका व्यक्ति भए पनि घरगाउँकै व्यक्ति भएकाले के गर्लान् भनी कुनै शड्का गरिएन । सोही बेलुका अमलेखगन्जबाट २५३९ नम्बरको ट्याडकरबाट तेल लिई चालक अक्कल वाइवाले तेल लिई आई अनलोड गर्ने क्रममा थियोँ । पम्पमा जाहेरवालाको भाइ दीपेन्द्र मिश्रले काउन्टरमा बसी पैसाको हिसाब मिलान गर्दै थिए । म, कामदार उपेन्द्र दास, चालक र खलासी उभिइ रहेका थियोँ । जाहेरवालको भाइ शैलेन्द्र मिश्र पान खाएर आउँछु त्यसपछि तेल अनलोड गर्ने भनी पान पसलतिर जानुभयो । सोही रात अन्दाजी २२:३० बजेको समयमा दीलवा भन्ने विद्यानन्द राय, सन्जयदास कथवनिया, लालबाबु यादव, भुट्टा मियाँ, सुरेश पासवान, प्रेमलाल साह तेलीसमेतका अपराधीहरू

हातहातमा बन्दुक लिई पम्पभित्र प्रवेश गरे । विद्यानन्द राय काउन्टरमा प्रवेश गरी दुई राउन्ड फायर गरी दीपेन्द्र मिश्रसँग बाक्सा र दराजको साँचो माग्दा निजले दिन इन्कार गरेकाले निजहरूका बिचमा वादविवाद हुँदा म र उपेन्द्र दासले रोकन खोज्दा अन्य डाँकाहरूले हामी दुई जनालाई नजिकै रहेको कोठामा लगी थुनी दिए । दीपेन्द्र मिश्र र विद्यानन्द रायका बिच भनाभन भई चर्को आवाज आउँदै गर्दा एक राउन्ड फायरसमेत भयो । गुहारगुहारको आवाज पनि आयो । डाँकाहरू बाहिर निस्के । जाहेरवालासमेतका मानिसहरू आई चुकल खोली हामीहरू बाहिर आई हेर्दा दीपेन्द्र मिश्रको टाउको र कम्मरमुनिबाट रगत बगी बेहोस अवस्थामा रहेकाले उपचारको लागि लिई जाँदा बाटैमा निजको मृत्यु भएको हो । डाँकाहरूले पेट्रोल पम्पमा भएको रु.३,५०,००० ।- र रु.९,२०० ।- पर्ने इमरजेन्सी लाइटसमेत लुटी लगेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको बिमल ठाकुरले मौकामा गरेको कागज ।

मिति २०५७/७/२९ गतेको अवस्था राति २२:३० बजेको समयमा बन्दुकको आवाज सुनी घरबाहिर निस्कँदा जाहेरवालाको भाइ शैलेन्द्र मिश्रले हारगुहार गरेको सुनी दगुर्दै त्यहाँ पुग्दा जाहेरीमा लेखिएका विद्यानन्द राय, प्रेमलालसमेतका व्यक्तिहरू हातहातमा नलकटुवा बन्दुक लिई जाहेरवालाको पेट्रोल पम्पदेखि उत्तरतर्फ जान लागेको देखेँ । टोल छिमेकका मानिसहरू जम्मा हुन थाले । दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली लागेकाले छटपटाउँदै थिए । डाँकाहरूले धनमाल लुटी दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली हानी मारेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको अजय मिश्रले मौकामा गरेको कागज ।

म दीलिप भन्ने विद्यानन्द राय यादवसँग पैसा लिन भनी मिति २०५७/७/२९ गते दिउसो २:०० बजे निजको घरमा जाँदा निजले मेरो घर नजिक मिश्र पेट्रोल पम्पका मालिक डिजल पेट्रोल खरिद

गर्न आजभोलि जाने भन्ने बुझेको छु । राति डाँका गर्न भनी २/३ जना मानिस बोलाएको छु भन्दा म बसी राति २ बजेको समयमा चिनेका सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ दर्जी, संजयदाश कथवनियासमेत दीलिपको घरमा आई के कसरी डाँका गर्ने भन्ने सरसल्लाह भएबमोजिम दीलिपसँग १ नाले १२ बोरको बन्दुक र सोमा फिट हुने १० राउन्ड तथा मार्क फोरको गोली लाग्ने लोकल पेस्तोल १ सोमा फिट हुने गोली राउन्ड ४ रहेछ । मसँग थ्रिनट बन्दुक १ र सोमा फिट हुने गोली राउन्ड २ थियो । उल्लिखित साथीहरूले साथसाथमा नलकटुवा बन्दुक र गोली लिएर आएका रहेछन् । राति १० बजेपछि डाँका गर्न जाने भनी निजकै घरमा खानपिन गरी बस्यौँ । साथी दीलिपले रातिदेखि नै पेट्रोल पम्पलाई निगरानीमा लिइरहेका थिए । राति ट्याङ्कर आएको छ तेल झारी सकेपछि जाने हो लौ अब जाउँ भनेकाले हामीहरू राति २२:१० बजेको समयमा गई दिलीप पम्पको काउन्टरमा पसी २ फायर गरेपछि मसमेत नजिकै उभिएको थिएँ । मागबमोजिम दीलिपलाई दीपेन्द्रले चाबी र नगद रूपैयाँ दिन इन्कार गर्दा ती दुईका बिच हात हालाहाल भयो । त्यहाँ काम गर्ने अन्य दुई जनाले रोकन खोज्दा निजहरूलाई नजिकै रहेको कोठामा लगी थुनि दिई बाहिरबाट चुकुल लगाइदियोँ । दीपेन्द्र मिश्रसँग दीलिपको लडाँई भइरहेको अवस्थामा दीपेन्द्रले मार्ने भयो भनी दीलिप कराएकाले मसँग भएको थ्रिनट बन्दुकले दीपेन्द्रउपर फायर गर्दा निजको कम्मरमुनि गोली लागी लडेपछि दिलीपले काउन्टरमा भएको बाकस खोली त्यहाँ भएको पैसा निकाली राख्न थाले । ट्याङ्कर चालक र खलासीले हल्ला गर्न थाल्दा अन्य साथीहरूले निजहरूलाई कुटपिट गरी चुप लगाए । सुरेश, भुट्टा मियाँ र संजयदास काउन्टर भएको कोठामा पुग्दा दीपेन्द्र मिश्र छट्पटाउँदै थिए । दीलिपले लौ आऊ

भनेकाले निजलाई देशी पेस्तोलले पुनः १ फायर गरी निस्कने बेलामा बन्दुकको बटको भागले १ पटक हान्दा बट भाँचिई टुक्रा त्यहीँ रह्यो । गाउँलेहरूले हारगुहार गरेकाले पम्पमा रहेको नगद रूपैयाँसमेत लिई हामी सबै भाग्यौँ । पछि बुइदा दीपेन्द्र मिश्रको घटनास्थलमा मृत्यु भयो भनी थाहा पाएको हुँ । डाँका गर्ने उद्देश्यले गएका हौँ । तत्काल उठेको रिसमा मैले र दीलिपले एकएक फायर गरेका हौँ । अन्य प्रतिवादीहरूले घेराउ गर्ने र कुटपिट गर्नेसम्मको काम गरेका हुन् । बरामद भएको बन्दुकको बटको भाग हामीहरूले साथमा लिई गएको बन्दुक भाँचिएकाले त्यहीँ छाडी गएका हौँ । सो वारदात हुनुभन्दा १ दिनअघि मिति २०५७/७/२८ गतेको दिन जिल्ला सर्लाही गोडैता गा.वि.स. भन्दा पूर्वतर्फ हुलाकी सडकमा पनि ऐ. डुमरिया ४ बस्ने बाल्मिकीप्रसाद सिंह र ऐ. सेरधैना ३ बस्ने गौरीशंकर झालाई बाटोमा कुटपिट गरी निजहरूको साथमा रहेको नगद तथा जिन्सी तथा साइकलसमेत खोसी रहजनी चोरी हामी उल्लिखित व्यक्तिहरूले गरेको र मिति २०५७/३/२९ गतेको १४:०० बजेको समय जिल्ला सर्लाही हरिवन र मूर्तियाको बिच पर्ने जङ्गलमा रहेको खोल्सीमा एभरेस्ट सुगर मिल रामनगर महोत्तरीको ज. १ च १८७ नं. को जिपलाई दीलिपले रोकी डाँका वारदात गर्न लाग्दा सो जीप नरोकिई भागी गएका कारण बम विष्फोटन गराई डाँका गर्न सफल भएनौँ भन्नेसमेत व्यहोराको पक्राउ परी आएका प्र. प्रेमलाल साह तेलीले कसुरमा सावित्री भै मौकामा गरेको बयान ।

मिति २०५७/७/२९ गते राति २२:३० बजेको समयमा प्रतिवादीहरू संजयदास कथवनिया, भुट्टा मियाँ, सुरेश पासवानसमेतको घर कानूनबमोजिम खानतलासी गर्दा अवैध हतियार एवम् सो अपराधसँग प्रमाण लाग्ने कुनै चिज वस्तु फेला नपरेको भन्नेसमेत व्यहोरा उल्लेख भएको मिति २०५७/९/१ मा खडा

भएको घर खानतलासी मुचुल्का ।

मिति २०५७।७।२९ गते राति २२:३० बजेको समयमा बन्दुकको फायर भएको आवाज सुनी बाहिर निस्कँदा जाहेरवालाको भाइ शैलेन्द्र मिश्रले गुहार गरेको सुनी दगुर्दै पेट्रोल पम्पमा जाँदा ऐ. बस्ने विद्यानन्द राय, वग्दह गा.वि.स.३ घर भई हाल वरहथवा ५ बस्ने प्रेमलाल साह तेली, गोडता ८ बस्ने सुरेश पासवान, ऐ. ४ बस्ने भुट्टा मियाँ, ऐ.७ बस्ने संजयदास कथवनियासमेतले हातहातमा नलकटुवा एवम् थ्रिन्ट बन्दुक लिई पेट्रोल पम्पदेखि उत्तरतर्फ जान लागेको देखी टोल छिमेकका मानिसहरू भेला जम्मा हुँदा जाहेरवालाको भाइ दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली लागेको देखिएको, पेट्रोल पम्पमा रहेको कागजपत्र सामानहरू छरिएको, रगत यत्रतत्र लागेको र जाहेरीमा उल्लिखित प्रतिवादीहरूले दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली हानी पम्पमा रहेको रूपैयाँसमेत डाँका गरी फरार भएकामा हाल प्रेमलाल तेली पक्राउ परी आएकोले निजसमेतलाई कडा कानूनी कारवाही हुनुपर्छ भनी एकै मिलान व्यहोराको बुझिएका अजय मिश्र, आत्मराम ठाकुरसमेतले गरिदिएको पृथक-पृथक कागज ।

मिति २०५७।७।२९ गते राति नागेन्द्र मिश्रको पेट्रोल पम्पमा डाँकाहरूले डाँका गरी गोली हानी दिए भन्ने हल्ला सुनी घटनास्थलमा जाँदा डाँकाहरू फरार भइसकेका रहेछन् । दीपेन्द्र मिश्रको टाउकोसमेतमा गोली लागी रगत बगिरहेको थियो । को कसले डकैती गरी गोली हानेको भनी बुझ्दा विद्यानन्द राय यादव, लालबाबु राय, संजयदास कथवनिया, सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ, प्रेमलालसमेतका व्यक्तिहरूले गोली हानेको सुनेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको पारस मिश्रले मौकामा गरेको कागज ।

मिति २०५७।७।२९ गते आफ्नै किराना पसलमा सुतेको अवस्थामा राति २२:०० बजेको

समयमा बन्दुकको आवाज सुनी बाहिर गई हेर्दा शैलेन्द्र मिश्रको पेट्रोल पम्पबाट गुहारगुहार भनेको आवाज आयो । त्यहाँ पुग्दा बाटोमा हातहतियार बोकी मेरै गा.वि.स. अन्तर्गतका विद्यानन्द रायसमेतका उल्लिखित व्यक्तिहरूले बन्दुकबाट फायर गर्दै उत्तरतर्फ गएका थिए । पम्पको काउन्टरभित्र गई हेर्दा दीपेन्द्र मिश्रको टाउकोसमेतबाट रगत बगिरहेको थियो । कोठामा रहेको बाकससमेत तोडफोड भएको थियो । दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली हान्नेमा सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ, संजय दास कथवनिया, विद्यानन्द राय, प्रेम साहसमेतका डाँकाहरूले वारदात घटाएका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको आत्मराम ठाकुर ब्राहमण र महेश ठाकुरले मौकामा गरेको छुट्टाछुट्टै कागज ।

पक्राउ परी आएका प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेलीको साथबाट बरामद भइआएको थ्रिन्ट बन्दुक १ परीक्षणको लागि पठाइएको च.नं. २०३३ मिति २०५७/९/३ मा केन्द्रीय प्रहरी वैज्ञानिक प्रयोगशाला, महाराजगञ्ज काठमाडौं पठाई सो प्रयोगशालाबाट परीक्षण प्रतिवेदनसमेत प्राप्त भई मिसिल सामेल रहेको ।

वारदातमा संलग्न रहेका प्रेम साह र विद्यानन्द रायमा हकमा निज दुईजना प्रतिवादीहरूले दीपेन्द्र मिश्रलाई कुटपिट गर्ने तथा गोली प्रहार गरी त्यसै गोलीको पीडाबाट निज दीपेन्द्र मिश्रको मृत्यु भएको देखिँदा प्रतिवादीद्वय प्रेमलाल साह र विद्यानन्द रायलाई सोही महलको १३(१) नं. अनुसार सजाय हुन माग दाबी लिइएको छ । अन्य प्रतिवादीहरू सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ, संजयदास कथवनिया, लालबाबु रायका हकमा मृतक दीपेन्द्र मिश्रउपर हातहतियार प्रयोग गरेको नदेखिएको, वारदातस्थलमा हातहतियारसहित सबै जनाले बन्दुक र कटुवा लिई पम्पलाई घेरा दिएको तथा हतियार देखाई डर त्रास देखाउने कार्य गरी मार्नमा

घेरा दिई सहयोग गरेको देखिन आएकाले उल्लिखित ४ जना प्रतिवादीहरूको उक्त कार्य ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १७(१) नं. अनुसारको कसुर अपराध देखिन आएकाले प्रतिवादीहरू सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ, संजयदास र लालबाबु राय यादवलाई उल्लिखित कसुरमा सोही महलको १७(१) नं. अनुसार सजाय हुन मागदाबी लिएको छ । अर्कोतर्फ वारदात स्थलमा जाहेरवालाको पेट्रोल पम्पबाट रु.३,५९,२००।- बराबरको धनमाल डाँका गरी प्रतिवादीहरूले लगेको तथ्य विवेचित प्रमाणहरूबाट देखिन आएकाले प्रतिवादीहरू विद्यानन्द राय, प्रेम साह, सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ, संजय दास र लालबाबुसमेत जना ६ भई उल्लिखित डाँका वारदात गरेको देखिँदा निज प्रतिवादीहरूको उल्लिखित कार्य चोरीको महलको ६ नं. अनुसारको कसुर अपराध स्थापित हुन आयो । उल्लिखित कसुरमा सजायतर्फ हेर्दा प्रतिवादीमध्येका विद्यानन्द राय र प्रेम साहको हकमा एभरेस्ट सुगर मिल रामनगरको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार र प्रतिवादी निजहरू समेत भएको डाँका उद्योग मुद्दा २०५७ सालको स.फौ.नं. ६८ मा पहिलो पटक, बाल्मिकीप्रसाद सिंहसमेतको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार र प्रतिवादी यिनैसमेत भएको रहजनी डाँकामा दोस्रोपटक र प्रस्तुत मुद्दामा तेस्रो पटक कसुर कायम गरी सोही महलको १४(४) नं. अनुसार सजाय हुन विरुद्ध खण्डका प्रतिवादीहरूमध्ये सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ, संजय दासलाई बाल्मिकीप्रसाद सिंहसमेतको जाहेरीले वादी श्री ५ को सरकार र प्रतिवादी यिनैसमेत भएको रहजनी डाँका मुद्दामा पहिलो पटक र प्रस्तुत मुद्दामा दोस्रोपटक कायम गरी चोरीको महलको १४(४) नं. अनुसार सजाय हुन र प्रतिवादी लालबाबु यादवलाई उल्लिखित कसुरमा चोरी महलको १४(४) नं. अनुसार सजाय हुन माग दाबी लिने जाहेरवालाको डाँका गरी

लगेको जम्मा बिगो रु.३,५९,२००।- प्रतिवादीहरूबाट सोहीको १० र २१ नं. अनुसार दिलाईभराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारले सर्लाही जिल्ला अदालतमा दायर गरेको अभियोगपत्र ।

अभियोग दाबीअनुसार मैले कसुर गरेको छैन । वारदात मितिभन्दा चार दिन अगाडि नै भारतको पटना गई २०५७/८/६ मा मात्र घर फर्की आएको हुँ । म सुतिरहेको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरेका हुन् । राजनीतिक इवीले मलाई झुट्टा आरोप लागेको हो । प्रहरीले कुटपिट गरी डर त्रासमा पारी कागज गराएकाले अस्पतालमा मेरो स्वास्थ्य जाँच गराइ पाउँ । प्रहरीमा कागज गर्ने पारस मिश्रबाहेक अरुलाई चिन्दिन । निजसँग राजनीतिक मतभेदमात्र छ । मैले दाबीअनुसार कुनै कसुर नगरेको हुँदा सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्र. प्रेमलाल साह तेलीले अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी प्रेमलाल साह खुट्टाको उपचारको लागि सपरिवार भारत पटना गई त्यहाँको वि. एस. सी. कलेजमा भर्ना भई ११ दिन बसी उपचार गराई मड्सिर ६ गते आफ्नो गाउँ घरमा फर्केका हुन् । निजउपरको अभियोग मागदाबी झुट्टा भएकाले अभियोग मागदाबीबाट सफाइ पाउनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रेमलाल साहका साक्षी कृष्ण नन्दन रायले र मैले प्रतिवादी प्रेमलालसँगै निज उपचार गर्न जाँदा आवश्यक पर्ने ओढ्ने ओछ्याउने सामानहरू लिई गएको थिएँ । प्रेमलालको दाहिने गोडा भाँचिएकोले सोको उपचार गर्न भनी मसमेत भई निजका साथ मिति २०५७/७/२५ गते पटना गई सोही दिन अस्पतालमा भर्ना भई ११ दिनपछि मड्सिर ६ गतेसँगै आ-आफ्नै घरमा आएका हौं । प्रेमलाल भारतमा उपचारका लागि गएकाले मृतकलाई निज प्रेमलालले मारेको नभई राजनीतिक रिसइबीका कारण झुट्टा आरोप लगाइएको

हुँदा झुट्टा अभियोगबाट सफाइ पाउनुपर्छ भनी प्रतिवादी प्रेमलाल साहका अर्का साक्षी लक्ष्मण ठाकुरले गरेको बकपत्र ।

अदालतबाट जारी भएको म्यादी पुर्जिका म्यादभित्रै हाजिर हुन आएको हुँ । वारदात मितिमा म वारदास्थलमा थिइन । मेरो घर जग्गा जिल्ला सर्लाही हजरिया गाउँ विकास समिति वडा नं.९ मा पर्ने हुँदा म मिति २०५७/६/२५ गतेदेखि नै त्यहीँ बस्ने गरेको र २०५७।७।२९ गते राति पनि त्यही हजरियामा सुतेको थिएँ । मिति २०५७।८।२४ गते मात्र म गोडैताको घरमा आएको हुँ । वारदात सम्बन्धमा हजरियामा ऐ. मार्ग २ गते सुनेको हुँ । मृतक दीपेन्द्र मिश्रलाई को कसले मारेका हुन् थाहा छैन । जाहेरवाला स्थानीय चुनावमा अध्यक्ष पदमा उम्मेदवार भएको र निजलाई मद्दत नगर्दा हारेको हुँदा मेरो नाममा झुट्टा पोल उजुर गरेका हुन् । मैले खुन डाँका गरे गराएको नहुँदा अभियोग दाबीबाट फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्र. लालबाबु राय यादवले अदालतमा गरेको बयान ।

म मिति २०५७/७/२९ गते गोडौवा बजारमै थिएँ । लालबाबु मिति २०५७/६/२५ गतेदेखि हजरियामा गएकाले निजसँग भेट भएन । निज हजरियाबाट मङ्सिर २५ गते फर्की आएका हुन् । प्र. लालबाबु राय यादवउपर राजनीतिक कारणले झुट्टा उजुरी दिएका हुँदा अभियोग मागदाबीबाट सफाइ पाउनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी लालबाबु राय यादवका साक्षी राजकिशोर दास कथवनिया र नागेश्वर यादवले गरेको छुट्टाछुट्टै बकपत्र ।

वारदातको मिति र समयमा म सुत्ने तरखरमा थिएँ । दुईपटक बन्दुक पङ्केको आवाज सुनेपछि बाहिर निस्कँदा जाहेरवालाको भाइ शैलेन्द्रले डाँकाहरूले मेरो भाइलाई मार्यो गुहारगुहार भनी कराउँदा म पनि त्यहाँ पुगी विद्यानन्द राय, प्रेमलाल साह, लालबाबु

राय, संजयदास कथवनिया, भुट्टा मियाँ र सुरेश पासवानसमेतलाई बिजुलीको उज्यालोमा प्रस्टसँग चिनेँ । उनीहरूको हातहतियार लिई पम्पको उत्तरतर्फ जाँदै गरेको देखेको हुँ । त्यसपछि पम्पको काउन्टर कोठामा दीपेन्द्र मिश्रलाई कञ्चट र बाँया तिघ्रामाथि बन्दुकको गोली लागी रगताम्मे भई छटपटाउँदै थिए । प्रहरीमा मैले घटनाका सम्बन्धमा गरेको कागज राजी खुसीले गरेको हुँ । त्यहाँ भएको व्यहोरा र सहीछाप मेरै हो । डाँकाहरू सबै मिली रु.३,५०,०००।- लगेको मौकामा देखी थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको मौकामा बुझिएको अजय मिश्रले गरेको बकपत्र ।

वारदातको दिन रात म आफ्नै घरमा थिएँ । जाहेरवालासँग झैझगडा र रिसइबी केही छैन । मउपरको जाहेरी दरखास्त झुट्टा हो । प्रेमलाल साह तेलीको बयान व्यहोरा झुट्टा हो । मैले कुनै कसुर नगरेको हुँदा अनुसन्धानको कागज व्यहोरा कस्तो गरे निजहरू नै जानुन् । अभियोग दाबीबमोजिम मैले कुनै कसुर नगरेको हुँदा सजाय पाउनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्र. संजयदास कथवनियाले अदालतमा गरेको बयान ।

मैले प्रहरीमा मिति २०५७/९/६ मा गरिदिएको कागज व्यहोरा मेरै हो । वारदातको मिति र समयमा मैले २५३९ नं. को ट्याङ्करबाट डिजेल लिई नागेन्द्र मिश्रको पेट्रोल पम्पमा आएको थिए । त्यस समयमा ५/६ जना हातहतियारसहित आई विद्यानन्द रायले दुई फायर गरे । विद्यानन्दरायले आउनेबित्तिकै मलाई र उपेन्द्रलाई कोठामा थुनिदिएकाले अन्य कोको व्यक्तिहरूको संलग्नता थियो खुलाउन सकिदैन । काउन्टरमा फायर हुँदा दीपेन्द्र मिश्र चिच्याए । पुनः अर्को फायर भयो र काउन्टर कोठा तोडफोड भयो । तिनीहरूले रकम र इमरजेन्सी लाइट लिई भागी गए । त्यसपछि गाउँलेहरू आई

ढोका खोलिदिएपछि बाहिर आयौं । दीपेन्द्र मिश्रको टाउकामा एउटा गोली र अर्को गोली कम्मरमुनि लागी छटपटाइरहेका थिए । सबै जना भई निजलाई उपचारको लागि अस्पताल लगेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको मौकामा कागज गर्ने बिमल ठाकुरले गरेको बकपत्र ।

वारदातको मिति र समयमा म आफ्नै दुकानमा थिएँ । राति करिब ९:३० बजेको समयमा बन्दुकको एक फायरिङ्ग भयो । त्यसपछि म स्कूलतिरको साइडमा गएर सिसौंको रूखको छेउमा लुकेर बसेँ । त्यसपछि ६ जना मान्छेहरू दिलवा, प्रेम, लालबाबु, सुरेश, भुट्टा मियाँ, संजय दाससमेतका व्यक्तिहरू पम्पको गेटबाट प्रवेश गरे । दुईजना घरभित्र रहेको कोठामा पसे र ४ जना बाहिर बरन्डामा बसे । भित्रबाट दुईपटक बन्दुक पड्केको आवाज आयो र त्यसपछि ६ जना नै पेट्रोल पम्पको गेटबाट बाहिर निस्के । सबैको हातहातमा थ्रिनट र नल कटुवा बन्दुक थियो । डाँकाहरू बाहिर निस्केपछि म पेट्रोल पम्पमा गएँ । विमल र उपेन्द्रलाई कोठामा थुनिएको हुँदा बाहिर निकाल्यौं । अर्को कोठामा टाउको र कम्मरमुनि गोली लागेका दीपेन्द्र मिश्र लडिरहेका थिए । रगत चारैतर्फ थियो । सामानहरू यत्रतत्र छरिएका थिए । दराज खुलै थियो । गोलीका टुक्रा, बन्दुकको काठको बट पनि त्यहीं थियो । घटनास्थल मुचुल्कामा भएको सहीछाप र व्यहोरा मेरै हो । बिजुलीको उज्यालोले प्रतिवादीहरूलाई प्रस्ट देखेर चिनेको हुँ । प्रतिवादीहरूको हातहातमा हतियार भएकाले पक्राउ गर्न सकिएन भन्नेसमेत व्यहोराको मौकामा कागज गर्ने संजय मिश्रले गरेको बकपत्र ।

घटना घटेको देखिन । घटना भएको हल्ला भएपछि त्यहाँ पुग्दा मृतक रगतले लत्पतिएको देखेको हुँ । गोलीको खोका र दुईवटा गोली पनि वारदातस्थलमा थिए । भुइँमा खुन जमेको थियो । बाकस तोडफोड

भएको थियो । मभन्दा पहिला वारदातस्थलमा पुग्नेसँग सोधपुछ गर्दा दिलवा भन्ने विद्यानन्द, प्रेम साह, लालबाबु राय, भुट्टा मियाँ, संजयदास तथा लोहा पासवानको छोरा नाम थाहा नभएकोसमेत संलग्न भई सो वारदात गरी नगद रकमसमेत लगेको भन्ने कुरा बताएका थिएँ भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्कामा सही गर्ने सत्यनारायण झाले गरेको बकपत्र ।

म वारदातको मिति र समयमा कमलेशको पसलमा थिएँ । बन्दुकको आवाज सुनी घटनास्थलमा जाँदा शैलेन्द्रले लुकी हेरी रहेको स्थानमा पुगी मैले पनि सोही स्थानमा बसी हेर्दा प्रेम र दीलवा पेट्रोल पम्पको पूर्वी कोठामा पसेको देखेको र सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ, संजयदास, लालबाबु रायलाई पेट्रोलको चारैतर्फबाट घेरेको देखेको हुँ । दीलवाको हातमा बन्दुक, प्रेमको हातमा खुकुरी र बन्दुक थियो । अरूले पनि बन्दुक खुकुरी बोकेका थिए । बिजुली बलेको हुँदा सबैलाई चिनेको हुँ । डाँकाहरू गएपछि मसमेतका मानिसहरू सो स्थानमा पुगी हेर्दा तोडफोड भएको, मृतक दीपेन्द्र गोली लागी छटपटाई रहेका, रगत यत्रतत्र रहेको, बाकस तोडिएको, बन्दुक कब्जाबाट टुटेको काठको टुक्रा, सिसाको गोली एकवटा खोका एकवटा देखेको हुँ । मिति २०५७/७/३० गते तयार भएको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्कामा लागेको सहिछाप र व्यहोरा सही सत्य हो भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल मुचुल्काका रास नारायण झाले गरेको बकपत्र ।

वारदातको मिति र समयमा म वारदातस्थल नजिक रहेको पान पसलमा बसी पान खाइरहेको अवस्थामा दुई फायरको आवाज आएपछि दौडिँदै सो पेट्रोल पम्पदेखि दक्षिणपट्टि १० मिटरको दूरीमा लुकी घटनास्थलतर्फ हेर्दा ६ जना डाँकाहरू पेट्रोल पम्पको आँगनमा थिए । बिमल ठाकुर र उपेन्द्रदास पनि त्यही आँगनमा थिए । विद्यानन्द र प्रेमलाल दुवैजना मिलेर

बिमल ठाकुर र उपेन्द्रलाई थुन्न लगाई दुवैजना भई काउन्टरमा पसी दीपेन्द्र मिश्रसँग बाकसको साँचो माग्दा नदिएपछि ३ जना बिच हानाहान भयो । सुरेश पासवानसमेत भित्र पसी मृतकलाई खुकुरी प्रहार गरे भने दीपेन्द्रले प्रतिकार गर्दागर्दै दीलवा भन्ने बिद्यानन्दले गोली हानी फेरि एक गोली टाउकामा प्रहार गर्दा सहन नसकी हल्लाखल्ला गर्दै गुहार माग गर्दै दाजुलाई खबर गर्न गई तुरुन्तै दाजु नागेन्द्र वारदातस्थलमा आउँदा डाँकाहरू उत्तरतर्फ गइरहेको देखेको हुँ । उक्त डाँका समूहमा सुरेश पासवान, लालबाबु राय, भुट्टा मियाँ, संजयदास हातहतियार बोकी चारैतर्फबाट घेरा हाली राखेको देखेको हुँ । विद्यानन्दले २ वटा बन्दुक, प्रेमलाल साहको हातमा थ्रिनट (कटुवा) बन्दुक, सुरेश पासवानको कम्मरमा दापसहितको खुकुरी र हातमा कटुवा बन्दुक थियो । भुट्टा मियाँ र संजयदास कथवनियाको हातमा पनि कटुवा बन्दुक थियो । बिजुलीको उज्यालो भएकाले सबैलाई चिन्न सकेको हुँ । सबै डाँकाहरूका हातमा हतियार भएकाले प्रतिकार गर्न जान सकिन । डाँकाहरू भागी गएपछि त्यहाँ पुगी हेर्दा विमल ठाकुर र उपेन्द्र दासलाई थुनाबाट निकालियो र काउन्टरको कोठामा पस्दा भाइ दीपेन्द्र मिश्र गोली लागी घाइते भई लडिरहेका थिएँ भने चारैतर्फ दिवाल, तन्ना र ओछ्यानमा रगतका छिटाहरू थिए । बाकसको ताला तोडिएको थियो । दराज खुलै थियो । त्यहाँ बन्दुकको वड, तामा-सिसा मिसिएको गोली एकवटा, खाली खोका एकसमेत थिए । भाइ दीपेन्द्रको सास बाँकी रहेकाले बचाउन भनी मलंगवा लैजाँदालैजाँदै बिच बाटैमा भाइ दीपेन्द्रको मृत्यु भयो । मौकामा मैले गरेको कागजमा भएको ब्यहोरा र सहीछाप मेरै हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरीमा कागज गर्ने शैलेन्द्र मिश्रले गरेको बकपत्र ।

वारदात भएको पेट्रोल पम्प मेरो स्वामित्वमा

रहेको छ । भाइ दीपेन्द्र मिश्रलाई पम्पको सम्पूर्ण जिम्मेवारी दिएको थिए । अन्य कामदारमा उपेन्द्र दास र नवल ठाकुर थिए । २५३१ नम्बरको ट्याङ्करबाट तेल आएकाले त्यसका चालक अकलबहादुर वाइवा र हेल्पर हरिबहादुर वाइवा पनि थिए । घटना हुँदा म आफ्नै घरमा थिएँ । वारदातको सूचना भाइ शैलेन्द्रबाट पाएपछि सो स्थानमा पुग्दा प्रतिवादीहरू भागिरहेको देखेको हुँ । दिलवा भन्ने विद्यानन्द राय, सुरेश पासवान, संजय दास, प्रेमलाल साह, भुट्टा मियाँ, लालबाबु रायसमेतलाई मैले प्रस्टसँग बिजुलीको उज्यालोमा देखी चिनेको हुँ । प्रतिवादीहरू सबै चिनजानका मानिसहरू हुन् । रकम लुट्ने उद्देश्यले घटना घटाएको अवस्थामा धनमालको सुरक्षा गर्दा भाइको ज्यान गयो । डाँकाहरूले तीन लाख रुपैयाँ र एक वटा इमरजेन्सी लाइट लुटी लगे । दिलीप रायको हातमा बन्दुक, सुरेश पासवानको हातमा कटुवा बन्दुक कम्मरमा दापसहितको खुकुरी, प्रेमलाल साहको हातमा थ्रिनट हतियार र अरूको हातमा कटुवा बन्दुक र कम्मरमा खुकुरी झुन्डिएको देखेको हुँ । काउन्टरमा पस्दा भाइ दीपेन्द्रको कम्मरमुनि र कन्चटसमेतमा गोली लागी घाइते अवस्थामा बेहोस भई पल्टिरहेका थिए । भुइँ र कोठाको दिवालको भित्तामा रगत जमेको थियो । काउन्टरको ताला-कब्जा, दराज, आलमारीसमेत तोडफोड भएको थियो । गोलीका खोकाहरू यत्रतत्र छरिएर रहेका थिए । भाइलाई उपचार गर्न लैजाँदै गर्दा निजको बाटोमै मृत्यु भयो । मैले मिति २०५७/८/४ मा दर्ता गरेको जाहेरी र सोमा भएको व्यहोरा सहिछाप मेरै हो भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला नागेन्द्र मिश्रले गरेको बकपत्र ।

घटनास्थल तथा लासजाँच प्रकृति मुचुल्का पूर्णरूपमा झुट्टा हो । मृतक दीपेन्द्र मिश्रको मृत्युसम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन । म मिति २०५७।७।२४ गते मेरो सानिमाको घर जिल्ला बारा कचोर्वा गा.वि.स.मा

गएको थिएँ । मलाई घटनासम्बन्धमा केही थाहा छैन । जाहेरवाला र मृतक दुवै गाउँ घरका भएकाले दुवैलाई चिन्दछु । घटनास्थल मुचुल्कामा भएको व्यहोरा के कसो हो म भन्न सकिदैन । जाहेरी व्यहोरा झुट्टा हो । प्रहरीमा कागज गर्ने व्यक्तिहरूको कागज व्यहोरासमेत झुट्टा हो । अपराध अनुसन्धान विभाग, केन्द्रीय प्रहरी वैज्ञानिक प्रयोगशालाको परीक्षण प्रतिवेदन सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन । खानतलासी मुचुल्का के कसरी बनाइएको हो त्यो पनि मलाई थाहा छैन । मैले घटना घटाएको होइन । म बेकसुर भएकाले मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन । मलाई फसाउन खोजिएको हो । तसर्थ झुट्टा दाबीबाट फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्र. दिलवा र दीलिप भन्ने विद्यानन्द रायले अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०५७/७/२४ गते प्र. विद्यानन्द राय जिल्ला बारा कर्चोवा-७ स्थित मेरो घरमा आई मङ्सिर १५ गतेसम्म बसी आफ्नो घरमा गएका हुन् । प्र. विद्यानन्द रायउपरको जाहेरी गलत हो । वारदात मितिमा मेरो घरमा भएका यी प्रतिवादीले वारदात घटाएका होइनन् । मेरो श्रीमती प्रतिवादी विद्यानन्द रायको सानीआमा भएको नाताले निज प्रतिवादी मेरो घरमा आई बसेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको प्र. दिलवा भन्ने विद्यानन्द रायका साक्षी तेजलाल रायले गरेको बकपत्र ।

मलाई प्रहरीले पक्राउ गरी ल्याएकाले बयान दिन उपस्थित भएको छु । मिति २०५७/७/२९ गते म दिनरात आफ्नै घरमै थिएँ । सो दिन प्रतिवादीमध्येका विद्यानन्द यादवसँग भेट भएन । जाहेरवालासँग झैझगडा रिसझबी केही थिएन । जाहेरवालाको जाहेरी व्यहोरा र प्र. प्रेमलाल साहले मेराविरुद्ध गरेको बयान व्यहोरा झुट्टा हो । मैले कुनै कसुर नगरेको हुँदा सजाय पाउनु पर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्र. संजयदास

कथवनियाले गरेको बयान ।

वारदातको दिन प्र. संजयदाससँग मेरो भेटघाट भएको थियो । दिनरातसँगै थियो र राति संजयदास कथवनिया र मसँगै निजकै घरमा सुतेका हौं । राति १०:३० बजेको समयमा हो-होल्ला भएको सुनी निजलाई उठाई सुतेको ठाउँबाट तल ओर्ली हेरी डर लागेकाले पुनः माथि गई निजसँगै सुतेको हुँ । जाहेरवालाको पम्पमा निज संजयदासले घेरा हाल्ने र मृतक दीपेन्द्र मिश्रलाई मार्ने गरेका होइनन् । वादी दाबी झुट्टा हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्र. संजयदास कथवनियाका साक्षी सोगारथ दास कथवनियाले गरेको बकपत्र ।

नागेन्द्र मिश्रको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी विद्यानन्द रायसमेत भएको हातहतियार खरखजाना मुद्दाको सक्कल मिसिल थान एक, बाल्मिकीप्रसाद सिंहसमेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी विद्यानन्द रायसमेत सुरेश पासवानसमेत भएको रहजनी चोरीको रितले डाँका (२०६१ सालको स.वा.फौ.पु.नं.२०२) मुद्दाको मिसिल थान एक, बाल्मिकीप्रसाद सिंहसमेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी सुरेश पासवानसमेत भएको रहजनी चोरीको रितले डाँका (२०६४ सालको फौ.पु. नं. २१७/०६-०६४-२१९५) मुद्दाको मिसिल थान एक र बाल्मिकीप्रसाद सिंहसमेतको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार प्रतिवादी सुरेश पासवानसमेत भएको रहजनी चोरीको रितले डाँका (३८-०६३-०१००१) मुद्दा थान एकको सक्कल मिसिलहरू मिसिलसाथ रहेको पाइयो ।

प्रतिवादीहरू सुरेश पासवान, आविद हुसैन भन्ने भुट्टा मियाँ दर्जी म्यादमा हाजिर नभएको र पक्राउ परेकोसमेत निजहरूको हकमा हाजिर भएका वा पक्रिएका बखत मुद्दा खडा गरी बुझी कानूनबमोजिम

गर्ने गरी मुलुकी ऐन, अ.बं. को १९० नं. बमोजिम मुल्लतबीमा राखी दिनु । प्रतिवादी प्रेमलाल साह र विद्यानन्द राय यादवले दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारेको ठहर्छ । निजहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम जनही सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्छ । प्रतिवादी संजयदास कथवनिया कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको भए तापनि सहअभियुक्त प्रेमलाल साहले मौकामा कसुरमा पोली बयान गरेका, जाहेरवालासमेतका मानिसहरूको हतियारसहित वारदातस्थलमा मौजुद रहेको भनी बकपत्र गरेको निज संजयदास कथवनियाले अभियोग दाबीबमोजिम ज्यानसम्बन्धी महलको १७(१) नं. बमोजिम कसुर गरेको ठहर्नाले निजलाई सोही महलको १७(१) नं. बमोजिम दश वर्ष कैद हुने ठहर्छ । प्रतिवादी लालबाबु राय यादवले अभियोग दाबीबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको कसुर गरेको ठहर्दैन । निजले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । डाँकातर्फ वादी पक्षको दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतको मिति २०६१।२।३२ को फैसला ।

प्रतिवादीहरू मध्येको म निवेदक भुद्धा मियाँ दर्जी भन्ने आविद हुसेन आफ्नो परिवारसहित तथा म निवेदक सुरेश पासवानसमेत सबै एकसाथ मिति २०५६ साल कात्तिक महिनामा विदेश भारतअन्तर्गत दिल्लीमा गई काम कारवाही गरी बसेको र धेरै दिनपछि काम विशेषले मिति २०६३।८।२१ गतेका दिन आफ्नो घर फर्की आउँदा गाउँकै नागेन्द्र मिश्रले खुन डाँका मुद्दामा नाउँ किटान गरी जाहेरी गरेको कुरा थाहा पाई आफ्ना स्वइच्छाले अ.बं. १२७ नं. बमोजिम हाजिर हुन आएका छौँ हाजिर गराई पाउँ भनी सुरेश पासवान र भुद्धा मियाँ भन्ने आविद हुसेनले सर्लाही जिल्ला अदालतमा मिति २०६३।८।२४ मा दायर गरेको

निवेदन ।

प्रस्तुत मुद्दामा भुद्धा मियाँ र सुरेश पासवानको हकमा अ.बं.१९० नं. बमोजिम मिति २०६१।२।३२ मा मुल्लतबी रहेकामा निजहरू दुवैजना निवेदन साथ अदालतमा हाजिर हुन आएकाले प्रस्तुत मुद्दा मुल्लतबीबाट जगाइ दिएको छ भनी सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३।८।२४ मा मुल्लतबी जगाउने भनी भएको आदेश ।

अभियोग माग दाबी झुट्टा हो । म २०५६ सालको कात्तिक महिनाको छठ पर्वको २/३ दिनपछि भारतको दिल्ली गोविनपुरी गली नं. १० मकान नं. १४६९ अभिषेक फकिकेट नामको कम्पनीमा मजदुरीको काम गरी मिति २०६३।८।२१ गते मात्र घरमा आएको हुँ । यो बिचमा २०५६ साल मङ्सिरको २१ गते मात्र घरमा आएको थिएँ । म भारतमा भएकाले यो घटनाका सम्बन्धमा केही भन्न सकिदैन । म मिति २०६३।८।२१ मा घरमा आएपछि मात्र यस घटनाको बारेमा थाहा भएको हो । मलाई जाहेरवालाले आफ्नो काम गर्न आउ भनी बोलाउँदा नमानेको कारण झुट्टा जाहेरी दिएको हुनुपर्छ । मैले कसुर अपराध नगरेको हुँदा अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्र. सुरेश पासवानले सुरु अदालतमा मिति २०६३।८।२४ मा गरेको बयान ।

मिति २०५६ साल कात्तिक महिनाको छठ पर्वको २/३ दिनपछि दिल्ली भारतमा गएको हुँ । दिल्ली जाँदा म, मेरो श्रीमती र सुरेश पासवानसमेत भइएका थियो । वारदात भएको समयमा म नेपालमा नभई भारतको दिल्लीमा रहेको गोवनपुरी भन्ने ठाउँको १४ नं. गल्ली मकान नं. १६२८ मा रहेको अंश कृस्नल कम्पनीमा सिलाइको काम गरेको थिएँ । दिल्लीमा गाउँका मानिसले वारदात भएको भनेकाले थाहा पाएको हुँ । मैले कुनै कसुर नगरेको हुँदा मलाई

सजाय हुनु पर्ने होइन। पाँच सेर वनमा काम गर्न नगएको कारण मलाई फसाउन मउपर झुट्टा जाहेरी दिएको हुँदा अभियोग मागदाबीबाट फुर्सद पाउँ भनी प्र. भुट्टा मियाँ भन्ने आविद हुसेनले सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतमा मिति २०६३।८।२४ मा गरेको बयान।

प्रतिवादीहरू सुरेश पासवान र भुट्टा मियाँ दर्जी भन्ने आविद हुसेनले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १७(१) र ऐ. चोरीको १४(४) नं. बमोजिमको कसुर अपराध गरेको ठहर्ने। निजहरूले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सर्लाही जिल्ला अदालतबाट मिति २०६४।७।१ मा भएको फैसला।

मिति २०५७/७/२९ गते राति अं. २२:३० बजेको समयमा जिल्ला सर्लाही गोडैता गा.वि.स. वडा नं. ७ स्थित मिश्र पेट्रोल पम्पमा प्रतिवादी सुरेश पासवानसमेतले डाँका गरेको भनी किटानी जाहेरी परेको सो जाहेरीलाई समर्थन हुने गरी जाहेरवालाले बकपत्रसमेत गरेको मिसिल संलग्न प्रत्यक्षदर्शी साक्षीहरूको भनाइ र मौकामा पक्राउ परेको प्र. प्रेमलाल साहको साबिती बयानसमेतले घटना वारदात पुष्टि भइरहेको अवस्थामा प्रतिवादीहरूलाई अभियोग मागदाबीबमोजिम कसुरदार कायम गर्नुपर्नेमा सो नगरी आरोपित कसुरबाट सफाइ दिने गरी सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई मागदाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारले मिति २०६४/८/२९ मा पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा (०६-०६४-०२१९२) दायर गरेको पुनरावेदनपत्र।

आरोपित प्रतिवादीहरूलाई मौकामा हतियारसहित भाग्दै गरेको देखेको हुँ भनी जाहेरवालाको किटानी जाहेरी दरखास्त र बकपत्रसमेत भएको साथै प्रहरीमा साबिती बयान गर्ने प्रेमलाल साहले निजहरूलाई

किटानी पोल गरेको अवस्थामा प्रतिवादीहरूलाई सफाइ दिने गरी सर्लाही जिल्ला अदालतले मिति २०६४।६।१ मा गरेको फैसला फरक पर्न सक्ने हुँदा अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको लागि विपक्षी झिकाई पेस गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट मिति २०६५।३।१८ मा भएको आदेश।

जाहेरवाला नागेन्द्र मिश्रको बकपत्रसमेत विरोधाभाषपूर्ण भई विश्वासलायक नभएको देखिएको हुँदा प्रत्यक्ष प्रमाणको आधारमा प्रतिवादीहरू सुरेश र आवेद हुसेन भन्ने भुट्टा मियाँ दर्जीले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने गरी २०६४/६/१ मा भएको सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट मिति २०६४।८।२८ मा फौ. पु.नं. ०६-०६४-०२१९२ को मुद्दामा भएको फैसला।

कर्तव्य ज्यानतर्फको कसुरमा अभियोग दाबीबमोजिम प्रतिवादीहरूलाई सजायसमेत भएको अवस्थामा डाँकातर्फ तथ्ययुक्त प्रमाण नभएको भन्नेसमेतका जिकिर लिई प्रतिवादीहरूलाई पूर्ण सफाइ दिई भएको फैसला प्रमाण एवम् कानूनसम्मत नदेखिई तथ्यसँग बाझिएको हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीहरू विद्यानन्द राय, प्रेमलाल साह तेली, लालबाबु राय यादव र संजयदास कथवनियालाई डाँकातर्फ समेत अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको वादी नेपाल सरकारले पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा मिति २०६५/५/२३ मा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र।

डाँका गर्न वारदातको सुरुबाट भएको अभियोगपत्र रहेकामा डाँका वारदात नै पुष्टि

नहुँदा हामीहरूले कर्तव्य गरी मारेको ठहर गर्न मिल्दैन । उपर्युक्त आधारबाट म निर्दोष रहे भएको तथ्य स्थापित रहेकाले उक्त फैसला बदर गरी सफाइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रेमलाल साहको पुनरावेदनपत्र । साथै सोही मिलानको प्रतिवादीहरू विद्यानन्द राय र संजयदास कथवनियाले कारागार कार्यालय, पर्सामार्फत पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा मिति २०६१/१/२४ मा दायर गरेको छुट्टाछुट्टै पुनरावेदनपत्र ।

मिसिल संलग्न विमल ठाकुरको बकपत्रसमेतका आधारमा प्रतिवादी लालबाबु रायलाई ज्यानतर्फ सफाइ दिएको फैसला नमिली फरक पर्ने हुँदा अ.बं. २०२ नं. अनुसार प्रतिवादी लालबाबु रायलाई झिकाई प्रेमलाल, विद्यानन्द र संजयदास कथवनियाको पुनरावेदन परेको जानकारी पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, जनकपुरलाई दिई लगाउको फौ.पु.नं. २०२ र २५० को मुद्दासमेत साथै राखी नियमानुसार पेस गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट मिति २०६१/१०/२४ मा भएको आदेश ।

मौका वारदातस्थलमा उपस्थित भनिएका प्रत्यक्षदर्शी व्यक्तिको मौकाको भनाइ र अदालतमा भएको बकपत्र एक आपसमा विरोधाभाष भै सत्यमा विविधता पाइएको अन्य वारदातसितसम्बन्धी दशी प्रमाणविहिन भै वस्तुनिष्ठ प्रमाणसमेतको अभावमा शङ्का विश्वासलाई एक मात्र आधार बनाई प्रतिवादीहरूलाई ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) र १७(१) नं. बमोजिम सजाय गर्ने गरेको सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको परिप्रेक्ष्यमा उल्टी भै प्रतिवादीहरूले आरोपित अभियोगबाट उन्मुक्ति पाउने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । डाँका नठहर्याएतर्फ सुरु फैसला मनासिब देखिँदा ज्यानतर्फ

सजाय गरेको सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतको मिति २०६१/२/३२ को फैसला सो हदसम्म केही उल्टी हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट मिति २०६३/२/३ मा भएको फैसला ।

प्रतिवादीहरूलाई आरोपित कसुरबाट सफाइ दिने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा चित्त बुझ्ने । जाहेरवालाको पेट्रोल पम्पमा भएको वारदातमा बन्दुकको गोली प्रहार भई दीपेन्द्र मिश्रको मृत्यु भएको तथ्य पोस्टमार्टम रिपोर्टसमेतबाट देखिएको, मृतकको शरीरमा अन्य चोटपटक पनि देखिएको, घटनास्थलमा बाकससमेत तोडफोड भई सामानहरू यत्रतत्र लथालिङ्ग अवस्थामा रहेको, वारदातस्थलमा रगतका टाटाहरू रहेको, गोलीका खोका, बन्दुकको बड सिसाको गोली बरामद भएकोसमेतका अवस्थाबाट डाँका गर्ने उद्देश्यबाट मात्र वारदात घटेको निर्विवाद छ । प्रतिवादीहरूले रु.३,५१,२००।- डाँका गरी लगेको तथ्यमा जाहेरवालासमेतको बकपत्रबाट पुष्टि भएको अवस्थामा डाँकातर्फ प्रतिवादीहरूलाई सफाइ दिएको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको छ । प्रतिवादीहरूले मृतक दीपेन्द्र मिश्रलाई प्रेमले गोली हानेको, मृतक बेहोस भई लडेपछि प्रतिवादीले सम्पत्तिसमेत लुटी लगेको देखेको भनी अजय मिश्रसमेतका व्यक्तिले बकपत्र गरेको अवस्थाबाट प्रतिवादीहरूले वारदात घटाएको पूर्णरूपमा स्थापित भएको तथ्यप्रति पूर्ण बेवास्ता गर्दै प्रतिवादीहरूलाई आरोपित कसुरबाट सफाइ दिने ठहर्याएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । यसर्थ प्रतिवादीहरूलाई अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गरी जाहेरवालालाई बिगोसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारले मितिले २०६३/११/१० मा यस अदालतमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेली मौकैमा पक्राउ परी अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा दिलवा दीलिप भन्ने विद्यानन्द यादवसँग मिति २०५७।७।२९ गते दिनको २:०० बजेको समयमा निजको घरमा भेट गरी योजनाबमोजिम रातको २२:०० बजेको समयमा सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ दर्जी र सन्जय दास कथवनियासमेत भई नलकटुवा बन्दुकसहित मिश्रा पेट्रोल पम्पमा गयो। उक्त पेट्रोल पम्पका मालिक दीपेन्द्र मिश्रसँग रूपैयाँ देउ नत्र मारी दिन्छौ भनी दीलिपले भन्दा निजले चाबी र पैसा दिन इन्कार गरेकाले बादविवाद एवम् हात हालाहाल भई सङ्घर्ष भइरहेको अवस्थामा “लालबाबु काका आउनुहोस्” भनी दीलिप कराए। मेरो साथीलाई दीपेन्द्र मिश्रले मार्ने भयो भनी सोची मसँग भएको थिनट बन्दुकबाट दीपेन्द्र मिश्रउपर एक फायर गर्दा निजको कम्मरमुनि गोली लाग्दा निज ढल्न पुगे। तत्काल उठेको रिसले मैले एक फायर हानेको र दीलिपले एक फायर हानेको भनी साबिती बयान दिएको देखिन्छ।

घटना स्थलमा ५९ लेखिएको मार्क फोरको फायर भइसकेको खोका थान एक र फायर भएको गोली थान एकसमेत बरामद भएको पाइन्छ। मौकैमा पक्राउ परेका प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेलीको निलो रङ्गको झोलामा अवैध थिनट (बन्दुक) र सोभित्र एम.एम.के.एफ.९७ लेखिएको पित्तलको गोली थान एकसमेत बरामद भएको मिसिलबाट देखिन्छ। प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेलीबाट बरामद भएको थिनट बन्दुक एवम् मृतकको शरीरमा लागेको गोलीसमेत केन्द्रीय प्रहरी वैज्ञानिक प्रयोगशालामा परीक्षण गर्न पठाएकामा प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेलीबाट बरामद भएको बन्दुकको गोली र मृतकको शरीरमा लागेको गोली परीक्षण हुँदा एउटै बन्दुकको गोली रहेको भनी प्रतिवेदन प्राप्त भएको अवस्था छ।

मृतकको दाहिनेपट्टिको कम्मरमुनि अण्डकोष नजिक ४ इन्च लम्बाइ १.५ इन्च चौडाइको चोट देखिएको भन्ने व्यहोराको घटनास्थल लास जाँच प्रकृति मुचुल्का रहेको पाइन्छ। साथै मृतकको शव परीक्षण प्रतिवेदनमा मृत्युको कारण Cause of death is gunshot injury भन्ने उल्लेख भएबाट समेत प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेलीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको साबिती बयानलाई उपर्युक्त सबुद प्रमाण एवम् तथ्यसमेतबाट समर्थन गरी अपराध पुष्टि हुन आएको अवस्थामा प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेलीसमेतका व्यक्तिहरूले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहरि भएको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६३।२।३ को फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४ समेतको त्रुटि भई फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. को २०२ नं. बमोजिम विपक्षीहरूलाई झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०६७।४।२३ गते भएको आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचिमा चढी इजलाससमक्ष पेस भएको प्रस्तुत मुद्दामा मिसिल संलग्न सुरु रेकर्ड तथा प्रमाण मिसिलसमेत अध्ययन गरियो। पुनरावेदक नेपाल सरकारको तर्फबाट महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका उपन्यायाधिवक्ता श्री पुष्कर सापकोटाले प्रतिवादीहरूले नागेन्द्र मिश्रको पेट्रोल पम्पमा हातहतियारसहित प्रवेश गरी बाकस तथा दराजको चाबी माग्दा दीपेन्द्रले दिन नमानेकाले प्र. प्रेमलालले आफ्नो साथमा रहेको बन्दुक दीपेन्द्र मिश्रलाई प्रहार गर्दा निज भुइँमा ढल्न पुगेपछि विद्यानन्दले त्यहाँबाट नगद रु.३,५९,२००।- बराबरको धनमाल डाँका गरी लगेका, अन्य प्रतिवादीहरू सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँ, संजयदास कथवनिया र लालबाबु राय यादव वारदातस्थलमा बन्दुकसहितका हातहातमा हतियार लिई उपस्थित भई पेट्रोल पम्पलाई

घेरा हाली डर त्रास देखाउने कार्य गरी मृतकलाई मार्नमा सहयोग गरेको मिसिलबाट देखिएको अवस्थामा सबै प्रतिवादीहरूलाई अभियोग मागदाबीबाट सफाइ पाउने गरी पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट भएको फैसलामा सङ्कलित प्रमाणहरूको उचित मूल्याङ्कन भएको छैन साथै कानूनको गलत ब्याख्या पनि हुन गएको छ । यसर्थ सबै प्रतिवादीहरूलाई सफाइ दिने गरी पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट भएको फैसला बदर गरी सबै प्रतिवादीहरूलाई सुरु अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय गरी बिगोसमेत भराई पाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताले गर्नुभएको तर्कपूर्ण बहसलाई मध्यनजर राख्दै प्रतिवादीहरूलाई सफाइ दिने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी गरी अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो होइन सोही विषयमा निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो ।

प्रतिवादीहरूमध्येका विद्यानन्द राय यादव र प्रेमलाल साह तेलीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको १३(१) नं. बमोजिम जनही सर्वस्वसहित जन्मकैद, प्रतिवादी संजयदास कथवनियालाई सोही महलको १७(१) नं. बमोजिम १० वर्ष कैद सजाय हुने र अन्य प्रतिवादी लालबाबु यादव, सुरेश पासवान, भुट्टा मियाँलाई आरोपित अभियोगबाट सफाइ पाउने र डाँकातर्फ वादी दाबी नपुग्ने ठहर्याएको सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतको फैसलाउपर वादी प्रतिवादी दुवै पक्षबाट पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा पुनरावेदन परेकामा सो अदालतबाट सुरु फैसला केही उल्टी गरी सबै प्रतिवादीहरूले अभियोग मागदाबीबाट सफाइ पाएको देखिन्छ । उक्त फैसलामा चित्त नबुझाई वादी नेपाल सरकारले प्रतिवादीहरूमध्येका विद्यानन्द राय यादव, प्रेमलाल साह, संजयदास कथवनिया र

लालबाबु यादवलाई अभियोग माग दाबीबमोजिमको सजाय गरिपाउँ भनी यस अदालतमा पुनरावेदन दायर गरेको रहेछ ।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा मिति २०५७/७/२९ गते राति अन्दाजी २२:३० बजेको समयमा प्रतिवादी विद्यानन्द रायसमेतका हतियारधारी प्रतिवादीहरूले दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली प्रहार गरेकाले निजको उपचारको क्रममा मृत्यु भएको हुँदा प्रतिवादीहरूलाई सजाय गरिपाउँ भनी किटानी जाहेरी परेको आधारमा अनुसन्धान भई सङ्कलित सबुद प्रमाणका आधारमा प्रतिवादीहरू दिलवा र दीलिप भन्ने विद्यानन्द राय यादव र प्रेमलाल साह तेलीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. र १३(३) नं. अनुसारको कसुर अपराध गरेकाले निजहरूलाई सोही महलको १३(३) नं. बमोजिम र अन्य प्रतिवादीहरू सुरेश पासवान, संजयदास कथवनिया, भुट्टा मियाँ र लालबाबु राय यादवले सोही महलको १ नं. र १७(१) नं. अनुसारको कसुर गरेकाले निजहरूलाई सोही महलको १७(१) नं. बमोजिम सजाय गरी डाँका भएको बिगो रु.३,५९,२००।- बराबरको धनमाल मुलुकी ऐन, चोरीको १ नं. र ६ नं. विपरीतको कसुरमा सोही महलको १४(४) नं. बमोजिम सजाय गरी सोही महलको १० नं. र २१ नं. बमोजिम डाँका भएको बिगो जाहेरवालालाई भराई पाउँ भन्ने अभियोग मागदाबी रहेको देखिन्छ ।

प्रतिवादीहरू मध्ये सुरेश पासवान र भुट्टा मियाँलाई सुरु अदालतले अभियोग मागदाबीबाट सफाइ दिने ठहर्याएको सुरु फैसला पुनरावेदन अदालतबाट समेत सदर भई निजहरू उपरको कारवाही अन्तिम भै रहेको मिसिलबाट देखिएकाले निजहरूका बारेमा केही बोली रहन परेन । वादी नेपाल सरकारको र अन्य प्रतिवादीहरू विद्यानन्द राय यादव, प्रेमलाल

साह, संजयदास कथवनिया र लालबाबु यादवसमेत जना चारको हकमा मात्र यस अदालतमा पुनरावेदन दायर गरेको हुँदा निजहरूको हकमा मात्र अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय हुने हो होइन भनी निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

मृतक दीपेन्द्र मिश्र मिति २०५७/७/२९ मा भएको वारदातमा गोली लागी उपचारको क्रममा मृत्यु भएको तथ्य प्रतिवादीहरू उपरको किटानी जाहेरी, प्रतिवादीको मौकामा भएको बयान, सर्जमिन मुचुल्काको व्यहोरा, मौकामा बुझिएका व्यक्तिहरूको कथन तथा निजहरूले अदालतमा गरेको बकपत्र, शव परीक्षण प्रतिवेदनलगायतका कागजातहरूबाट मृतक दीपेन्द्र मिश्रको मृत्यु सहजरूपमा नभई कर्तव्यबाट भएको देखियो ।

मृतक दीपेन्द्र मिश्र कसको कर्तव्यबाट मरेका हुन भनी विचार गर्दा वादी नेपाल सरकारले प्रतिवादी बनाएका ६ जनामध्ये प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेली तत्कालै पक्राउ परी अनुसन्धानको सिलसिलामा निजले कागज गर्दा आफूसमेतले गोली हानी दीपेन्द्र मिश्रलाई मारेको कसुरजन्य तथ्यमा साबित रहेको देखिन्छन् । अब उक्त साबिती बयान अन्य संलग्न प्रमाणबाट समर्थित भइरहेको छ छैन भनी मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने देखिन आयो । दीपेन्द्र मिश्रलाई गोलीले मारेको हो भन्ने प्रतिवादीको साबितीलाई शव परीक्षण प्रतिवेदनमा मृत्युको कारण gunshot injury भनी उल्लेख हुनुले पुष्टि गरिरहेको देखिन्छ । प्रतिवादी प्रेमलालसँग बन्दुक थियो भन्ने तथ्य निजबाट थिनट (बन्दुक) र गोली बरामद भएको तथ्यले पुष्टि गरेको देखिन्छ । निजै प्रतिवादीबाट बरामद भएको बन्दुकबाट मृतक दीपेन्द्र मिश्रको ज्यान गएको हो भन्ने तथ्य उक्त बन्दुक र मृतकलाई लागेको गोलीको परीक्षण गर्दा त्यही बन्दुकबाट उक्त गोली निस्केको हो भनी केन्द्रीय

प्रहरी वैज्ञानिक प्रयोगशालाबाट प्राप्त प्रतिवेदनबाट पुष्टि भएको देखियो । उक्त प्रमाणको अलावा वारदात स्थलमा रहेका बिमल ठाकुर, अजय मिश्र, संजय मिश्र, रासनारायण झा, शैलेन्द्र मिश्रलगायतका व्यक्तिहरूले यी प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेलीलाई किटान गरी पोलेको र सोहीअनुरूप आफ्नो भनाइलाई अदालतमा आई बकपत्र गरी पुष्टि गरेकोसमेतको आधारहरूबाट प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेलीलाई कसुरदार होइनन् भन्न सकिने अवस्था देखिन आएन ।

प्रतिवादी विद्यानन्द रायको हकमा विचार गर्दा निज आरोपित कसुरमा इन्कार रही बयान गरे तापनि निजलाई सह-अभियुक्त प्रेमलाल साहले अनुसन्धानको सिलसिलामा कागज गर्दा किटानी पोल गरेको देखिन्छ । उक्त सह-अभियुक्तको किटानी पोललाई अन्य स्वतन्त्र सबुत प्रमाणले समर्थित गर्दछ कि गर्दैन भनी हेरिनु पर्ने देखिन आयो । तत्काल मृतक दीपेन्द्र मिश्रको साथमा रहेका विमल ठाकुर र उपेन्द्र दासले यी प्रतिवादी विद्यानन्दले दुई फायर गरेको देखेको र उनैले बिमल ठाकुर र उपेन्द्र दासलाई कोठामा बन्द गरिदिएको, काउन्टरमा फायर हुँदा दीपेन्द्र मिश्र चिच्याएको भनी अदालतमा आई बकपत्र गरी दिएको देखिन्छ । संजय मिश्रले पनि दिलवा भन्ने विद्यानन्द राय र प्रेमलाल कोठाभित्र छिरेका र दुई फायर भएको सुनेका र यी दुवै कोठाबाट निस्केर भागेको दुवैको हातमा हतियार भएको देखेको र कोठामा दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली लागेको छट्पटाएको देखेको हुँ भनी अदालतमा बकपत्रसमेत गरी दिएको देखिन्छ । यस्तै तथ्यहरू देख्ने घटनास्थलको व्यक्ति रास नारायण झा, शैलेन्द्र मिश्रसमेतले प्र. विद्यानन्द रायसमेतले बन्दुक बोकी पम्पभित्र प्रवेश गरी मृतक दीपेन्द्र मिश्रलाई टाउकामा गोली हानेको देखेको हुँ भनी बकपत्र गरेको अवस्थामा प्रतिवादीमध्येका दीलिप र दिलवा भन्ने

विद्यानन्द रायसमेत कसुरदार होइनन् भन्न सकिने अवस्था आएन ।

प्रतिवादीहरू प्रेमलाल साह तेली र विद्यानन्द राय यादव वारदातको मिति र समयमा वारदातस्थलमा नभई अन्यत्रै थिएँ भनी (Alibi) जिकिर लिए तापनि प्रत्यक्षदर्शी बिमल ठाकुर, अजय मिश्र, सन्जय मिश्रसमेतका वारदातको प्रत्यक्षदर्शी व्यक्तिहरूको बकपत्रबाट प्रतिवादीहरू जाहेरवालाको पेट्रोल पम्पमा आई काउन्टरमा बसेका दीपेन्द्र मिश्रलाई गोली फायर गरी रगताम्मे बनाएका हुन् भनी मौका र अदालतसमेतमा बकपत्र गरेको अवस्थामा प्रतिवादीहरू अन्यत्रै थिएँ भनी लिएको Alibi जिकिरलाई विश्वास गर्न सकिएन । वारदात स्थलमा नभई अन्त्यत्रै थिएँ भनी सजायबाट उन्मुक्ति लिन खोज्ने व्यक्तिले त्यसलाई समर्थन हुने ठोस प्रमाण पेस गर्नुपर्ने दायित्व सोही व्यक्तिमाथि हुनेछ भनी प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २७(१) मा भएको व्यवस्थाबमोजिम प्रतिवादीहरूबाट प्रमाण पेस हुन नसकेको हुँदा प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूले लिएको Alibi को जिकिर सत्य साँचो र विश्वास गर्न लायक देखिन आएन ।

प्रतिवादीमध्येका संजयदास कथवनियाको हकमा विचार गर्दा प्रतिवादी संजय दास कथवनियाले मृतक दीपेन्द्र मिश्रउपर हतियार प्रहार गरेको नदेखिए पनि वारदातस्थलमा बन्दुक लिई पम्पलाई घेरा हाली मार्नमा सहयोग गरेको हुँदा निज प्रतिवादी संजयदास कथवनीयालाई ज्यानसम्बन्धीको १७(१) नं. अनुसारको अपराधमा सोही महलको १७(१) नं. अनुसार सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको अभियोग माग दाबी रहेछ । प्रतिवादी कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको देखिन्छ । प्रतिवादी कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको भए तापनि सह-अभियुक्त

प्रेमलाल साह तेलीले आफू कसुरमा साबित भई यी प्रतिवादी संजयदास कथवनिया पनि वारदातस्थलमा हातहतियार लिई मैजुदा रहेका थिएँ भनी मौकामा गरेको बयानमा उल्लेख भएको पाइन्छ । प्रतिवादी संजयदास कथवनिया हतियारसहित वारदातस्थलमा उपस्थित भएको व्यहोरा प्रत्यक्षदर्शी अजय मिश्र, शैलेन्द्र मिश्र, महेश ठाकुर, बीमल ठाकुरसमेतको मौकाको कागजबाट देखिन आउँछ भने अदालतमा पनि सोही व्यहोरा उल्लेख गरी बकपत्र गरेको मिसिलबाट देखिएको अवस्थामा यी प्रत्यर्थी प्रतिवादी संजयदास कथवनियाले मृतक दीपेन्द्र मिश्रलाई मार्ने कार्यमा संलग्न रहे भएको पाइयो । यसर्थ प्रतिवादी संजयदास कथवनीया वारदातस्थलमा हतियारसहित उपस्थित भई मृतकलाई मार्नमा सहयोग पुर्याएको मिसिल संलग्न सबुद प्रमाणबाट पुष्टि हुन आयो ।

प्रतिवादी लालबाबु यादवको हकमा विचार गर्दा प्रतिवादी लालबाबु यादवलाई मृतक दीपेन्द्र मिश्रको हत्याको सन्दर्भमा वारदातस्थल हतियार लिई मार्ने कार्यमा सहयोग पुर्याएको भनी ज्यानसम्बन्धी १७(१) नं. बमोजिमको सजाय गरिपाउँ भनी वादी नेपाल सरकारको माग दाबी भएको भए तापनि सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतले प्रतिवादी लालबाबु यादवले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्याएको सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतको फैसला पुनरावेदन अदालत, जनकपुरबाट समेत सदर भएको मिसिलबाट देखिन्छ । सुरु अदालतले प्रतिवादीलाई सफाइ दिएको फैसला पुनरावेदन तहबाट पनि सदर भै सकेपछि उक्त फैसला सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्न सक्छ सक्दैन भन्ने विषयमा हेर्नु पर्ने देखियो ।

न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ को उपदफा (१) (ख) मा दश वर्ष वा सोभन्दा बढी कैदको

सजाय भएको मुद्दा सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । ऐनमा भएको यस व्यवस्थाबमोजिम सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन लाग्न पुनरावेदन अदालतबाट दश वर्ष कैद सजाय हुनुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था रहेको देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतले प्रतिवादी लालबाबु यादवले अभियोग मागदाबीबाट सफाइ दिएको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारले यी प्रतिवादीसमेत उपर अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी पुनरावेदन अदालत, जनकपुरमा पुनरावेदन दायर गरेकामा प्रत्यर्थी प्रतिवादी लालबाबु यादवसमेतलाई आरोपित अभियोगबाट सफाइ पाउने ठहरेको मिसिल संलग्न पुनरावेदन अदालतको मिसिलबाट देखिन आयो । दुई तहबाट यी प्रतिवादी लालबाबु यादवले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाइसकेको अवस्थामा निजका विरुद्धमा पुनः पुनरावेदन लाग्न सक्ने देखिएन । कानूनबमोजिम दोस्रो तह पुनरावेदन लाग्नै नसक्ने अवस्थामा दुई तहबाट सफाइ पाइसकेका प्रतिवादी लालबाबु यादवका हकमा आएको पुनरावेदनपत्रलाई कानूनको रित पुर्याई दायर भएको भन्न मिलेन ।

बिगोतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादीहरूबाट डाँका भएको बिगो रु. ३,५१,२००/- जाहेरवालालाई दिलाईभराई पाउँ भनी वादी नेपाल सरकारले पुनरावेदन जिकिर लिएको पाइन्छ । माथिको विवेचनाबाट प्रत्यर्थी प्रतिवादी प्रेमलाल साहसमेतले मृतक दीपेन्द्र मिश्रलाई कर्तव्य गरी मारेको पुष्टि भए पनि डाँका गरी लिएको भनिएको रकम प्रतिवादी प्रेमलाल साहसमेतका कुनै पनि प्रतिवादीहरूबाट बरामद हुन सकेको मिसिलबाट देखिँदैन । वादी नेपाल सरकारले प्रतिवादीहरूले यति रकम डाँका गरी लगे भनी मागदाबी गर्नु मात्र पर्याप्त

हुँदैन । डकैती भएको भनिएको रकम देखिनु पर्ने पनि हुन्छ । यसरी डकैती भएको रकम नै सप्रमाण यकिन हुन नसकेको र त्यसलाई पुष्टि हुने सबुद प्रमाण वादी पक्षबाट पेस हुन सकेको देखिँदैन । ठोस सबुद प्रमाणको अभावमा प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूले अभियोगपत्रमा उल्लिखित रकम डाँका गरी लगेको भन्ने वादी दाबीसँग यो इजलास सहमत हुन सकेन ।

अतः सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतले प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरू प्रेमलाल साह र दीलिप र दिलवा भन्ने विद्यानन्द राय यादवलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. को कसुरमा सोही महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने डाँकातर्फको वादी दाबी नपुग्ने ठहर्‍याएको फैसला मिलेकै देखिएकामा उक्त फैसला केही उल्टी गरी अभियोग मागदाबीबाट सफाइ दिने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको मिति २०६३/२/३ को फैसला मिलेको देखिएन । सो नमिलेको हदसम्म उक्त फैसला केही उल्टी भई प्रतिवादी प्रेमलाल साह र दीलिप र दिलवा भन्ने विद्यानन्द रायले अभियोग माग दाबीबमोजिम मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं. कसुर गरेको ठहरी सोही महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने र डाँकातर्फको अभियोग दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ । प्रतिवादी संजयदास कथवनियाको हकमा सुरु सर्लाही जिल्ला अदालतले अभियोग मागदाबीबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको १७(१) नं. को कसुरमा सोही नम्बरबमोजिम दश वर्ष कैद हुने ठहर्‍याएको फैसला मिलेकै देखिएकामा उक्त फैसला पुनरावेदन अदालतबाट उल्टी गरी अभियोग मागदाबीबाट सफाइ दिएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी भई अभियोग मागदाबीबमोजिम ज्यानसम्बन्धी महलको १७ (१) नं. बमोजिम दश वर्ष कैद हुने ठहर्छ । अर्का

प्रतिवादी लालबाबु यादवको हकमा निजका विरुद्धमा पुनरावेदन दायर हुनै नसक्ने अवस्थामा पुनरावेदन दायर भएको हुँदा निजका विरुद्धको पुनरावेदन खारेज हुने ठहर्छ। अरुमा तपसिलबमोजिम गर्नु।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादीहरू विद्यानन्द राय यादव र प्रेमलाल साह तेलीलाई अभियोग मागदाबीबाट सफाइ दिने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसला केही उल्टी भई दुवै जना प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहरेकाले प्रतिवादी प्रेमलाल साह तेली मिति २०५७/८/१६ देखि र प्रतिवादी विद्यानन्द राय यादव मिति २०५८/५/३१ गतेदेखि थुनामा बसी पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसलाबमोजिम मिति २०६३/२/४ मा थुना मुक्त भई गएको देखिँदा निज प्रतिवादीहरू थुनामा बसेको उक्त अवधि कटाई बाँकी अवधिको कैदको लगत कसी असुलउपर गर्नु भनी सुरु अदालतमा लेखिपठाउनु १ प्रतिवादी संजयदास कथवनियाका हकमा निजलाई अभियोग मागदाबीबाट सफाइ दिने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसला केही उल्टी भई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १७(१) नं. बमोजिम दश वर्ष कैद हुने ठहरेकाले निज मिति २०५८/८/८ गतेदेखि थुनामा बसी पुनरावेदन अदालत, जनकपुरको फैसलाबमोजिम मिति २०६३/२/४ मा थुना मुक्त भई गएको देखिँदा निज प्रतिवादी थुनामा बसेको उक्त अवधि कटाई बाँकी अवधिको कैदको लगत कसी असुलउपर गर्नु भनी सुरु अदालतमा लेखिपठाउनु २ फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको

कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु..... ३

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. जगदीश शर्मा पौडेल

इजलास अधिकृत: लोकनाथ पराजुली
इति संवत् २०७१ साल कात्तिक २ गते रोज १ शुभम्।

निर्णय नं. १४७१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७२ १५ १३ १५

०६९-CR-०५४६

मुद्दा: कर्तव्य ज्यान

पुनरावेदक/वादी : जोखन पासीको जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : रूपन्देही जिल्ला रायपुर गा.वि.स.
वडा नं. ५ बस्ने रमावती पासी

०७१-RC-००४०

वादी : जोखन पासीको जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रतिवादी : रूपन्देही जिल्ला रायपुर गा.वि.स. वडा नं.
५ बस्ने ललाउ नाउ भन्ने दिनेश यादव

- घटनाको सम्बन्धमा मृतक र प्रतिवादीबिच रोजगारदाता र कामदारबिचको वा मालिक वा सेवक बिचको सम्बन्धजन्य कठोर दायित्वको कुरालाई अस्वीकार गर्न सकिएला । तर त्यसरी अस्वीकार गर्ने हो भने पनि “प्र. दिनेश यादवको कसुर यतिमा मात्रै सीमित रहेको देखिँदैन । बेहोस अवस्थाका विनेशलाई मिलमा अलपत्र छाडि मध्यरातको सन्नाटामा निजलाई बोरामा हालेर पानी भएको खाल्डोमा फालेको र मृतकको मृत्यु भएको देखिँदा यसलाई मनसाय प्रेरित हत्या मान्नु पर्ने अवस्था पनि छ । यो केवल omission मात्र नभएर त्यो भन्दा गम्भीर प्रकृतिको culpable homicide तहकै कार्य भएको छ ।” भन्ने निष्कर्षलाई अमान्य गर्नु निक्कै चुनौतिपूर्ण हुने ।

(प्रकरण नं. ८)

- पहिलो चरणमा कैतडी आफैँ पट्टीमा बेरिन गै निजको हात काटिएको घटनाबाट निजको मृत्यु भएको भन्ने कुरालाई प्रतिवादीले स्पष्ट गर्न सकेको देखिँदैन । यो कुरालाई प्रतिवादीले सप्रमाण स्पष्ट नगरेसम्म प्रस्तुत वारदात मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको ५ र ६ नं.बमोजिम भवितव्यभिन्न पर्ने कुनै सम्भावना रहँदैन । तर सो कुराको जिकिर यिनले कहिँकतै लिएको प्रमाण पेस गर्न

सकेको पाइँदैन अपितु उल्टो तारेख गुजारी बसेको देखिन्छ । हुन पनि हात मात्रै काटिएबाट तत्काल वा ३।४ घण्टाभित्रै मृत्यु हुने सम्भावना रहँदैन । त्यसैले अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म कैतडीको हात मिलको पट्टामा बेरिएर काटिएको कारणबाट निजको मृत्यु भएको कुराको अनुमान गर्न मिल्ने देखिँदैन । प्रतिवादीको कार्यबाट नमरेको कुनै व्यक्ति तेस्रो पक्षको कार्यबाट मरेमा सो हत्याको दोषी तेस्रो पक्ष हुने भनि विद्वान् सिमथ र होगानको माथि उल्लिखित मतमा असहमत हुनु पर्ने कारण नहुने ।

(प्रकरण नं. ९)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको २५ नं., १३(३), ६(३)
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३७(२), ९(२) (क)(१,२ र ३)
- अ.बं. १८८

सुरु फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री चन्द्रबहादुर सारु

पुनरावेदन फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा

मा.न्या.श्री नीता गौतम दीक्षित

फैसला

न्या. गोविन्दकुमार उपाध्याय : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसलाउपर पुनरावेदन पर्न आएको तथा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १०(२) बमोजिम साधक जाँचको लागि पेस भएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ:

मिति २०६७।६।८ गतेको दिन नियमित गस्तीको क्रममा मेरो कमान्डको टोली ९.३० बजेको समयमा रूपन्देही जिल्ला रायपुर गा.वि.स. वडा नं. ५ सेमरा नजिक पुग्दा सेमरा-बनगाई सडक खण्डको पूर्वतर्फ बाटोको किनारामा १८/२० वर्षको जस्तो देखिने हालसम्म सनाखत हुन नसकेको पुरुष व्यक्तिको बेवारिसे लास शंकास्पद अवस्थामा फेला परेकाले कानूनबमोजिम गरिपाउँ भन्ने प्र.स.नि. ईश्वरीप्रसाद पाण्डेको मिति २०६७।६।८ को प्रतिवेदन।

रूपन्देही जिल्ला रायपुर गा.वि.स. वडा नं. ५ स्थित सेमरा भन्ने स्थानमा पूर्वमा धान खेत तथा बयरझाडी, पश्चिममा भैरहवा सेमरा नहर सडक, उत्तर-दक्षिण पानी जमेको बयरझारी घोला यति चार किल्लाभिन्न रहेको पानीको भागमा पश्चिम टाउको पूर्व खुट्टा हुने गरि घोप्टो अवस्थामा रहेको नाम थर र वतन नखुलेको अन्दाजी १८/२० वर्षको पुरुष व्यक्तिको लास रहेको, सो लास हेर्दा बोलबम लेखेको पहेंलो टिसर्ट र खैरो कट्टु लगाएको, बायाँ हातमा प्लाष्टिकको घडी, खुट्टामा कालो चप्पल लगाएको दायाँ हात तथा पिठ्युँको भागमा कुनै जनावरले खाए जस्तो हड्डी देखिएको, बायाँ हातको कुमदेखि हड्डीमात्र देखिएको, बायाँ हात सोझो भइ केहि भागको मासु खाएजस्तो अवस्थामा रहेको, अनुहारको भाग फुलेर कालोरातो भएको, आँखाको भित्री भाग बाहिर निस्केको, जिब्रो टोकि बाहिर निस्किएर फुलेको, दाँत नदेखिएको

र लास फुलि रातो कालो भइ छाला खुइलिनै अवस्थामा भएकाले कुनै घाउ चोट नदेखिएको भन्ने मिति २०६७।६।८ को घटनास्थल तथा लासजाँच प्रतिवेदन।

मृतक बेवारिसे लासको विषयमा बुद्धा रूपन्देही जिल्ला रायपुर गा.वि.स. वडा नं. ५ सेमरा बस्ने जोखन पासीको छोरा कैतडी भन्ने विनेश पासी भएको। निज जोखन पासी भारतमा नोकरी गर्ने गरेको, घरमा जोखनको आमाबाबु, श्रीमती र छोराछोरीहरू रहँदै आएकामा निज माहिला छोरा कैतडी भन्ने विनेश पासी सोही गाउँमा ललाउ भन्ने दिनेश यादवको मिलमा प्रायः काम गर्दै आएकामा मिति २०६७।६।६ गते बुधवारको साँझ निज कैतडी ललाउको मिलमा गएकोमा फर्की घरमा नआइ हराएको, मिति २०६७।६।८ गते लास फेला परेकोमा निज मृतक लास कैतडीको आमाले देखि चिनेर पनि कसैको डर, धम्कीका कारण लास सनाखत गर्न नसकि होइन भनेकी हुन् भन्ने कुरा स्थानीय स्तरबाट बुझिन आएको भन्ने प्र.स.नि. श्रीराम चौधरीको प्रतिवेदन।

मृतक वर्ष १३ को कैतडी भन्ने विनेश पासी म जाहेरवालाको माहिलो छोरा हुन्। आर्थिक अवस्था दयनीय भएकाले म र जेठो छोरा भारतको दिल्लीमा जागिर गर्छौं। मिति २०६७।६।७ गते घरबाट मलाई छोरा विनेश पासी हराएको जानकारी फोनबाट भयो। मैले छोरालाई खोज खबर गर्नु भनि आफ्नो काममा लागें। भोलिपल्ट मिति २०६७।६।८ गते बिहान अं. ९.३० बजे गाउँलेबाट ऐ. रायपुर-५ सेमरा सडक किनाराको खाल्डोमा एउटा मृत शव गाउँलेहरूले देखि मेरा घर परिवारलाई जानकारी दिएपछि घरपरिवारले सो लास चिनि दिल्लीमा मलाई खबर गरेपछि म घरमा आएँ। सबै कुरा बुझि किन प्रहरीमा खबर नगरेको भन्दा घर परिवारले ललाउ भन्ने दिनेश यादवले घरमा आइ

घटनाको बारेमा कहींकतै जानकारी नगराउनु भनेकाले घर परिवारले धम्कीका कारण प्रहरीमा जानकारी नदिएका रहेछन् । वास्तविकता थाहा पाउन इलाका प्रहरी कार्यालय, मर्चवारमा गई बुझ्दा छोरा कैतडी भन्ने विनेश पासीको हुलियाबाट घडी, चप्पल, कपडा देख्दा चिनि यकिन गर्रँ । मेरो छोरा कैतडी भन्ने विनेश पासी केही समय पहिलेदेखि ललाउ भन्ने दिनेश यादवको मिलमा काम गर्ने र निजको घरमा टि.भी. हेर्ने गर्दथे भन्ने कुरा घर परिवारबाट जानकारी भयो । मिति २०६७।६।६ गते छोरा विनेश पासी हराउनु, मिति २०६७।६।८ गते मृत अवस्थामा फेला पर्नु, आफ्नो घरमा भन्दा बढी समय निज ललाउ भन्ने दिनेश यादवको घरमा रहने र घटनापछि घर परिवारलाई कतै उजुर नगर्नु भनेको हुँदा ललाउ भन्ने दिनेश यादवलगायत अरु कसको कर्तव्यबाट घटना भएको हो, अनुसन्धान गरि दोषीलाई यथाशीघ्र पक्राउ गरि घटनाको सत्यतथ्य पत्ता लगाइ दोषी उपर कारबाही गरिपाउँ भन्ने जोखन पासीको जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६७।६।६ गते दिउँसो म खेतमा गइ फर्केर मिलमा धान, गहुँ कुट्नेपिस्ने काम गरिरहेको थिएँ । साँझपख गाउँकै जोखन पासीको छोरा विनेश पासीमेरो घरमा आई साना केटाकेटीहरूसँग खेलिरहेको थियो । मैले निजलाई घरमिलमा काम लगाउने गर्दथेँ । गहुँ कुट्ने पिस्ने क्रममा मलाई पिसाब लागेकाले हेर्दै गर्नु भनि म बाहिर निस्कँ । फर्कने क्रममा कैतडी चिच्याएको र मिलमा आवाज आएकाले छिटोछिटो मिलमा आउँदा कैतडी मिलको पट्टामा परेको देखी तत्काल् मिल बन्द गरि कैतडीलाई पट्टाबाट बाहिर निकाली हेर्दा रगताम्य भएको थियो । मरेको वा जीवित के थियो मैले हेक्का राखिन । निज बोलेको थिएन । डरले कोही कसैलाई नभनि कैतडीलाई त्यहीं सुताई मिलको ढोका बन्द गरि घरमा आएँ । राति ११.३० बजे उठी आई कैतडी

भन्ने विनेश पासीलाई बोरामा हालेर रायपुर-५ सेमरा सडकखण्डको पूर्वतर्फ खाल्डोमा फालेर फर्की मिलमा भएको रगत सफा गरि हातखुट्टा धोई सुतेको हुँ । मृतक लासको बारेमा कसैलाई जानकारी नदिइ छिपाए कसुरबाट उम्कन पाउँछु भनि लास लागि पानीमा फालेको हुँ । तेस्रो दिन खाल्डोको पानी सुक्दै गएपछि लास भेटियो र अब थाहा हुने भयो भन्ने डरले निज कैतडीको आमालाई लास मेरो छोराको हो नभन्नु र प्रहरीलाई जानकारी नगराउनु भनि त्रसित पारेको हुँ । कैतडीको बाबु जोखन पासी घरमा आएपछि सबै कुरा थाहा भयो । लास बोकि लगेको जुटको बोरा केही पर पानीको खाल्डोमा फालेको हुँ भन्ने प्रतिवादी ललाउ भन्ने दिनेश यादवको अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष बयान ।

रूपन्देही जिल्ला रायपुर-५ सेमरास्थित पूर्वमा सर्जु यादवको खाली जग्गा तथा मिलको भुस जम्मा हुने ठाउँ, पश्चिम सिताराम यादवको पक्की घर, उत्तर करौता-सेमरा ग्राभेल सडक र दक्षिण सर्जु यादवको जग्गा यति चार किल्लाभित्र रहेको टिनको छानो र माटो ईटाको गारो भएको ललाउ भन्ने दिनेश यादवले सञ्चालनमा ल्याई राखेको कुटानीपिसानी मिल रहेको, सो मिलको उत्तर र दक्षिणतर्फ बाँसको भाटाहरूले बनाएको ढोका रहेको, पश्चिमतर्फको ढोका पक्की घरको बरण्डादेखि ३ फुटको दुरीमा सटेर रहेको, सो ढोकाभित्र पसी हेर्दा पश्चिमतर्फ चामल निकाल्ने २ वटा मिल (मेसिन), बिचमा धान हाल्ने ठूलो मेसिन र पूर्व कुनामा गहुँ पिस्ने मिल रहेको । सो गहुँ पिस्ने मिल पछाडि दक्षिण विद्युत् लाइनवाला मेसिन र सानोको दक्षिणपट्टि पट्टा घुमाउने फलामे डन्डामा जडान भएको चक्काहरू रहेको । सोही गहुँ पिस्ने मेसिनको फितामा कैतडी भन्ने विनेश पासी परी मरेको भनि ललाउ भन्ने दिनेश यादवले बताएबमोजिमको घटनास्थल

मुचुल्का ।

रूपन्देही जिल्ला रायपुर-५ सेमरास्थित पूर्वमा धान खेत, पश्चिममा भैरहवा-सेमरा सडक, उत्तर-दक्षिण पानी जमेको तथा अन्य घाँसपातको झाडी यति चार किल्लाभित्र रहेको पानीको तालभित्र पसि जताततै खोज्दा पानीको रहभित्र हिलोमा गडेको अवस्थामा भेटिएको जुटको बोरा थान-१, सो देखि १५ फिट दक्षिणमा सेतो प्लाष्टिकको फाटेको बोरा थान-१ फेला पारि प्रहरीले लगेको भन्ने बरामदी मुचुल्का ।

जाहेरवाला जोखन पासीले २०६७।६।१७ मा जाहेरी दिँदा मृतक लास मेरो छोरा कैतडी भन्ने विनेश पासीको हो भनि सनाखत गरि जाहेरी दिएकोमा निज मृतकको साथबाट बरामद भएका घडी, चप्पलसमेतको सामानहरू बुझिलिएँ भनि मिति २०६७।७।१० मा गरेको कागज ।

लास सडेगलेको अवस्थामा रहेको भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

जोखन पासीको घर र मेरो घर सटेकै हुँदा निजको परिवार तथा कैतडी भन्ने विनेश पासीलाई राम्रोसँग चिन्दछु । निज मनराजी मा.वि.मा कक्षा ५ मा पढ्थे । निज सधैं स्कुलबाट आई झोला राखि गाउँका जमिन्दार ललाउ भन्ने दिनेश यादवको घरमिलमा जाने, काम गर्ने र खाने गर्दथे । मिति २०६७।६।६ गते दिउसो पनि गएका हुन् । म कामले सेमरा चौराहामा गै साँझ ८.०० बजेतिर फर्की आउँदा बाटैमा पर्ने ललाउ यादवको मिल चलिरहेको थियो । ललाउ यादव र कैतडी मिलको घरभित्र केके काम गरिरहेका थिए । पानी परिरहेकाले म आफ्नो घरमा आएँ । अर्को दिन बिहान कैतडी घरमा आएनन् भनि कैतडीकी आमा ललाउको घरमा गै भनेपछि हरायो भन्ने हल्ला भइ खोजतलास भएको हो । मिति ०६७।६।८ गते सेमरा सडक छेउमा लास फेला परेको हल्ला भई कैतडीकी

आमा रमावतीसमेत गई आएका थिए । ललाउले कसको लास हो भनि कहींकतै नबताउनु बताएमा घरबास उजाड गरिदिन्छु भनेको एकपटक सुनेको हो । मृतक लास कैतडी भन्ने विनेश पासीको भएको र सो बारेमा कतै केही नभन्नु भनि ललाउले भनेको यकिन थाहा पाएँ । यसरी आफ्नै मिलमा काम गर्ने कैतडी हराउँदा चासो नदिएको र लास फेला परेपछि सनाखत नगर्नु भनि आमालाई धम्की दिनुले पनि ललाउ भन्ने दिनेश यादवले नै कैतडीलाई कर्तव्य गरि मारि फालेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्ने ईशारा पासीको कागज ।

मेरो छोरा वर्ष १३ को कैतडी भन्ने विनेश पासी कक्षा ५ मा पढ्ने र घरमा खानेकुरा नहुँदा स्कुलबाट आई झोला राखी तुरुन्तै गाउँका जमिन्दार ललाउ भन्ने दिनेश यादवको घरमिलमा जाने, काम गर्ने र खाने गरेका थिए । मिति २०६७।६।६ गते निज स्कुलबाट आउँदा पानी परेको र झोला राखी, धारामा नुहाई कट्टु र पहेंलो भेष्ट लगाई ललाउको घरमिलमा गएका थिए । अर्कोदिन बिहान स्कुल जाने बेलामा किन आएन भनि खोज्दा ललाउले यहाँ आएको छैन भनेपछि मैले छरछिमेक र नातापाता कहाँ खोजतलास गर्ने क्रममा मिति २०६७।६।८ गते रायपुर-५ स्थित सेमरा सडक किनारमा लास छ भन्ने हल्ला भएकाले हेर्न जाँदा उक्त लास मेरो छोरा कैतडी भन्ने विनेश पासीको भएकाले रोड्कराइ गर्न लाग्दा निज ललाउ भन्ने दिनेश यादवले चुपचुप, नरोउ, छोराको लास हो भनि नबताउनु, बताएमा तेरो घरखेत बेचनुपर्छ भनि डराउन दिए । घरमा आइ प्रहरीलाई केही कुरा नभन्नु, भनेमा घर गाउँ उजाड गराइ दिन्छु भने । निज गाउँको जमिन्दार भएको र तिनैको मजदुरी गरि जिउनु पर्ने हुँदा एउटा छोरा त मरिहाल्यो, अरू पनि मार्छन् कि भन्ने डरले केही भनिन । मेरो छोरा कैतडी भन्ने विनेश पासीलाई ललाउ भन्ने दिनेश यादवले कर्तव्य

गरि मारि फालेकाले मलाई सनाखत गर्न नदिइ धम्की दिँदै आएका मलाई पूर्ण विश्वास लाग्छ भन्ने प्रतिवादी रमावती पासीको अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष बयान ।

मैले अपराधमा प्रयोग गरेको जुटको बोरा प्रहरीले खोज तलास गरि बरामद गरि ल्याई देखाउँदा हेरी चिनेँ । बरामद भै आएको बोरामध्ये हिलो माटो लागेको जुटको बोरा थान-१ मैले कैतडी भन्ने विनेश पासीलाई फाल्दा प्रयोग गरेको बोरा हो । चिनेर सनाखत गरिदिँ । सेतो बोरा चिन्दिन भन्ने प्रतिवादी ललाउ भन्ने दिनेश यादवको सनाखत कागज ।

मिति २०६७।६।८ गतेका दिन हामी आआफ्नै काम विशेषमा व्यस्त थियौँ । साँझ घरमा आउँदा सेमरा सडकखण्डको किनारमा लास फेला परेकाले प्रहरीले पोष्टमार्टमको लागि लगेको थाहा भएको हो । बुझ्दै जाँदा गाउँकै जोखन पासीको छोरा कैतडी पासी हराएको र निजको लास हो भन्ने थाहा भयो । निजको आमालाई ललाउ भन्ने दिनेश यादवले नभन्नु भनि धम्की दिएकाले सनाखत नगरेको थाहा पाइ निजको घरमा गै आमा रमावती पासीलाई सोधपुछ गर्दा रोइ मृतक लास मेरो छोरा वर्ष १३ को कैतडी भन्ने विनेश पासीको हो । मलाई ललाउ भन्ने दिनेश यादवले नभन्नु, भनेमा घरपरिवारलाई घर गाउँ उजाड गरिदिन्छु भनेकाले प्रहरीलाई केही भनिन भनेकाले निजको पति जोखन पासीलाई दिल्लीमा फोन गरि जानकारी गराई निज आएपछि सनाखत समेतको प्रक्रिया भएको हो । निज कैतडी भन्ने विनेश पासी सधैं ललाउ भन्ने दिनेश यादवको घरमिलमा बस्ने, खाने र काम गर्ने गर्दै आइरहेका थिए । मिति २०६७।६।६ मा पनि निजकै घरमिलमा गई फर्की नआएको, मिति २०६७।६।८ मा मृत अवस्थामा लास फेला परेपछि मृतकको आमालाई नभन्नु भनि धम्की दिएको र लास हेर्न जानेलाई पनि हेर्न पर्देन बिचबाटै फर्काई दिनुले

पनि ललाउ भन्ने दिनेश यादवले कैतडी भन्ने विनेश पासीलाई कर्तव्य गरि अपराध लुकाउने उद्देश्यले लास लुकाइ सनाखतसमेत गर्न नदिएकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ । निज ललाउ भन्ने दिनेश यादवलाई हदैसम्मको सजाय होस् भन्ने जुगुन पासी, सोमई पासी, पुट्ट पासी, जोखन हरिजन र रामराज पासीले गरेको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्र.स.नि. ईश्वरीप्रसाद पाण्डेको प्रतिवेदन, लास फेला परेको घटनास्थल तथा लास प्रकृति मुचुल्का विवरण, प्रतिवादी प्र.स.नि. श्रीराम चौधरीको प्रतिवेदन, जोखन पासीको जाहेरी दरखास्त, प्रतिवादी ललाउ भन्ने दिनेश यादव र रमावती पासीको बयान, वारदातस्थलबाट बोरा बरामदको कागज र वस्तुस्थिति मुचुल्कालगायतका प्रमाणबाट घटनास्थलमा ललाउ भन्ने दिनेश यादवले सञ्चालनमा ल्याएको गहुँ पिस्ने तथा धान कुट्ने मिल कम्पाउन्डभित्र वर्ष १३ को कैतडी भन्ने विनेश पासीको कर्तव्यबाट मृत्यु भएको, कर्तव्य ज्यान मुद्दाको घटित वारदात स्थापित हुन आएको हुँदा प्रतिवादी ललाउ भन्ने दिनेश यादवलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. विपरीत सोही महलको १३(३) नं.बमोजिम सजाय हुन र आफ्नो छोराको कर्तव्यबाट मृत्यु भएको जानकारी हुँदाहुँदै जाहेर नगर्ने प्रतिवादी रमावती पासीलाई सोही महलको २५ नं.बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने अभियोग मागदाबी ।

कैतडी भन्ने विनेश पासी छिमेकी भएकाले चिनजान छ । निजसँग मेरो मिति २०६७।६।६ मा भेटघाट भएको होइन । मिति ०६७।६।५ गते म मिलको बेरिङ लिन भारत कोल्हुई गइ ससुराल बसी ऐ. ७ गते घरमा आएको हुँ । कैतडीको मृत्यु के कारणले भयो भन्ने मलाई थाहा छैन । मैले मृतकको आमा रमावती पासीलाई केही भनेको होइन । मैले कैतडी भन्ने विनेश

पासीलाई कर्तव्य गरि मारेको भन्ने दाबी झुट्टा हो । कसले कसरी मार्यो वा कसरी मर्यो मलाई थाहा छैन । मलाई सजाय हुनु नपर्ने हुँदा सफाइ पाउँ भन्ने प्रतिवादी ललाउ भन्ने दिनेश यादवको अदालतमा बयान ।

मेरो छोरालाई कसले कसरी मारे मलाई थाहा छैन । ललाउ भन्ने दिनेश यादवले कर्तव्य गरि मारे नमारेको मलाई थाहा छैन । मेरो छोराको मृत्यु भएपछि प्रहरी कार्यालयमा जाहेरी दिन पनि सकिन । श्रीमान् आएपछि जाहेरी दिएका हुन् भन्ने प्रतिवादी रमावती पासीको अदालतमा बयान ।

जाहेरी दरखास्त मैले दिएको हुँ । सोमा भएको सहिष्णु मेरो हो । लास तालमा फालिएको अवस्थामा फेला परेको थियो । कुनै घाउखत थिएन । निजको मृत्यु कसरी भयो भन्ने मलाई थाहा छैन । घटना भएको दुई दिनपछि दिल्लीबाट आएको हुँ भन्ने जाहेरवाला जोखन पासीको बकपत्र ।

मृतकलाई पूर्व रिसइबी लिई मार्ने मनसायले कर्तव्य गरि मारेको भन्ने कुरा कहीं कतैबाट पुष्टि हुँदैन । जानाजानी मिलको फितामा धकेली मारेको भन्ने पनि देखिँदैन । प्रतिवादीहरू अदालतमा इन्कार रही बयान गरेका र जाहेरवालाले छोराको मृत्यु के कसरी भयो थाहा भएन । मैले देखेको होइन । शंकाको भरमा जाहेरी दिएको भनि बकपत्र गरेको अवस्थामा प्रमाणको अभावमा प्रतिवादी दिनेश यादवलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं.अनुसार सजाय हुनसक्ने देखिएन । तर मृतक आफ्नो घरमिलमा काम गर्ने व्यक्ति भएको, मिलमा परी रगताम्य भएपछि मरे नमरेको यकिन नगरि खाल्डोमा फालेको, दुर्घटना भएपछि सम्बन्धित निकायमा जानकारी नगराई लास अन्यत्र लगी फालेको भन्ने देखिन आई निज प्रतिवादी दिनेश यादवले ज्यानसम्बन्धीको महलको ५ नं. को कसुर गरेको देखिन आयो । प्रतिवादीको काम र घटनाको

परिस्थितिसमेतलाई दृष्टिगत गर्दा प्रतिवादी दिनेश यादवलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२) नं. अनुसार २६ दिन कैद र रु.५००१- जरिवाना हुने ठहर्छ । अर्का प्रतिवादी रमावती पासीको अभियोग दाबी पुष्टि नहुँदा सफाइ पाउने ठहर्छ भन्ने सुरु रूपदेही जिल्ला अदालतको मिति २०६८।३।२१ को फैसला ।

आफ्नो चलिरहेको मिल हेर्नु भनि बाहिर गएको अवस्थामा केटो चिच्याएको आवाज सुनी मिलमा हेर्दा मिलको पट्टामा परेको देखि मिल बन्द गरि निकाल्दा रगताम्य भएकामा निजलाई त्यहीं सुताई मरे नमरेको यकिन नगरि ढोका बन्द गरि घरमा गइ सुतेको र राति ११.३० बजे उठि मिलमा आई निज केटालाई बोरामा हालि बोकि लागि सडक छेउको पानी जमेको खाल्डोमा फालि आएको कुरा प्रतिवादी ललाउ भन्ने दिनेश यादवले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान, लास प्रकृति मुचुल्का, घटनास्थल मुचुल्का समेतका परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट पुष्टि भैरहेको छ । मृतक आफैँ मिलमा परेको भएपनि मरे नमरेको यकिन नै नगरि घाइते कैतडीलाई रातको समयमा बोरामा हालि पानीको खाल्डोमा लागि फालेबाट यी प्रतिवादीले नै कैतडीलाई कर्तव्य गरि मारि फालेको पुष्टि भैरहेको र प्रतिवादीले तारेख गुजारि आफ्नो प्रमाणसमेत गुजार्न नसकेको अवस्थामा पनि भवितव्य ठहराइ भएको सुरु फैसला मिलेको छैन । त्यसैगरि लास चिनेर पनि सनाखत नगर्ने, जाहेरी नदिने प्रतवादी रमावती पासीलाई सफाइ दिने गरि भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । अतः मिसिल संलग्न सम्पूर्ण प्रमाणहरूको उचित मूल्याङ्कन एवम् विश्लेषण गरि सुरु फैसला उल्टी गरि दुवै प्रतिवादीलाई अभियोगदाबीबमोजिम नै सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन ।

प्रतिवादी ललाउ भन्ने दिनेश यादवले मौकामा गरेको बयान, मृतककी आमाको बयानलगायत

मिसिलसंलग्न घटनास्थल र लास प्रकृति तथा बरामदी मुचुल्का समेतका प्रमाणहरूको विवेचना नगरि प्रतिवादी दिनेश यादवलाई ज्यानसम्बन्धीको ६(२) नं.बमोजिम २६ दिन कैद र रु.५००१- जरिवाना एवम् प्रतिवादी रमावतीले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउने ठहर्याई भएको सुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६८।३।२१ को फैसला समग्र प्रमाण मूल्याङ्कनका रोहमा फरक पर्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरि पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६९।१।२० को आदेश।

यसमा भवितव्यको कसुर भनि प्रतिवादी ललाउ भन्ने दिनेश यादवलाई ज्यानसम्बन्धीको ६(२) नं.बमोजिम २६ दिन कैद र रु.५००१- जरिवाना हुने ठहराएको सुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६८।३।२१ को फैसला मिलेको नदेखिँदा सो हदसम्म केही उल्टी भइ निज प्रतिवादी ललाउ भन्ने दिनेश यादवलाई अभियोग मागदाबीअनुसार मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं.बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर्छ। प्रतिवादी रमावती पासीलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने सुरु फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। प्रतिवादी दिनेश यादव मृतक कैतडी भन्ने विनेश पासीलाई मार्ने मनसाय राखेर वारदार घटाएको नभै निज प्रतिवादीले आफ्नो मिलमा आफैँले काम लगाएको अवस्थामा मिलको पट्टामा च्यापिन पुगेको कारणबाट विनेश पासी गम्भीर घाइते भै निजको मृत्यु मिलको पट्टाबाट बाहिर ल्याएपछि र बोरामा हालि खाल्डोमा हालेको अवधि बिचमा भएको मान्न

सकिने पर्याप्त तार्किक आधारहरू रहेको देखिँदा प्रस्तुत वारदात भवितव्य हुनसक्ने पर्याप्त आधारहरू रहेका स्थितिमा निज प्रतिवादीलाई ऐनबमोजिम सजाय गर्दा चर्को पर्ने लागेकाले अ.बं. १८८ नं.बमोजिम घटी सजाय हुनका लागि प्रतिवादीले न्यायिक प्रक्रियामा पुर्याएको सहयोगलाई समेत हेरी निज प्रतिवादी ललाउ भन्ने दिनेश यादवले यो फैसला भएका मितिले ४ महिनाभित्र आफूलाई न्यायिक प्रक्रियामा समर्पण गरि सहयोग गरेको अवस्थामा १०(दश) वर्ष मात्र निजलाई कैदको सजाय हुनु राय व्यक्त गरिएको छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६९।३।२१ को फैसला।

प्रस्तुत मुद्दामा आफ्नो छोराको कर्तव्यबाट मृत्यु भएको जानकारी मौकामा हुँदाहुँदै जाहेर नगर्ने प्रतिवादी रमावती पासीलाई सफाई दिएको सुरुको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला न्यायसम्मत छैन। मृतक कैतडी भन्ने विनेश पासी सधैँसँ प्रतिवादी दिनेश यादवको मिलमा काम गर्न गएको र चलिरहेको मिलको पट्टामा परि घाइते भएकामा तत्काल घाइतेको उपचार गर्नुपर्नेमा प्रतिवादी दिनेश यादवबाट त्यसो हुन नसकेको र आफ्नो छोराको मृत्यु भैसकेपछि बोरामा हालि केही पर फालेको कुरा प्रहरीले फेला पारेपछि थाहा पाई सकेपछि सनाखत गरि जाहेर गर्नुपर्नेमा जाहेर नगर्ने प्रतिवादी रमावती पासीलाई सफाई दिएको फैसला मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको २५ नं. समेतको त्रुटि हुँदा बदर भागी छ। यसरी प्रहरीले फेला पारेको आफ्नो छोराको लास चिने पनि सनाखत नगरेको र घटनाको विषयमा मौकैमा जाहेर नगरेको अवस्थामा अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्नेमा सफाई दिएको सुरु र पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरि सुरु अभियोग दाबीबमोजिम गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकारको पुनरावेदन।

मौकामा मृतक कैतडीको लास भनि निजकी आमाले सनाखत गर्न नसकेकी । बेवारिसे लास भनि सनाखत भएको । प्र. दिनेश यादव मेरो घरमा पटक पटक आएको र मलाई डर धम्की दिएको होइन छोराको हत्या कसले गर्‍यो कसले गाड्यो थाहा छैन भनि रमावतीले र जाहेरवाला जोखनले मृतक प्रतिवादीको मिलमा काम गर्दैन्थे भनि अदालतमा गरेको बयान प्रमाणमा लिइएको छैन । वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिसहरूले पनि मौकाको भनाइको समर्थन गरि बकपत्र गर्न नसकेको, आफू भारत गएको र ७ गते घर फर्केको, मिलको सञ्चालक वा मालिक आफू नभएकाले अनुमान, आशङ्का र सम्भावना जस्ता अनिश्चित कुराले प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३७(२) अनुसार प्रमाणको स्थान ग्रहण गर्न सक्तैन भन्ने प्रतिवादी दिनेश यादवको पुनरावेदन सरहको निवेदन ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचिमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिलको अध्ययन भयो ।

आजको पेसीमा वादी नेपाल सरकार वा पुनरावेदन सरहको उजुरी गर्ने प्रतिवादी दिनेश यादव वा प्रत्यर्थी प्रतिवादी रमावतीसमेतका तर्फबाट बहस गर्न विद्वान् सरकारी वा अरू कानून व्यवसायी उपस्थित हुनु भएन ।

अब पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला मिले नमिलेको र वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर एवम् प्रतिवादी दिनेश यादवको उजुरी निवेदन जिकिर पुग्न सक्ने नसक्ने त्यसमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. सर्वप्रथम वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरमा विचार गर्दा “प्रतिवादी रमावती पासी प्रतिवादी दिनेश यादवको परिवारमा आश्रयमा बसि मजदुरी गरि जीवन निर्वाह गरि आएका मानिस भन्ने देखिन्छ । यस स्थितिमा प्र. दिनेश यादवको धाकधम्की

डरत्रासमा परी “एउटा त मरिगयो, अरूपनि मारिदिन्छ कि” भन्ने आसन्न भयका कारणबाट प्र. रामवतीले रुन कराउन नपाएको अवस्था कति पीडादायक हुँदो हो अनुमान गर्न पनि कठिन छ । यस अवस्थाकी रमावती पासीलाई कसुरदार ठहर गर्नु विवेकसङ्गत हुने देखिँदैन ।” भन्ने पुनरावेदन अदालतको ठहर देखिन्छ । ज्यान कसुरको हकमा अनुचित दबाब duress लाई उन्मुक्तिको आधार मानिँदैन । तर यस मुद्दामा प्रतिवादी रमावतीउपर ज्यानको वारदात जाहेर नगरेको भन्ने मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको २५ नं. को दाबी रहेको र सो दाबी पुगेमा उक्त २५ नं.बमोजिम प्रतिवादी सरकारी कर्मचारी भएकी भए २ वर्ष, जिमिदार, तालुकदार, गाविस न.पा. आदिको सदस्य भएकी भए डेढ वर्ष, गुमस्ता, मुखिया, मिझार जेठा बूढा, गोरूम, कटुवाल, नाइके, महाने, चौकीदार, गोडायत आदि भएकी भए ६ महिना कैद हुने र सोबाहेकको घरमा थाहा पाउने मुख्यलाई २० रूपैयाँ जरिवाना हुने देखिन्छ । यसमा कतैबाट प्रतिवादीलाई थग्न नसक्ने गरि निज वा निजको अरू नाताको ज्यान जानेलगायतका धम्की आएमा यो कुरा उक्त २५ नं. बाट बचाउ पाउने आधार बन्न सक्छ । दिनेश यादवको अनुचित दबाब र धम्कीबाट थप अनिष्टको भयले गर्दा त्यस्तो अनिष्ट नहोस् भन्ने कारणबाहेक यी प्रतिवादी रमावतीले प्रस्तुत वारदात कुनै आपराधिक नियतले गरेको प्रमाण वादीले गुजार्न नसकेको हुँदा प्रतिवादी रमावती पासीले अभियोगदाबीबाट सफाइ पाउने ठहराएको पुनरावेदन अदालतको फैसलालाई अन्यथा गर्नु परेन ।

३. अब प्रतिवादी दिनेश यादवको हकमा साधकको रोहमा विचार गर्दा यी प्रतिवादीले यस अदालतमा दिएको उजुरी निवेदनमा “मौकामा मृतक कैतडीको लास भनि निजकी आमाले सनाखत गर्न

नसकेकी । बेवारिसे लास भनि सनाखत भएको । प्र. दिनेश यादव मेरो घरमा पटकपटक आएको र मलाई डर धम्की दिएको होइन छोराको हत्या कसले गर्‍यो कसले गाड्यो थाहा छैन भनि रमावतीले र जाहेरवाला जोखनले मृतक प्रतिवादीको मिलमा काम गर्दैनथे भनि अदालतमा गरेको बयान प्रमाणमा लिइएको छैन । वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिसहरूले पनि मौकाको भनाइको समर्थन गरि बकपत्र गर्न नसकेको, आफू भारत गएको र ७ गते घर फर्केको, मिलको सञ्चालक वा मालिक आफू नभएकाले अनुमान, आशङ्का र सम्भावना जस्ता अनिश्चित कुराले प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३७(२) अनुसार प्रमाणको स्थान ग्रहण गर्न सक्तैन” भन्ने जिकिर रहेको देखिन्छ । प्रतिवादीले लिएको अन्यत्रावस्थाको जिकिर नपुग्ने सम्बन्धमा पुनरावेदन अदालत, बुटवलले सम्बोधन गर्दै अलिबीको जिकिर लिनेले त्यसको प्रमाण पुर्याउनु पर्ने हुन्छ तर “प्र. दिनेश यादवले अलिबीको जिकिर लिएको भए पनि सो को समर्थनमा कुनै पनि साक्षी वा प्रमाण पेस गर्न सकेको पाइएन । प्रमाण पेस गर्नुको सट्टा निजले तारेख नै गुजारी बसेको देखियो । ...प्र. दिनेश यादवको जिकिरमा विश्वास गर्ने अवस्था रहेन” भनि उल्लेख गरेबमोजिम यी प्रतिवादीबाट अन्यत्रावस्थाको जिकिर प्रमाणित हुने प्रमाण गुञ्जन नआएकाले यी प्रतिवादीको अलिबीको जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

४. जाहेरवाला जोखन पासीले बकपत्र गर्दा प्रतिवादीको कुनै कसुर देखाउन नसकेको भए पनि स्वयम् प्रतिवादी दिनेशले “गहुँ कुट्ने पिस्ने क्रममा ...एकजना केटा गहुँ पिसाइ रहेकाले हेर्दै गर्नु म पैसा दिन्छु भनि मिलको घरबाहिर आई पिसाब लागेकाले केही पर पिसाब फेर्न गइ आउँदा मिलमा कैतडी चिच्याएकाले र मिलमा आवाज आएकाले छिटोछिटो

मिलमा आउँदा कैतडी मिलको पट्टामा परेको देखि तत्काल मिल बन्द गरि दिएर कैतडीलाई पट्टाबाट बाहिर निकाली हेर्दा रगताम्य भएकाले त्यहीँ सुताइ मिलको ढोका बन्द गरि सुर्ती नभएकाले सुर्ती लिन भनि चौराहा गए । आधा घण्टापछि घरमा फर्की आई ...खाना मागि खाइ केही बेर सुते र राति ११.३० बजेको समयमा श्रीमतीलाई मैदान जान्छु भनि उठि आई निज कैतडी भन्ने विनेश पासीलाई बोरामा हालि लिई गई रायपुर गाविस वडा नं. ५ सेमरा सडक खण्डको पूर्वतर्फ खाल्टोमा फालि दिई आई र हातखुट्टा धोई सुतेको हुँ” भनि सज ७ मा र “...मरेको वा जीवित के थियो मैले हेक्का राखिन, बोलेका थिएनन” भनि सज ८ मा, “पानी खाल्टोको सुक्दै गएपछि लास भेटियो र अब थाहा हुने भयो भन्ने डरले निज कैतडीको आमालाई लास मेरो छोराको हो भनि नभन्नु र प्रहरीलाई जानकारी नगराउनु भनि त्रसित पारेको हुँ, आखिर कैतडीको बुबा जोखन आएपछि सबै कुरा थाहा भयो” भनि सज १३ मा “निज कैतडी भन्ने विनेश पासी मिलको पट्टामा परेकाले म आफैँ आत्तिएर हतोत्साहित भएर निजलाई पट्टाबाट निकाली बाहिर राखि तत्काल सुर्ती खान मन लाग्यो, साथमा सुर्ती नभएकाले चौराहातर्फ गएको हुँ, उपचार गराउनेतर्फ मेरो ध्यान गएन, यसमा मेरो गल्ती भयो” भनि सज १४ मा गरेको मौकाको बयानबाट मृतक कैतडी मिलको पट्टामा परेको र कैतडीलाई बोरामा हाली पानी जमेको खाल्डोमा यी प्रतिवादीले फालेको देखिन्छ । सो घटनापछि कैतडी बाँचेको र पछिबाट अन्य कुनै कारण परि मरेको कुनै सबुद प्रमाण आउन सकेको छैन । आफूले प्रयोग गरेको बोरालाई यी प्रतिवादीले सनाखतसमेत गरेको देखिन्छ ।

५. जाहेरवाला जोखन पासीको जाहेरी दरखास्तमा घटना घट्टा निज भारत दिल्लीमा रहेका र २०६७।६।७ गते घरबाट निजलाई छोरा विनेश

पासी हराएको जानकारी फोनबाट भएको, ललाउ भन्ने दिनेश यादवले कर्हिँकतै जानकारी नगराउनु भनेकाले घर परिवारले धम्कीका कारण प्रहरीमा जानकारी नदिएका रहेछन् भनि उल्लेख भएको व्यहोरा प्रतिवादी रमावती र प्रतिवादी दिनेश यादवको मौकाको बयान अनुरूप रहेको छ । तर निजले अदालतमा बकपत्र गर्दा “लास गडाहामा फालिएको अवस्थामा फेला परेको थियो । कुनै घाउखत थिएन । निजको मृत्यु कसरी भयो भन्ने मलाई थाहा छैन ।” भनि र प्रतिवादी रमावतीले अदालतमा गरेकी बयानमा “मेरो छोरालाई कसले कसरी मारे मलाई थाहा छैन । ललाउ भन्ने दिनेश यादवले कर्तव्य गरि मारे नमारेको मलाई थाहा छैन ।” भनि प्रतिवादी दिनेशउपर कुनै दोषारोपण गरेको पाइँदैन । यसरी बयान बकपत्रहरू फेर्ने र प्रतिवादीलाई बचाउने कामकुरा हुँदै आएको परिप्रेक्ष्यमा निजहरूले अदालतमा व्यक्त गरेको कुरालाई बहुते सवधानीपूर्वक केलालाई मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने हुन्छ । यस सन्दर्भमा “रोङ्कराई गर्न लाग्दा निज ललाउ भन्ने दिनेश यादवले चुपचुप, नरोउ, छोराको लास हो भनि नबताउनु, बताएमा तेरो घरखेत बेच्नुपर्छ भनि डराउन दिइ घरमा पठाए, घरमा आई प्रहरीलाई केही कुरा नभन्नु, भनेमा घर गाउँबाट उजाड गराइ दिन्छु भनि भनेकाले गाउँको जमिन्दार व्यक्ति तिनीहरूको मजदुरी गरि जिउनु परेको छ । एउटा छोरा त मरीहाल्यो अरु पनि मारीदिन्छन कि भन्ने डरले पटकपटक प्रहरीहरू आई भन्दा सम्झाउँदा पनि मैले हो भन्न नसकी होइन मात्र भन्दै गएँ” भनि प्र. रमावतीले मौकाको बयानमा उल्लेख गरेकी व्यहोरा बहुते सिलसिलाबद्ध र स्वाभाविक देखिन्छन । त्यसमा व्यक्त कुरामा कुनै कृत्रिमताको आभास छैन । “यसर्थ जाहेरवाला सामाजिक तथा आर्थिकरूपमा अत्यन्त कमजोर/दयनीय अवस्थाका मानिस देखिन्छन ...यिनै प्र. दिनेश यादवका परिवारसमेतको आश्रयमा

रहेर बनीबुती, मजदुरी गरि जीविकोपार्जन गर्न बाध्य अवस्थाका मानिस भएको ...प्र. दिनेश यादवले जोखन पासीलाई बकपत्र गर्दासम्मको अवस्थामा लोभलालचसहितको डरत्रासमा पार्न सक्ने पर्याप्त सम्भावना देखिएको छ ।” भनि जाहेरवालाको बकपत्रलाई अमान्य गरेको पुनरावेदन अदालतको निष्कर्ष मनासिब रहेको र सोही कुरा प्रतिवादी रमावतीको अदालतको बयान व्यहोराको सन्दर्भमा पनि लाग्ने देखिँदा यिनीहरूको अदालतको भनाइबाट प्रतिवादी दिनेश यादवलाई कुनै मद्दत पुग्ने देखिँदैन ।

६. यसै प्रसङ्गमा प्रतिवादी दिनेश यादवले यस अदालतमा गरेको पुनरावेदन सरहको उजुरी निवेदनपत्रमा आफू मिलको मालिक वा सञ्चालक नभएको र मिलका मालिक सीताराम यादव भएको भन्ने जिकिर लिनुभएको हकमा यस मुद्दाको विषयवस्तु मिलको मालिक वा कर्मचारी वा मिल सञ्चालनको प्रविधि वा अरु कुनै यान्त्रिक दोष वा कमी कमजोरीले दुर्घटना भएको र सो कारणबाट मृतकको मृत्यु भएको भन्ने नभै मिलमा गहुँ पिस्ने क्रममा मृतकलाई हेर्दै गर्नु भनि पैसा फिर्ता दिन र पिसाब गर्न निज बाहिर निस्केको समयमा मिलको पट्टामा बेरिएर मृतक दुर्घटनाग्रस्त भै गम्भीर घाइते भै अचेत भएको यसरी प्रतिवादीको अहोत मानि मिलमा रहेका मृतक घाइते भएपछि निजको स्याहार सुसार उपचार नगरि सुर्ती खान निस्केको, मृतकको परिवारलाई घटनाको कुनै जानकारी नदिएको र मृतक मरे बाँचेको कुराको कुनै विचार नगरि मृतकलाई बोरामा हालि पानीमा फालेको घटनासँग सम्बन्धित रहेको र सीताराम यादव प्रतिवादीको परिवारका सदस्य नभएको भन्ने प्रतिवादीको कुनै जिकिर नरहेको समेतबाट मिलको मालिक को हो भन्ने कुराले यस मुद्दाको निर्णयमा खासै प्रभाव पार्ने देखिएन ।

७. प्रतिवादीले मौकामा बयान गर्दा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९ (२) को खण्ड (क) को देहाय (१) सो कुरा व्यक्त गर्दा अभियुक्त सचेत अवस्थामा र आफूले भनेको र गरेको कुरा बुझ्न सक्ने अवस्थामा थियो । देहाय (२) निजलाई बाध्य गरि वा निज वा अरु कसैलाई यातना दिइ वा यातना दिने धम्की दिइ वा निजलाई आफ्नो इच्छा विरुद्ध सो कुरा व्यक्त गर्ने स्थितिमा पारी सो कुरा व्यक्त गरेको होइन । देहाय (३) सो अभियोग बारे कुनै सार्वजनिक अधिकारीले गर्ने कारवाहीको सम्बन्धमा यस्तो धम्की वा विश्वास पर्ने आश्वासन दिएको थिएन जसबाट निजले सो कुरा असत्यरूपमा व्यक्त गर्ने सम्भावना थियो र जुन धम्की वा आश्वासन कार्यान्वित गर्न सक्ने अधिकार र शक्ति सो अधिकारीलाई थियो भन्ने कुरा निजले युक्तिसङ्गतरूपमा विश्वास गरेको थियो भन्ने अवस्थाहरू रहेकाले प्रतिवादी विरुद्ध प्रमाण नलाग्ने हो कि भन्ने कुनै अवस्था मिसिल प्रमाणबाट पुष्टि नभएकाले प्रतिवादीले गरेको मौकाको बयान आफैँ पनि प्रतिवादी विरुद्ध प्रमाण लाग्ने देखिन्छ । त्यसमाथि सोबमोजिम नै भएको प्र. रमावतीको मौकाको बयान र मृतकको लास फेला परेको वारदात र प्रतिवादी दिनेश यादवको अन्यत्रावस्थाको जिकिर प्रमाणित हुन नसकेको अवस्थासमेतको समग्रतामा प्रतिवादीले गरेको मौकाको बयान ऐ. दफा ९ को उपदफा (२) को खण्ड (क) मा कुनै अभियुक्तले निजलाई लगाइएको अभियोगका सम्बन्धमा अदालतबाहेक अन्यत्र व्यक्त गरेको कुरा अदालतले देहायबमोजिम ठहराएमा प्रमाणमा लिन हुन्छ भनि उल्लेख भएबमोजिम प्रतिवादी दिनेशका विरुद्ध प्रमाण लाग्ने नै देखियो ।

ती सबै प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी दिनेश यादव नै मृतकको मृत्युको कारण रहेको भन्ने सुरु र पुनरावेदन अदालतको निष्कर्ष मिलेकै देखियो ।

८. अब प्रतिवादी दिनेश यादवले जिकिर लिएबमोजिम प्रस्तुत वारदातलाई भवितव्य कायम गरेको सुरु अदालतको फैसला कायम रहनुपर्छ वा पुनरावेदन अदालत, बुटवलले प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं.बमोजिम कसुरदार ठहराएको फैसला कायम रहनुपर्छ भन्नेतर्फ विचार गर्दा यसमा पुनरावेदन अदालतले “प्रतिवादी दिनेश र मृतकबिच आचरणद्वारा employer employee र master and servant को सम्बन्ध स्थापित भएको देखिँदा निजको सुरक्षा गर्नु प्र. को कर्तव्य थियो । घर परिवारलाई खबर गर्नु पर्नेमा सो पनि गरेको देखिएन । यो प्र. दिनेशको गम्भीर लापरवाहीयुक्त omission देखिन्छ ।” भनि व्यक्त गरेको निर्णयाधारमा सधैँ मिलमा बसेर काम गर्ने मृतकलाई सो दिन हेर्दै गर्नु भन्नुबाट यी प्रतिवादीले निजलाई जोखिमपूर्ण काममा लगाएको भन्न नमिल्ने, बालक आफैँले ज्यादा चंचलता देखाइ पट्टीमा बेरिन पुगेको सम्भावना पनि प्रबल भएको, यो काम गर्नु भनि प्रतिवादीले लगाउँदै नलगाएकाले यस्तो आकस्मिक घटनालाई मनसाय प्रेरित हत्या वा culpable homicide वा manslaughter को श्रेणीमा राख्नु उचित हुँदैन । यस्तो अकार्यलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ वा त्यसको देहाय (३) नं. ले समेटेको छ भन्दा फौजदारी कसुर धेरै विस्तृत हुने, ज्यान कसुर कठोर वा स्वतः दायित्वभिन्न पर्ने कसुर नभै मनसायजन्य कसुर भएकाले कमसेकम प्रतिवादीको reckless omission देखिनु पर्ने र सो reckless omission को कारणबाट मृतकको मृत्युको परिणाम आउने गरि कार्य र परिणाम बिच सीधा सम्बन्ध स्थापित हुनु पर्नेमा सो केही नदेखिएको बढीमा सामान्य अकार्य simple omission को वारदातलाई पुनरावेदन अदालतले कठोर वा स्वतः दायित्व कसुरभिन्न पारेबाट फौजदारी न्यायको मान्य

सिद्धान्तको त्रुटि भएको हुँदा प्रतिवादी कारक नै नरहेको घटनाबाट भएको मृत्युमा प्रतिवादीलाई कठोर वा स्वतः दायित्व बोकाएको मिलेन भनि उजुरकर्ताबाट र विद्वान्हरूबाट आपत्ति आउन नसक्ने होइन। अतः यसमा पुनरावेदन अदालतले भने जस्तो प्रस्तुत घटनाको सम्बन्धमा मृतक र यी प्रतिवादीबिच रोजगारदाता र कामदारबिचको वा मालिक वा सेवकबिचको सम्बन्धजन्य कठोर दायित्वको कुरालाई अस्वीकार गर्न सकिएला। तर त्यसरी अस्वीकार गर्ने हो भने पनि “प्र. दिनेश यादवको कसुर यतिमा मात्र सीमित रहेको देखिँदैन। बेहोस अवस्थाका विनेशलाई मिलमा अलपत्र छाडी मध्यरातको सन्नाटामा निजलाई बोरामा हालेर पानी भएको खाल्डोमा फालेको र मृतकको मृत्यु भएको देखिँदा यसलाई मनसाय प्रेरित हत्या मान्नु पर्ने अवस्था पनि छ। यो केवल omission मात्र नभएर त्यो भन्दा गम्भीर प्रकृतिको culpable homicide तहकै कार्य भएको छ।” भन्ने निष्कर्षलाई अमान्य गर्नु निक्कै चुनौतिपूर्ण हुने देखिन्छ। जब यिनले मृतकलाई केही गरेकै थिएन भने कैतडीको शरीरलाई बोरामा राखि मिलबाट हटाइ पानीको खाल्डोमा राख्ने कामलगायतको घटना दबाउने काम गर्न यी प्रतिवादी किन अग्रसर भए बडो गूढ प्रश्न छ। हो यहीँबाट अभियोगदाबीको ज्यानसम्बन्धीको १३ नं को चरण प्रारम्भ हुन्छ। पहिलो चरण अर्थात् यिनको मौकाको बयानको शब्दमा “मिलमा कैतडी चिच्याएकाले र मिलमा आवाज आएकाले छिटोछिटो मिलमा आउँदा कैतडी मिलको पट्टामा परेको देखी तत्काल मिल बन्द गरि दिएँ” सम्मको कार्य गरेको स्तुत्य छ। त्यसपछि तत्काल कैतडीको आमा आदि परिवारजनलाई घटनाको जानकारी गराएको भए यिनले अभियोगदाबीबमोजिमको कसुर गरेको ठहर गर्न सरकारी पक्षलाई धौ धौ पथर्यो र सम्भवतः भवितव्य

ठहराइ प्रतिवादीलाई जम्मा २६ दिन कैद र रु ५०० जरिवाना गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुन सक्थ्यो। तर त्यसपछि यिनकै मौकाको बयानको शब्दमा “र कैतडीलाई पट्टाबाट बाहिर निकालि हेर्दा रगताम्य भएकाले त्यहीँ सुताइ मिलको ढोका बन्द गरि सुर्ती नभएकाले सुर्ती लिन भनि चौराहा गए। आधा घण्टापछि घरमा फर्कि आई ...खाना मागि खाई केहि बेर सुते र राति ११.३० बजेको समयमा श्रीमतीलाई मैदान जान्छु भनि उठि आई निज कैतडी भन्ने विनेश पासीलाई बोरामा हालि लिई गई रायपुर गाविस वडा नं. ५ सेमरा सडक खण्डको पूर्वतर्फ खाल्टोमा फालि दिई आई र हातखुट्टा धोई सुतेको हुँ” भनि सज ७ मा “र ...मरेको वा जीवित के थियो मैले हेक्का राखेन, बोलेका थिएनन” भनि सज ८ मा “मृतक लासलाई कोही कसैलाई जानकारी नदिई लागि छिपाए भने को कसको हो भन्ने कुरा थाहा हुँदैन र के कहाँ मृत्यु भएको भन्ने कुरा पनि थाहा हुँदैन र कसुरबाट उम्किन पाउँछु भनि लास लगी पानीमा फालेको हुँ। तेस्रो दिन पछि खाल्टोको पानी सुक्दै गएपछि लास भेटियो र अब थाहा हुने भयो भन्ने डरले निज कैतडीको आमालाई लास मेरो छोराको हो भनि नभन्नु र प्रहरीलाई जानकारी नगराउनु भनि त्रसित पारेको हुँ, आखिर कैतडीको बुबा जोखन आएपछि सबै कुरा थाहा भयो” भनि सज १३ मा “निज कैतडी भन्ने विनेश पासी मिलको पट्टामा परेकाले म आफैँ आत्तिएर हतोत्साहित भएर निजलाई पट्टाबाट निकालि बाहिर राखि तत्काल सुर्ती खान मन लाग्यो, साथमा सुर्ती नभएकाले चौराहातर्फ गएको हुँ, उपचार गराउनेतर्फ मेरो ध्यान गएन यसमा मेरो गल्ती भयो” भन्नेसमेतको यिनको कार्यले गर्दा अब पहिलो चरण अर्थात् मृतक कैतडी मिलको पट्टामा परेको बारेमा मात्र सीमित भै विचार गर्नुको कुनै तुक छैन।

९. यसै प्रसङ्गमा विद्वान् रिमथ र होगानको

प्रसिद्ध पुस्तक क्रिमिनल ल तेह्रौं संस्करणको पृष्ठ १३९-१४० मा Coincidence in time of actus reus and mens rea अन्तर्गत ...in Church १९६६, the Court of Criminal Appeal applied Thabo Meli, where D, in a sudden fight, knocked V unconscious and, wrongly believing her to be dead, threw her into the river where she drowned. He was charged with murder and his conviction for manslaughter was upheld. Here there was no antecedent plan. The point was not considered by the court, but it was apparently thought to be enough that the accused's conduct constituted 'a series of acts which culminated in [V's] death'. ... पृष्ठ १४० मा In Le Brun १९९२, ...D, in a quarrel, knocked his wife unconscious and while attempting to drag her body away dropped and killed her. The jury were rightly told that they could convict of murder or manslaughter, depending on the intention with which the blow was struck, if D accidentally dropped V while (i) attempting to move her to her home against her wishes and/or (ii) attempting to dispose of her body or otherwise cover up the assault. The court appears to uphold the conviction on both of two alternative principles... र The transaction principle अन्तर्गत This appears to operate so that D is guilty of homicide if he kills during the continuance of the transaction, the sequences of events initiated by the unlawful blow, and that transaction continues at

least during the conduct described under (i) and (ii) above... त्यसपछि हेतु (causation) को सिद्धान्तबारे विद्वान्ले...The causation principle represents the *ratio decidendi* of the South African case of *S v Masilela* १९६८. D, intending to kill V, knocked him unconscious and, believing him to be dead, set fire to the house. V died from the fumes. If he had not been unconscious he would have been able to walk out, so knocking him unconscious was a cause of death. But it is probable that the chain of causation would be regarded as broken if the house had been set on fire by a tramp who happened to come along after D's departure. पृष्ठ १४०-१४१ मा ... Where D knocked V downstairs and then, believing that he had killed her, cut her throat in order to dispose of the body, and it was impossible to say which act caused death, the jury should have been directed to convict of ms if they were satisfied *both* (i) that knocking V downstairs was an intentional act which was unlawful and dangerous; *and* (ii) that the act of cutting the throat was one of gross criminal negligence... उल्लेख गर्नुभएको देखिन्छ । पहिलो चरणमा कैतडी आफैँ पट्टीमा बेरिन गै निजको हात काटिएको घटनाबाट निजको मृत्यु भएको भन्ने कुरालाई प्रतिवादीले स्पष्ट गर्न सकेको देखिँदैन । यो कुरालाई प्रतिवादीले सप्रमाण स्पष्ट नगरेसम्म प्रस्तुत वारदात मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको ५ र ६ नं. बमोजिम भवितव्यभिन्न पर्ने कुनै सम्भावना रहँदैन । तर सो कुराको जिकिर यिनले कर्हिकतै लिएको

प्रमाण पेस गर्न सकेको पाइँदैन अपितु उल्टो तारेख गुजारि बसेको देखिन्छ। हुन पनि हात मात्रै काटिएबाट तत्काल वा ३।४ घण्टाभित्रै मृत्यु हुने सम्भावना रहँदैन। त्यसैले अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म कैतडीको हात मिलको पट्टामा बेरिएर काटिएको कारणबाट निजको मृत्यु भएको कुराको अनुमान गर्न मिल्ने देखिँदैन। प्रतिवादीको कार्यबाट नमरेको कुनै व्यक्ति तेस्रो पक्षको कार्यबाट मरेमा सो हत्याको दोषी तेस्रो पक्ष हुने भनि विद्वान् स्मिथ र होगानको माथि उल्लिखित मतमा असहमत हुनु पर्ने कारण छैन। पहिलो चरणको कार्यमा प्रतिवादीको आपराधिक भूमिका नरहेको कुरा माने पनि त्यसपछि प्रतिवादीले घटनाबारे मृतकको आमा आदि आफन्तलाई कुनै जानकारी नदिई सुर्ती आदि खान गै मध्यरातमा आई कैतडी जीवित वा मृत कुन अवस्थामा रहेको त्यसको कुनै विचार नगरि बोरामा राखि फालेको कार्य gross criminal negligence वा reckless indifference भित्र पर्ने र यसलाई reckless mens rea मनसायले समेटेको देखिन्छ। यसलाई “मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३ नं. को पहिलो वाक्यमा रहेको “कसैले अरुको ज्यान मर्ने गैह कुरा गर्दा” भन्ने वाक्यांश र सोही महलको १३(३) नं. मा रहेको “वा अरु ज्यान मर्ने गैह कुरा गरि ज्यान मरेमा” भन्ने वाक्यांशले बाँच्ने अवस्थाका आफ्नो कब्जा, संरक्षण वा नियन्त्रणमा रहेको मानिसलाई त्यसै अलपत्र छाड्ने (abandon) कार्यसमेतको omission को अवस्थालाई समेटेको देखिन्छ। प्रतिवादीको यो कार्य positive act भएको र यस्तो positive act पनि उक्त १३ र १३(३) नं. भित्र स्वतः पर्ने नै देखिँदा समग्रमा पुनरावेदन अदालतको यो निर्णयाधारलाई अन्यथा गरिरहनु परेन।

१०. मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको निर्माण २०२० सालमा भएको र त्यसपछि सो महलको

६(३)नं.मिति २०६५।७।२८ मा अमान्य भएको, ज्यान मार्ने उद्योगसम्बन्धी १५ नं. र ऐ. को षडयन्त्रसम्बन्धी १६ नं. कसुरको मिति २०४२।६।२३ मा झन् अमिल्दो संशोधन भएबाहेक यसका भवितव्यसम्बन्धी ५ र ६ नं. आत्मरक्षासम्बन्धी ७ नं., १३ नं., आवेश प्रेरित १४ नं., षडयन्त्रसम्बन्धी १६ नं., मतिथारसम्बन्धी १७ नं. आदि मुख्य मुख्य ज्यान कसुरमा कुनै सारभूत परिवर्तन भएको पाइँदैन। स्थिति कस्तो छ भने कुनै ज्यान वारदातलाई भवितव्यसम्बन्धी ५ र ६ नं., आत्मरक्षासम्बन्धी ७ नं. आवेश प्रेरित १४ नं. षडयन्त्रसम्बन्धी १६ नं. र मतिथारसम्बन्धी १७ नं. ले समेट्छ समेट्दैन पहिले त्यसको निकर्षण गरेपछि मात्र न्यायकर्ताले १३ नं. आउनु पर्ने कानूनी संरचना देखिन्छ। ज्यानसम्बन्धीको १३ नं. १६ नं. र १७ नं. छुट्टिने अवस्था कुन हो र जोडिने अवस्था कुन हो यसमा ऐनले व्यापक अराजकता र अनिश्चितताको सृजना गरेबाट यी कानूनको प्रयोगमा कुनै निश्चितता र एकरूपता छैन। उस्तै वारदातमा कहिँ १६ नं. कहिँ १७ नं. र कहिँ १३ नं. लागिरहेको छ। तर कतिपय वारदात यस्ता हुन्छन जसमा ज्यानको कसुर भएको छ तर जसलाई १६ र १७ नं. ले अक्षरशः समेटेका हुन्नन। जस्तो एकजना मात्र रहेको यो वारदात। ५।६ नं. पनि नलाग्ने कुरा माथि व्यक्त भैसकेकै छ। आत्मरक्षासम्बन्धी ७ नं. लाग्ने कुरै छैन। यस अवस्थामा विधिकर्ताले उक्त १३ नं. लाई ज्यानसम्बन्धीको अरु वारदातले नसमेटेमा स्वतः आकर्षित हुने दफाको रूपमा राखेकोसमेतबाट पुनरावेदन अदालतको निष्कर्षसँग असहमत हुनु पर्ने अवस्था नहुँदा पुनरावेदन अदालत, बुटवलले सुरु अदालतको फैसला उल्टी गरि प्रतिवादीले अभियोग दाबीबमोजिम मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. को कसुर गरेको ठहराएको फैसला मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ।

११. प्रतिवादीबाट आपराधिक कार्य भै मानिस मरेको छ यसर्थ निजलाई सफाइ दिन सकिँदैन तर कम सजाय हुने ती कुनै कानून लागूदैन । वारदातको अवस्थाबाट प्रतिवादीलाई जन्मकैद नै गर्न पनि कसुरको मात्राले दिँदैन । यस अवस्थामा अरु मुलुक झै हाम्रो मुलुकमा पनि murder सरहको ज्यान कसुर र त्यसपछि भारत जस्तो culpable homicide वा बेलायत जस्तो manslaughter वा अमेरिका जस्तो First Degree Murder (any murder that is willful and premeditated. Felony Murder is typically first degree.) Second Degree Murder (a murder that is not premeditated or planned in advance.) Voluntary Manslaughter (sometimes called a “Heat of Passion” murder, is any intentional killing that involved no prior intent to kill, and which was committed under such circumstances that would “cause a reasonable person to become emotionally or mentally disturbed.” Both this and second degree murder are committed on the spot, but the two differ in the magnitude of the circumstances surrounding the crime. For example, a bar fight that results in death would ordinarily constitute second degree murder. If that same bar fight stemmed from a discovery of infidelity, however, it may be mitigated to voluntary manslaughter.) Involuntary Manslaughter (stems from unintentional, but criminally negligent behavior. A drunk driving-related death is typically involuntary

manslaughter. Note that the “unintentional” element here refers to the lack of intent to bring about the death. All three crimes above feature an intent to kill, whereas involuntary manslaughter is “unintentional,” because the killer did not intend for a death to result from his intentional actions.) को व्यवस्था भै दिएको भए सम्भवतः १६, १७ आदि छुट्टै नम्बर आफैँ अफाप भएर जाने थिए र तजबिजी दण्डको प्रावधानअनुसार प्रतिवादीको कसुरको मात्राअनुसार निजलाई सजाय गर्न सकिन्थ्यो । स्थिति जटिल भएकैले न्याय प्रदान गर्नको लागि अदालतले फेसलामा १३ नं. बमोजिम सजाय गरेपनि व्यवहारमा भारत, बेलायत र अमेरिकाको कानूनबमोजिम manslaughter को कानूनबमोजिम वारदातको अवस्थाअनुसार मुलुकी ऐन, अ.बं. १८८ नं. को रायको सहारा लिने गरेको र यस मुद्दामा पनि उक्त अ.बं. १८८ नं.बमोजिम घटी सजायको राय लगाएमा मात्र न्याय पर्ने देखिन्छ । यसमा पुनरावेदन अदालतले पनि राय लगाएकै अवस्था छ । तर जहाँसम्म पुनरावेदन अदालतले मुलुकी ऐन अ.बं. को १८८ नं. बमोजिम प्रतिवादी दिनेश यादवलाई १० वर्ष कैद हुने राय व्यक्त गरेको कुरा छ यसमा सो अदालतले “प्रतिवादी दिनेश यादवले कैतडी भन्ने विनेश पासीलाई मार्ने इबिलाग वा मनसाय राखेर वारदात घटाएको नभै आफ्नो मिलमा आफैँले काम लगाएको अवस्थामा मिलको पट्टामा च्यापिन पुगेको कारणबाट विनेश पासी गम्भीर घाइते भएको हुँदा त्यसबाट पैदा हुने स्वाभाविक कानूनी र सामाजिक दायित्वबाट उम्कने अभिप्रायले हत्याको कसुर गरेको देखिन्छ । पीडित कैतडीको मृत्यु मिलको पट्टाबाट बाहिर ल्याएपछि र बोरामा हाली खाल्डोमा हाल्दाको अवधिका बिचमा भएको मान्न सकिने पर्याप्त तार्किक

आधारहरू माथि उल्लेख छन् ।” भनि उल्लेख गरेको पाइन्छ । यसबाट यी प्रतिवादीको पछिल्लो कार्य कैतडी वा निजको परिवारसँग रिसइबीका कारण वा कुनै रकम कलमको माग गर्नको लागि वा कैतडीले प्रतिवादीको कुनै गोप्य कुरा थाहा पाएको सो कुरा प्रकाशमा आउला भन्ने लगायतको कारणबाट मनसाय प्रेरित वारदात भएको नभै माथि उल्लेख भए जस्तो gross criminal negligence वा reckless indifference बाट भएको र यसको मूल कारण मिलको पट्टामा च्यापिएको कैतडीको अवस्था रहेको देखिन्छ । त्यसबेला प्रतिवादीको दिमागले काम गर्न सकेको देखिँदैन । यी हतप्रभ भएका छन् । यो मानिसको स्वभावजन्य कमजोरी हो । योबाहेक अरू कुरा वादीबाट पनि त आउन सकेको छैन । वादीले आफ्नो कुरा पनि नभन्ने र प्रतिवादीको कुरा पनि नपत्याउने यस्तो अवस्था आउन दिनु हुँदैन । अतः कैतडीको उक्त अवस्थाबाट किंकर्तव्यविमुक्त भै प्रतिवादीबाट त्यसपछिका कार्यहरू भएका र ती कार्यहरू गर्दा निजले कैतडीको ज्यानै लिने प्रत्यक्ष direct वा घुमाउरो oblique नियत लिएको प्रमाण गुञ्जन नआएको यस्तो अवस्थामा यिनलाई कमसेकम सजाय गर्दा पनि समाजमा सन्देश जाने, कानूनको निरोधात्मक सजाय कारगर हुने र प्रतिवादीले पनि कानूनको महत्त्व बुझ्ने सबै प्रतिफल प्राप्त हुने देखिन्छ । अतः प्रतिवादीलाई १० वर्ष कैद गर्ने भन्ने पुनरावेदन अदालतको रायसँग सहमत हुन सकिएन । प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन अ.बं. १८८ नं.बमोजिम ५ वर्ष कैद हुने गरि प्रतिवादी दिनेश यादवको हकमा साधक सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादी रमावती पासीलाई अभियोग दाबीबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको महलको २५ नं.बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन । प्रतिवादी रमावती पासीको हकमा पुनरावेदन

अदालत, बुटवलको मिति २०६९।३।३१ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । अरू तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी ललाउ भन्ने दिनेश यादवलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं.बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद भै अ.बं. १८८ नं.बमोजिम ५ वर्ष मात्र कैद सजाय हुने राय व्यक्त भएकाले निज थुनामा बसेको अवधि कट्टागरि बाँकी कैद असुल गर्नु भनि सुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु -----१ यो फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिनु -----१ दायरीको लगत कट्टा गरि मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु -----१

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. दीपकराज जोशी

इजलास अधिकृत : विदुर काफ्ले

इति संवत् २०७२ साल भदौ ३ गते रोज ५ शुभम् ।

निर्णय नं. १४७२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७२।२।१८।२
०६७-CR-०८३६

मुद्दा : जबरजस्ती करणी, जबरजस्ती चोरी।

पुनरावेदक/प्रतिवादी : गुल्मी जिल्ला, हाडहाडे
गा.वि.स.वार्ड नं ४ बुढीचौर घर भै हाल
कारागार कार्यालय गुल्मीमा थुनामा रहेका
दीपक चन्दसमेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी/विपक्षी : गीता ओलीको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- जबरजस्ती करणीको वारदातको समयमा पीडितले दिने सहमति स्वेच्छिक हो वा डर त्रास र करकापमा पारी दिएको हो सोसमेत विचार गर्नुपर्ने देखिँदा प्रस्तुत वारदातमा खुकुरी प्रयोगको सन्दर्भ स्थापित भैसकेको अवस्थामा पीडितले करणीको लागि सहमति नै दिएको भएपनि सो सहमतिलाई स्वतन्त्र सहमति मान्न नसकिने।

(प्रकरण नं. ४)

- आफूउपर खुकुरी प्रयोग हुन सक्ने सम्भावित जोखिमबाट बच्न यदि पीडितले सहमति नै दिएको भएपनि त्यसलाई करणीको लागि सहमति दिएको भनी मान्न सकिएन । कानूनअनुसार पनि

उक्त सहमतिले वैधानिकता पाउन सक्ने नदेखिने।

(प्रकरण नं. ५)

- हाम्रो सामाजिक मूल्य मान्यता हिन्दू सभ्यता र संस्कारबाट विकसित भएको अवस्थामा महिलाको सवाल सामाजिकरूपमा अत्यन्त संवेदनशील रहेको मानिन्छ। सामाजिक लोकलाजका कारण गोप्यरूपमा कुनै महिला तथा पुरुषले यौनसम्बन्ध कायम गर्ने गरे तापनि सङ्कुचित यौन विचारधारा रहेको हाम्रो समाजमा खुलम खुल्लारूपमा जाहेरवालीले आफ्नो सामाजिक प्रतिष्ठाको समेत विचार नै नगरी सार्वजनिक स्थलमा चार-चार जना पुरुषलाई एकै-पटक करणी गर्न स्वेच्छिक मन्जुरी दिएको होलिन् भनी मान्न नसकिने।
- पश्चिमा सभ्यता र संस्कारको जस्तो यौन खुलापनको मान्यता अवलम्बन नगरिएको सामाजिक पृष्ठभूमिमा ग्रामीण परिवेशमा हुर्केकी जाहेरवालीले आफ्नो स्वेच्छिक मन्जुरीले एकभन्दा बढी पुरुषलाई एकै समयमा करणीको लागि सहमति दिएको होलिन् भनी अनुमान गर्नु सामान्यरूपमा प्रयोग गरिने विवेकभन्दा बाहिरको देखिने।
- विवेकसम्मत रूपमा समेत अनुमान नै गर्न नसकिने तथ्य समावेश भएको प्रस्तुत वारदातमा पुनरावेदकले जिकिर गरेजस्तो करणी सहमतिमा भएको नपाइने हुँदा सहमतिबिना गरिएको करणीलाई जबरजस्ती करणी नै मान्नुपर्ने।

(प्रकरण नं. ६)

- करणी गर्दाको बखत एकजनाभन्दा बढीको सामूहिक संलग्नता रहेको तथ्य निर्विवादरूपमा स्थापित भएको र करणी स्वेच्छिक नभई जबरजस्ती भएको पुष्टि भएको अवस्थामा प्रतिवादीहरूबाट भएको कार्य सामूहिक जबरजस्ती करणीको वारदातको रूपमा रहेको देखिन आउने।

(प्रकरण नं. ८)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता

पदम रोक्का

प्रत्यर्थी/वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- जबरजस्ती करणीको महलको ३ नं. को (क)

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या.श्री माधवप्रसाद पोखरेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा. न्या. श्री दुर्गाप्रसाद उप्रेती

मा. न्या. श्री शारङ्गा सुवेदी

फैसला

न्या. दीपकराज जोशी : पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६६।१०।१९ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम प्रतिवादीहरूको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परि पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य यसप्रकार छ:-

मिति २०६५।६।२८ गते म धुर्कोट रजस्थल गा.वि.स. अन्तर्गत पर्ने धुर्कोटको कोटमा सरायको मेला हेरी फर्कने क्रममा भनभने गा.वि.स. वडा नं. ३ नयाँ

खोरी आउँदा बाटोमा खुकुरी देखाई लछारपछार गरी दुवै कानको रिड एक तोलाको र सात गेडीसहितको शोभाकीसमेत लुटी बाटोदेखि तल एकान्तस्थल बाँसघारीमा लगी कसैले कन्डम लगाई कसैले नलगाई गुल्मी हाडहाडे ४ बस्ने बासुदेव चन्द, अमृत श्रीस, दीपक चन्द, वासुदेव खत्रीले मलाई पालैपालो जबरजस्तीकरण गरेको हुँदा कानूनबमोजिम कारवाही अघि बढाइपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाली गिता ओलीको तर्फबाट मिति २०६५।७।७ मा परेको जाहेरी दरखास्त।

गुल्मी भनभने गा.वि.स. वडा नं. ३ नयाँखोरीस्थित पूर्व इश्वर बहादुरको पाखोबारी, पश्चिम टोमबहादुरको पाखोबारी, उत्तर टोमबहादुरको कोदोबारी दक्षिण पूर्व तथा पश्चिम मानिस हिँड्ने गोरेटो बाटो ४ किल्लाभित्रको काले भण्डारीको कोदोबारी भएको पाखो जग्गामा रहेको कोदो मडारिदै खरबारीतर्फ सुर्कामा रहेको खरबारीको घाँस मडारिएको खरबारीमा चुराको फुटेका टुक्राहरू र दुई थान कन्डम रहेको भन्नेसमेत व्यहोराको २०६५।७।७ को घटनास्थल मुचुल्का।

प्रतिवादीहरूको शरीरमा कुनै घाउ चोट नभएको भन्नेसमेत व्यहोराको २०६५।७।७ मा जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, गुल्मीबाट भएको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन।

७।८ दिन पुरानो ४ से.मी. साइजको तल्लो छातीमा नराम्रो लछारिएको चोट, ७ दिन पुरानो ३ से.मी. साइजको दायँ पाखुरामा नराम्रोसँग लछारिएको चोट, रगत कटकटिएको साप्रोमा दाग, योनीको रौँमा रगत देखिएको, घटनाको ९ दिनपछि परीक्षण गरिएकाले करणी भएको छ छैन भन्न नसकिने भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित गिता ओलीको ०६५।७।८ को स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन।

२०६५।६।२८ गते दीपक चन्द, वासुदेव चन्द, अमृत श्रीस र मसमेत ४ जना भै धुर्कोटको कोटमा सराय खेला फर्कदा बाटोमा ५।६ जना केटीहरू भेट भै १५।२० मिनेटसँगै हिँडी बाटोको दोकानमा बस्यौं। केटीहरू अगाडि गएकामा पुनः भनभने गेट नजिक निज केटीहरूसँग भेट भै जाँदै गर्दा गिता ओली र म अन्य साथीलाई बाटोमा छाडी बाटोभन्दा केही तल कोदोबारी हुँदै खरबारीमा गै गिता ओलीलाई मैले करणी गरें। त्यसपछि अन्य ३ जना साथीले निजलाई करणी गरेको हो। जबरजस्ती करणी गरेको होइन र निजका गहना मैले देखिन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बासुदेव खत्रीले मिति २०६५।७।१७ गते अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

बासुदेव चन्द, अमृत श्रीस, बासुदेव खत्री र मसमेत ४ जना भै धुर्कोटको कोटमा सराय खेला फर्कने क्रममा बाटोमा ५।६ जना केटी फेला परी सँगै गै बाटोमा दुकानमा केटीहरूलाई छाडी नास्ता खाई जाँदा पुनः निज केटीहरूलाई फेला पारी जाँदै गर्दा बासुदेव खत्री र गिता ओली बाटोदेखि तल कोदोबारी हुँदै खरबारीतर्फ गए। अन्य केटीहरू भागे। गिता ओलीलाई बासुदेव खत्रीले करणी गरिसकेपछि मैले निजलाई कन्डम प्रयोग गरी एक पटक करणी गरेको हो। पछि अरू साथीले करणी गरेका हुन्। खुकुरी देखाई करणी गरेको होइन। जबरजस्ती करणी गरेको होइन सहमतिमा करणी गरेको हो। जाहेरीवालीको गहना देखिन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी दीपक चन्दले मिति २०६५।७।१८ गते अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

मिति २०६५।६।२८ गते दीपक चन्द, बासुदेव चन्द, बासुदेव खत्री र म ४ जना धुर्कोट वस्तुको कोट मन्दिरमा सराय मेला हेर्न गै सराय खेला घर फर्कदै गर्दा बाटोमा ४।५ ओटी केटी फेला

पारी १५।२० मिनेटसँगै हिँडी बाटोमा नास्ता खान रोकियो। केटीहरू अगाडि गए। हामी ४ जना नास्ता खाई जाँदा भनभने पुलनिर निज केटीहरू पुनः भेट भै निजहरूसँगै मजाक गर्दै गैरहेको अवस्थामा जाहेरवाली गिता ओली र बासुदेव खत्री हामीलाई छाडी कोदोबारी हुँदै खरबारी तर्फ लागे। केही क्षणपछि दीपक चन्द गए र मैले पनि कन्डम लगाई गिता ओलीलाई एक पटक करणी गरेको हुँ। मैले सराय खेलाको लागि खुकुरी लिएर गएको हुँ। जाहेरवालीलाई खुकुरी देखाई जबरजस्ती करणी गरेको होइन। जाहेरीवालीको गहना देखिन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अमृत श्रीसले मिति २०६५।७।१७ गते अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

अमृत श्रीस, बासुदेव खत्री, दीपक चन्द र मसमेत ४ जनाले मिति २०६५।६।२८ गते धुर्कोट वस्तुस्थित धुर्कोटको मन्दिर कोटमा गै सराय खेला घर फर्कने क्रममा बाटोमा ४।५ ओटी केटीहरू फेला पारी निजहरूसँग हाँसी मजाक गरी आयौं। बाटोको दोकानमा नास्ता खायौं र घरतर्फ जाँदै गर्दा भनभने पुलमा पहिला भेटिएका केटीहरू भेटिएपछि केटीहरूले गिजाउन थाले र हामी पनि जिस्कँदै नयाँ खोरी भन्ने स्थानमा पुग्दा जाहेरवाली र बासुदेव खत्री बाटो मुनी कोदोबारी हुँदै खरबारीतर्फ लागे। अरू केटीहरू भागे। जाहेरवालीलाई पहिला बासुदेव खत्री र पछि दीपक चन्द, त्यसपछि अमृत श्रीस र अन्तमा मैले एक पटक करणी गरेको हुँ। खुकुरी देखाई जबरजस्ती करणी गरेको होइन। सहमतिबाट करणी गरेको हो। जाहेरवालीको गहना मैले देखिन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बासुदेव चन्दले मिति २०६५।७।१८ गते अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

मिति २०६५।६।२८ गते बेलुका साढे आठ बजेतिर धुर्कोटबाट मेला हेरी फर्केका गाउँकै सीता

ओली, रमेश वि.क. समेतले हामीलाई दीपक चन्द, बासुदेव चन्द, बासुदेव खत्री र अमृत श्रीसले खुकुरी देखाई र धाकधम्की दिएकाले भागी आएका हौं । गिता ओली कता गइन थाहा भएन भनेकाले गोपाल के.सी. टोपबहादुर ओली र मसमेत भै खोज तलास गर्दै जाँदा भनभने ३ नयाँखोरी भन्ने स्थानमा मडारिएको कोदोबारीमा गिता ओलीलाई अचेत अवस्थामा शरीर उत्तानो तल्लो शरिरमा लगाएको साडी पेटिकोट माथि फर्काएको, गुप्ताङ्गसमेत नाङ्गो र करणी भएको अवस्थामा फेलापारी मसमेत भै निजलाई उठाई निजकै घरमा लगी छाडी दिएका हौं । तत्काल प्रहरीमा खबर गर्न थाहा पाएनौं पछि गिता ओलीले आफैं प्रहरीमा जाहेर गरेकी हुन् । प्रतिवादीहरूले पालैपालो गरी निज गिता ओलीलाई करणी गरेकामा विश्वास लाग्छ । निजहरूलाई कारवाही हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६५।७।२२ मा अन्जु सेनले प्रहरीसमक्ष गरेको कागज ।

मिति २०६५।६।२८ गते धुर्कोटको कोट सराय हेरी घर फर्कदा भनभने पुलमा पुग्दा बासुदेव खत्री, बासुदेव चन्द अमृत श्रीस र दीपक चन्द बसेका रहेछन् । जाहेरवाली र मसमेत सो पुलमा क्रस गरी आउँदा केटाहरू हाम्रो पछि लागेका र जिस्काउँदै भनभने ३ नयाँखोरी पुगेपछि बासुदेव खत्रीले जाहेरवालीलाई कोदोबारी हुँदै खरबारीतर्फ लगेकाले हार गुहार गर्दा अन्य केटाहरूले खुकुरी देखाई भाग भनेकाले हामी डरले भागी गाउँमा गै गुहार गरी अन्जु सेनसमेतका गाउँका मानिसहरू गई हेर्दा भाउजू बलात्कृत अवस्थामा थिइन । केटाहरू भागिसकेका थिए । प्रतिवादीहरूले पालैपालो गिता ओलीलाई करणी गरेको हुँदा कारवाही हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको विष्णु वि.क.ले ०६५।७।२२ मा प्रहरीमा गरेको कागज तथा सोही व्यहोरा मिलानको रमेश वि.क., गोपाल के.सी.,

सीता ओली र टोपबहादुर ओलीको ०६५।७।२४ मा प्रहरीमा भएको कागज ।

मिति ०६५।६।२८ गते धुर्कोट रजस्थलस्थित कोटमा सराय मेला हेरी घरतर्फ फर्कने क्रममा भनभने ३ नयाँपोखरी पुग्दा प्रतिवादीहरूले गिता ओलीलाई जबरजस्ती करणी गरेको सुनेको हो । प्रतिवादीहरूले जाहेरवालीलाई जबरजस्ती करणी गरेकोमा पूर्ण विश्वास लाग्छ । प्रतिवादीहरूलाई कडाभन्दा कडा कारवाही होस् भन्ने रेशम बहादुर चन्द, खिमबहादुर घर्ती, विष्णु जि.सी. र खिमबहादुर ओलीको मिति २०६५।७।२७ मा गरिदिएको एकै मिलानको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादी अमृत श्रीसको विडमा सेतो टल्कने कागजले बारेको दाबीसहितको फलामको खुकुरी थान १ बरामद भएको भन्ने र प्रतिवादी दीपक चन्दको घरबाट बिँडमा सेतो प्लास्टिकले बेरेको नाङ्गो फलामको खुकुरी १ थान बरामद भएको भन्ने २०६५।७।२९ को बरामदी मुचुल्का ।

खुकुरी देखे चिने सनाखत गरे मेरो घरबाट बरामद भएको भन्ने प्रतिवादी अमृत श्रीस र प्रतिवादी दीपक चन्दको २०६५।७।२९ को सनाखत कागज ।

प्रतिवादीहरूले जाहेरवालीलाई खुकुरी देखाई हातपात गरी डरत्रासमा पारी मुलुकी ऐन, चोरीको १ नं. द्वारा परिभाषित ऐ. चोरीको ४ नं. बमोजिम २ तोलाका सुनका गहना चोरी गरी चारैजना प्रतिवादीहरूले पालैपालो जाहेरवालीलाई जबरजस्ती करणी गरी मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. बमोजिमको कसुर गरेको निजहरूको साबिती, बुझिएका र वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिससमेतको कागजबाट पुष्टि हुन आएकाले निज प्रतिवादीहरूलाई चोरीको ४ नं. को कसुरमा ऐ को १२ र १४(२) नं. बमोजिम सजाय गरी ऐ. को १४ नं. ले बिगो दिलाईभराई सामूहिक जबरजस्ती करणीतर्फ चारैजना प्रतिवादीहरूलाई

जबरजस्ती करणीको १ नं. को कसुरमा सोही महलको ३ नं. को देहाय ५ र ऐ. महलको ३(क) नं. बमोजिम थप सजाय गरी सोही महलको १० नं. बमोजिम पीडित जाहेरवालीलाई क्षतिपूर्ति दिलाई भराई पाउन मागदाबी लिई दर्ता भएको मिति २०६५।८।१४ को नेपाल सरकारको अभियोगपत्र ।

२०६५ साल आश्विन २८ गते म, दीपक चन्द, बासुदेव चन्द र अमृत श्रीस धुर्कोट रजस्थलको कोटको सराय खेला मेला हेरी घरतर्फ जाने क्रममा बाटोमा ५।६ जना केटीहरू समेत जाहेरवालीसँग भेट भयो । कुराकानी गर्दै जाँदा दुकानमा पुगी हामीले नास्ता खान लाग्यौं । केटीहरू अगाडि लागे । भनभने पुलमा पुग्दा ती केटीहरू बसी रहेका रहेछन् । हामीसँग लाइट मागेकाले दिन सक्दैनौं भन्दा लाइट देखाउन भनेकाले लाइट देखाउँदै जाँदा केटीहरूले तपाईंहरूले हामीहरूलाई लैजानुपर्छ भनेकाले तिमीहरूलाई लान सक्दैनौं भन्दा केही गर्न त सक्नुहुन्छ भने हामीले गर्न सक्ने काम भए गरौंला भन्दा जाहेरवाली गिता ओली मसँग अङ्गालो मारी अगाडि दौडँदै गइन् र म पनि सँगै गएँ । गिताले साथीहरू बोलाउनुस् ४ जनाले करणी गरे पनि मलाई असर पर्दैन भनेकीले जाहेरवाली र म बाटोमुनी कोदो भएको पाटोबाट खरबारीमा पुगी मैले कन्डम लगाएर करणी गर्छुभन्दा जाहेरीवालीले कन्डम लगाउनु पर्दैन भनेकीले जाहेरवालीलाई उनैको सल्लाहबमोजिम करणी गरेको हुँदा जाहेरवालीले केटाहरूलाई पनि पठाइदिनुस् भनेपछि साथी दीपक चन्दले पनि करणी गरे । त्यसपछि पालैपालो अमृत श्रीस र बासुदेव चन्दसमेतले जाहेरवालीलाई करणी गरी जाहेरवालीलाई घर नजिक पुर्याई आ-आफ्नो घर तर्फ लागेका हौं । जबरजस्ती करणी गरेको हैन । खुकुरी देखाई गहना खोसेको होइन । झुट्टा अभियोगबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बासुदेव

खत्रीले २०६५।८।१४ मा सुरु अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

२०६५।६।२८ गते धुर्कोटको कोट सराय मेलाबाट घरतर्फ बासुदेव चन्द, बासुदेव खत्री, अमृत श्रीस र म भै आउँदा बाटोमा जाहेरवाली गिता ओलीलगायत ५।६ जना केटीहरू भेटिए । तपाईंहरूले हामीलाई लग्नैपर्छ भनेकाले लग्न सक्दैनौं भन्दा केही गर्न त सक्नुहुन्छ भनेकाले गर्न सक्ने काम भए गरौंला भने । जाहेरवाली र बासुदेव खत्री हामीलाई छाडी अगाडि गए र बासुदेवले लाइट बालेर हामी रोक्कियोँ । जाहेरवालीका साथी गए । बासुदेव खत्रीले जाहेरवालीलाई करणी गरी आएपछि तँ पनि जा रे भनी बासुदेवले मलाई भनेपछि म पनि गएँ र जाहेरवालीलाई मिल्छ मिल्दैन भनि सोध्दा मिल्छ भनेकीले कन्डम प्रयोग गरी मैले पनि जाहेरवालीलाई करणी गरेँ र अरूलाई पनि पठाइदिन भनेकीले अमृत श्रीसलाई पठाई दिएँ । उक्त दिन म, बासुदेव खत्री, बासुदेव चन्द र अमृत श्रीस भै ४ जनाले पालैपालोसँग सल्लाह र सहमतिबाट जाहेरवाली गिता ओलीलाई करणी गरेका हौं । सुनका गहना देखे, लगेको होइन फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी दीपक चन्दले २०६५।८।१४ मा सुरु अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

म बासुदेव खत्री, दीपक चन्द र बासुदेव चन्द भै २०६५।६।२८ गते धुर्कोट कोट सराय मेला हेरी घर फर्की आउँदा जाहेरवाली र अरू ५ ओटी केटी बाटोमा भेटी तपाईंहरूले हामीलाई लानुस् भने । जाहेरवाली र बासुदेव खत्री कोदोबारीमुनि खरबारीमा गए हामी बाटोमा बस्यौँ । बासुदेव खत्रीले पहिला करणी गरेर आएपछि दीपक चन्द गए । दीपक चन्दले करणी गरी आएपछि मलाई जाउ भनेपछि म पनि जाहेरवालीसँग मै मैले गर्न मिल्छ मिल्दैन भनेँ । मिल्छ आउनुस् भनेकीले कन्डम लगाई जाहेरवाली गितालाई करणी गरेको हुँ ।

जाहेरवालीले अर्को साथीलाई पनि पठाइदिन भनेकीले मैले बासुदेव चन्दलाई पठाई निजले पनि करणी गरेका हुन् । खुकुरी देखाई सुनका गहना खोसी जबरजस्ती करणी गरे भन्ने झुट्टा हो फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अमृत श्रीसले २०६५।८।१४ मा सुरु अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

२०६५।६।२८ गते धुर्कोट कोट मेला हेरी म, बासुदेव खत्री, अमृत श्रीस र दीपक चन्द घरतर्फ फर्कदा ४।५ जना केटीहरू भेटिई सँगै जाँदा केटीहरूले हामीलाई सक्नुहुन्छ भन्दा सक्दैनौं भन्दा ऊ गर्न सक्नुहुन्छ भने हामीले सक्छौं भन्यौं । बासुदेव खत्री र गिता ओली अगाडि गए । बासुदेवले लाइट बाली रहेको देखी हामी बस्यौं । अरू केटीहरू घरतर्फ गए । बासुदेवले जाहेरवालीलाई करणी गरी आए र दीपक चन्दलाई पठाए र जाहेरवालीलाई करणी गरी आई अमृत श्रीसलाई पठाए । अमृतले गरी आएपछि मलाई पठाई म गई पाइन्छ पाइँदैन भनी सोध्दा पाइन्छ भनेपछि कन्डम लगाई जाहेरवालीलाई करणी गरेको हुँ । जबरजस्ती करणी गरी गहना चोरी गरेको होइन सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बासुदेव चन्दले २०६५।८।१४ मा सुरु अदालतसमक्ष गरेको बयान ।

यसमा प्रतिवादीहरू चारै जनाले जाहेरवालीलाई करणी गरेका साबिती हुँदै मन्जुरीले करणी गरेको र गहना चोरी गरेमा इन्कारी देखिन्छन् । मन्जुरीसाथ करणी भए उजुरी गर्नुपर्ने कारण नदेखिएको, बरामदी सामान, पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण, बुझिएका मानिसको कागजसमेतबाट तत्काल प्रतिवादीहरूलाई पुर्पक्ष निमित्त थुनामा राख्नु, जिल्ला न्यायाधीशज्यू उपस्थित भएपछि समर्थनको लागि प्रस्तुत आदेश पेस गर्नु भनी ०६५।८।१४ मा स्त्रेस्तेदारबाट भएको आदेश ०६५।८।१९ मा जिल्ला न्यायाधीशबाट समर्थन

गर्दै जाहेरवालीले तत्काल इलाका प्रहरी कार्यालय, धुर्कोटमा दिएको जाहेरी झिकाउने, परीक्षण प्रतिवेदन झिकाउने र पीडितलगायत अनुसन्धानमा बुझिएका मानिस र प्रतिवादीहरूका साक्षी झिकाउने भन्नेसमेत भएको आदेश ।

वस्तुस्थिति मुचुल्कामा लेखाएको व्यहोरा र सहिछाप मेरो हो । घटनाको बारेमा ०६५।६।२९ मा थाहा पाएको हुँ भन्ने खिमबहादुर घर्तीको ०६५।९।०।२२ को बकपत्र ।

०६५।६।२८ गते हारगुहार भएपछि मलगायत थुप्रै मानिस घटनास्थलमा आयौं । जाहेरवाली अचेत अवस्थामा लडिरहेकी थिइन् । प्रहरीसमक्ष भएको कागज, सहिछाप र मेरो व्यहोरा ठिक हो । पीडितलाई मेरो गाउँकै मेडिकलमा उपचार गरियो भन्नेसमेत गोपाल के.सी. को बकपत्र र मेलाबाट घर फर्किँदा प्रतिवादीहरू ४ जना जिस्कँदै नयाँखोरा भन्ने ठाउँमा आउँदा जाहेरवालीको चप्पल एकजनाले कुल्ची दिएर निजलाई कोदाबारीमा फाली खरबारीमा लगे र हामीहरूलाई खुकुरी देखाएर भाग भने । प्रहरीमा भएको कागज मेरै हो भन्नेसमेत विष्णु वि.क. टोपबहादुर वली, अन्जुसेनसमेतको अदालतमा भएको बकपत्र ।

२०६५।६।२८ गते मेला हेरेर फर्किँदा गुल्मी जिल्लाको भनभनेमा पर्ने पुलनिर पुग्दा मेरो ४ जना प्रतिवादीसँग भेट भयो । प्रतिवादीमध्ये बासुदेव खत्रीले मेरो चप्पल कुल्ची मलाई टिपेर फाले, म बेहोस भएँ । जाहेरी व्यहोरा ठिक हो । प्रतिवादीहरू २ जनाले सम्म करणी गरेको थाहा पाउँछु । सल्लाहबाट भएको होइन भन्ने जाहेरवालीको ०६५।९।०।२९ को बकपत्र ।

प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई सहमतिबाट करणी गरेको हुनुपर्छ भनी निजहरूका साक्षीको तर्फबाट भएको बकपत्र ।

धुर्कोट मेला हेरी फर्की आउँदा २०६५।६।२८

गते राति ७.३० बजे खुकुरी देखाई साथीलाई लखेटी दीपक चन्दसमेत ३ जनाले मलाई भनभने गा.वि.स. वडा नं. ३ पोलका घरदेखि केहीपर बाटोदेखि तल १५।२० हात तल लछारपछार गरी लगे र रूमालले मुख थुनी गहना लुटी इज्जतमा दाग लाग्ने गरी करणी गर्न खोजियो । म बेहोस भएँ, थाहा भएन उपस्थित गराई छलफल गरी न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाली गिता ओलीको २०६५।७।१ गते इ.प्र.का. पुर्कोट दहमा दिएको निवेदनको व्यहोरा ।

जाहेरवालीको परीक्षण प्रतिवेदन मिसिल सामेल रहेछ ।

यसमा समग्र घटनाक्रम र मिसिल संलग्न प्रमाणबाट प्रतिवादीहरूले जाहेरवालीलाई जबरजस्ती करणी गरेको देखिन आएकाले जाहेरवाली गिता ओलीलाई जबरजस्ती करणी गरेको कसुरमा प्रतिवादीहरू बासुदेव खत्री, बासुदेव चन्द, अमृत श्रीस र दीपक चन्द चारै जनालाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको ३ को देहाय ५ नं. ले जनही ५ वर्ष कैद हुने ठहर्छ । प्रतिवादी बासुदेव खत्री र बासुदेव चन्दबाट रु.३०।३० हजार र अमृत श्रीस र दीपक चन्दबाट रु.२०।२० हजारका दरले जाहेरवालीले क्षतिपूर्ति भराई पाउँछिन् । चोरीतर्फको अभियोग दाबी पुग्न सक्ने भन्ने मिति २०६६।२।१३।४ को गुल्मी जिल्ला अदालतको फैसला ।

अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष र अदालतमा समेत करणीमा स्वीकार गरी बयान गरेको तथ्यलाई साबितीसरह हामी विरुद्ध प्रमाण लिन मिल्ने होइन । जाहेरवालीलाई २ जनाले कन्डम प्रयोग गरी २ जनाले कन्डम प्रयोग नगरी करणी गरेको अवस्थामा जबरजस्ती करणी भन्न सुहाउने अवस्था छैन । पुर्कोटदह इलाका प्रहरी कार्यालयमा दिएको दरखास्त, निजले अदालतमा गरेको बकपत्र, जिल्ला प्रहरी कार्यालय,

गुल्मीमा दिएको दरखास्त एक आपसमा विरोधाभाष रहेको अवस्थामा जमिनको धेरै भागमा माडिएको, चुरा फुटेको, पीडितको शरीरमा चोट लागेकाले जबरजस्तीको शङ्का लिई जबरजस्ती करणीको अपराधमा दोषी ठहर गरेकाले सुरु फैसला बदर गरी छुटकारा पाउँ भन्ने प्रतिवादीहरूको पुनरावेदनपत्र ।

पीडितलाई प्रतिवादीहरूले सामूहिकरूपमा जबरजस्ती करणी गरेको तथ्य पुष्टि भैरहेको, चोरीतर्फको अभियोग दाबीसमेत पुष्टि भैरहेको र प्रतिवादीहरूबाट सामूहिकरूपमा जबरजस्तीकरण भई शारिरीक मानसिकरूपमा समेत धेरै क्षति पुगेकामा कुनै स्पष्ट आधारसमेत नलिई प्रतिवादीहरूबाट अत्यन्त न्यून क्षतिपूर्ति भराउने गरी भएको फैसला बदर गरी अभियोग दाबीबमोजिम गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदनपत्र ।

प्रतिवादीहरू समूहमा रहेको र सबैले जाहेरवालीलाई जबरजस्ती करणी गर्दा एकले अर्कोलाई सहयोग गरी आपसमा सम्बन्धित रहेको स्थितिमा मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ३(क) नं. बमोजिम प्रतिवादीहरूलाई थप सजाय गर्नुपर्नेमा त्यसतर्फ सफाइ दिएको सुरु फैसला फरक पर्ने देखिएकामा दुवै पक्षको पुनरावेदन परेको हुँदा झिकाई रहनु परेन । वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदनको जानकारी प्रतिवादीहरूलाई र प्रतिवादीहरूको पुनरावेदनको जानकारी वादी नेपाल सरकारलाई गराई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने २०६६।५।२९ को पुनरावेदन अदालतको आदेश ।

प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरू चारै जनाको वारदातमा प्रत्यक्षरूपमा संलग्नता देखिएको छ । जबरजस्ती करणीको वारदात गर्न पीडितलाई लडाउने, लछारपछार पार्ने, खुकुरी देखाई पीडितका साथमा रहेका विष्णु वि.क.समेतलाई भगाउने र पीडित

जाहेरवालीसँग प्रत्येक प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी गरेको मिसिलबाट देखिँदा सो वारदात घटाउन यी प्रतिवादीहरूको एकअर्कालाई पूर्ण सहयोग रहेको मिसिल प्रमाणबाट देखिएको छ । वारदात घटाउन हुँदैन भनी कुनै प्रतिवादीले प्रयास गरेको मिसिलबाट देखिएको छैन । एक अर्काले जबरजस्ती करणी गर्न संयोग मिलाई सहयोग पुर्याउनुका साथै आफूले पनि जबरजस्ती करणी गरेको देखिँदा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले सामूहिकरूपमा जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने नै स्थापित हुन आएको जबरजस्ती करणीको ३(क) नं. बमोजिम पुनरावेदक प्रतिवादीहरूलाई थप ५ वर्ष कैद गर्नुपर्ने भन्ने नै देखिन आयो । प्रतिवादीहरूले सामूहिकरूपमा पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको वारदातमा मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको ३(क) नं. बमोजिम थप सजाय ५ वर्ष कैदसमेत गर्नुपर्नेमा सो नगरी ऐ. ३ नं. को देहाय ५ बमोजिम सजाय ५ वर्ष कैद मात्र गरेको देखिँदा सो हदसम्मको सुरु गुल्मी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।२।१३ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा सुरु फैसला केही उल्टी भै प्रतिवादीहरू जना चारलाई जनही जबरजस्ती करणीको ३(क) नं. बमोजिम ५ वर्ष थप कैदसमेत सजाय हुने ठहर्छ । अन्य कुरामा सुरु इन्साफ मिलेकै देखिँदा वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादीहरू अमृत श्रीस, दीपक चन्द, बासुदेव खत्री र बासुदेव चन्दसमेतको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्नेसमेत व्यहोरा पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट २०६६।१०।१९ मा भएको फैसला ।

प्रस्तुत मुद्दामा चारजनाले पालैपालोसँग करणी गरेको भन्ने आधारबाट सामूहिक जबरजस्ती करणीको वारदात स्थापित गर्न मिल्ने अवस्था छैन । जाहेरवालीले आफ्नो सतीत्व बचाउन वारदातको समयमा कुनै प्रतिकार गरेको कुरा मिसिल संलग्न

प्रमाणबाट नखुलेको अवस्थामा त्यस्तो करणीलाई सहमतिमा भएको करणी मानिनुपर्छ । प्रहरीमा कागज गर्ने मानिसहरूको बकपत्र एकआपसमा विरोधाभाषपूर्ण छ । जाहेरवालीले गरेको ३ वटा कागजमा भएको व्यहोरा एक आपसमा मेल खाएको छैन । केवल शङ्काजन्य र अस्पष्ट प्रमाणको आधार लिई सुरु र पुनरावेदनबाट सजाय गरिनु पूर्णतः अन्याय हो । सुरुले हामीले पुनरावेदनमा लिएको जिकिरअनुसार नि.नं. ७६६४ को नजिर के कारणले ग्राह्य हुन नसक्ने हो भन्ने विवेचना गरेको छैन । जाहेरवालीले हामीसँग सहमतिका साथ करणी लिनदिनु गरेको कुरा छिपाउन नसकी आफू निर्दोष बन्न झुट्टा जाहेरी दिएको हुँदा ने.का.प. २०२७ को पृ.६१ ने.का.प. २०४२ को पृ.५४३ ने.का.प. २०३७ को पृ. ६२ ने.का.प. २०६३ को पृ.३३० लगायतका कानूनी सिद्धान्तसमेतको आधारबाट समेत सुरु र पुनरावेदन अदालत, बुटवलबाट भएको फैसला बदर गरी झुट्टा अभियोग दाबीबाट हामीहरूलाई फुर्सद गराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीहरूको तर्फबाट मिति २०६७।३।१६ मा यस अदालतमा पर्न आएको संयुक्त पुनरावेदन जिकिर ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचिमा चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री पदम रोक्काले प्रस्तुत वारदात जबरजस्ती करणीको वारदात नभई पीडित भनिएकी जाहेरवालीको सहमतिमा भएको करणी हो, सहमतिमा भएको करणीबाट गाउँ घरमा आफ्नो बदनाम हुने अवस्था आएपछि मात्र जाहेरवालीले घटना भएको तीन दिनपछि अस्पष्ट र अधुरो जाहेरी दिएको अवस्था छ । चारैजना प्रतिवादीले सामूहिकरूपमा बाँध-छाँद, छेक-थुन आदि कुनै कार्य नगरी पालैपालो सहमति मन्जुरीमा करणी गरेको हुँदा प्रस्तुत वारदातलाई सामूहिकरूपमा

गरिएको जबरजस्ती करणीको नाम दिन नमिल्नेमा सामूहिक जबरजस्ती करणीको अपराध ठहर गरी सुरु फैसला केही उल्टी हुने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छैन भनी प्रस्तुत गर्नु भएको बहससमेत सुनियो ।

विद्वान् कानून व्यवसायीको बहस जिकिर सुनी मिसिल संलग्न कागजातहरू अध्ययन गरी निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला मिले नमिलेको सम्बन्धमा देहायको प्रश्नहरूको निरूपण गरी निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

- (क) प्रस्तुत करणीसम्बन्धी वारदात जबरजस्ती वा सहमति कसरी भएको हो ?
- (ख) जबरजस्ती करणी भएको भए वारदात सामूहिकरूपमा भएको हो होइन ?
- (ग) पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छैन ? पुनरावेदन प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन ?

२. यसमा सरायको मेला हेरी फर्कने क्रममा वासुदेव चन्द, अमृत श्रीस, दीपक चन्द र वासुदेव खत्रीले जबरजस्ती करणी गरेको हुँदा कारवाही गरिपाउँ भनी पीडितको तर्फबाट जाहेरी दरखास्त परेपश्चात् प्रस्तुत मुद्दामा कारवाही प्रारम्भ भएको पाइन्छ । सुरु अदालतबाट सबै प्रतिवादीलाई ५ वर्ष कैद सजाय हुने गरी निर्णय भएउपर वादी तथा प्रतिवादी दुवैको पुनरावेदन परेकामा पुनरावेदन अदालतबाट सुरु फैसला केही उल्टी गर्दै प्रतिवादीहरूलाई सामूहिक जबरजस्ती करणीतर्फ थप ५ वर्ष कैद सजाय भएको पाइन्छ । सोउपर प्रतिवादीहरूको तर्फबाट अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउनुपर्ने जिकिरसहित यस अदालतसमक्ष पुनरावेदन परेको प्रस्तुत मुद्दामा माथि उल्लिखित पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत

वारदात प्रतिवादीले जिकिर गरेजस्तो सहमतिमा गरिएको करणी हो होइन भन्नेतर्फ विचार गर्दा पीडित जाहेरवालीले आफूउपर जबरजस्ती करणी भएको भनी प्रतिवादीहरूका विरुद्ध जाहेरी दरखास्त दिएकामा सबै प्रतिवादीहरूले पीडितलाई करणी गरेकामा स्वीकार गरेका तर जबरजस्ती नभई सहमतिबाट करणी गरेको भनी बयान गरेको देखिँदा करणी भए नभएको तथ्यतर्फ थप विचार गरिरहन परेन ।

३. मेला हेरी घर फर्कने क्रममा जाहेरवाली आफ्ना सँगैसाथीहरूका साथ रहेकामा खुकुरी देखाई अन्य साथीहरूलाई वारदातस्थलबाट भगाई आफूउपर जबरजस्ती वारदात घटाएको भन्ने व्यहोरा जाहेरी दरखास्तमा उल्लेख भएकामा प्रतिवादी वासुदेव खत्रीले पीडितको साथमा रहेका साथीहरूलाई बाटोमा छाडी बाटोभन्दा तल खरबारीमा गै पीडितलाई आफूले करणी गरेको र त्यसपछि आफूसँगै रहेका अन्य ३ जना साथीले पनि करणी गरेको भनी अनुसन्धानका क्रममा बयान गरेको देखिन्छ भने अन्य प्रतिवादीहरूले समेत पालैपालो निज पीडितलाई करणी गरेको तथ्य स्वीकार गरी बयान गरेको पाइन्छ । बयानको क्रममा प्रतिवादीमध्येका अमृत श्रीसले सराय खेलनका लागि खुकुरी लिएर गएको तथ्य स्वीकार गरेको र दीपक चन्दको घरबाट उक्त खुकुरीसमेत बरामद भएको भन्ने बरामदी मुचुल्का देखिँदा प्रतिवादीहरूको सँगैसाथमा वारदातको समयमा खुकुरीसमेत रहेको भन्ने तथ्य स्पष्ट हुन आयो । घटना घट्नु केहीअगाडि पीडितको साथमा रहेका विष्णु वि.क., रमेश वि.क., गोपाल के.सी., सीता ओली र टोपबहादुर ओलीसमेतले अनुसन्धान एवम् अदालतसमक्ष खुकुरी देखाएर आफूहरूलाई वारदातस्थलबाट भगाई पीडितउपर जबरजस्ती करणी गरेको भनी कागज एवम् बकपत्र गरिदिएको देखिन्छ । यसरी जाहेरीमा उल्लिखित खुकुरीको प्रसङ्ग बरामदी

मुचुल्का, प्रतिवादीको बयान तथा वारदातअगाडि पीडितका साथमा रहेका व्यक्तिहरूले अदालतसमक्ष गरिदिएको बकपत्रसमेतबाट पुष्टि हुन आयो ।

४. कसुरमा आरोपित चारै जना प्रतिवादीहरूले पीडितलाई निजकै सहमतिमा करणी गरेको भनी जबरजस्तीको आरोपबाट इन्कार रहेपनि निजले करणीमा दिएको सहमति यो यसरी निजको स्वतन्त्र मन्जुरीबाट भएको हो भन्ने तथ्य स्थापित गर्न सकेको पाइँदैन । पीडितलाई सबैभन्दा पहिले करणी गर्ने वासुदेव खत्रीले अदालतसमक्ष बयान गर्दा पीडितको सहमतिमा आफूले करणी गरेको र पीडितले नै साथीहरूलाई समेत करणीको लागि पठाई दिन अनुरोध गरेपश्चात् साथीहरूले समेत करणी गरेका हुन् भनेको देखिन्छ भने अन्य तीनै जना प्रतिवादीले करणी गर्नु अगाडि पीडितलाई सोधी निजले हुन्छ भनेपश्चात् मात्र आफूहरूले करणी गरेको भनी करणीलाई सहमतिबाट नै भएको भन्ने तथ्य स्थापित गर्न खोजेको देखिन्छ । जबरजस्ती करणीको वारदातको समयमा पीडितले दिने सहमति स्वेच्छिक हो वा डर त्रास र करकापमा पारी दिएको हो सोसमेत विचार गर्नुपर्ने देखिँदा प्रस्तुत वारदातमा खुकुरी प्रयोगको सन्दर्भ स्थापित भैसकेको अवस्थामा पीडितले करणीको लागि सहमति नै दिएको भएपनि सो सहमतिलाई स्वतन्त्र सहमति मान्न सकिएन । जबरजस्ती करणीको १ नं. मा "कसैले कुनै महिलालाई निजको मन्जुरी नलिई करणी गरेमा वा सोह्र वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकालाई निजको मन्जुरी लिई वा नलिई करणी गरेमा निजले जबरजस्ती करणी गरेको ठहर्छ ।" सोही नम्बरको स्पष्टीकरण खण्ड (क) मा "डर, त्रास, धाक देखाई वा करकाप, अनुचित प्रभाव, झुक्यानमा पारी वा जोरजुलुम गरी वा अपहरण गरी वा शरीर बन्धक राखी लिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी मानिने छैन ।"

५. यसरी जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. ले उमेर पुगेका महिला र पुरुषबिचको सहमतिको करणीलाई जबरजस्ती करणीको अपराध नमानेको भए तापनि सोही महलको स्पष्टीकरण खण्डले डर, त्रास, इत्यादि सिर्जना गरी लिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी नमानिने भनी स्पष्टरूपमा खण्डित गरेको देखियो । वारदातको समयमा पीडितसँग साथमा रहेका साथीहरूलाई वारदातस्थलबाट भगाउन खुकुरीको प्रयोग भएको अवस्थामा यी पीडितसँग करणीको सहमति लिनका लागि प्रतिवादीहरूबाट उक्त खुकुरी प्रयोग भएन भनी मान्न सकिएन । यसरी आफूउपर खुकुरी प्रयोग हुन सक्ने सम्भावित जोखिमबाट बच्न यदि पीडितले सहमति नै दिएको भएपनि त्यसलाई करणीको लागि सहमति दिएको भनी मान्न सकिएन । कानूनअनुसार पनि उक्त सहमतिले वैधानिकता पाउन सक्ने देखिएन ।

६. हाम्रो सामाजिक मूल्य मान्यता हिन्दू सभ्यता र संस्कारबाट विकसित भएको अवस्थामा महिलाको सवाल सामाजिकरूपमा अत्यन्त संवेदनशील रहेको मानिन्छ । सामाजिक लोकलाजका कारण गोप्यरूपमा कुनै महिला तथा पुरुषले यौन सम्बन्ध कायम गर्ने गरे तापनि सङ्कुचित यौन विचारधारा रहेको हाम्रो समाजमा खुलमखुल्लारूपमा जाहेरवालीले आफ्नो सामाजिक प्रतिष्ठाको समेत विचार नै नगरी सार्वजनिकस्थलमा चार-चार जना पुरुषलाई एकैपटक करणी गर्न स्वेच्छिक मन्जुरी दिएको होलिन् भनी मान्न सकिँदैन । पश्चिमा सभ्यता र संस्कारको जस्तो यौन खुलापनको मान्यता अवलम्बन नगरिएको सामाजिक पृष्ठभूमिमा ग्रामीण परिवेशमा हुर्केकी जाहेरवालीले आफ्नो स्वेच्छिक मन्जुरीले एकभन्दा बढी पुरुषलाई एकै समयमा करणीको लागि सहमति दिएको होलिन् भनी अनुमान गर्नु सामान्यरूपमा प्रयोग

गरिने विवेकभन्दा बाहिरको देखिन आयो । यसरी विवेकसम्मत रूपमा समेत अनुमान नै गर्न नसकिने तथ्य समावेश भएको प्रस्तुत वारदातमा पुनरावेदकले जिकिर गरेजस्तो करणी सहमतिमा भएको पाइएन । यसरी सहमतिबिना गरिएको करणीलाई जबरजस्ती करणी नै मान्नुपर्ने देखियो ।

७. पहिलो प्रश्नको विवेचनाबाट प्रतिवादीहरूबाट भएको करणी जबरजस्ती करणीको वारदात भन्ने तथ्य स्थापित भएको परिप्रेक्ष्यमा उक्त करणी सामूहिकरूपमा भएको हो, होइन भन्ने दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा सामूहिक शब्दका सम्बन्धमा नेपाली बृहत् शब्दकोषमा रहेको अर्थ हेर्दा "कुनै काम पूरा गर्नका लागि समूहमा एकत्र भै गरिने प्रयास" भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । त्यसैगरी जबरजस्ती करणी शब्दलाई "इच्छाका विरुद्ध वा बलात्कारपूर्ण (जस्तो जबरजस्ती करणी, जबरजस्ती हातपात आदि) सम्भोग भनी अर्थ गरेको पाइन्छ । यसरी फरक फरकरूपमा उल्लिखित शब्दहरूको सारलाई हेर्दा सामूहिक जबरजस्ती करणी भन्नाले सम्भोग कार्यका लागि समूहमा एकत्र भै कसैको इच्छा विरुद्ध गरिएको बलात्कारपूर्ण कार्य भनी अर्थ गर्न मिल्ने देखियो । मुलुकी ऐनमा सामूहिक जबरजस्ती करणीको परिभाषा नगरिएको भए तापनि सामूहिकरूपमा जबरजस्ती करणी गर्नेलाई थप सजाय गर्ने गरी जबरजस्ती करणीको महलको ३क नं. मा व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यसरी हेर्दा सामूहिक जबरजस्ती करणी एक व्यक्तिले गर्ने जबरजस्ती करणीभन्दा गम्भीर किसिमको अपराधको रूपमा देखिन आयो । Indian Panel Code को section ३७६(२)(G) मा gang rape को सम्बन्धमा परिभाषा गरेको पाइन्छ । जसमा "Where a women is raped by one or more in a group of person acting in furtherence of their

common intention each of the person shall be deemed to have committed gang rape with in the meaning of sub-section" यसरी भारतीय दण्ड संहितामा उल्लिखित परिभाषालाई हेर्दा सामूहिकरूपमा जबरजस्ती करणी हुनका लागि एकभन्दा बढी मानिसहरूको समूहको सामूहिक मनसाय र सामूहिक कार्यको रूपमा महिलाको विरुद्धमा हुने बलात्कारपूर्ण कार्यलाई gang rape को रूपमा लिएको देखिन्छ ।

८. वारदातमा सरायको मेला हेरी फर्कने क्रममा प्रतिवादीहरू चारैजना सँगै रहेका र निजहरूका साथमा खुकुरीसमेत भएको हुँदा पीडितको सँगसाथमा रहेको अन्य साथीहरूलाई खुकुरी देखाई भगाई पीडित गिता ओलीलाई बाटोभन्दा मुनि एकान्तस्थलमा लगेको देखिन्छ । आरोपित केही प्रतिवादीले खुकुरी देखाई तर्साउने र केहिले बाटोदेखि तल लम्ने कार्य गरेको देखिँदा जबरजस्ती करणीपूर्व सबै प्रतिवादीहरूले एक आपसमा मिली करणीको लागि वातावरण मिलाएको देखिन्छ । पीडितलाई बाटोमुनि खरबारीमा लगी बासुदेव खत्रीलगायतका प्रतिवादीहरूले पालैपालो करणी गरेको भनी अनुसन्धान र अदालतमा समेत स्वीकार गरेको देखिँदा प्रतिवादीहरूले सङ्गठितरूपमा पीडितलाई करणी गर्ने मनसाय लिई उक्त दूषित (आपराधजन्य) मनसायलाई आपराधिक कार्यको रूप दिएको देखिन्छ । यसरी करणी गर्दाको बखत एकजनाभन्दा बढीको सामूहिक संलग्नता रहेको तथ्य निर्विवादरूपमा स्थापित भएको र करणी स्वेच्छिक नभई जबरजस्ती भएको पुष्टि भएको अवस्थामा प्रतिवादीहरूबाट भएको कार्य सामूहिक जबरजस्ती करणीको वारदातको रूपमा रहेको देखिन आयो । करणीको अपराधको प्रकृति अन्य अपराधभन्दा भिन्न हुने हुँदा पालैपालो करणी गरेको हुँदा सामूहिक जबरजस्ती करणी हुन नसक्ने

भन्ने प्रतिवादीको जिकिर मनासिब देखिन आएन ।

९. यसरी पीडितको स्वेच्छाविपरीत घटनामा संलग्न पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले एकै समयमा पालैपालो करणी गरेको तथ्य शङ्कारहित रूपमा स्थापित भएको अवस्थामा सुरु फैसला केही उल्टी गरी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूलाई सामूहिक जबरजस्ती करणीतर्फ थप सजाय गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेकै देखिन आयो ।

१०. तसर्थ माथिका प्रश्नहरूमा विवेचित आधार र कारणसमेतबाट जबरजस्ती करणीको महलको ३ नं. को देहाय ५ बमोजिम प्रतिवादीहरू चारै जनालाई जनही ५/५ वर्षमात्र कैद सजाय गरी निजहरूबाट पीडितलाई क्षतिपूर्तिसमेत भराइदिने ठहर गरेको सुरु फैसला केही उल्टी गरी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूलाई उल्लिखित सजायको अतिरिक्त ऐ. महलको ३(क) नं. बमोजिम जनही थप ५/५ वर्ष कैद सजाय गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६६।१०।१९ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: चन्द्रप्रकाश तिवारी

इति संवत् २०७२ साल जेठ १८ गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. ९४७३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७२।५।१०।५
०६९-CI-०८५३

मुद्दा : क्षतिपूर्ति रकम दिलाई भराई पाऊँ ।

पुनरावेदक/वादी: बाँके जिल्ला नेपालगञ्ज नगरपालिका
वडा नं. १३ स्थित साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसन
लि. अञ्चल कार्यालय नेपालगञ्जको तर्फबाट
अख्तियारप्राप्त ऐ.का महाप्रबन्धक उर्मिला श्रेष्ठ
विरुद्ध

प्रत्यर्थी/प्रतिवादी : देवबहादुर बमको छोरा कैलाली
जिल्ला धनगढी नगरपालिका वडा नं. ५ हसनपुर
बस्ने डिमाज्दल स्टोर एण्ड सप्लायर्सका
प्रोपाइटर वर्ष ३२ का प्रचण्डबहादुर बम

- करारमा उल्लेख भएको शब्दको अर्थ गर्दा कानून व्याख्याको नियमअनुसार नै गर्नु पर्ने हुँदा सम्झौताको दफा ८ मा भएको जुनसुकै साधनको अर्थ गर्दा कर्पोरेसन स्वयम्ले नुन ढुवानी गर्नु पर्ने र सो नुन ढुवानी गर्दा प्रयोग गरेको "साधन" को अर्थ यातायातको साधन मात्रै हो भनी गर्न मिल्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ३)

- करारको समय २०६३ चैत मसान्तसम्मको रहेकाले पुनरावेदक वादीले सो समयावधि बाँकी छँदै बिचैमा अर्कोपक्षसँग सम्झौता

गरी विपक्षीलाई करारीय दायित्व पूरा गर्ने मौकाबाट वञ्चित गरी करार उल्लङ्घन गरेको भनी अर्थ गर्न मिल्ने देखिएन । करार सम्झौता हुँदा सहमति भएबमोजिम विपक्षीले करारीय दायित्व पूरा नगरेका कारण पुनरावेदक कर्पोरेसनले अर्कोपक्षसँग उक्त जिल्लाहरूमा नुन ढुवानी गराउन सम्झौता गर्नु परेको अवस्थामा विपक्षी प्रतिवादीले कबूल गरेकोभन्दा हालका ढुवानीकर्ताले कबूल गरेको रकम बृद्धि भई पुनरावेदक कर्पोरेसनलाई पर्न गएको नोक्सानी विपक्षीबाट भरी पाउने होइन भनी अर्थ गर्न मिल्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता रामचन्द्र सुवेदी

प्रत्यर्था/प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता कृष्णप्रसाद सुवेदी

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०६५ अङ्क २ नि. नं. ७९३५ पृ. २४३,

सम्बद्ध कानून :

- करार ऐन, २०५६ को दफा ८२ को उपदफा (१)

सुरु फैसला गर्ने अदालत :

मा.जि.न्या. श्री मुरारीबाबु श्रेष्ठ

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री रमेश पोखरेल

मा.न्या. श्री रत्नबहादुर बागचन्द

फैसला

न्या. ओमप्रकाश मिश्र : पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०६८।१।१९ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई पाउँ भनी पर्न आएको निवेदनमा निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रोहमा यस अदालतमा दायर भएको प्रस्तुत मुद्दाको सङ्क्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ:-

तथ्य खण्ड

विपक्षी डिमाज्टल स्टोर एण्ड सप्लायर्स र साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसन लि. बिच मिति २०६३।५।६ मा जुम्ला र मुगु जिल्लामा नुन ढुवानी गर्ने सम्बन्धमा २०६३ साल चैत मसान्तसम्मको भाखा राखी दुईवटा छुट्टाछुट्टै सम्झौता भएको थियो । सम्झौताअनुसार साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसनको नेपालगञ्ज वा सुर्खेतको गोदामबाट मुगु जिल्लाको सदरमुकामको गोदामसम्म प्रतिक्वटल रु.३,८७५।- का दरले ८००.०० क्वटल र ऐ. गोदामबाट जुम्ला जिल्लाको सदरमुकामको गोदामसम्म प्रति क्वटल रु.२८५०।- का दरले १५००.०० क्वि. नुन विपक्षीले ढुवानी गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको र जुम्लाको लागि २००.४० क्वि. र मुगुको लागि २००.४० क्वि. नुन विपक्षीले बुझी जिम्मा लिनु भई सोमध्ये १८.८७ क्वि. नुनमात्र जुम्लामा पुगेको र बाँकी नुनसमेत विपक्षी जिम्मा नै रहेको छ । विपक्षीले करार सम्झौताअनुसार करारीय दायित्व पूरा नगरेकाले सम्झौता अनुसारको दायित्व पूरा गर्न पटकपटक लिखित तथा विभिन्न सञ्चार माध्यमबाट जानकारी गराउँदासमेत विपक्षीले आफ्नो दायित्वप्रति उदासीनता देखाएको कारण सम्झौताको दफा (८) ले दिएको अधिकारबमोजिम मुगु जिल्लामा नुन ढुवानी गराउनका लागि मिति २०६३।९।१९ मा र जुम्लासम्म

दुवानी गर्नुपर्ने १५०० क्विटल नुनमध्ये १८.८७ क्विटलसम्म दुवानी भै गएको र १४८१.१३ क्विटल नुन दुवानी हुन बाँकी रहेकाले मिति २०६३।१।२४ मा अर्को पक्षसँग करार गरी वैकल्पिक व्यवस्था गर्नु परेको अवस्था छ । यसरी विपक्षीले मुगुसम्म नुन दुवानीको लागि प्रति क्वि. रू.३८७५।- कबुल गरेको र हाल मणिलेक निर्माण सेवाले कबुल गरेको प्रति क्वि. रू.४२२५।- को फरक हेर्दा प्रति क्वि. रू.३५०।- हुन गई दुवानी हुन बाँकी नुन ८००.०० लाई रू.३५०।- ले गुणा गर्दा रू.२,८०,०००।- फरक हुन आउँछ भने जुम्लासम्म नुन दुवानीका लागि विपक्षीले कबुल गरेको प्रति क्वि. रू.२८५०।- र हाल उत्तमकुमार श्रेष्ठले कबुल गरेको प्रति क्वि. रू.३३१९।- को फरक हेर्दा प्रति क्वि. रू.४६९।- हुन गई विपक्षीसँगको सम्झौताअनुसार दुवानी हुन बाँकी नुन १४८१.१३ क्वि. लाई फरक रू.४६९।- ले गुणा गर्दा रू.६,९४,६४९।९७ हुन आउँछ । विपक्षीले जिम्मा लिएको नुन ४००.८० क्वि. मध्ये १८.८७ क्वि. मात्र दुवानी गरी गन्तव्य स्थानमा पुर्याएकामा दुवानी गर्न बाँकी ३८१.९३ क्वि. को प्रति क्वि. रू.८००।- ले हिसाब गर्दा रू.३,०५,५४४।- देखिन आउँछ । सो सबै रकम जम्मा गर्दा जम्मा बिगो रू.१२,८०,१९३।९७ (रूपयाँ बाह्र लाख असी हजार एकसय त्रियानबबे पैसा सन्तानबबे) र फिराद दायर गर्दा राखेको कोर्ट फीसमेत विपक्षीबाट दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसन लि. अञ्चल कार्यालय, नेपालगञ्जको मिति २०६४।६।१७ को फिरादपत्र ।

विपक्षी फिरादी र म प्रतिवादीबिच भएको करारनामाको अवधि २०६३ चैत मसान्तसम्म रहेको, उक्त करारनामाको दफा ८ मा नुन दुवानी गर्ने तालिकाअनुसार नभएमा कर्पोरेसनले जुनसुकै साधनबाट चलन चल्तीको दररेटमा तोकिएको

परिमाणको नुन दुवानी गराउनेछ भन्ने व्यवस्था भएको हुँदा सो व्यवस्थालाई गलत व्याख्या गरी अन्य व्यक्ति वा फर्मलाई नयाँ ठेक्का दिनसक्ने भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन । विपक्षी वादीसँग मणिलेक निर्माण सेवा र उत्तमकुमार श्रेष्ठबिच भएको नुन दुवानी सम्झौतासमेत २०६४ जेठ महिनासम्मको रहेकोबाट पनि २०६३ चैत मसान्तसम्म नुन दुवानी गरिसक्नु पर्ने आवश्यकता रहेको भन्ने देखिँदैन । २०६३ पुस महिनासम्म तोकिएको परिमाण नुन दुवानी हुन नसकेको हो भने सो महिनासम्मको दुवानी हुने परिमाणलाई दुवानी गर्न विपक्षी वादीले सूचना प्रकाशित गर्न सक्नेसम्म हो । विपक्षी वादीसँग भएको सम्झौताको दफा ११ अनुसार सम्झौता मितिबाट चैत मसान्तसम्म दुवानी नगरेमा मात्र धरौट जफत गरी हर्जानासमेत विपक्षी कर्पोरेसनले दुवानीकर्ताबाट असुल गर्न सक्नेमा २०६३ मङ्सिर महिनामा नै विपक्षीबाट करारअनुसारको नुन दुवानी गर्न रोक लगाएकाले तत्पश्चात् नुन दुवानी गर्न सक्ने अवस्था रहेन । यसरी करार सम्झौताको अवधि बाँकी छँदै आफैं करार Breach गरी क्षतिपूर्ति माग गर्न सक्ने अवस्था विपक्षी वादीलाई नभएकाले विपक्षीलाई कुनै क्षतिपूर्ति रकम दिनु पर्ने होइन । वादीले नै करारअनुसारको सर्त पालना नगरी आएको अवस्थामा आफैं क्षतिपूर्ति पाउन सक्ने अवस्था करार ऐनअनुसार नभएको हुँदा काल्पनिक र असामयिक दाबीबाट फुर्सद पाउँ । प्रस्तुत मुद्दा दायर गर्नु अगाडि म प्रतिवादीले यस अदालतमा दायर गरेको क्षतिपूर्ति रकम भराई पाउँ मुद्दाको दाबीलाई अभिन्न अड्ग मानी न्याय निरूपण गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको डिमाण्टल स्टोर एण्ड सप्लायर्सका प्रोपाइटर प्रचण्डबहादुर बमको मिति २०६५।४।१५ को प्रतिउत्तरपत्र ।

प्रतिवादीले विपक्षीवादीसँग गरेको सम्झौता अनुसारको नूनमध्ये १८.८७ किलो नुन जुम्ला

सदरमुकाम पुर्याइसकेका र हिमपातसमेतको कारण बाँकी नुन ढुवानी गर्न बाँकी रहेकामा बाटो खुल्नासाथ सम्झौताअनुसारको नुन ढुवानी गर्ने जानकारी दिएकाले वादी दाबीअनुसार क्षतिपूर्ति दिनु पर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका साक्षी देवबहादुर बमको मिति २०६५।१०।१३ को बकपत्र ।

प्रतिवादीले नुन ढुवानी नगरेमा प्रतिवादीले कबुल गरेकोभन्दा अर्को पक्षले बढी कबुल गरेको रकम प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने भन्ने कुरा करारमा स्पष्ट उल्लेख नभएको र त्यसरी प्रतिवादीले करारमा कबुल गरेको रकमभन्दा अर्को पक्षसँग बढी रकम कबुल गरी गराई फरक परेको रकम प्रतिवादीबाट भराई दिन न्यायोचित नदेखिएकाले वादीबाट प्रतिवादीले बुझेको ४००.८० क्विंटल नूनमध्ये ढुवानी गर्न बाँकी ३८१.९३ नुनको प्रतिक्विंटल रु.८००।- का दरले हुने रु.३,०५,५४४।- मा प्रतिवादीले १८.८७ क्विंटल ढुवानी गरेको सर्तबमोजिम प्रतिक्विंटल रु.२,८५०।- का दरले हुने रु.५३,७७९।५० कट्टा गरी बाँकी हुने रु.२,५१,७६४।५० वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको बाँके जिल्ला अदालतको मिति २०६६।८।८ को फैसला ।

प्रस्तुत मुद्दा हर हिसाब गराउने प्रयोजनार्थ दायर भएको नभई किटानी बिगो बराबरको क्षतिपूर्ति दिलाई भराई पाउनेतर्फ दाबी लिई फिराद दायर भएको साथै प्रतिवादीले १८.८७ विघ. को ढुवानी भाडा दिलाई भराई पाउँ भनी फिराद दायर नगरेको अवस्था र स्थितिमा विपक्षी प्रतिवादीले यस कर्पोरेसनलाई तिर्नु बुझाउनु पर्ने गणितीय हिसाबको आधारमा ठहर भएको र रु.३,०५,५४४।- मध्ये अदालत स्वयम्ले आफूखुसी हिसाब गरी रु.५३,७७९।५० प्रतिवादीले पाउने र वादी दाबीबमोजिको बाँकी बिगो नपाउने ठहराएको हदसम्मको फैसलामा करारनामाको दफा ८,

१०, ११ र करारसम्बन्धी ऐन, २०५६ को दफा ८२, ८३, ८४ तथा ८५ को व्याख्यात्मक त्रुटि भएको छ । करारनामाको दफा ८ मा निर्धारित समयमा निर्धारित परिमाणको नुन ढुवानी गर्न नसकेमा आवश्यक प्रमाणसहित थप म्यादको लागि यस कर्पोरेसनमा उपस्थिति हुनु पर्नेमा विपक्षीले सो नगरी हुन गएको हानी नोक्सानी विपक्षीले नै तिर्नु बुझाउनु पर्ने र सो रकम विपक्षीले पाउने जुनसुकै रकमबाट कट्टा गरी भुक्तान गरिने र सोले नखामेमा प्रचलित कानूनबमोजिम असुलउपर गरिनेछ भन्ने व्यवस्था भएको साथै दफा ११ बमोजिम तोकिएको परिमाणको ९५ प्रतिशतसम्म ढुवानी नगरेमा धरौटी रकम जफत गरी थप हर्जाना असुलउपर गर्न सकिने व्यवस्था भएको अवस्थामा सो दफाहरूको आधारमा वादी दाबीबमोजिम विपक्षी प्रतिवादीबाट भरी पाउनु पर्ने क्षतिपूर्तिको रकम भरी पाउने नठहरिमात्र विपक्षीले जिम्मा लिएको नुनको ढुवानी रकममध्ये निजले ढुवानी गरिसकेको नुनको रकम कट्टी गरी नुनको मोलसम्म भरी पाउने ठहरेको सुरु फैसला सो हदसम्म बदर गरी वादी दाबी तथा पुनरावेदन जिकिरबमोजिमको बिगो दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसन लि. अञ्चल कार्यालय, नेपालगञ्जको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जमा परेको मिति २०६४।१।२४ को पुनरावेदनपत्र ।

विपक्षीसँग भएको करारको ८ नं. मा नुन ढुवानी गर्ने तालिकाअनुसार नभएमा कर्पोरेसनले जुनसुकै साधनबाट चलन चल्तीको दररेटमा तोकिएको परिमाणको नुन ढुवानी गराउने भन्ने व्यवस्था रहेकामा सो सर्त विपक्षी वादीले पालना नगरी मिति २०६३।१।१९ र ऐ. २४ मा अर्कै फर्मलाई नुन ढुवानी गर्न ठेक्का बोलकबोल गरी विपक्षी वादी आफैँले पहिला करार उल्लङ्घन गरेको कारण क्षतिपूर्ति पाउन

सक्ने अवस्था नै नभएकामा सो तथ्यतर्फ ध्यानै नदिई म पुनरावेदक प्रतिवादीबाट रु.५३,७७९।५० कट्टा गरी बाँकी रु.२,५१,७६४।५० कर्पोरेसनले पाउने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको छ । विपक्षी वादीले आवश्यकताको सिद्धान्तअनुसार करार भङ्ग गरेको होइन भन्ने कथनसमेत २०६३।९।१९ र ऐ. २४ मा भएको कारारनामा सम्झौताबाट पुष्टि भैरहेको छ । विपक्षीको गोदामबाट बुझी लिएको ४०० क्वि. नुन दैलेखको चुपुरामा पुर्‍याई हालसम्म राखिएको छ । सो नुन विपक्षी वादीले आफैँ बुझी लिनुपर्ने छ भने उक्त नुन चुपुरासम्म पुर्‍याउन मैले लगाएको भाडा रकमसमेत वादीले हिसाब गरी दिनुपर्नेमा सो नुनको रकमसमेत बुझाउने गरी भएको फैसला करार ऐन, २०५६ को दफा ८० अनुसार त्रुटिपूर्ण हुँदा बाँके जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला बदर गरी प्रतिउत्तरपत्र र पुनरावेदन जिकिरअनुसार विपक्षीलाई कुनै रकम दिनु नपर्ने गरी न्याय निरूपण गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी प्रचण्डबहादुर बमको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जमा परेको मिति २०६७।४।२ को पुनरावेदनपत्र ।

वादीले क्षतिपूर्ति पाउँ भनी दर्ता गरेको मुद्दामा वास्तविकरूपमा वादीको के कति रकम क्षति भएको हो र कति रकम क्षतिपूर्तिस्वरूप भरी पाउने हो भनी हिसाब गरेर निष्कर्षमा पुगेको निर्णयलाई अन्यथा भन्न मिल्दैन । यसरी वादीबाट प्रतिवादीले ढुवानी गर्न भनी बुझेको ४००.८० क्वि. नुनमध्ये प्रति क्वि. रु.२,८५०।- का दरले जुम्ला जिल्लामा ढुवानी गर्न कबुलअनुसार जुम्ला जिल्लामा ढुवानी गरी पुर्‍याएको १८.८७ क्वि. नुनको ढुवानी बापतको खर्च रु.५३,७७९।५० वादीबाट प्रतिवादीले पाउने र वादीबाट बुझेको नुनमध्ये ढुवानी गरी नपुर्‍याएको ३८१.९३ क्वि. नुनको वादी दाबीअनुसार नै प्रति क्वि.

रु.८००।- का दरले हुने रु.३,०५,५४४।- वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने देखिँदा वादीले नुनबापतको पाउने रकम रु.३,०५,५४४।- मा प्रतिवादीले ढुवानी गरेको नुनबापत प्राप्त गर्ने रु.५३,७७९।५० घटाई वादीले प्रतिवादीबाट खुद क्षतिपूर्ति पाउने रकम रु.२,५१,७६४।५० नै देखिएको छ । प्रतिवादीसँग ढुवानी गर्ने सम्झौता गरेको ३/४ महिनापश्चात् नै अन्य व्यक्तिसँग पुनः ढुवानी सम्झौता गरी प्रति क्वि. रु.४००।- भन्दा बढी फरक आएको रकम प्रतिवादीले बुझाउनु नै पर्छ भन्ने कुराको निश्चयात्मक करारको अभावमा सो रकम भराउन मिल्ने अवस्था नदेखिँदा र प्रतिवादी स्वयम्ले बुझेको नुनसमेत गन्तव्य स्थानसम्म पुर्‍याएको नदेखिएको अवस्थामा सोको हुन आउने रकम भराई दिने भनी सुरु बाँके जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।८।८ मा भएको फैसलामा कुनै त्रुटि नदेखिँदा सदर हुने ठहर्छ, दुवै पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०६८।१।१९ को फैसला ।

विपक्षी डिमाण्टल स्टोर एण्ड सप्लायर्सका प्रो. प्रचण्डबहादुर बम र निवेदक साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसन लि. बिच जुम्ला जिल्लाको सदरमुकामसम्म र मुगु जिल्लाको सदरमुकामसम्म नुन ढुवानीको लागि मिति २०६३।५।६ मा ढुवानीसम्बन्धी दुई थान करार भएको, सो करारको सर्त नं. ८ मा तोकिएको कार्यतालिकाबमोजिम विपक्षीले दायित्व पूरा नगरेको स्वयम् विपक्षीले स्वीकार गरेका र यस तथ्यलाई सुरु जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतसमेतले फैसलाको ठहर खण्डमा स्वीकार गरेको अवस्था रहेको छ । करार सर्तअनुसार तोकिएको स्थान र मितिमा नुन पुगेको हुनु पर्नेमा परिस्थितिमा आधारभूत परिवर्तन भई करारको परिपालना गर्न असम्भव भएको

भन्ने मिसिल संलग्न कुनै पनि कागजातले प्रमाणित नगरेकाले विपक्षीले करारको सर्त र करार ऐन, २०५६ को दफा ७४ को दायित्व पूरा नगरेको पुष्टि भइरहेको छ। विपक्षीले बुझी ढुवानी नगरी चलन गरेको परिमाणको नुनको मूल्यमात्र भराई दिने गरी बढी मूल्यमा ढुवानी गर्नु परेको बाध्यता र आवश्यकतालाई न्यायिक जानकारीमा नलिई हर हिसाब गराई दिएजस्तो गरी वादी दाबीभन्दा बाहिर गई ढुवानी मूल्य वर्षात्को समय र हिउँदको समयमा फरक परेको भन्ने निर्णयाधार लिई क्षतिपूर्तिको दाबी अपत्यारिलो भनी करारका सर्तअनुसारको दायित्व पूरा नगर्ने विपक्षीलाई नै सुविधा दिने तथा करारका सर्तहरूको कानून व्याख्यासम्बन्धी नियमहरू र करारका पक्षहरूको अभिप्राय (Intention) विपरीत व्याख्या गरी सुरु बाँके जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई नै सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट फैसला भएको छ। यसरी सुरु जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालतबाट भएको उक्त फैसला करार ऐन, २०५६ को दफा ६५, ६६, ८०, ८१, ८२, ८३, ८४, ८५, ८९, प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, ७(ग), ५४, मुलुकी ऐन, अ.बं. १८४ क नं. तथा सम्मानित अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त (ने.का.प. २०६८ अड्क १ पृ. १७९ नि. नं. ८५५०, ने.का.प. २०६५ अड्क २ नि. नं. ७९३५ पृ. २४३, ने.का.प. २०६७ अड्क ६ नि.नं. ८३९६ पृ. १०१८) समेतको विपरीत भई त्रुटिपूर्ण रहेकाले मुद्दा दोहोर्याई हेरी पाउने निस्सा प्रदान गरी क्षतिपूर्ति नदिलाउने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति ०६८।१।१९ को फैसला र बाँके जिल्ला अदालतको मिति २०६६।८।८ को फैसला बदर गरी सुरु फिराददाबी र पुनरावेदन जिकिरबमोजिम इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसन लि. अञ्चल कार्यालय, नेपालगञ्जको तर्फबाट एका

महाप्रबन्धक उर्मिला श्रेष्ठको मिति २०६८।७।२५ को मुद्दा दोहोर्याइ पाउँ भन्ने निवेदन।

यसमा वादी साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसन र प्रतिवादी प्रचण्डबहादुर बमबिचमा मिति २०६३।५।६ मा भएको नुन ढुवानी गर्ने बारेको सम्झौताको दफा ८ मा नुन ढुवानीकर्ताले मासिक अवधिभित्र कमसेकम तोकिएको परिमाणको ७५ प्रतिशत नुन ढुवानी गर्नु पर्नेछ। सोअनुसार ढुवानी गर्न नसकेमा कर्पोरेसनले जुनसुकै साधनबाट चलन चल्तीको दररेटमा नुन ढुवानी गराउनेछ। सोबापत बढी खर्च लागेको रकम ढुवानीकर्ताले पाउने जुनसुकै रकमबाट कट्टा गरी भुक्तानी गरिने छ। सोले नखामेमा प्रचलित कानूनबमोजिम असुलउपर गरिनेछ भन्ने व्यवस्था भएकोमा सम्झौताको उक्त व्यवस्थालाई प्रमाणको रोहमा मूल्याङ्कन नगरी पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट भएको फैसलामा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८४क तथा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४ समेतको व्याख्यात्मक त्रुटि देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) अन्तर्गत मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ। विपक्षी झिकाई नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।१०।१९ को आदेश।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम मुद्दा पेसी सूचिमा चढी निर्णायार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकको तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् अधिवक्ता श्री रामचन्द्र सुवेदीले विपक्षी प्रतिवादी र पुनरावेदकबिच मिति २०६३।५।६ मा भएका दुईवटा छुट्टाछुट्टै सम्झौताअनुसार विपक्षीले सम्झौतामा उल्लिखित समय तालिकाबमोजिम समयमा जुम्ला र मुगु जिल्लामा ढुवानी गर्नु पर्ने नुन ढुवानी नगरेकाले उक्त जिल्लाहरूमा

रहेको नूनको आपूर्तिको समस्यालाई तत्कालै समाधान गर्न आवश्यक भई मिति २०६३।९।१९ मा मुगु जिल्लाका लागि मणिलेक निर्माण सेवासँग प्रति क्वि. रु.४२२५।- मा ८०० क्वि. र मिति २०६३।९।२४ मा जुम्ला जिल्लाका लागि उत्तमकुमार श्रेष्ठसँग प्रति क्वि. रु.३३१९।- मा १४८१.१३ क्वि. नुन ढुवानीका लागि विपक्षीसँग भएको सम्झौताको दफा ८ मा भएको वैकल्पिक व्यवस्था अनुरूप नै नयाँ करार सम्झौता गर्नु परेको हो । सो नयाँ करार गर्दा पुनरावेदकलाई रु.१२,८०,१९३।९७ नोकसान पर्न गएको हुँदा सो रकम पुनरावेदकलाई विपक्षीबाट दिलाई भराई दिनु पर्नेमा करारीय दायित्व पूरा नगर्ने पक्षलाई नै सुविधा हुने गरी भएको सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला बदर गरी विपक्षीले करारीय दायित्व पूरा नगरी साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसनलाई पुनर्गएको क्षतिबापतको फिरोद तथा पुनरावेदन जिकिरबमोजिमको क्षतिपूर्ति रकम विपक्षीबाट पुनरावेदकले भरिपाउने गरी फैसला हुनु पर्ने भनी गर्नुभएको बहस सुनियो । विपक्षी प्रचण्डबहादुर बमको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद सुवेदीले करार सम्पन्न भएपछि परेको हिमपातको कारण दुवै जिल्लामा समय तालिकाअनुसार नुन ढुवानी गर्न नसकेको र करारको अवधिसमेत बाँकी नै रहेको हुँदा करारअनुसारको दायित्व मेरो पक्षबाट पूरा नगरेको भन्न मिल्दैन । पुनरावेदक वादी र मेरो पक्षबिच भएको करार सम्झौताको दफा ८ मा करारको अवधिसमाप्त नहुँदै अर्को पक्षसँग करार गर्न सक्ने अधिकार पुनरावेदक वादीलाई नदिएकाले मेरो पक्षसँग भएको करारको अवधि बाँकी छँदै अर्को पक्षसँग करार गरी मेरो पक्षलाई करारबमोजिमको कार्य गर्न अवरोध पुर्याई पुनरावेदक वादी स्वयम्ले करार भङ्ग गरेकाले मेरो पक्षले कुनै क्षतिपूर्ति दिनु पर्ने होइन भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

यसमा विपक्षी प्रतिवादीसँग जुम्ला र मुगु जिल्लामा नुन ढुवानीको लागि मिति २०६३।५।६ मा २०६३ चैत मसान्तसम्मको भाखा राखी दुईवटा छुट्टाछुट्टै करार गरेकामा विपक्षी प्रतिवादीले करारबमोजिमको समयतालिकाअनुसार नुन ढुवानी नगरी करारीय दायित्व पूरा नगरेका कारण सम्झौताअनुसार नै यस संस्थानले वैकल्पिक व्यवस्था गर्नु परेको हो । सो वैकल्पिक व्यवस्था गर्दा संस्थानलाई रु.१२,८०,१९३।९७ नोकसान हुन गएको हुँदा सोको क्षतिपूर्ति र कोर्टफीसमेतको रकम विपक्षीबाट दिलाईभराई पाउँ भन्ने फिरोद दाबी । विपक्षीसँग करार सम्झौता भई विपक्षीवादीसँग बुझी लिएको नुनमध्ये केही नुन जुम्ला जिल्लामा ढुवानी गरेको र बाँकी नुन दैलेखको चुपुरासम्म पुर्याई सकिएकोमा उक्त दुवै जिल्लामा हिमपात परेका कारण नुन ढुवानी गर्न नसकेको अवस्थामा करारको समयावधि बाँकी छँदै विपक्षी वादीले तेस्रोपक्षसँग करार गरी करार उल्लङ्घन गरेको अवस्था हुँदा मैले विपक्षी वादीलाई कुनै क्षतिपूर्ति दिनु पर्ने होइन भनी परेको प्रतिउत्तर । प्रतिवादीले बुझेको ४००.८० क्वि. नुन मध्ये ढुवानी गर्न बाँकी नुन ३८१.९३ को प्रति क्वि. रु.८००।- का दरले हुने रु.३,०५,५४४।- मा प्रतिवादीले १८.८७ क्वि. जुम्लामा ढुवानी गरेको सर्तबमोजिमको रु.२,८५०।- का दरले हुने रु.५३,७७९।५० कट्टा गरी बाँकी हुने रु.२,५१,७६४।५० वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने ठहर गरी बाँके जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई सदर गरी भएको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०६८।१।१९ को फैसलाउपर पुनरावेदक वादीको तर्फबाट मुद्दा दोहोर्याइपाउँ भनी परेको निवेदनमा निस्सा प्राप्त भई पुनरावेदनको रोहमा दायर भई पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा यस इजलासबाट देहायका प्रश्नहरूको निर्णय गर्नु पर्ने देखिन्छः

सुरु तथा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिलेको छ वा छैन ? र

पुनरावेदक वादीले क्षतिपूर्ति रकम भरिपाउने हो वा होइन ? र पाउने हो भने के कति रकम पाउने हो ?

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, पुनरावेदक वादी र विपक्षी प्रतिवादीबिच जुम्ला जिल्लाको सदरमुकामसम्म प्रति कि. रू. २८५०/- का दरले १५०० कि. र मुगु जिल्लाको सदरमुकामसम्म प्रति कि. रू. ३८७५/- का दरले ८०० कि. नुन ढुवानी गर्ने कार्यको लागि करार सम्झौता भएको र सो सम्झौताको म्याद २०६३ चैत मसान्तसम्म रहेको, विपक्षी प्रतिवादीले पुनरावेदक वादीबाट जुम्ला जिल्लाको लागि २००.४० कि. र मुगु जिल्लाको लागि २००.४० कि. गरी जम्मा ४००.८० कि. नुन बुझ्निएकामा सोमध्ये १८.८७ कि. नुन जुम्ला जिल्लामा ढुवानी गरेको भन्नेमा विवाद देखिएन। दुईपक्ष बिच मिति २०६३।५।६ मा भएका दुवै सम्झौताको दफा ८ मा सम्झौताबमोजिम तोकिएको कूल परिमाणमध्ये प्रत्येक महिनामा ढुवानी गर्नुपर्ने नूनको परिमाण तोकेको, सो तोकिएको परिमाणको नुन मासिक अवधिभित्र कम्तीमा ७५ प्रतिशत ढुवानी गर्नुपर्ने र ७५ प्रतिशत नुन ढुवानी गर्न नसकेमा कर्पोरेसनले जुनसुकै साधनबाट चलनचल्तीको दररेटमा उक्त मासिक ढुवानी गर्न तोकिएको परिमाणको नुन ढुवानी गराउने, सोबापत बढी खर्च लागेको रकम ढुवानीकर्ताले पाउने जुनसुकै रकमबाट कट्टा गरी भुक्तानी गरिनेछ र सोले नखामेमा प्रचलित कानूनबमोजिम असुलउपर गरिनेछ भनी सर्त प्रावधान राखी दुवैपक्षको सहमति भई करार सम्झौता भएको पाइन्छ। विपक्षी प्रतिवादीले सम्झौताबमोजिम पुनरावेदक वादीबाट जुम्ला जिल्लाको लागि २००.४० कि. र मुगु जिल्लाको लागि २००.४० कि. नुन बुझी लिएकामध्ये जुम्ला

जिल्लामा जम्मा १८.८७ कि. मात्र नुन ढुवानी गरेको कुरामा प्रतिवादी सहमत नै रहेको अवस्था देखिन्छ। विपक्षी ढुवानीकर्ता र पुनरावेदक वादी कर्पोरेसनबिच २०६३ साल भदौ महिनामा करार सम्पन्न भएको र सो करार सम्झौताको दफा ८ (क) मा भदौ महिनादेखि प्रत्येक महिना ढुवानीकर्ताले सम्बन्धित जिल्लामा पुर्याउनु पर्ने गरी तोकेको परिमाणअनुसारको नुनको ढुवानी गर्न सकेको अवस्था देखिँदैन।

३. पुनरावेदक वादीले प्रतिवादीलाई करार सम्झौताअनुसार तोकिएको समयमा नुन ढुवानी गर्न पटकपटक लिखितरूपमा ताकेता गरी पत्राचार गरेको र तोकिएको समयमा ढुवानी नगरेमा सम्झौताको ८ नं.अनुसार कर्पोरेसनले अन्य वैकल्पिक व्यवस्था मिलाई नुन ढुवानी गराउने र नुन ढुवानी गराउँदा हालको दररेटभन्दा बढी रकम लाग्न गएमा सो रकम प्रतिवादीबाट असुलउपर गरिने भनी सार्वजनिकरूपमा सूचना प्रकाशित गर्दासमेत प्रतिवादीले तोकिएको समयमा करार सम्झौताको दफा ८ मा तोकिएको मासिक तालिकाअनुसारको नुन उक्त जिल्लाहरूमा ढुवानी नगरेको भन्ने मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिएको हुँदा करार सम्झौताको म्याद २०६३ चैत मसान्तसम्म रहेकामा म्याद समाप्त नहुँदै पुनरावेदक वादीले अर्को पक्षसँग नयाँ करार सम्झौता गरी पुनरावेदक स्वयम्ले करार उल्लङ्घन गरेको भनी विपक्षीका कानून व्यवसायीले बहसको क्रममा उठाउनुभएको विषयमा यो इजलास सहमत हुन सकेन। करार सम्झौतामा जुनसुकै साधनबाट भन्ने उल्लेख भएकामा पुनरावेदक कर्पोरेसनले कुनै साधन प्रयोग गरी नुन ढुवानी नगरी अर्को पक्षसँग सम्झौता गर्दा फरक परेको रकम मागदाबी गर्न सक्ने हुँदैन भनी गर्नुभएको बहसतर्फ हेर्दा, अदालतले करारका सर्तहरूको व्याख्या गर्दा करारका पक्षहरूको अभिप्राय

(Intention) को आधारमा गर्नुपर्ने भनी हिमालयन बैङ्क लि.का तर्फबाट अधिकार प्राप्त कम्पनी सचिव शुशील जोशीविरुद्ध दुर्गादेवी डङ्गोलसमेत (ने.का.प. २०६५, अङ्क २, नि. नं. ७९३५, पृ. २४३) को मुद्दामा भएको व्याख्या प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुने नै देखिन्छ । करारमा उल्लेख भएको शब्दको अर्थ गर्दा कानून व्याख्याको नियमअनुसार नै गर्नु पर्ने हुँदा सम्झौताको दफा ८ मा भएको जुनसुकै साधनको अर्थ गर्दा कर्पोरेसन स्वयम्ले नुन ढुवानी गर्नु पर्ने र सो नुन ढुवानी गर्दा प्रयोग गरेको "साधन" को अर्थ यातायातको साधन मात्रै हो भनी गर्न मिल्ने देखिँदैन । करार सम्झौतामा प्रयोग गरिएको "जुनसुकै साधन" को अर्थ गर्दा यातायातको साधनलाई मात्रै बुझाउँछ भनी सोझो अर्थ नगरी सो दफामा प्रयोग भएको "अन्य वैकल्पिक उपाय" भन्ने वाक्यलाई समेत मध्यनजर गरी करारका पक्षहरूको अभिप्रायको खोजी गरिनु पर्ने देखिन्छ । पुनरावेदक वादी र विपक्षी प्रतिवादीबिच भएको करारको अभिप्राय जुम्ला र मुगु जिल्लामा नूनको अभाव हुन नदिई नियमितरूपमा नून आपूर्ति गर्ने रहेको र यदि विपक्षीले तोकिएको समयमा तोकिएको परिमाण नून आपूर्ति गर्न नसकेको वा नगरेको अवस्थामा कर्पोरेसन स्वयम्ले अन्य जुनसुकै वैकल्पिक उपाय अवलम्बन गरी उक्त क्षेत्रमा नून आपूर्ति गर्न सक्ने भन्ने देखिएको हुँदा कर्पोरेसनले आफैँले कुनै सवारीसाधनबाट नून ढुवानी गर्नु पर्ने भन्ने अर्थ गर्न मिल्ने नभई कर्पोरेसनले जुनसुकै तरिकाबाट नून ढुवानी गराउन सक्ने कार्यलाई बुझ्नुपर्ने हुन्छ । अतः दुर्गम क्षेत्रमा रहेका नागरिकहरूलाई नूनलगायतका अति आवश्यक खाद्य पदार्थ समयमा आपूर्ति गर्ने जिम्मेवारी लिएको साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसनले सो क्षेत्रहरूमा समयमा नून आपूर्ति गराउने प्रयोजनका लागि प्रतिवादीसँग करार सम्झौता भएको भन्ने देखिएको र सो सम्झौताको अवधि चैत

मसान्तसम्मको तोकिएको भएपनि प्रत्येक महिना आपूर्ति हुनु पर्ने नूनको परिमाणसमेत सम्झौतामा उल्लेख भएको देखिँदा सम्झौता अवधि बाँकी रहेकाले पुनरावेदक वादीले अर्को पक्षसँग सम्झौता गरी नून आपूर्ति गर्न सक्दैन भन्न मिल्ने नदेखिँदा वादीदाबी पुग्न नसक्ने ठहर गरी भएको बाँके जिल्ला अदालतको मिति २०६६।८।८ को फैसला र सो फैसलालाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०६८।१।१९ को फैसलामा तात्त्विक फरक पर्ने देखिन्छ ।

४. अब पुनरावेदक वादीले प्रतिवादीबाट क्षतिपूर्ति भरी पाउने हो होइन र पाउने भए के कति रकम क्षतिपूर्ति पाउँछ भन्ने दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादीले सम्झौताअनुसार तोकिएको समय तालिकाअनुसारको नून ढुवानी नगरेका कारण जुम्ला र मुगु जस्तो दुर्गम क्षेत्रका जनताले नून जस्तो अति आवश्यक खाद्य पदार्थको उपभोगबाट वञ्चित हुनु पर्ने स्थिति सिर्जना हुन नदिने उद्देश्यबाट मुगु र जुम्ला जिल्लाका जिल्ला प्रशासन कार्यालय तथा क्षेत्रीय प्रशासन कार्यालय, वीरेन्द्रनगर सुर्खेतसमेतबाट पुनरावेदक कर्पोरेसनलाई समयमा नून ढुवानी गर्न पत्राचार भएको देखिन्छ । पुनरावेदक कर्पोरेसनले यी प्रतिवादीलाई सम्झौताअनुसार समयमा नून ढुवानी गर्न लिखितरूपमा पत्राचार गरेको साथै सार्वजनिक सूचनासमेत जारी गर्दासमेत यी प्रतिवादीले सम्झौताअनुसार समयमा उक्त जिल्लामा नून ढुवानीको लागि पहल गरी नून ढुवानी नगरेको कारण पुनरावेदकले सम्झौताको दफा ८ मा भएको व्यवस्थाअनुसार नै वैकल्पिक उपायको अवलम्बन गर्नु परेको अवस्था सिर्जना भएको देखिन्छ ।

५. करार ऐन, २०५६ को दफा ८२ को उपदफा (१) मा करारको कुनै पक्षले करारबमोजिमको

दायित्व पूरा नगरेमा वा करारबमोजिम आफूले गर्नुपर्ने काम निजले नगर्ने भएको कुराको सूचना अर्को पक्षलाई दिएमा वा पक्षको काम कारवाही र आचरणबाट निज करारबमोजिमको काम गर्न असमर्थ देखिएमा निजले करार उल्लङ्घन गरेको मानिनेछ भन्ने उल्लेख भएको । करारीय दायित्व परिपालनाको कर्तव्य करारका पक्षहरूमै रहेको हुन्छ । प्रस्तुत विवादमा दुईपक्षबिच जुम्ला र मुगु जिल्लामा सम्झौतामा तोकिएको समय तालिकाअनुसार नुन ढुवानी गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने गरी करार भएकामा विपक्षीले सम्झौताको सर्तअनुसार उक्त जिल्लाहरूमा तोकिएको समयमा तोकिएको परिमाणमा नुन ढुवानी नगरेको भन्ने देखियो । मिति २०६३।५।६ मा यी दुईपक्ष बिच भएको करारमा तोकिएको समय तालिकाअनुसार तोकिएको परिमाणमा नुन ढुवानी नगरेमा पुनरावेदक वादीले वैकल्पिक व्यवस्था गरी उक्त जिल्लाहरूमा नुन ढुवानी गर्न सक्ने गरी करार सम्झौता भएकामा विपक्षीले हिमपात र पानी परेको कारण देखाई सम्झौताअनुसार भदौ महिनादेखि मङ्सिर महिनासम्म पुग्दासमेत प्रत्येक महिनाको लागि तोकिएको परिमाणको नुन आपूर्ति नगरी आफ्नो करारीय दायित्व पूरा गर्न असमर्थ रहेको भन्ने देखियो । यिनै प्रतिवादी वादी र पुनरावेदक प्रतिवादी भई चलेको क्षतिपूर्ति रकम भराइपाउँ भन्ने मुद्दामा वादी प्रतिवादीबिच भएको सम्झौताको दफा ८ मा उल्लेख भएबमोजिम वादीले नुन ढुवानी गर्न नसकी वादीपक्षबाट नै करार उल्लङ्घन भएको भनी बाँके जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।८।८ मा भएको सुरु फैसलालाई सदर गरी मिति २०६८।१।१९ मा पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट फैसला भई अन्तिम भएकोसमेतबाट प्रतिवादीले नै करारीय दायित्व पूरा नगरी करार उल्लङ्घन गरेको भन्ने प्रस्ट देखिएको छ । यस्तो अवस्थामा करारको समय

२०६३ चैत मसान्तसम्मको रहेकाले पुनरावेदक वादीले सो समयवाधि बाँकी छँदै बिचैमा अर्को पक्षसँग सम्झौता गरी विपक्षीलाई करारीय दायित्व पूरा गर्ने मौकाबाट वञ्चित गरी करार उल्लङ्घन गरेको भनी अर्थ गर्न मिल्ने देखिएन । करार सम्झौता हुँदा सहमति भएबमोजिम विपक्षीले करारीय दायित्व पूरा नगरेका कारण पुनरावेदक कर्पोरेसनले अर्कोपक्षसँग उक्त जिल्लाहरूमा नुन ढुवानी गराउन सम्झौता गर्नु परेको अवस्थामा विपक्षी प्रतिवादीले कबुल गरेकोभन्दा हालका ढुवानीकर्ताले कबुल गरेको रकम बृद्धि भई पुनरावेदक कर्पोरेसनलाई पर्न गएको नोक्सानी विपक्षीबाट भरिपाउने होइन भनी अर्थ गर्न मिल्ने देखिएन ।

६. अब वादीले प्रतिवादीबाट के कति रकम भरी पाउने हो भन्ने सन्दर्भमा हेर्दा, जुम्ला र मुगु जिल्लामा नुन ढुवानी गर्ने कार्य सम्पन्न गर्नको लागि विपक्षी प्रचण्डबहादुर बमले कबुल गरेको जुम्ला जिल्लाको लागि प्रति क्वि. रू.२८५०।- का दरले १५०० क्वि. र मुगु जिल्लाको लागि प्रति क्वि. रू.३८७५।- का दरले ८०० क्वि. नुन ढुवानी गर्नु पर्नेमा विपक्षीले जुम्ला जिल्लाको लागि १८.८७ क्वि. नुन मात्र ढुवानी गरेको अवस्थामा मिति २०६३।९।१९ मा पुनरावेदक र मणिलेक निर्माण सेवाबिच करार सम्झौता हुँदा कबूल गरेको मुगु जिल्लाको लागि प्रति क्वि. रू.४२२५।- का दरले ८०० क्वि. र मिति २०६३।९।२४ मा पुनरावेदक र उत्तमकुमार श्रेष्ठ बिच करार सम्झौता हुँदा कबूल गरेको जुम्ला जिल्लाको लागि प्रति क्वि. रू.३३९९।- का दरले १५०० क्वि. नुन ढुवानी गर्ने गरी करार सम्झौता भएकामा नुन ढुवानी खर्चमा बृद्धि भई फरक पर्न गएको रकम पुनरावेदक वादीले विपक्षी प्रतिवादीबाट भराउन पाउने नै देखियो ।

७. तसर्थ प्रतिवादीले कबुल गरेको

रकमभन्दा अर्को पक्षसँग बढी रकम कबूल गरी गराई फरक रकमतर्फ वादी दाबी पुग्न नसक्ने र वादीबाट प्रतिवादीले बुझेको ४००.८० कि.व. नूनमध्ये ढुवानी गर्न बाँकी नुन ३८१.९३ को प्रति कि.व. रु.८००१- का दरले हुने रु.३,०५,५४४१- मा प्रतिवादीले १८.८७ कि.व. ढुवानी गरेको सर्तबमोजिम प्रति कि.व. रु.२८५०१- का दरले हुने रु.५३,७७९१५० कट्टा गरी बाँकी हुने रु.२,५१,७६४१५० वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने ठहर्छ भनी मिति २०६६।८।८ मा बाँके जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला र सो फैसलालाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०६८।१।१९ को फैसला मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी भई फिराद मागबमोजिम वैकल्पिक व्यवस्था गर्दा जुम्लासम्म ढुवानी हुनुपर्ने नुन १५०० कि.व. मध्ये १८.८७ कि.व. ढुवानी भै गएकाले ढुवानी हुन बाँकी १४८१.१३ कि.व. को फरक परेको प्रति कि.व. रु.४६९१- ले हुने रु.६,९४,६४९।९७, मुगुसम्म ढुवानी हुनुपर्ने नुन ८०० कि.व. को फरक परेको प्रति कि.व. रु.३५०१- ले हुने रु.२,८०,०००१- र विपक्षीले बुझी ढुवानी गर्न बाँकी ३८१.९३ को प्रति कि.व. रु.८००१- का दरले हुने रु.३,०५,५४४१- समेत गरी जम्मा रु.१२,८०,१९३।९७ मध्ये प्रतिवादीले ढुवानी गरिसकेको १८.८७ कि.व. को रु.२८५०१- का दरले हुने रु.५३,७७९१५० कट्टा गरी बाँकी हुने रु.१२,२६,४९४।४७ वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने ठहर्छ। अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा लेखिएबमोजिम पुनरावेदन

अदालत, नेपालगञ्जको फैसला केही उल्टी भई वादीबाट प्रतिवादीले बुझेको नूनमध्ये ढुवानी गरिसकेको नुनको सर्तबमोजिम प्रति कि.व. रु.२८५०१- का दरले १८.८७ कि.व. को हुने रु.५३,७७९१५० वादीबाट प्रतिवादीले भरिपाउने हुँदा सो रकम कट्टा गरी रु.१२,२६,४९४।४७ प्रतिवादीबाट वादीले भरिपाउने ठहरेकाले ऐनका म्यादभित्र बिगो भराइपाउँ भनी दरखास्त दिएमा कानूनबमोजिम लाग्ने दस्तुर लिई उपरोक्त बिगो प्रतिवादीबाट वादीलाई भराई दिनु भनी सुरु बाँके जिल्ला अदालतमा लेखी पठाउनु....१ वादीले फिराद दायर गर्दा राखेको कोर्ट फी रु.१६,५७३१-, पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जमा पुनरावेदन गर्दा राखेको कोर्ट फी रु.१,५४३१- र यस अदालतमा मुद्दा दोहोर्याई हेर्न निस्सा प्रदान भएपछि राखेको कोर्ट फी रु.२,४८६१- समेत जम्मा कोर्ट फी रु.२०,६०२१- वादीले प्रतिवादीबाट भरिपाउने हुँदा प्रतिवादीको जायजेथा देखाई कोर्ट फी भराइपाउँ भनी कोर्ट फी ऐनका म्यादभित्र दरखास्त दिएमा केही दस्तुर नलिई प्रतिवादीबाट वादीलाई कोर्ट फी भराइदिनु भनी सुरु बाँके जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु२ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु३

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत: इन्दिरा शर्मा

इति संवत् २०७२ साल भदौ १० गते रोज ५ शुभम्।

